

افغانستان په
سياسي ټولنيز
پوښتنو کې

Ketabton.com

محمد اسمعيل يون

۱۳۸۷ ل

افغانستان په سياسي

کړلېچ کې

(د سياسي او ټولنيزو ليکنو ټولگه)

محمد اسمعيل يون

۱۳۸۷ ل کال

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	افغانستان په سياسي کرليچ کې
ليکوال:	محمد اسمعيل يون
خپرنډوی:	يون کلتوري يون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپکال:	۱۳۸۷ ال کال
د ليکوال پرله پسې نومره:	(۲۸)
د خپرنډوی پرله پسې نومره:	(۲۸)
کمپوزر:	ضياء الرحمن ضياء

نيوليك

مخ	سرليک	گڼه
۱	افغانستان په سياسي کړلېچ کې...	۱
۱۱	سريزه: سياسي ليکنې او د ليکوال شخصيت	۲
۲۰	د هېواد رنځور سياست	۳
۲۲	پښتو او د پښتنو مضر احتياط	۴
۳۷	مدرسه او ښوونځی	۵
۴۲	په ږيره کې گير ولس	۶
۵۷	طالبان، بتان او بتپالان	۷
۶۸	که طالبان سقوط شي؟	۸
۷۸	چې طالبان سقوط شول	۹
۸۸	ايا ټول پښتانه طالبان دي؟	۱۰
۹۵	القاعده که الفايده؟	۱۱
۱۰۰	غوړه مالي په سياست کې	۱۲
۱۱۴	په افغانستان کې د نوي سرشمېرنې...	۱۳
۱۲۳	ايله جاري جنرالان او مارشالان	۱۴
۱۲۸	څوک د اساسي پوستونو لپاره وړ دي؟	۱۵
۱۳۳	«لوڅي د خپل قام بد غوښتل سريې...»	۱۶
۱۳۹	يو څو انتقادونه او څو وړانديزونه	۱۷
۱۴۷	حاجي عبدالقدير او بېړنۍ لويه جرگه	۱۸
۱۶۱	افغانستان ملت دی که افغان؟	۱۹
۱۶۹	ايا له نظار شورا نه د ښاغلي کرزي د...	۲۰

۱۷۲	خوک جنگسالار، پاتکسالار او ټوپکسالار دی؟	۲۱
۱۸۱	د افغانستان د راتلونکي ولسمشر د...	۲۲
۱۹۱	راتلونکې لویه جرگه، انتخابات...	۲۳
۲۰۲	په راتلونکي اساسي قانون کې درې مهم ټکي	۲۴
۲۲۱	راتلونکې عمومي ټاکنې، خو خطرونه او...	۲۵
۲۳۱	د خدمت معیار	۲۶
۲۳۲	فکري خلا	۲۷
۲۳۹	مجاهد او جنگسالار	۲۸
۲۴۵	سرشمېرنه که سر غوڅونه؟	۲۹
۲۶۳	راروانې ټاکنې، غره توب، تدبیر او ...	۳۰
۲۷۵	محمد گل خان مومند (د خوشال د دستار سپری)	۳۱
۲۸۰	د استاد رشاد سياسي شخصیت	۳۲
۲۸۸	د بنځو حقوق شعار دی که ضرورت؟	۳۳
۲۹۱	تهران په کابل کې	۳۴
۲۹۸	د محمد اسمعیل یون لټوه پېژندنه	۳۵

((افغانستان په سياسي کرلېچ کې)) او يو خو نوري خبرې

((افغانستان په سياسي کرلېچ کې)) د يون د سياسي او ټولنيزو ليکنو يوه مجموعه ده، خو د ټولو سياسي ليکنو نه، بلکې د نږدې يوې لسيزې د يو شمېر سياسي او ټولنيزو ليکنو. ديارلس کاله کېږي چې تقدير زما او د يون ژوند سره تړلی دی، په دې تېرو ديارلسو کلونو کې زموږ فردي ژوند څه ناڅه سوکاله و، خو اجتماعي او سياسي غمونه دومره زيات وو، چې موږ يې د فردي ژوند په خوشالي پوه کېږي نه يو. په دې تېرو ديارلسو کلونو کې موږ تر يوويشت څلو زياته کوچ کشي کېږي او له يوه ځايه مو بل ځای ته کډه وړې ده. زموږ دا کوچ کشي که له يوې خوا د جگړو او نورو ستونزو له امله وه، نو يوه زياته برخه يې د يون د سياسي مشکلاتو له امله هم وه، هر نظام چې په تېرو کلونو کې راغلی، نو يون يې له چارواکو سره تر خپلې وسې ټکر کېږي او مخالفت يې ورسره څرگند کېږي دی. د ډاکټر نجيب الله په واکمنۍ کې سره له دې چې هغه وخت يون محصل و، خو په اخبارونو کې يې ځينې سياسي او ټولنيزې ليکنې راتلې، د هغه وخت نظام سره يې هم چندان جوړه نه وه، بيا چې کله د مجاهدينو په نامه د ځينو پروتوکوليانو تش په نامه

اسلامي حکومت راغی، نو هغه خو هېچاته هم د منلو وړ نه و، نو یون یې هم مخالف و، دې حکومت سره خو یې مخالفت دې حالت ته ورسېد، چې خبره نوره تر زغم ووته، یون مجبور شو کابل پرېږدي، دا مهال به کله په کابل او زیات وخت به په پېښور کې پر فرهنگي چارو بوخت و. کله چې د طالبانو واکمني راغله، نو ټولو فکر کاوه چې د پخوانیو جگړه مارانو له غضبه خلاص شو، خو طالبانو سره نور نور مرضونه ملگري وو، یون او په کابل کې هغه وخت یو زیات شمېر لیکوالو طالبانو ته ډېر وویل، چې د تېرو حکومتونو اشتباه گانې مه تکراروی او له دې ولس سره گوزاره وکړی، یو وخت کې د طالبانو قهر دومره زیات شو چې یو نسبتاً لوړ پوړي لیکوال طالب چارواکي یون ته وویل: «که ژوند غواړې، نور نو کابل نه ووځه، کله چې حالت ښه شول بیا به راشې او که نه اوس پېښور ته ځه، میاشت دوو کې یو ځل کابل ته راځه د چا به درته ډېر پام نه کېږي.» دا وخت د ښځو پر ټولنیزو فعالیتونو او کار تینګ بندیز و. زه چې کله پر ۱۳۷۰ ال کال له پوهنتونه فارغه شوم، نو بیا د کابل ښار په آمنه فدوي لېسه کې د ښوونکې په توگه مقرر شوم او د طالبانو تر واکمنۍ یو کال دمخه، په کابل کې د امهات المومنین پوهنتون په پښتو خانگه کې استاد شوم، خو کله چې طالبان واک ته ورسېدل، د هېواد ټول ښځینه قشر خپلې دندې له لاسه ورکړې، پر کور کېناستې، په لومړیو څو میاشتو کې یې

معاشونه ورکول، وروسته هغه هم بند شول، په کابل کې چې دا مهال د فرهنگي کار ټولې دروازي بندې شوې، نو يون مجبور شو بيا پېښور ته مخه کړي، هلته يې ورو ورو د خپلو هغو فرهنگي ملگرو په مرسته چې پخوا ځينو غربي هېوادونو ته تللي وو، د فرهنگي کار يوه سلسله پيل کړه، لومړی يې هيله مجله چاپ او بيا يې د نورو کتابونو د چاپ لارې چارې ولټولې، دا وخت به يون يوه اوونۍ په کابل او يوه اوونۍ په پېښور کې و، ماته به يې ويل چې تر ليني موټرو انانوزه په دې لاره کې ډېر بلد يم، خو کله چې له پېښوره کابل ته د کتابونو د رارسېدو لړۍ پيل شوه، نو دا کار هم پر طالبانو چندان ښه ونه لگېده، ستونزې نورې هم زياتې شوې، نور نو د يو چا تگ او راتگ اسانه نه و، (هيله) او (سمسور)، (زما مشره لور او مشر زوی) هم دا وخت دومره شوي و، چې د گرځېدو وو او پلرني مينې ته يې سخت ضرورت وو، پلار چې به يې کله راغی، نو دواړه اولادونه، يو به يې پر يوه اوږه او بل به يې پر بله اوږه سپاره شول، هغه به هم د لوبو او خوراک دومره شيان ورته راوړي وو، چې دوی به پرې زيات خوشاله شول، بيا به يې له لاسه ونيول او د پوهنتون په ساحه کې به يې وگرځول او وگرځول، هغه وخت پوهنتون کې داسې و، لکه ترلې چې وي، د نجونو پر تعليم بنديز و او د هلکانو شمېر هم په کې د اوس په انډول ډېر کم و، کله چې به يون بېرته پېښور ته، ته نوزموږ په کور کې به

غم خور و، هیلې او سمسور به دومره ژړل چې ما به هم خپله ژړا نه شوه ټینګولای.

یوه ورځ سمسور ډېر مریض شو، ډاکتر ته مې بوتله، ډاکتر معاینه کړه، ویې ویل، دا مریضې نه لري، خودا ډېر خفه معلومېږي، ما ویل پلار پسې یې خفه دی. بیا چې کله یون کابل ته راغی، نو دواړو ورته وویل چې نور دې پېښور ته نه پرېږدو. یون ورته وویل نور تاسې هم بیا یې، ځای مې پیدا کړی دی. بیا یې ما سره مشوره کړه، نو پر ډېرو سختو لارو پېښور ته لاړو، د یون ملګري دې خدای ټول اباد او سوکال لري، یون یې هېڅکله اقتصادي مشکل ته پرې ایښی نه دی، خو یون په پېښور کې هم په فرهنگي کار کې دومره سرگردانه وو، چې د شپې به یې هم دومره کاغذونه کور ته راوړل چې اکثره وخت به د همغو پر لوستلو او کتلو ویده شوی و، درې ژمي مو په پېښور کې همداسې تېر کړل، چې د امریکایانو او طالبانو د بنسټي اوج ته ورسېده او طالبانو په کې خپل حکومت له لاسه ورکړ. دا وخت سره له دې چې یون په پېښور کې ډېره ښه دنده لرله او لوړ معاش یې درلود او ماته هم په خپله مسلکي برخه کې په لوړ معاش کار پیدا کېده، خو د ښاغلي کاوون کاکړ په غوښتنه یون دا ټول کارونه او امتیازونه پرېښودل، هغه سره جلال اباد ته راغی او دلته د ختیزو ولایتونو لپاره د بېړنۍ لویې جرګې د انتخاباتي چارو کارونه وروسپارل شول، څوموده وروسته مو

کور راور او زه د ننگرهار د یوناما په دفتر کې د بنځو چارو د مسولې په توګه مقرره شوم، دا داسې مهال و چې په ټول ننگرهار کې یوه بنځه ماموره هم پر کار مصروفه نه وه، یوازې د مخابراتو ریاست کې یو دوه بنځینه مامورینې نوې مقرري شوي وې، ما د څو میاشتو په بهیر کې ((د بنځو د سوکالیټولنه)) جوړه کړه، بیا مې ((ناهیډ)) مجله ورته چاپ کړه او د بنځو د ودې لپاره مې په لسګونو غونډې، ورکشاپونه او سیمینارونه جوړ کړل او همدارنګه مې ګڼ شمېر بنځو ته په دولت کې د کار او تقرر زمینه برابره کړه. د یو دوو کلونو په بهیر کې په ننگرهار کې د بنځو یو غورځنګ په ټوکېدو شو، بیا په بېړنۍ لویه جرګه او د اساسي قانون په لویه جرګه کې د ننگرهار د خلکو استازې شوم او وروسته بیا په ولسي جرګه کې هم د ننگرهار د خلکو له خوا د خپلې استازې په توګه انتخاب شوم. یون د بېړنۍ لویې جرګې د غړي او بیا د لومړي منشي، د اساسي قانون د دارالانشا غړي او د افغانستان او پاکستان د امن د ګډې جرګې د منشي په توګه، ټول هغه څه چې له لاسه یې کېدل، د خپل ولس د خدمت لپاره یې ترسره کړل، خو ایا دا ټولې منډې ترې او هلې ځلې په آرام زړه او بې خطرې وې که نه د ستونزو له پیچومو تېرېدلې؟ هغه چاته چې د خپل هېواد تېر تاریخ او په تېره بیا تېر دېرش کلن تاریخ معلوم وي، هغو ته ښه

څرگند ده چې له کوم بهرني او کورني پوځي ملاتړ پرته د هر سياسي گام پورته کول د سرد خطر په بيه تمامېدي شي.

موږ دا خطرونه د سر په سترگو ليدلي، دا چې لوی رب په خپله لور بېنه ساتلي يو، دا نو د هغه ذات مهرباني ده او موږ يوازې پر هغه ذات تکیه لرو: «د خوشال خټک تکیه پر ذوالجلال ده». د افغانستان د مخالفینوله لوري ددې ټولو خطرونو او گواښونو ترڅنګ، زموږ په ټولنه کې يو شمېر نور عیبونه هم شته، هغه سره له دې چې له فزیکي پلوه ډېر خطرناک نه دي، خو په ټولنه کې د يوه مثبت شخصیت د تبارز پر وړاندې ودرېږي او سالم شخصیتونه ودې ته نه پرېږدي، دا مرض تر هر چا په پښتنو کې ډېر دی، په پښتنو کې داسې خلک هم پيدا کېږي چې تر هر چا به ورته ستا له خوا ډېره گټه رسېدلې وي، خو تر ټولو دمخه به ستا د بربادۍ سبب گرځي او تاته به کوهي کني، زه او يون په جلال اباد کې عملاً له دې ډول ډېرو ستونزو سره مخامخ شوي يو، د يون پر وړاندې هم عملاً هغه چا پر ډول ډول منفي تبليغاتو لاس پورې کړ چې د يون په لاس، په پنځو کې ياد شوی او مطرح شوی و، ان د ادبياتو الفبي يې هم له ده زده کړې ده، دومره خدمت چې يون ورته کړی و، کېدی شي خپل پلار او نږدې خپلوانو هم ورته نه وي کړی، خو هغه د لور تيا غوښتنې عقدې دومره پسې اخیستې و چې د افغانستان ټولې ستونزې پاتې شوې، د يون پر ضد يې داسې

شفاهي او تحريري کمپاين پيل کړ چې دا بناغلی کله يوازې له ځان سره سوچ وکړي، نو خپله به هم په خپلو الفاظو وشرمېږي. يوه بله اغلې مېرمن بيا داسې وه چې ځان يې داسې پښتو پاله او ملتپاله معرفي کاوه، چې موږ ويلې څه شی چې په کور کې لرو، ټول ترې قربان کړو، په ډېرو غونډو او ورکشاپونو کې يې ځان د افغان ملت گوند د مهمې غړې په توگه معرفي کاوه، موږ چې د خدای په فضل په هېڅ تنظيم کې نه وو، نو هر چا چې به، که به هغه کوم تنظيمي شخص و که خپلواک، خو چې د ملت خبره به يې کوله، موږ به ورته احترام درلود، دې ته مو هم ډېر احترام درلود، دا مو د بنځو د يوې ټولنې مشره کړه، يون ورته ډېر زيات مالي امکانات پيدا کړل، د ورکشاپونو او غونډو په جوړولو کې يې ورسره مرسته وکړه، ما هم تر خپله وسه زياته مرسته ورسره وکړه، کله چې بنځه په پښو ودرېدلې او پنځو کې ياده شوه، نو دې محترمي يوه ورځ د يوناما په دفتر کې زما پر ضد يوې امریکايي مېرمنې (گارمينډ يارقسانې) ته عريضه وکړه، چې اړين يون پښتو او پښتنو ته کار کوي، د افغان ملت غړې ده، نو بايد له کاره گوښه شي. زه هغه وخت هم د هېڅ گوند غړې نه وم او اوس هم نه يم. دا بېلگه مې ځکه راوړه چې زموږ په ټولنه کې کار کول له ډېرو ستونزو سره مل دي، نو چې يوه افغان ملتۍ تا د افغان ملتۍ په تور مجرمه وگڼي، نو دې حالت ته به څه نوم ورکړې؟ له هغې ورځې چې

پارلمان کې یم، یوه ورځ به هم موږ په کور کې آرامه ډوډۍ نه وي خوړلي، ځکه هلته داسې جنجالونه دي چې ارامي درڅخه اخلي. په کابل کې اوس هم داسې څوک حاکم دي چې اساساً د افغانستان د ملي گټو مخالف دي. پیسې او وسلې هم لري، بهرنۍ نړۍ او گاونډي هېوادونه یې هم تر شا ولاړ دي، د سیاسي او نورو قتلونو اوږد پس منظر هم لري. ددې ډول خلکو د سیاسي هیلو خلاف حرکت په اوس وخت کې د خودکشی په مانا دی. خو که په کابل کې ددې ډول عناصرو پروړاندې د منطقي مبارزې په برخه کې د څو تنو نوم یادېږي، نو یو به په کې یون وي، که د قدرمن استاد حبیب الله رفیع نوم لومړی وي، نو د یون به ورپسې دویم وي. زه دلته د یون نوم د ستاینې او تائیدونې په خاطر نه راوړم او نه هم د هغه سپاهي په شان فکر لرم چې خپل ځان خپله ستایي، زه خپله د یون له ځینو فعالیتونو، ځینو مرکو او ځینو نظرونو سره مخالفه یم، ځکه چې نه غواړم خدای مه کړه اولادونه مې په دې تنکیتوب او ماشومتوب کې د خپل پلار د مینې او سیوري په ارمان شي، ما څو ځله یون ته ویلي، چې نه دې زر شته نه دې زور او د زرو زور خاوندانو سره ډغره وهې، دا ډول مبارزه د ځان له سپزلو پرته بله مانا نه لري. استاد سیاف څو ځله په پارلمان کې ماته ویلي دي: «یون چې کله مرکه کوي، نو په کلاشینکوف ډزې نه کوي، چې یو یو ډز وکړي او خپل هدف وولي، هغه سره همپشه چریز

ټوپک وي، يو ډز وکړي نو چې ساچمې يې پر هر چا برابري شوي...»

يون ته چې دا خبرې کوم هغه وايي: «ژوند ډېر لنډ او تنگ دی، کارونه ډېر دي، موږ بايد لاره خلاصه کړو، يو ځل چې لاره خلاصه شي، بيا نور خلک شته چې د هېواد د خاينينو پر ضد مبارزه وکړي، خو په پيل کې بايد يو يا څو تنه قرباني ورکړي، چې نورو ته د جرئت لاره پرانيزي.»

دا ليکنې د يون د تېرو لس دولسو کلونو ليکنې دي، چې يو مستقيم خط تعقيبوي، په تېرو وختونو کې يې په خپل او بدل نامه چاپ کړې دي، کېدې شي د بيا چاپ پر وخت د ډېرو خلکو خوښې شي، خو ځينې به يې ضرور مخالفت هم وکړي. که چېرې دا ليکنې د هېواد لپاره گټورې تمامې شي او خلک ترې ښه گټه پورته کړي، نو زه يې ځکه په ثواب کې ځان شريک گڼم، چې که زما مرسته او همکاري نه وای، نو يون دومره گڼو ليکنو ته نه وزگارېده، د کور د ټولې سودا غم پر ما دی، د ماشومانو روزنه او پالنه هم پر ما ده، د خپلو خپلوانو د غم او بنادې پوښتنه هم زه کوم، هم د کور کار کوم، هم د پارلمان او ولس چارو ته ځان رسوم، خو يون مې يوازې خپلو علمي، فرهنگي او سياسي کارونو ته پرې ايښی دی، خودی بلمقابل له ما سره زما د ځينو ليکنو په اصلاح، د ځينو بيانو په ليکلو، سياسي مشورو، راډيويي او ټلويزيوني مرکو او نورو

ټولنيزو او علمي مسايلو كې مرسته كوي او ژوند همداسې په
گډه پر مخ بيايو، كورنۍ ژوند مو ډېر سوکال، خو ټولنيز او
سياسي ژوند مې ډېر سرگردان دی. ددې خو كرنسو ليكل مې
ځكه مناسب وگڼل، چې د شرم هغه حاكم دود مات كړم، چې
يوه مېرمن د خپل كور ودان پر اثر څه نه شي ليكلای او يا لږ تر
لږه په پښتنو كې دا دود نه شته او ما داسې بېلگې تراوسه نه
دي ليدلي. د منفي كلتور د زخځيرونو شلول د هر متمدن افغان
دنده ده.

خدای (ج) دې افغانستان اباد او زموږ ملت سر لورې او
سوکال لري.

په ډېر درناوي

ارين يون

په ولسي جرگه كې د تنگړهار

د خلكو استازې

كابل- افغانستان

د سریزی په توگه:

سیاسی لیکنې او د لیکوال شخصیت

دا ټولگه چې اوس ستاسو مخې ته پرته ده، دا زما د هغو سیاسي او ټولنیزو لیکنو یوه مجموعه ده، چې د تېرو پنځه لسو کلونو په بهیر کې مې لیکلې دي. دا لیکنې اکثره تر تنظیمواکۍ وروسته پېریانې د طالبانو واکمنې او تر هغه راوروسته ځینې سیاسي پېښې او بدلونونه په خپله لمن کې رانغاړي.

دا لیکنې اکثره په هیله مجله، گوربت مجله، وفا جریدې او ځینو نورو مجلو او خپرونو کې چاپ شوي دي. دا لیکنې که څه هم اکثره زما په خپل نامه چاپ شوي، خو ځینې په کې داسې هم دي، چې د هغه وخت له غوښتنو سره لزمه وه، چې په بدل یا مستعار نامه چاپ شي، سیاسي لیکنو ته کله کله د بدل یا مستعار نامه د کارونې اړتیا ځکه پېښېږي، چې دې سره لیکوال خپل فزیکي ژوند هم خوندي کوي او د فکر او پیغام د انتقال ضرورت هم پوره کوي. سیاسي لیکنې طبعاً جاني عوارض لري، سیاسي لیکنې داسې نه دي چې پر ټولو یو شان ولگي، ضرور به پر چا بنه او پر چا به بده لگي، سیاست اصلاً د گټو جنګ دی، د گټو په جگړه کې زیاتره وخت اخلاقي نورمونه او یو شمېر انساني ارزښتونه تر پښو لاندې کېږي، کله چې لیکوال د سیاسي مسایلو په اړه لیکنه کوي، که څه هم دا لیکنه یې د ناپېیلتوب پر اصل ولاړه وي، خو له دې لیکنې

څخه بيا د حاکم او محکوم، ظالم او مظلوم، گتندوی او متضرر،
تعبير او اتباع يو شان نه وي. په تېره بيا په هغو ټولنو کې چې
سياست له عقيدې سره موبنل شوی وي او يوله بله متاثر شوي
وي، دلته نو سياسي ارزښتونه هم د عقیده يي او کله هم عقیده يي
د سياسي هغو په تله تلل کېږي. په داسې حالاتو کې نو سياسي
قضاوت هم اسانه کار نه دی. ما اصلاً له سياسي ليکنو سره
لېوالتيا نه درلودله او لکه د نورو ليکوالو په شان پر ما هم
احساسات او عواطف ډېر غالب وو، که همدا اوس هم راته څوک
وسله، واک و ځواک په لاس راکړي، نو کېدی شي د خپل سرقاتل
ته هم څه ونه وایم، په همدې خاطر مې د خپلې نږدې لس کلنې
ليکوالۍ په ترڅ کې له څرگندو سياسي ليکنو ډډه کړې وه، خو يو
وخت حالات داسې راغلل، چې هر څه د زغم تر کچې پورته شول،
ځينې داسې پېښې هم وې، چې د شعر او هنر په نورو څانگو کې يې
ځايول اسانه کار نه و، د يوه نېغ او مستقيم ځواب غوښتونکې
وې، پښتنو کې د سياسي ليکنو د ليکوالو کمی له ورايه
احساسېده. اصلي خبره دا وه چې پر افغانستان باندې د پخواني
شوروي تر مستقيم يرغل او د حفيظ الله امين پر ځای د ببرک
کارمل تر نصبولو وروسته، په پښتنو کې په عام ډول او په ليکوالو
کې په خاص ډول هغه پخوانۍ روحیه ماته شوه، د غرور او روحيې
دا ماتېدا ان تراوسه هم دوام لري. د بهرني يرغل د پيل په کلونو کې
چې په افغانستان کې د سياسي واک طبيعي جوړښتونه ويجاړ
کړای شول او پر ځای يې د قدرت مصنوعي سرچينې راوتوکول

شوي او دا مصنوعي سرچينې د بهرنيو منابعو په مرسته په واک او سياست کې دخپلې شوي، نو پښتانه ليکوال په پيل کې په دفاعي او بيا د وخت په تېرېدو سره له دفاعي حالت څخه هم راوغورځېدل. د بهرنيو په مرسته د قدرت د نويو سرچينو مدعيانو او پلويانو لومړی د افغانستان پر ځينو خاصو ملي شخصيتونو، بيا تاريخي پېښو او ارزښتونو پسې قلمونه راواخيستل او بيا ان تردې حده وړاندې لارل، چې د ټول هېواد هويت، تېر تاريخي برم او د ملت جوړښت ته گواښونه متوجه کړي. دغسې سختو او اغزنو حالاتو موږ د پته اړ کړو، چې د قلم څوکه يو څه د سياست خواته هم راواړوو. دې کار ورو ورو له سياسي ليکنو، عملي سياست ته راتپله کړو او د تېرو څو کلونو په بهير کې، چې کومې سياسي پروسې په هېواد کې پيل شوي، د يوه فرد په توگه په هغو کې راتپاله شوم، دا چې په تېرو سياسي بهيرونو کې مې څه کړي؟ د يو فرد په توگه مې څه له لاسه کېدل؟ او بيا مې په هغه کچه څه کړي؟ دا کېدی شي ځينو ته څرگند وي او ځينو ته نه، خو زه دومره وایم، چې داسې څه مې نه دي کړي، چې وجدان مې پرې نا ارام شي، خو داسې مې ډېر څه کړي چې روح مې پرې تردې دمه ارام دی، په دې برخه کې قضاوت لوستونکو او هغو کسانو ته پرېږدم، چې دا تېر حالت يې څارلی وي، خو زه دومره وایم، چې په دې تېرو پروسو کې مې هېڅکله هم فرهنگ د سياست لپاره نه دی استخدام کړی، بلکې له سياسته مې يو څه راشلولي او فرهنگ ته مې ورکړي،

سياست مي د قدرت لپاره نه دي كړي، بلکې غوښتي مي دي چې واک د فرهنگ په خدمت کې شي.

په تېرو څو کلونو کې مي چې هر څه کړي د همدې مقصد لپاره مي کړي، که هغه ليکنې دي او که عملي سياست. خپلو ليکنو هم د خطر پر لومړنۍ کرښه ودرولای يم او عملي سياست هم، څومره خوندي دي، هغه خلک چې د جبهې تر شا موقعيت لري، په سياسي امتياز کې شريک دي، خو په سياسي دښمنۍ کې نه، که سياسي روغه جوړه هم کېږي، نو دوی اتومات د امتياز لومړۍ کرښې ته راځي. د سياست د همدغه ډول خطرونو په پام کې نيولو سره يو شمېر ځيرمنو ليکوالو او شعوري سياستوالو ماته مشوره راکړه، چې که څه هم د ژوند او مرگ مالک لوی څښتن تعالی دی، خو دنيایي اسبابو ته هم پام په کار دی، که مور غواړو، خپلې ژبې، کلتور، ملت او هېواد ته لازيات خدمت وکړو، نو په کار دي، چې په حکومت کې د خپل ظرفيت مطابق دندې واخلو، ځينو خو به لادا هم ويل چې پښتو ته له همدې ارگه زیان رسېدلی، خو چې ارگ خپل نه کړو، نو پښتو ته د هغې خپل استحقاق نه شو وربښلای...

جمهور رئیس حامد کرزي چې د دې تېرو څو کلونو په سياسي او کلتوري بهیرونو کې زه ښه پېژندلم، نو څو ځله يې له ما څخه وغوښتل چې په حکومت کې کار وکړم، خو ما بښنه وغوښته، بل ځل يې راته بيا د دندې وويل، د دوو مهمو وزارتونو معينيتونه، خو ما ويل رئیس صاحب اداري کار نه کوم، بېسواده کېږم، هغه په ټينگار وويل چې يو ښه اجرائیوي پوست به درکړم، چې خلک دي

تر لاس لاندې وي او څوک مقرر کړای شي، ما ويل نه، يوازې فرهنگي برخه کې کار کوم، بيا يې راته وويل، چې خير نو په کلتوري او تعليمي وزارتونو کې معينيتونه وغواړه، ما ويل نه هغه هم دروند کار دی، نه يې شم کولای، بيا يې وويل خير نو څه غواړې؟ خپل وړانديز او نظر دې ووايه! ما ويل، يا د جمهور رئيس په مطبوعاتي دفتر او يا هم ملي امنيت شورا کې فرهنگي دفتر، جمهور رئيس وويل، ددې ځای مطبوعاتي دفتر ته که راشی، دا دفتر چندان دفتر نه دی، خو نوم يې زيات دی، ټلواله به داسې سخت تبليغات دريسې وکړي، ټولې دنيا ته به چغې ورسوي او ملي امنيت شورا کې خو فرهنگي دفتر نه شته، ما ويل خير دی هم نوی پوست يا بست جوړ کړه او هم زما تقرر وکړ، بيا يې ډاکتر صاحب فاروق وردگ ته مخ راواړاوه، ويې ويل: څه چې يون صاحب وايي همغسې وکړه، امنيت شورا کې يې ابراهيم جان هسي هم انډيوال دی، ساعت به يې تېر وي، ما خو ويل چې دی فعال او د منډو تړپو سپړی دی، يو اجرائيوي پوست ته بايد تللای وای، دلته به يې زړه ډېر تنگ شي، دا ډېر قيد دفتر دی، خو دی چې خوشاله دی همداسې وکړی، ژر يې فرمان جوړ کړی چې امضا يې کړم.

په څو ورځو کې زما کار خلاص شو او زه د جمهوري رياست د ملي امنيت شورا دفتر کې د فرهنگي چارو د رئيس په توگه مقرر شوم، دا چې تر تقرر وروسته مې څه کړي؟ او هلته څه کېدل ممکن وو؟ د ارگ فضا او هوا څنگه وه؟ چا کوم ځای کې څومره صلاحيت درلود؟ دا يو بېل بحث دی، چې بيا به يې بل وخت انشا الله

لوستونکي داستان ولولي او قضاوت به پرې وکړي، خو کوم څه چې زه د يوې بېلگې په توگه وړاندې کولای شم، هغه دادي چې له پخوانه دا دود و چې د ارگ په چاپيريال څوک فرهنگي کار ته نه وزگارېږي، په تېره بيا ليکوالی ته! خو ماته خدای پاک ددې مجال راکړ، چې زه نه يوازې خپلې تېرې ليکنې له سره راټولې او خپل کړی کار منظم کړم، بلکې يو شمېر نوې ليکنې هم وکړم، دا اثار چې اوس درنو لوستونکو ته وړاندې کېږي، زما د دندې د همدغه مهال کار دی. له دې پورته خبرو څخه مې هدف دا دی، چې يو شمېر تنگنظره اشخاص چې زموږ په قوم کې دي، خو زموږ د قوم نه دي، کله دلته او کله هلته په ناسمو او بدلو نومونو د ځينو ملتپالو افغان ليکوالو داسې بې منطقه غندنه کوي، چې په خپل نامه يې هېڅکله هم نه کولای اونه يې سپينولای شي. ددې غندنو په ترڅ کې لايو بناغلي د يوې جلی په مستعار نامه دا ادعا هم کړې وه، چې زه په خوشال خان لېسه کې د يون همصنفي وم او څه سپکې چې يې په خوله راغلي هغه يې ما پسې ليکلي، خو دېته يې پام نه و، چې خوشال خان لېسه کې قطعاً جونې نه وې، وايي دروغجن حافظه نه لري، بيا که احياناً دا بناغلی يا اغلې زما همصنفي يا همصنفي هم وي، نو ما خو په تېر عمر کې دغه څو ماتې گوډې ليکنې کړي دي، نو دا بناغلی يا اغلې دې هم زما د يو همصنفي يا همصنفي په توگه خپلې يو څو گلالی ليکنې په خپل نامه (په هغه نامه چې په حاضري کې ليکل شوی وي)، ټولني ته وړاندې کړي. همداسې يو څو لنډ پارې او لنډ فکري نور هم شته، چې بېچاره گان پر رواني

ناروغی اخته دي او په پښتنو کې يې هر مطرح ليکوال پسې اور لړوني را اخیستي دي. له ټولو تنگنظرو او پراخنظرو ليکوالو څخه زما هیله ده، چې خپلې ماضي ته يو ځل نظر وکړي، خپلې ټولې ليکنې بيا له سره راټولې کړي، د لوستونکو مخې ته يې کېږدي او بيا تر هغه وروسته که پر بل چا نيوکه کوي، نو د خپلو اثارو د مصداق له مخې به يې کوي. دا سياسي او ټولنيزې ليکنې چې تاسې گورئ، د نږدې درې څلور نظامونو تصويرونه کارې. ما په دې ليکنو کې کوم خاص تغير نه دی راوړی، يوازې ځينو ځايونو کې مې املايي، انشايي تېروتنې سمې کړي او کوم ځای کې که کومه کلمه، سپوره او يا بې ځايه راغلې، يا هم کوم نوم بې ضرورته راغلی او يا هم کومه نېټه او يا ارقام غلط شوي، په هغو کې ډېر کم جزيي بدلون او سمون راوستل شوی، نور هر څه ددې ليکنو د تاريخي اصالت له مخې پر ځای ساتل شوي دي، د يو چا چې ماضي صفا وي، پر حال په خپله ډاډه کېږي او پر راتلونکي يې باور زياتېږي. نو ځکه زه له ليکوالو څخه بيا بيا هیله کوم، چې په خپلو ليکنو، په تېره بيا په سياسي ليکنو کې ډېر احتياط وکړي، ليکنه توکړي لارې دي، چې يو ځل تو شوي بيا نه راپورته کېږي، ليکنه چې يو ځل خپره شوه، هغه نوره د ولس مال شو او د ليکوال له انحصاره ووته، نو ځکه خو سياسي ليکنې همېشه له خطر سره ملگرې وي او بې احتياطي يې د ليکوال شخصيت ته ډېر زيان رسوي. په سياسي ليکنو کې ډېره سخته ده، چې ليکوال د بېلابېلو سياسي پېښو په بهير کې پر يوه مستقيم خط حرکت وکړي او که

څوک له دې ازموينې بريمن راووتل، نو پوه شه چې د فکر د پوخوالي پړاو ته رسېدلی او نور تيند کونه نه خوري. ددې ليکنو ټولگې ته مې «افغانستان په سياسي کرلېچ کې» نوم ورکړ، ددې علت دا دی چې افغانستان له تېرو دېرشو کلونو، په سخت سياسي بحران کې راگير دی. کورنيو او بهرنيو سياستوالو په تېرو دريو لسيزو کې زموږ هېواد په داسې کرکېچنو او کرلېچونو سياسي لارو روان کړی، چې ډېر ځله ترې هېواد ته سخت زيانونه ورسېدل او لا رسېږي. په دې ليکنو کې د ځينو دا ډول خطرونو، گواښونو، پېچومو او کرلېچونو يادونه شوې او حل لارې يې هم په گوته شوي دي. زموږ د ټولو ملتپالو افغان ليکوالو دنده ده، خپل هېواد يوازې د سياستوالو «ترحم» ته پرې نږدې، چې د هغوی څه زړه وغواړي هغه ترسره کړي. ددې سياسي او ټولنيزو ليکنو ترڅنگ زما يو شمېر نورې دا ډول ليکنې هم شته، چې هغه ددې وروستيو درې څلورو کلونو په سياسي پېښو پورې اړه پيدا کوي، هغه په يوه بله ځانگړې ټولگه کې راټول شوي دي، خو دې اوسنۍ ټولگه کې زما د هغه وخت ځينې ليکنې چې لازمه وه، بايد په دې ټولگه کې خوندي شوی وی، تر دې دمه لاسته راغلې، لکه د واک طبيعي او مصنوعي سرچينې، د افغانستان دفاعي سيمونه او ځينې نورې... خو خیر په هر ډول دا زما د هغو سياسي او ټولنيزو ليکنو ټولگه ده، چې په تېرې نږدې يوې نيمې لسيزې کې مې کړي او تر دې دمه مې لاسته راغلي دي. په دې هيله چې زموږ ليکوال په سياسي ليکنو کې احتياط وکړي، د شخصي گټو پر ځای ملي گټې وپالي، د

ځاني عقدو له جاله رابهر شي او په يوه لويه دايره كې ځان او نور
وگوري، خپلې ليكنې خپله راټولې كړي، خپل كار خپله وكړي، نه
خپل كار پر نورو بار كړي او نه د نورو د كارونو خنډ شي، خپلې دې
ليكنې ته د پاى ټكى ږدم.

په فرهنگي مينه

محمد اسمعيل يون

كابل-افغانستان

د ۱۳۸۷ ل كال د مرغومي ۲۳ مه

د هېواد رنځور سياست

دا ليکنه د وفا جريدې د پنځم کال په ۴۷-۴۸ گڼه کې چې د ۱۳۷۵ کال د مرغومي له ۱۱ نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده.

سياست د ټولني د پرمختيا، سمون، خوځون، د ژوند د ورځنيو چارو د پرمخ بيولو او اوډني لپاره، د يوه اساسي سمبالوونکي په توگه اساسي رول لري. نېکمرغه ټولني هغه دي چې د سياست سمبالوونکي يې په پوهه، گروهه، دود، کلتور او د ټولني له عيني او ذهني شرايطو، غوښتنو او اړتياوو سره سم گام پورته کړي، قهر، زغم، وينا او عمل يې متناسب او متوازن وي.

کله کله د سياست دې آرونو ته د نه ځيرتيا او يا نه پاملرنې له کبله يوه ټولنه له سختو بدمرغيو سره مخامخېدې شي، چې بيا يې سمون او رغونه نه يوازې د همغو سياستوالو له واکه وتلې وي، بلکې د ټولني زيات وگړي، هم د هغې د بيا رغونې جوگه کېدې نه شي. افغاني ټولنه هم يوه داسې ټولنه ده چې له څه کم دوو لسيزو راپدېخوا له داسې رنځ سره مخامخ ده. سياست د يوې ساري ناروغۍ په توگه او د داسې يو عنصر په توگه چې زموږ د ټولني د هر وگړي د ژوند چارې په هغه پورې تړلې گڼل کېږي، زموږ د ولس د هر فرد ذهن ان د وينا او تن رگونو ته ورننوتی او هر تن د خپل ذهن د اخیستنې او شننې تر بریده هره ورځ پر سياسي خبرو او

مشاجرو بوخت وي، ځينو خو خبره تر خبرو هم پورته كړې او د همدې سياسي گروهو او اندونو له كبله يې وسله پر اوږو كړې او دا اوولس كاله يې ډزولې هم ده او ځينې نور يې په ډېره زياته كچه د همدې مختلفو گروهو د ټكر په وجه قرباني شوي هم دي.

اوس نو كه له پنځه لس مليونه اټكليز نفوس څخه لس مليونه (له پنځو مليونو ډېرو ورو او زرو پرته) چې هغوى هم د خپل ذهن په كچه په خپلمنځي يا عام سياسي بحث او مشاجرو كې برخه اخلي، خو بيا هم كه دوى په پام كې ونه نيسو او يوازې (لس مليونه) تنه په نظر كې ونيسو، نو كه دوى لږ تر لږه د ورځې (يوساعت) پر سياسي خبرو او مشاجرو تېر كړي، نو افغانانو به يوازې او يوازې د ورځې (لس مليونه ساعتونه) وخت پر بې نتيجې سياسي خبرو تېر كړي وي. په دې بحثونو كې له عادي بحثونو څخه نيولې تر ترخو، تروو او سختو خوا بدوونكو بحثونو او فزيكي گوزارونو پورې شامل دي. كه د يوې ورځې تلف شوي وخت په يوه كال (۳۲۵) ورځو كې ضرب كړو (لس مليونه* درې سوه پنځه شپېته) نو مساوي كېږي له (درې ملياده او شپږ سوه پنځوس مليونه ساعته) او كه دا په دې تېرو شلو كلونو كې چې د افغانستان د سياسي رنځ ډېرې سختې گرمې شپې ورځې دي ضرب كړو: (درې مليارده شپږ سوه پنځوس مليونه ساعته) ضرب شل كلونه) مساوي كېږي له (درې اويا مليارده) ساعتونو سره.

دا وخت مو يوازې او يوازې پر دې تېر كړ چې گڼې دا گروهه او يا دا شخص تر هغې بلې عقيدې او شخص څخه لوړتيا لري. (درې

اویا ملیارده ساعته) هغه وخت دی چې په یاده موده کې به د نړۍ هېڅ قوم پر دې موضوعگانو نه وي تېر کړی، ځکه هغوی پوهېږي چې: «وخت لکه سره زر دی»

د افغاني ټولني د اوسني پېر د ډېرو سياستوالو او سياست لوبېدونکو يوه لويه نيمگړتيا داده، چې: «دوی سياست د عقيدې تر پولې اوچت کړی» او چې څوک د چا سياسي تگلارې ته تروې وگوري، گنې د هغه عقيدې ته يې په سپکه کتلي. څرنگه چې ځينې عقیده يې ذهنونه د هېڅ ډول نیوکې تاب نه لري، نو په دې ډول فزيکي عمل ته د لاس غځونې هڅه کوي. په اکثرو ټولنو کې سياست د ژوند د تخنيکي چارو د برابرولو لپاره يوه اغېزمنه وسيله گڼل کېږي او له گروهو (عقايدو) سره يې لوی واټن وي، اکثره تلپاتې گروهې په خپل ذات کې سپېڅلې وي او د ډېر وخت لپاره پایېږي، خو سياست د ورځې له غوښتنو سره سم بدلون مومي. هغه څه چې په ځينو گروهو کې جايز نه وي، په سياست کې عملاً جايز گڼل کېږي. له همدې کبله ځينې کسان سياست ته «ښه لوبه» نه وايي.

زموږ په ټولنه کې هم ددې لوبې لوبغاړي ورځ پر ورځ خپل ځان څرگندوي، پروني سپېڅلي نن سپېڅلي نه دي او د نن سپېڅلو نه به سبا ته پرده اوچته شي. د افغاني ټولني په تېر شل کلن او په تېره بيا په پنځه لس کلن سياسي ډگر کې د فکري او سياسي ناروغيو ښه لوی کتاب غوړېدلی دی. ددې کتاب په پاڼو کې لولو چې څنگه يو شمېر «لويان» لکه د ماشومانو په څېر سهار پر جگړو اخته وي

او ماښام بيا د ملگرتوب او پخلاينې خبرې کوي. د ماشومانو په جگړو کې خو يوازې (د هغو د لاس جوړې کوډلې) وړانږې، خود دوی په دښمنۍ کې ښارونه او هېوادونه، د ماشومانو په دوستۍ کې خو بېرته مينه او محبت راشي، خود دوی په دوستۍ کې بيا هم د يوې بلې دښمنۍ او دسيسې توپان پروت وي. له دې کبله خود نړۍ نامتو ليکوال ويکتور هوگو دوی ته د کرکې په سترگه گوري او وايي: «دا هغه خلک دي چې لومړی مورږ پخپل منځ کې وجنگوي وجنگوي او ټول مو قتل کړي، خو بيا وروسته راشي او زموږ پر قبرونو کېني، د سولې تړون لاسليک او د جگړې پای اعلان کړي». د ويکتور هوگو ددې خبرې ژوندۍ بېلگې موږ په خپل هېواد کې لرو. په مسجدونو کې سوگندونه، په ښارونو کې قسمونه، د هېواد په دننه او بهر کې قسمونه وشول، لوزونه وشول او مات شول، هديرې جوړې شوې او ښارونه وران شول، خو لوبه روانه ده لا.

د همدې سياسي لوبو په بهير کې د هېواد يوزيات شمېر مخور، پوهان، ليکوال او د ليد څښتنان له دغه او هغه گوند سره د اړيکو، اوډلتيا او ددغې او هغې گروهې د پاللو په نوم د مړينې ښکار شول. هېواد په ذهني ډول پر بېلابېلو ډلو ووېشل شو او ملي شتمني يې د مخالفو لورو په ټکولو کې وشيندل شوه. کله چې سياسي آرونه تر پښو لاندې شول، نو د برچې منطق پر ټول هېواد حاکم شو، ټول هېواد د اور په لمبو ولمبول شو. ددې جگړې دروندوالی دومره زيات و، چې د نړۍ ډېرې لويې جگړې هم ورسره

پرتله کېدی نه شي. د ساري په توگه د امریکا متحده ایالتونو له ویتنام سره د جگړې په ټول بهیر کې (څوارلس نیم ملیونه ټنه) چاودېدونکي مواد استعمال کړي دي، خو د افغانستان د یوه زون (ختیزې سیمې) د جگړې د ټولو کلونو د ټولو غاړو له خوا استعمال شوي چاودېدونکي مواد په اټکلیز ډول تر دې رقم زیاتېږي. پاتې لا د ټول افغانستان د جگړې اندازه.

مذهبي کرکېچ، عقیده یي بحران، د باور محوه کول، د ټولنیزو ارزښتونو بې ارزښته کول، د روان شل کلن سیاست بله پایله ده. د قومي، ژبنيو او سیمه ییزو کینو راتوکول هم د یو واحد ولس پر وجود یو کرغېړن گوزار دی، له نامشروع سیاسي لارو او د ټوپک د میل په واسطه د ژوند د خړوبولو امکانات هم د همدغه عصر د سیاست زېږندنه ده. د روغ، ناوړه چالاکۍ د گروهو غلط کارول، لوب، زندگی کول، وژنه او نور ددې مهال د سیاست د رغنده توکو په توگه د عمل په ډگر کې لوبېږي. ځینې سیاسي ډلې او گوندونه د دغې او هغې گروهې تر پردې لاندې د خپلو کړنو د توجیه لپاره وسایل او دلایل لټوي او د یوه بڼه کار لپاره د یو بد عمل پر سرته رسولو باندې سترگې پټوي، خو په اکثر او بیا هم په ډېرو گروهو کې به هېڅکله هم څوک دا (آر) ونه مومي چې د کوم نېک کار لپاره دې یو کرغېړن کار د پیلامې په توگه وکارول شي، هغه هم داسې ناوړه کار چې بېخي د راتلونکي نېک اند او کار رینسې هم له بېخه وباسي.

د یاد وړ خبره داده چې په سیاست او تاریخ کې معمولاً پر نتیجې بحث کېږي. د بڼې کړنې نتیجه، نېکه او مثبتته او د بدو بده ارزول کېږي.

لنډه دا چې زموږ ولس په تېر شل کلن سیاسي بهیر کې د زهرو په هر ګوټ پسې بل ګوټ تېر کړی او همدې منفي سیاست د یو طاعون، نري رنځ او سرطان په څېر زموږ د ولس، ټولنیزو، فرهنګي او د ژوند د نورو ډګرونو رګونو ته لاره کړې او هغه یې زبېښلي او مروړلي دي. دا رنځ لادوام لري، خو اوس دا پوښتنه رامنځته کېږي، چې دا رنځ به همداسې دوام لري او که نور زموږ د ولس له ستوني د دې خپسې جګول په کار دي؟ او هم د حل د لارې دا لعل د کوم بڼامار په خوله کې دی؟

په لنډیز سره ویلای شو، ټولې هغه منفي هڅې چې په تېر شل کلن سیاسي بهیر کې ترسره شوي او پورته مو په لنډیز سره یادونه وکړه، د هغو معکوسې (مثبتې هڅې) ترسره کول، د ټولني د فرهنګي کچې اوچتول، د ټوپک د منطق ختمول، له گروهو نه د گروهو خلاف کار نه اخیستل، له ولس، وطن او عقیدې سره رښتیني مینه، په واک کې د مسلکي معیارو پر بنسټ د اشخاصو ټاکنه، د مشر لپاره د مشرتوب آرکانو پوره کول، ولسواکۍ ته په درنه سترګه کتل او یو لړ نور لاملونه (عوامل) په ګډه سره کولای شي، زموږ د ټولني د روانې سیاسي ناروغۍ د علاج لپاره یوه نسخه شي.

پښتو او د پښتو مضر احتیاط

دا لیکنه له نن څخه یوولس کاله دمخه لیکل شوې وه او د پښتو یوه مداوم رنځ ته په کې اشاره شوې ده. دا لیکنه بیا همغه مهال ((د پښتو ژبې د ودې اړتیا او لارې چارې)) په هغه کتاب کې چاپ شوه، چې د پښتني فرهنگ د ودې او پراختیا ټولني له خوا چاپ شوی و. په دې اثر کې د بیلابیلو افغان لیکوالو هغه لیکني راټولې شوي، چې د پښتو ژبې د ودې او اړتیا پر محور راڅرخي او د همدې ضرورت پر بنسټ لیکل شوي دي.

پر هره ټولنه چې افراط او تفریط واکمن شي، ټولنه له خپل انډوله وځي او د استاد الفت په اند د یوه پرځای دوه تنه تلفات ورکوي. مضر احتیاط هم د تفریط یو ډول دی، چې زیان یې له افراط سره خپل انډول برابروي، ځکه خود اسلام سپېڅلي دین د افراط او تفریط دواړه حالته مردود کړي او منځنی حد یې غوره بللی دی. مضر احتیاط نه یوازې یوه ټولنیزه ناروغي ده، بلکې د یو شخص د ځاني ژوند د بنسټ پرانی او ودې پر وړاندې خنډ اچوونکې ناروغي هم ده. استاد الفت په ټولنیز ژوندانه کې د مضر احتیاط پر ناروغۍ د یوه اخته کس حالت بیانوي، چې مضر احتیاط یې د جرئت وزرونه تړلي او داوهامو سیوری یې ورته پر ذهن خور کړی دی. دا کار ددې سبب شوی چې دا کس د ژوند له ډېرو نعمتونو بې

برخې شي. استاد الفت وايي: «شمی اکا زموږ په کور او کلي کې په ډېرې هوښیاری، مشهور و او هر چا چې به کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل. د ده د هوښیاری، او احتیاط یوه نښه دا وه چې ده تر اخره پورې خپل کور ته برق راونه ووست او ویل به یې که کله برق شارت شي نو حریق به واقع شي او کور به مې وسوزي. د ده دا عادت و چې په موټر کې به نه سورېده او ډېر لرې ځای ته به هم پیاده روان و ځکه چې د موټر له چپه کېدلو وېرېده او احتیاط یې کاوه. هو! دی له ډېره عقله پیاده گرځېده او کور کې به یې رڼا هم ډېره لږه وه.»

د پښتو ژبې د خدمت او پالنې په باب هم د ځینو پښتنو چلند دې مضر احتیاط ته ورته دی. یو شمېر روڼ اندي، سیاستوال او نوم خرگندي پښتانه ددې لپاره له پښتو پالنې او ان پښتو یادونې او گړنې څخه ډډه کوي، چې څوک ورته ژبپال او ملتپال (شنلیست) ونه وایي. دوی داسې فکر کوي چې که یو ځل چا ورته شنلیست او فاشیست ووايه، دا تور خونو بیا تر (کفره) هم بد تر دی، بیا خو چې هر څومره ځان سپین کړي، سپینېدی نه شي. د پښتو ژبې دښمنانو له ډېرې پخوانه د یو منظم او سنجول شوي پلان له مخې پښتو ضد چارې اوډلي دي. په دې پښتو ضد هڅو کې یوه هڅه همدا یرغلیز تبلیغ او چلند دی چې دوی یې د یوې اساسي وسیلې په توگه کاروي، دوی ټول عمر د پښتو د ښېرازی، رگونه زبېښلي، د پرمختگ په لار کې یې ورته خنډونه جوړ کړي او جوړوي یې، خو چې کوم انډیال (شعوري پښتون) ورته ووايي چې ولې؟ نو بیا پرې

سم له لاسه د نشنليست او فاشيست تور پورې کړې. زموږ ځينې په زړه سپېڅلي پښتانه يې د مکاری په همدغه جېل کې راگير کړي او ان تر دې وخت يې د خلاصون لار نه ده پيدا کړې. که کوم هڅاندي پښتانه له دغه ژبني زبېنباک نه د وتلو رپي رپولای، نو بيا زياتو پښتنو او نا پښتنو پرې په دې پلمه د ملامتی اور پورې کړې چې د هېواد د ورونو قومونو او «مليتونو» ترمنځ بې اتفاقی او ژبني تضاد ته لمن وهي. په افغانستان کې د پښتنو او د هغوی د ژبنيو حقوقو د غصبوونکو ترمنځ د ورورۍ مثال هغه د اوبن او لېوه د ورورۍ مثال لري: «وايي يو وخت د اوبن او لېوه ترمنځ د ورورۍ يو تړون شوی و، دواړه په يوه کور کې اوسېدل، له خپلو اولادونو سره يې گډ ژوند کاوه، ټول به د يوې کورنۍ د غړو په څېر اوسېدل، د دوی ترمنځ دا تړون هم شوی و چې د يو بل اولادونه به خپل اولادونه گڼي او توپير به يې نه کوي، هر چا چې د دواړو ترمنځ توپير وکړ هغه به ملامت وي. ژوند څو موده همداسې تېر شو، يوه ورځ لېوه او اوبن دواړه د سارا پر لوري له کوره بهر شول، څرنگه چې د دواړو لاس ته څه ورنه غلغل، نو وخت پرې ډېر تېر شو، نو هم د اوبن بچيان او هم د لېوه هغه بڼه وړي شول، د لېوه د بچيانو نور تاب رانغی، نو ټوپ يې کړ د اوبن د يوه بچي اورمېر يې ورتاو کړ، وينه يې وڅښله او غوښه يې وخوړه، کله چې اوبن او لېوه دواړه کور ته راستانه شول، نو گوري چې د اوبن د بچي يوازې پوتکی پاتې دی او بس. اوبن چې دا حالت وليد نو له ډېر خفگانه يې چيغه کړه: (هله زما بچۍ). لېوه چې د اوبن (زما بچۍ) غږ واورېد نو

فوراً يې پرې نيوكه وكړه او ورته يې وويل چې ته ملامت يې، ته د ورورۍ پر اصولو نه پوهېږې، تا ولې زما او د خپلو اولادونو ترمنځ توپير وكړ، تا ولې وويل: (زما بچۍ) ايا زما بچي ستا بچي نه دي؟» په افغانستان كې له ژبني پلوه د پښتنو او پښتو ضد كسانو وروري همدغه مثال لري، په دې هېواد كې پښتو او پښتانه تل په خپل حاكميت كې هم محكوم وو، هم محروم، خود ملامتي گوته هم دوى ته نيول كېږي، هم يې ژبه زبېښل كېږي او هم فاشيستان گڼل كېږي. كه يو ناپښتون ټول عمر د پښتنو ژبني حقوق زبېښي او يو پښتون هسې وويل چې ولې پښتو؟ نو بيا سم له لاسه ورته وايي چې ته ولې پښتو يادوې دا خو نيشنليستي او «مليتي» مسايل دي.

د پښتو ضد ډلو ټپلو دغو هڅو، اغزن چاپېريال او نورو نادودو، له فرهنگي او ژبني پلوه پښتانه پر څو ډلو وېشلي دي:

۱- يو هغه ډله پښتانه دي چې خپله ژبه، خپل كلتوري، ملي او هېوادنى مسووليت پېژني، د ملت جوړونې په بهير كې د ژبې پر ارزښت هم پوهېږي او د افغانستان د ملي يووالي او خاورې د بشپړتيا لپاره د پښتو پر ستر اهميت او رول هم پوهېږي. دوى د انديالو هېوادپالو او ملت رغاندو پښتنو افغانانو په توگه د پښتو ژبې پالنه، بډاينه، وده او پرمختگ خپله دنده بولي او په دې لاره كې له هېڅ ډول هاند و هڅې ډډه نه كوي. دوى په دې برخه كې دومره منډې تررې كړي او كوي يې چې ان خبره يې د ځاني ژوند د بلهارۍ (قربانۍ) تر بريده هم رسېدلې ده. په حقيقت كې د همدغې

ډلې د بې سارې قربانۍ، اند و هڅو برکت دی چې پښتو د پردیو له یرغلیزو هڅو او د خپلو پښتنو د بې تفاوتۍ له چلندونو سره سره تراوسه ژوندۍ پاتې ده او لاوده کوي.

۲- دویمه ډله هغه پښتانه دي چې نه یوازې پښتو نه پالي، نه یې وایي او نه یې لیکي، بلکې پر ضد یې هم دي. دا ډول پښتانه اکثره په پښتو ضد مورچل کې ناست دي او نورو پښتو ضد ډلو سره یو ځای پر پښتو ډزې کوي.

دې ډلې اکثره پښتو هېره کړې، لیک او وینا په بله ژبه کوي، د همغې ژبې له لوست، وینا، موسیقۍ او خبرو خوند اخلي، خپلې شخصي، اقتصادي او نورې گټې هم په هماغه ژبه کې گوري. پښتو ضد ډلو تپلو لپاره دا ډول پښتانه د پښتو خپلو ډېره بڼه وسیله ده. دارنگ پښتانه په پښتو دښمنۍ کې له اصلي ((ستمیانو)) نه هم څو څپکه تېر دي، هر پښتون به یې ډېرې بېلگې لیدلې وي. دا ډله کېدی شي ((ستمی پښتانه)) وگڼل شي.

۳- درېیمه ډله هغه پښتانه دي، چې د بې تفاوتۍ پر غونډۍ ناست دي، د نړۍ له بڼه او بده خبر نه دي او هر څه اسماني پېښې گڼي، په دې ډله کې اکثره نالوستي کسان راځي. مضر احتیاط کاري هم په همدې ډله کې راځي، چې د ډېر احتیاط له کبله ځاتته د بې تفاوتۍ حق ورکوي او دا لاهم پرې سرباري کوي چې، والله نو مور ته خو دا او هغه ژبه یوشی دي. بې تفاوتانو کې د پښتني ټولني یوه غټه برخه راځي، چې نالوستي، ناشعوري، یو شمېر

روحانيون او نور په کې رابنکېل دي. په ټوليز ډول د پښتو په باب پښتانه پر همدغو دريو کټگوريو وېشل کېدې شي: شعوري پښتانه، پښتو ضد پښتانه او بې تفاوتان. اوس راځو دېته چې د ژبني فعاليت له مخې پښتانه په کومه کچه دي؟

د شعوري پښتنو ټول ځواک پر دې برخه اوبه کېږي، چې له پښتو ضد پښتنو سره مقابله وکړي. د خپل ځواک يوه برخه له پښتو ضد پښتنو سره ليکنې او گړنې مقابله ته بېله کړي او خپل وخت هغو ته پر قناعت ورکولو تېر کړي او بله برخه يې د ستمې پښتنو له خوا پښتو ته د وړ اړول شوي زيان جبران ته بېله کړي. نو که شعوري پښتنو ډېره توره هم کړې وي، ايله به يې دومره کړي وي چې د پښتو ضد پښتنو د هڅو مخنيوی وکړي. بې تفاوتان خو هسې هم وايي چې ژبه موږ ته بې تفاوته ده او موږ پرې کوم کار نه لرو، که چېرې موږ د ژبني فعاليت له مخې د پښتون قوم هڅې وارزوو کېدې شي ووايو چې دوه متضاد او متخاصم ځواکونه يو د بل پر وړاندې مبارزه کوي او په پايله کې يو بل دفع کوي. يانې د دواړو وروستي حاصل صفر دی. په حقيقت کې د ژبني فعاليت له مخې د پښتنو فعاليت خنثی دی، ځکه چې يو مت د بل مت زور اوبه کوي او د درېيم گړي د گوزار د مخنيوي لپاره ورته کوم ځواک نه پاتې کېږي. د ژبني فعاليت له مخې کېدې شي، پښتانه او پښتو ضد ډلې ټپلې په اعدادو کې هم افاده کړو:

د ساري په توگه دا خبره ټولو ته څرگنده ده چې په هېواد کې د پښتنو نفوس د نورو ټولو قومونو د مجموعي شمېر دوه برابر دی، يانې په هرو پنځه لسو تنو کې لس پښتانه او پنځه ناپښتانه دي. اوس نو که موږ پښتانه يانې د ټول نفوس له پنځه لس برخې نه لس برخې پر دريو برخو وويشو، نو هره برخه به درې تنه شي (د يوه تن له محاسبې پرته) که چېرې په لسو پښتنو کې درې تنه پښتو ضد پښتانه او درې بې تفاوتان له دې شمېره وباسو نو ټول به څلور تنه پاتې شي. که چېرې موږ درې پښتو ضد پښتانه له ناپښتنو سره يوځای کړو نو د هغوی شمېر به اتو تنو ته ورسېږي.

د بې تفاوتانو رول به هېڅ نه محاسبه کوو، خو که چېرې هغه هم محاسبه کړو نو د ناپښتنو شمېر به تر دې هم زيات شي، ځکه چې بې تفاوتان او مضر احتياط کاري اکثره د تلې پلې ته گوري، هره خوا چې درنه وي همغې خواته ځان اچوي.

د شمېر له پلوه اته له څلورو سره مقابل دي، د ژبني فعاليت له مخې دا انډول ښيي چې په فرهنگي برخه کې د پښتنو تلفات بايد درې ځله زيات محاسبه شي، ځکه چې: يو کس له تا بېل شو (لومړی تلف) دويم ستا له مقابل لوري سره يوځای شو (دويم تلف)، بېرته ستا په مقابل کې استعمال شو (درېيم تلف).

که چېرې په فزيکي جگړه کې د يو لښکر يو عسکر ووژل شي او د جگړې له ډگره ووځي، نو هغه په هماغه يوه تلف کې حسابېږي، ځکه چې د هغه رول نور د ابد لپاره ختم شي. خو د همڅنگو ژبو او کلتورونو تلفات داسې نه دي، هغه لکه د پښتنو په شان هم ځان

وژني، هم خپل قوم وژني او هم بل ژوندي ساتي. نو دا تلفات خو
خلي (درې چنده) او ډېر درانه دي.

د پښتو ضد پښتنو ترڅنگ بې تفاوتان او مضر احتياط کاري هم
د مقابل لوري په گټه دي. څرنگه چې زموږ په ټولنه کې ژبني انډول
د پښتو او پښتنو په گټه نه و، نو دا ډله کسان تل هڅه کوي چې
واکمن بهير سره ملگري شي، ځکه چې د راحت احساس وکړي.
پښتانه احتياط کاري بيا په خپل کار کې د مضر احتياط تر
وروستي بریده ځان رسوي. ان که چېرې په يو ژبني او فرهنگي
چاپېريال کې د ناپښتنو شتوالی اصلاً هېڅ مطرح نه وي او يا په
هغه محيط کې هغوی بېخي وي نه، نو احتياط کاري يې ددې
لپاره گټې خوندي کوي، چې څوک ورته بيا نشنليست او فاشيست
ونه وايي. د ناپښتنو يو چلند دا هم دی چې دوی په ځينو حساسو
وختونو او مسایلو کې له همدې ډول احتياط کارو پښتنو څخه د
پښتنو د استازو^(۱) په توگه گټه اخلي. ځکه هغوی پوهېږي چې که
دوی د پښتنو پر ضد هر ډول هڅه وکړي دا ډول اشخاص کوم
غبرگون نه بښي، د شعوري پښتنو مخه هم د افراطينو او
فاشيستانو په تور د دغو احتياط کارو، معتدلو او ورځپاڼو په
واسطه په ډېر بڼه ډول نیول کېدی شي. په دې ډول په ژبنيو او
فرهنگي مسایلو کې ژبني فعالیت، اکثره د دوی په گټه پای ته
رسېده.

د احتياط کارو يوه بېلگه به هم وړاندې کړو: زموږ يو دوست
ليکوال و، گڼ شمېر کتابونه يې ليکلي وو، ده چې څومره مينه

پښتو سره لرله، همدومره ان تر دې زیاته یې فارسي سره هم لرله، ده دا استدلال کاوه چې پښتو باید د فارسي په غېږه کې وده وکړي او له فارسي پرته یې وده ناممکنه برېښي. ده فارسي ژبې ته د دري ژبو او پښتنو خدمت د افغانستان د ملي وحدت په گټه کار پاله، خود پښتو پر وړاندې یې دري ژبې پر خدمت مکلف نه گڼل. نو ده ځکه د خپلې ذهني او فزيکي انرژۍ یوه درنه برخه د فارسي ژبې خدمت ته بېله کړې وه. ده ان په پېښور کې چې یو بشپړ پښتني چاپېريال دی، د خپلې خپرونکې جریدې ژبنۍ برخه په سلو کې (۲۰) فارسي او (۴۰) پښتو ټاکلې وه او د جریدې په سلو کې (۹۰) سرمقالې یې هم په فارسي ژبه وې. د پښتنو له خوا پر ده باندي ډېرې اصولي نیوکې وشوې، چې دا کار پر هېڅ معيار برابر نه دی. خوده د زړه له کومې دا غوښتل چې زموږ دري ژبې وروڼه خوشاله کړي، ځکه یې نو ان په یو بشپړ پښتني چاپېريال کې هم د دوی ژبنيو حقوقو ته په دومره درنه سترگه کتل.

ده په داسې یو چاپېريال کې کار کاوه چې که ان دري ژبې هم د اخبار مدیر وای، دري به یې دې کچې ته نه وای لوړه کړې، ځکه چې د چاپېريال غبرگون ته به یې طبعاً پام و، خو زموږ دې ليکوال خپل دا چلند که څه هم په څرگنده یوه بې انصافي او نا انډولې وه، خو بیا هم «د افغانستان د ملي یووالي او د ورونو قومونو په گټه باله» او تر وروستي حده خپل دې اند او چلند ته رښتیني هم و. خو دومره تېرېدنې، زغم، صداقت، پر خپله ژبه ظلم او د بلې غورونې بیا هم پښتو ضد اشخاص قانع نه کړای شول، د همدې شخص په

باب مې په کابل کې د یوه تن دري ژبي ورور له خولې واورېدل:
«او... هم افغان ملتی است چندین کتابش به پشتو چاپ شده.» دې
سره سپري ته هغه متل را یاد شي، چې «هندو ستري او خدای
ناراضه» د دا ډول اشخاصو شمېر په لسگونو، په سلگونو ان په
زرگونو وو، چې له پښتو نه یې دري ته ډېر خدمت کړی دی، خو
هغوی بیا هم د نشنلیزم له توره پاک نه شول. که موږ په افغانستان
کې دري ژبې ته د شوي خدمت او کار جاج واخلو، نو که د
افغانستان له تاجکو نه د پښتنو ونډه په کې زیاته نه وي، نو کمه
خو په هېڅ وجه نه ده. ایا بلې ژبې ته دومره ستر خدمت او خپلې ته
دومره خیانت او له هغې سره د بې تفاوتۍ چلند به موږ د فاشیزم له
لامنطقه تور څخه خلاص کړي؟ نه هېڅکله نه!

نو څه باید وشي؟ ښه خبره داده چې موږ باید خپل ځان وپېژنو،
خپله حافظه ترلاسه کړو، نه خپل حق نورو ته وپېنو او نه د نورو
حقوق تر پېنو لاندې کړو. ښه کار دادی چې پښتانه دې پښتو ته
خدمت وکړي او دري ژبي دري ته، که ټول پښتانه لکه د دنیا د
نورو قومونو او یا زموږ د دري ژبو ورونو په شان د خپلې ژبې
خدمت ته ور ودانگي، نو بیا به پر څو برخو د پښتنو د وېش خبره
هم له منځه لاړشي. بیا به نو موږ هم نه په نورو ژبو کې مسخه
کېږو، نه به له خپلې ژبې سره د خیانت په بیه د بلې ژبې د خدمت
بار اوچتوو، نه به پر سلو ذهني او رواني ناروغیو اخته کېږو او نه
به څوک رانه گیلله کوي. ځکه چې نورو ته د خدمت معیار به د
هغوی د خدمت په معیار پورې تړلی وي، که هغوی زموږ ژبې ته په

درنه سترگه کتل او د هغې خدمت يې خپله دنده بلله، مور به هم د هغوی ژبې ته خدمت خپله دنده بولو او که نورو زموږ ژبه زبېښله او غوڅوله، نو زموږ بڼه سریتوب به دا وي چې خپله ژبه وژغورو خو د بل ژبه هم غوڅه نه کړو.

زموږ وروري او دوستي بايد پر انساني اصولو ولاړه وي، راکړه ورکړه مو بايد پر عدل او انډول ولاړه وي، نه د اوبښ او د لېوه وروري چې هم يې بچيان له منځه لاړشي او هم په وروري کې ملامت شي!؟

مدرسه او ښوونځي

دا ليکنه د طالبانو د قدرت په اوج کې، هغه مهال ليکل شوې وه، چې طالبانو د ښوونځي نوم پر مدرسي بدل کړ، ښوونځي يې هم پر مدرسو واړول او د ښوونځيو پر ضد عام کمپاين پيل شو. دا ليکنه هماغه مهال په بدل نامه په هيله مجله کې چاپ شوې ده.

له هغه وخته چې افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دين وړانگې رارسېدلې، نو زموږ ولس پرې خپل زړونه او ذهنونه روښانه کړي دي، د څوارلس سوو کلونو په بهير کې په ټوله اسلامي نړۍ کې هېڅ هېواد او قوم د اسلام لپاره دومره قرباني نه ده ورکړې، چې زموږ هېواد او افغان ملت دومره بلهاري ورکړې ده، ځکه خود تاريخ په اوږدو کې د زياترو نا اسلامي هېوادونو له خوا، افغانستان او افغان ولس د يو متعصب اسلامي هېواد او يو متعصب ملت په توگه ياد شوی او گڼل شوی دی، خود اسلام لپاره د افغانانو له دومره سترې قربانۍ سره سره، دوی د اسلامي هېوادونو په ډله کې کوم خاص امتياز نه دی ترلاسه کړی، ان افغانستان د اسلامي کنفرانس له غړيتوبه هم وکښل شو، د اسلام تر راتگ وروسته بيا تر دې دمه ان د پرديو يرغلگرو د اشغال او واکمنۍ پر وخت د افغانستان روحاني قشر په افغاني ټولنه کې

خپل زیات اغېز لری او دا اغېز یې د ټولني تر بل هر پارکي زیات واولا دی.

زموږ ټولني هر وخت د ملا، پیر او مرشد په غږ، لارښوونه او لمسون د پردیو یرغلگرو او د وخت د واکمنو پر ضد پاڅونونه پیل کړي او هغه یې له واک و ځواکه را پرې ایستي دي. یانې دا چې تر اسلام وروسته په افغاني ټولنه کې د واک د انډول په ټینګولو او نړولو کې د ملایي او روحاني قشر اغېز خورا زیات و، خود روحاني قشر دا اغېز او مهم رول د تاریخ په اوږدو کې تل مثبت نه و، کله کله له سپېڅلو مذهبي ولولو سره سیاسي تدبیر اود واک کنترول همغاړي شوي، خو تر عمل وروسته حالات له کنتروله وتي او واک و ځواک هم بیا د ملا او روحاني له گوتو وتی دی.

د افغاني ټولني د روحاني قشر له خوا د ټولني د نورو رغنده خواوو او روحانیت تر منځ توپیر او د نورو خواوو د بې ارزښته بنودلو یو اوږد بهیر هم د ملایي او نا ملایي پارکو تر منځ یو ډول ښکاره او څرگند بېلوالی او تضاد رامنځته کړی و، دغه راز په ټولنه کې د ټولني د عامو وگړو له خوا د ملایي او روحاني قشر عام اقتصادي سپورت او ملاتړ هم د هغو پر وړاندې د ملا او پیر رښتیني اسلامي ژبه او دهغې کارونه پخه کړې وه، ځکه خود ملا ځاني گټو، زبېښلي اقتصادي حالت، د خلکو له خوا د ملا د ژوند خړوب اود ځانساتي کلتور د گډ امتزاج له کبله د اسلام داسې بڼه رامنځته شوه، چې د نړه اسلام وړانگې د خلکو ذهنونو ته ونه رسېدې او په نتیجه کې د مذهب، کلتور او سیمه ییز دود ځینې

روایتونه یو ځای کړای شول او د اسلام شفافه او رڼه بڼه د خلکو له نظره پټه شوه.

همدغه حالت او همدغه بهیر له نورو اسلامي ټولنو څخه د افغاني ټولني اسلام رابیل کړ او زموږ ملایي قشر یې پر خپله خبره د افراط تر بریده ټینګار ته ورساوه، ان دا چې د تاریخ په اوږدو کې یې نور اسلامي ټولنیوهان چلنج کړل، هغوی یې په نا اسلامي عقیده تورن کړل او یا یې داسې وانګېرله چې د هغوی عقیده سسته شوې او یا تر اسلامه په خپل ځانګړي تعبیر ځانساتي (محافظه کار) شوي، په دې ډول زموږ ټولني په ډېرو علمي خواوو کې پرمختګ ونه کړ، یوازې د ملایانو او روحانیونو شمېر په کې زیات شو.

د نورو ټولو اسلامي ټولنو په انډول په افغانستان کې د روحانیونو او ملایانو شمېر ځکه زیات شو چې دلته د روحانیت په انډول د ټولني نورو برخو متوازن پرمختګ ونه کړ. د دې لمرېزې پیړۍ په پیل کې په ټول افغانستان کې د روحانیونو شمېر اټکل دوه نیم لکو تنو ته ورسېده، چې د وخت د افغاني ټولني د نارینه وګړو تقریباً په سلو کې ۳-۴ تنه جوړوي، په افغانستان کې د بزګرانو شمېر هم تقریباً همدې حد ته رسېده، له بزګرانو پرته د ټولني بل هېڅ پارکي له شمېر یز پلوه له روحاني قشر سره سیالي نه شوه کولای. څرنګه چې افغانستان یو زراعتي هېواد و، نو تقریباً همدغو دوه دوه نیم لکو بزګرانو د هېواد ټوله ځمکه کرله، د روحاني قشر په ګډون یې د هېواد ټولو وګړو ته ډوډۍ برابروله، خو

کله چې په هېواد کې د عصري ژوند اړتیاوې زیاتېدلې، نو ټولنه اړه وه چې د عصري علومو له لارې خپلې نوې اړتیاوې پوره کړي او په نویو علومو سمبال کدرونه وروزي. په ټولنه کې د عصري علومو د تبلیغ او دودولو په برخه کې چټک او ګړندي حرکت، د ځانساتي روحاني قشر د نظري مخالفت له امله، فزیکي ټکر او یو نا مطلوب بحران ته لاره اواره شوه، د هېواد په معاصر تاریخ کې دا ټکر لومړی ځل پر ۱۳۰۷ ل کال پېښ شو او یو نوی متمدن دولت او دنوي ترقي کاروان د تورې ارتجاع بنسټکار شو. تر هغه لنډه موده وروسته بیا کله چې حالات بېرته نورمال بهیر ته راوګرځول شول او یو داسې نظام جوړ شو چې د روحانیت د تائید ټاپه هم پرې لګېدلې وه او د ټولني د ترقي لپاره یې هم یوه ستراتیژي لرله، نو د سلګونو عصري ښوونځیو د جوړولو کار یې پیل کړ، خو بیا هم د ښوونځي او مدرسې تر منځ یو څرګند توپیر او تضاد لیدل کېده، هر څومره چې د ښوونځیو شمېر ډېرېده او خلک په عصري پوهه سمبالېدل، همدومره په ټولنه کې د مدرسې او ملا رول محدودېده او تنګېده، ان تر دې بریده چې په ټولنه کې د روحاني او ملايي پارکي رول ته په نه سترګه کتل کېدل او خبره د هغوی د سپکاوي برید ته ورسېدله، د پنځوسمو کلونو په ترڅ کې په ټول افغانستان کې تر (۳۰۰۰) پورې بېلابېل عصري ښوونځي اود لوړو زده کړو څو پوهنتونونه جوړ شول او تر څنګ یې څو رسمي ديني مدرسې، د شرعياتو پوهنځي او د اسلامي څېړنو څو مرکزونه جوړ شول. سره له دې چې د افغانستان د ښوونې او روزنې په نصاب کې ديني

مضامين هم ځای شوي وو ، خو لکه څنگه چې بنسکاره وه دې مضامينو ته ډېره پاملرنه نه کېده اود ملايي پارکي د قناعت وړ نه وو ، د دولت په چوکاټ کې د ديني مدرسو په انډول د عصري بنسوخيو شمېر ځکه زيات وو، چې د خپلې ټولني اړتياوې پوره کړي او پر عام و خاصو ټولو زده کړې وکړي، ملايانو ددې انډول دمخنيوي او پر سيمه د خپل اغېز د ساتنې لپاره پر کليوالي سيمو او مسجدونو ډډه لگوله او په سلگونو مدرسو يې په کې فعالې کړې وې، چې د خړوب چارې يې پر ولس حواله شوې وې، نتيجه دا شوه چې هغه څوک چې به له مدرسې فارغ شو، پر عصري علومو به نه پوهېده او هغه څوک چې به له عصري بنسوخيو فارغ شو، هغه به پر ديني علومو چندان نه پوهېده او ان بې تفاوتې به يې ورسره کوله، په نتيجه کې د دوی تر منځ تضاد نور هم زيات شو، يانې د مدرسې فارغ ملا او له بنسوخيو څخه فارغ (روشنفکر) و او ملا بيا پر روښنفکر د الحاد او کفر تورونه پورې کول، روښنفکر پر ملا د مرتجع او پرمختگ ضد تورونه. يو شمېر روښنفکران بيا په خپلو هڅو او چلند کې دومره افراطي شول چې ټولې ملي، هېوادنۍ او ان اسلامي پولې يې ونړولې، د پردیو ايډيالوژيو بنسکار شول او پردی يرغلگر يې هېواد ته راوبلل، له بده مرغه چې دا هېواد پلورونکي د روښنفکرانو په نومونو ياد شول، نو د ټول افغان ولس په تېره بيا د روحاني قشر ولولې يې راوپارولې، روسي جنرال الکساندر مایوروف ليکي چې: موږ يو سخت چلنج سره مخامخ وو، او هغه موږ محاسبه کړې نه و، هغه دا چې موږ د افغانستان له

روحاني قشر سره پر جگړه اخته شو. دی ليکي چې: دا وخت په افغانستان کې د ټولو مسجدونو شمېر تر څلوېښت زرو زيات وو. دا څلوېښت زره ملايان او له هغو هر يوه سره اټکل لس لس طالبان او نور په لسگونو مقتديان د ټول زموږ پر ضد راپاڅېدل چې ټول شمېر يې ميلونونو تنو ته رسېده.

د افغانستان روحاني قشر ته چې د روسانو پر ضد د روان جهاد بڼه وسيله لاس ته ورغلي وه او ټول ولس يې په خوله پاڅون او عمل ته تيار ولاړ و، نو د پردیو پر ضد يې پر گرمې مبارزې سربېره د (بنوونځيو) پر ضد هم جهاد اعلان کړ او څه کم درې نيم زره بنوونځي يې دوږه کړل او په دې ډول يې له بنوونځي او (روبنفکر) څخه خپل تاريخي غچ واخيست.

د افغانستان د بنوونځيو د سيزلو له کبله د افغانستان په جگړه ييزه بهير کې اټکل اووه ميلونه افغانان نالوستي پاتې شول. اوس يو ځل بيا د مدرسې طالب او ملا داسې بېشانه ډول واک ته رسېدلي چې نه يوازې د افغاني ټولني په تاريخ کې يې ساری نه ليدل کېږي، بلکې د ټولې اسلامي نړۍ په څوارلس سوه کلن تاريخ کې هم د ملا او طالب د داسې ټولو اکمنۍ بېلگه نه شته، ملا او طالب اوس يو ځل بيا په بنوونځي، پوهنځي او مکتب پسې اورلړونۍ را اخيستی او داسې توندي هڅې يې پيل کړي چې که چېرې همدا شان دوام ومومي يو وخت به د چاودنې او غبرگون سختې مرحلې ته ورسېږي او د مدرسې برخليک به هم هغه حالت ته ورسوي چې نن د بنوونځي او مکتب دی.

دوی له ښوونځي او مکتب سره دومره حساسیت وښود چې ان نوم یې هم ورته له منځه یوړ، لومړی یې نوم ورته ختم کړ او بیا یې په نصاب کې ورته دومره بدلون راوست چې هسې نوم یې د عصري مدرسې پاتې دی، د عصري علومو په برخه کې په سلو کې (۲۰) هم څه په کې نه شته، نور ټول دیني علوم دي. ددې خبرې منطق دا دی چې افغاني ټولنه له ملا او طالب پرته بل چاته اړتیا نه لري.

د طالبانو د رسمي خپرونو پر استناد اوس په افغانستان کې د ټولو مدرسو شمېر (عصري او دیني) (۳۴۰۰) ته رسېږي، چې د دوی په وینا له دې جملې څخه یوازې (۱۱۰۰) مدرسې تر اوسه پورې ټولې (نړه دیني) مدرسې او پاتې لا اوس هم عصري دي، د نړه مدرسې مانا داده چې په سلو کې سل باید دیني مضامین په کې تدریس شي اود عصري مدرسې مانا دا ده چې عصري او دیني مضامین دې دواړه په کې تدریس شي، خو په عملي ډول داسې ده چې اوس رښتیا هم په دیني مدرسو کې سل په سلو کې مضامین دیني دي، خو په عصري هغو کې اتیا په سلو کې مضامین دیني دي، یو څوک چې په سلو کې اتیا برخې دیني مضامین ولولي هغه څخه بیا ملا جوړېږي او که انجنیر یا ډاکټر؟

طالبان وايي د هغو مدرسو شمېر چې د ښوونې او روزنې وزارت له خوا تمویلېږي (یوولس سو) ته رسېږي، که په هره مدرسه کې د طالبانو شمېر (۵۰۰) تنه وگڼو نو دا به پنځه نیم لکه طالبان شي او که د نارسمي دیني مدرسو شمېر هم همدومره اټکل کړو، نو خبره به یو میلیون طالبانو ته ورسېږي، که په پاکستان او ایران کې د

روزل شويو طالبانو شمېر هم همدومره محاسبه كړو نو په خو راتلونكو كلونو كې به په افغانستان كې د ټولو ملايانو شمېر اټكل دوه مليونه تنه شي او كه د افغانستان ټول اوسني نفوس، په (بهر او داخل كې) شل مليونه تنه محاسبه كړو (لس مليونه بنځې) نو په راتلونكو كلونو كې به په هرو لسو تنو نارينه و كې دوه تنه ملايان وي. په سلو كې (لس تنه). كه دوه مليونه ملايان د خپلو ديني زده كړو تر څنگ يو بل كار او كسب زده نه كړي او د عصري علومو په برکت ځانته كار او كسب پيدا نه كړي، نو فكر نه كېږي، جگړه ځپلې افغاني ټولنه به د دومره كسانو چې په توليدي او اقتصادي كار كې يې اغېز ناڅرگند دی، د خړوب ظرفيت ولري.

خدای (ج) دې وكړي چې داسې ونه انگېرل شي، چې دا ليكنه د هېواد د ملايي پاركي چې تل يې د هېواد او ولس په ژغورنه او لارښوونه كې تر هر چا زياته ونډه اخيستي او د قرباني ميدان ته وتلی دی، د بل رنگ بنودلو لپاره شوې ده، بلکې دا ليكنه ددې لپاره ده چې اوس د هېواد د ټولو ديني، سياسي، اقتصادي، پوځي او نورو چارو لارښوونه د ملايانو پر غاړه ده، كه دوی د ټولني د ټولو خواوو تر منځ او دهغوی د ودې لپاره متوازن گامونه پورته نه كړي، نو كېدی شي د ټولني يوه خوا كېږه شي، انارشي رامنځته شي، انډول خراب شي او ټولنه د تباهۍ خواته لاړه شي، چې بيا به يې نه ملا تنستې راتينگولای شي، نه امي او نه هم روښن فکر. لكه څنگه چې خدا پاک (ج) خپل نظام (ټولو كایناتو) كې داسې يو انډول ټينگ كړی چې د هغه په برکت د ټولې نړۍ او

کایناتو ژوند دوام لري. داسې د خدای (ج) خلیفه (حضرت انسان) ته هم په کارده چې د ټولو خواوو توازن وساتي، له واکمنو ملایانو نه هم دا هیله کېږي چې د اعتدال لاره خپله کړي، افراط او تفریط ونه کړي ځکه چې همدې افراط او تفریط زموږ ټولنه تباه کړې او تباه کوي یې.

په ډیره کې گیر ولس

چې څښتن یې په خپل فضل ږمنځ نه کړي
نبی نبی ډیرې به شي سپکې لکه درب
(حمیدبابا)

دا لیکه د طالبانو د واکمنۍ پر مهال په مستعار نامه لیکل شوې وه او د هغو
تر سقوط څه موده وروسته په هیله مجله کې چاپ شوې ده.

موږ هم عجیبه خلق یو، کله ځان تر عقیدې قربان کړو او کله
بیا عقاید تر ځان څار کړو، کله د وطن دساتنې او دفاع لپاره
وجنگېږو او کله بیا هم له خپل هېواده دخپلو ځاني گټو لپاره
وسيله جوړه کړو او یو بل ته په کې مورچلې ونیسو. کله نور پر
خپلو اوږو واك ته ورسوو او کله بیا هم دنورو د راپرځولو لپاره
پنې اړم کړو او له تخته وبخته سره یې پوښه کړو، کله دیوې نا
اشنا ایډیالوژۍ د حاکمیت لپاره له خپل سر و مال نه تېر شو او
کله بیا هم د همدې ایډیالوژۍ دنسکورولو لپاره معکوس حرکت
پیل کړو. کله بیا یو سیاسي فکر او تگلاره دعقیدې تر بریده
اوچت کړو او په هغه کې بیا دومره افراطي حرکت وکړو، چې نه
یوازې دهمغې تگلارې د ړنگېدو او ناکامۍ سبب شي، بلکې

دهغې د شرمېدو علت هم شي. ددې ټولو خبرو اصلي علت دادی چې موږ لا تر اوسه پورې دیوه واحد ملت د ملي شعور اوچتې کچې ته نه یو رسېدلي. واحد ملتونه دخپل ژوند د پرمختګ او پایښت لپاره یوه واحده ملي ستراتیژي لري، چې دهغه ملت ټول وګړي که هغه هر ډول سیاسي او فکري تګلاره ولري، خو یو ملي ارمان او ستراتیژي ته ژمن وي. ملي ګټې د بېلابېلو عقایدو او نظریو تر شعارونو نه قربانوي، بلکې بېلابېلې ګروهي دخپل ملت د ښېرازی و سېلې ګڼي.

د تاریخ په اوږدو کې زموږ واکمنو په سلګونو ډوله افراطي حرکتونه کړي، چې دهغو زیان او جبران بیا د ملت غاړې ته پرېوتی دی. خلقیانو، اخوانیانو او د طالبانو افراطي حرکتونو زموږ ملت د اور په لمبو وکړاوه او تر اوسه یې لا هم برخليک معلوم نه دی. پر دې ټولو حرکتونو وخت پر وخت لیکنې شوي او نورې به هم پرې کېږي، خو موږ به دلته یوازې د طالبانو د اسلامي تحریک د سلګونو افراطي حرکتونو له جملې څخه دداسې یو افراطي کار یادونه وکړو، چې تر اوسه یې په ګرده نړۍ کې ساری نه دی لیدل شوی او نه په اسلام او نه هم په نورو ادیانو کې دداسې افراطي چلندونو بېلګه چا ثبت کړې ده، دا افراطي حرکت د ډیرې د پرېښودلو او اوږدولو په باب د طالبانو زیات ټینګار دی.

ډیره تر ټولو اوچت معیار: د طالبانو د تحریک له پیله په تېره بیا دهغوی د واکمنۍ پر مهال په افغانستان کې هېڅ شی هم

دومره ارزښت نه درلود، لکه ږيرې، د ژوند ټول ارزښتونه د ږيرې د کچ او مېچ دڅرنگوالي له مخې تلل کېدل او ارزول کېدل، که يو چا به هرڅومره پوهه او اخلاق درلودل خو چې ږيره به يې نه وه، هېڅ به و او که به د طالبانو لاس ته ورغی، نو توهين، تحقير، سپکاوی، وهل، ټکول او ان زنداني کول يې حتمي او باوري وو. دکابل دڅرخي پله زندان، چې په بېلابېلو واکمنيو کې له سياسي زندانيانو ډک وو، د طالبانو پر وخت له لنډ ږيرو او ږير خريلو افغانانو ډک وو.

د جبري ږيرو کدري زيان: دطالبانو پر وخت ږيره داسې يو جبري امر وگڼل شو، چې ددولت ديو مامور لپاره تر ټولو ستر معيار گڼل کېده، ان شل کلن تحصيل، کار، تقوا، تجربې او نورو نېنگنيو ورسره هم سيالي نه شوه کولای، نوځکه دلور مقام له خوا داسې حکم صادرشو: "هغه مامورين چې ږيرې يې خړبلي او يا لنډې کړي دي بايد له دولتي ادارو څخه وکښل شي". ددې امر له مخې هغه مامورين او پاتې کدرونه چې ويې نه شو کړای په لنډ وخت کې د ږيرې پر ارزښت ځان پوه کړي او خپلې ږيرې اوږدې کړي له خپلو دندو گوښه شول، چې شمېر يې زرگونو کاري علمي او فني کدرونو ته رسېږي. له "شريعت غږ راډيو" نه به ډېر ځله دا خبرونه خپرېدل چې "نن د عدليې وزير الحاج ملا نورالدين ترابي د (...) وزارت ليدنه وکړه او په هغه کې يې يو شمېر هغه کسان چې ږيرې يې له اسلامي شريعت سره سمې نه وې پرې ايښې نا مطلوب وگڼل شول او له خپلې دندې گوښه کړای شول".

اقتصادي زیان: دې کې شك نه شته چې د ږیرې خرڅینې هغه وسایل چې له بهر نه افغانستان ته واردېدل، د ږیر خرڅینې د بندیز له وجې به دا واردات ډېر کم شوي وي او له دې وجې به د مملکت په عمومي لگښت کې یوڅه سپما شوې وي، خو په دې اړخ کې کېدی شي د ږیرپاکونې او ږیرمنځلو لگښت دا انډول بېرته برابر کړي وي، دلویو ږیرو ږیرمنځل او پاکول، شامپو، وخت او د صابون لگښت غواړي، خو که فرضاً د لگښت او سپما دا انډول برابر هم وگڼل شي، دا وخت ږیرې نور لگښت درلود چې هغه په افغانستان کې د ږیرې د ږیرېښودلو، پاللو، ساتلو او څارنې اساسي لگښتونه وو، چې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر په شان د یو ځواکمن او هر کاره وزارت جوړېدو غوښتنه یې کوله، دې وزارت د ږیرو کنترول لپاره په سلگونو گاډو او هم په زرگونو محتسبینو ته اړتیا لرله او طالبانو د بشپړ شریعت د تطبیق او د پوره ږیرو د مظاهري لپاره دا تشکیل پوره کړی هم و، هر ولایت کې یې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر ریاستونه او په ولسوالیو کې یې څانگې وې، چې د ولایتونو ریاستونو به څو گاډي درلودل او د ځینو ولسوالیو ریسانو هم څانگري گاډي درلودل. له دې پرته په کلیو او ښاري ناحیو کې هم د دې ریاستونو څانگې وې، چې پر بایسکلونو او نورو وسایلو به سپاره گرځېدل او د ږیرو د څارنې چارې به یې ترسره کولې. د امر بالمعروف او نهی عن المنکر وزارت معاش د طالبانو په حکومت کې تر بل هر ارگانه زیات و، چې د میاشتي په ټولیز ډول تر (درې ملیارده

افغانیو) څخه زیاتېده او که د موټرو او نورو چارو اړتیا وړ لگښت یې په پام کې ونیول شي، نو تر پورتنیو ارقامو څخه هم ډېر لوړېږي. خو ددې ټول لگښت مرکزي ټکي د ږیرې کنترول و.

اروایي زیان: طالبانو په خلکو کې د ږیرې له امله دومره وېره او ډار خپاره کړي وو، چې ان که چاپه خوب کې هم ږیره خربلې وای، نو وېرېدلای به و، تر ډېره وخته به هر چا په خپله ږیره لاس وهه چې لویه ده که وړه؟ له امر بالمعروف نه به پرې خلاص شم او که نه؟ ډېرو خلکو کې به لومړی څو ځله ځان په هنداره کې معاینه کړ او بیا به له کوره بهر شو. د چاچې به ږیره لږ لنډه وه نو له لاندې خوا به یې لږ پورته کړه چې لږ بېر معلوم شي او بیا به له کوره بهر شو.

د ډېرو خلکو ږیرې سپینې وې، خو دا چې خریلې یې نو ځوانان ښکارېدل، کورني ژوند او ټولنه کې د ځوانانو په ډله کې حسابېدل، ذوق او شوق یې هم د ځوانانو وو، خو کله چې ږیرې جبرې شوې، نو دوی ږیرې اوږدې کړې، نو ټول سپینږیري ښکاره شول، بیا ددې لپاره چې په کورني نظام کې د کورودانې تر رواني اغیز لاندې را نه شي او یا په ټولنه کې بېرته دخپلې ځوانۍ هویت افاده کړي له لرې، لرې هېوادونو یې د ږیرې تورولو رنگونه را وغوښتل، خو هغو هم دومره اوږدو ږیرو ته چندانې کار ورنه کړ. دکابل پوهنتون یو استاد چې دطالبانو تر راتگ دمخه یې واده کړی و، په طالبې پړاو کې یې خپله ږیره رنگونه، یو ځل یې په نکړېزو رنگه کړه، سره شوله، خو لاندې ورپسې بیا سپینه رالویه

شوه، سره او سپينه شوه، سپينه يې بيا په تور رنگه رنگه کړه، سره او توره شوه، خو موده پس بيا سپينه ورسره را ووتله، بيا سره، توره او سپينه (دري رنگه) شوه، چا چې به ورته ويلې چې استاد! دا څنگه چل دی، يو رنگ او دوه رنگه ږيري مو ډيري ليدلې وې، خو درې رنگه مو لا تر اوسه نه وه ليدلې، ستاسو ږيره بېخي داسې ده لکه بېرغ درې رنگه ده، هغه به په يوه مالگينه خدا وخنډل او وبه يې ويل: «تاسو خو په دې نه پوهېږئ، تاسې خو بايد افغانستان تجربه کړی وای، دلته بيرغونه او نظامونه څومره ژر بدلېږي، داسې زما ږيره هم در واخله، زما ږيره د افغانستان د سياسي نظامونو بنکارندويه ده، څو موده وروسته يې زه دا سره برخه غوڅوم يوازې دا توره او سپينه پاتې کېږي، بيا سپينه ورپسې زياتېږي او توره کمېږي، بيا يو وخت توره هم ورپسې غوڅوم او کله چې يوازې سپينه برخه پاتې شوه، کېدی شي هغه بيا زه خپله چاره راواخلم يا هم ډم او يا هم کوم زورور چاره را واخلي او له بېخه يې غوڅه کړي او بېرته لوڅ مخ لکه څنگه چې وم همغسې را ووځم او خلکو ته ځان بنکاره کړم، دې استاد به دا ټوکې هم کولې چې زما ږيره د افغانستان د دريو پړاوونو بنکارندويي کوي، لومړۍ برخه يې چې سره ده هغه دخلکيانو پړاو، دويمه برخه يې چې توره ده هغه دمجاهدينو دوره ده، ځکه چې تره کي به مجاهدينو ته (توره ارتجاع) ويله او درېيمه برخه يې چې سپينه ده هغه د (طلبه کرامو) پړاو دی، نو زما ږيره ددې هېواد د سياسي پېښو او پړاوونو هنداره ده.»

يو تن بيا دا سې و چې خپله ږيره يې نه اوږدوله، مقصد دومره وه چې څه په بڼکاره او زيات په پټه به بڼار کې پرې گرځېدی شو، له هغه نه چې به دې پوښتنه وکړه، ولې ږيره نه اوږدوي، هغه به ويل! «خپل گربوان ته گورم»، کله چې به دې ورته وويل: د ږيري له گربوان سره څه؟ هغه به هم مالگينه خندا وکړه، «ږيره خو گربوان ته دکتلو مخنيوی کوي، تاسو وگورئ، استاد سياف خپل گربوان ته کتلاي شي؟ رباني او حکمتيار خپل گربوان ته کتلاي شي؟ او که دوی خپل گربوان ته سرکښته کړي واي او دخپل وجدان په هنداره کې يې خپل اعمال تللي واي نو هېڅکله يې دا کارونه نه کول، زه نه غواړم چې د زياترو مجاهدينو په شان زما ږيره زما او زما دگربوان ترمنځ يو حایل او دپوال شي، زه انسان یم، زه هر وخت خپل گربوان ته سر کوزوم او دخپل ضمير په هنداره کې خپله څېره گورم».

دا تېر پنځه کاله چې به هر چېرته لاړې، که دوه کسه به هم سره کېناستل نو ضرور خو به يو ځل د ږيري بحث کېده، چا به ويل بايد پرېښودل شي، ځکه چې دپيغمبر (ص) سنت دي، چا به ويل پرېښودل يې ځکه ضروري دي چې موکد سنت دي. طالبانو په پای کې د درېيمو ټولگيو دپښتو او دري لوست په کتابونو کې وليکل "ږيره پرېښودل واجب دي" ځينو به لا په کې دا هم ويل ږيره سنت دي خو اوس وخت يې پرېښودل فرض دي، زموږ دکلي ملا بيا په کې د ږيري د فرضيت په باب دا دليل هم راوړ: "ږيره خو اصلاً يو سنت ده، په سنتو کې بيا هم سنت موکد ده، هر چا چې

پرېښودل دا سنت، نو دی گرځي تارك دستتو او چې شو څوك تارك دستتو، نو كېرې په ده اطلاق د كفر او دا خبره واضحه ده په ډېرو كتابونو " د ږيرې بحث همداسې له افرادو نيولې تر كورنيو، خېلونو، قومونو او بيا دټول ملت كچې ته غزېده، هر چا هر وخت دخپل ذهن تر كچې د ږيرې په باب خپله انرژي لگوله، په حقيقت كې دټول ملت ذهني انرژي د ږيرې بحث ته راټوله شوه او په يوه يوه ډول له رواني پلوه له ږيرې سره وتړل شول.

ټولنيز زيان: د امر بالمعروف او نهې عن المنكر كسانو د ږيرې په اړه دومره افراط و كړ چې ټولنيزه او ډله ييزه كركه يې هم راوپاروله، دا كار زياتره په ښاري سيمو كې تر سره شو. د ۱۳۷۶ل كال په بهير كې په داسې حال كې چې له طالبانو سره عامه خواخوږي زياته وه، طالبان لومړی ځل په مزار شريف كې دتوطيې ښكار شول او سخت تلفات ورته ورسېدل، په دې وخت كې دهبواد په نورو سيمو كې دطالبانو خواخوږي نوره هم زياته شوه او خلك هم پرې سخت خواشينې وو، خو الحاج نورالدين ترابي په ميدان ښار كې له كندهاره راروان دسورليو لوی كاروان ودراره او څلور سوه تنه ږير خريلي او لنډ ږيري يې كوز كړل، په دې كې داسې كسان هم وو، چې خپل ماشومان او تور سرې يې ترې په موټر كې پاتې شول او دوی يې د ږيرې دلنډون په ((جرم)) يوې لرې دښتې ته په موټرو كې يوړل او هلته يې خوشې كړل او د سورلي موټرو ته يې امر و كړ چې كابل ته لاړشي، دا هغه ستر ټولنيز او ډله ييز ظلم و چې د اسلام له پيله بيا تر ننه پورې

هېڅکله هم هېڅ مسلمان واکمن پر چا نه و کړی. ترابي نه يوازې په میدان بنار، بلکې دماهیپر په لویه لاره، جلال اباد، کابل، کندهار، غزني او د هېواد په نورو ولایتونو کې هم دا ډول کارونه تر سره کړي دي. په حقیقت کې همدا ترابي، ترابان او نور ترابي خپل وو، چې د زرگونو معصومو طالبانو هېواد گټلی او اسلام گټلی نوم یې په سیند لاهو کړ او دخلکو په ذهن کې یې وتکول. په کابل بنار کې د یوې مخورې افغان کورنۍ د واده جشن جوړ و، د واده هلك (شاه) چې نن یې په ټول ژوند کې دخوشالی د اوج ټکی و، پر ځان او مخ گوتې وهلې وې، طبعاً ږیرې ته به یې هم گوتې ور رسېدلې وې، دې کې د نهی عن المنکر کسان خبر شول، واده ته دمېلمنو بهیر لا روان وو، چې دوی ټول کورمحاصره کړ، (شاه) یې ونيو او ځان سره یې بوت، خلکو ورته ډېرې عذر وزاری وکړې چې را خوشې یې کړي، خو هغوی ونه منله، خلکو خو غوریه وریجې او نوره ډوډۍ هم د امر بالمعروف ریاست ته یوړه، چې په دې ډول د واده تصدیق او رښتینولي وشي، هغوی هغه ډوډۍ هم وخوړه خو هلك یې پرې نښود، واده والا ناوې پسې لاړل، مازیگر ماښام یې بې (شاه) ناوې کورته راوړله، یو ځل بیا دهلك پلار او شو تنه سپینږیري د امر بالمعروف دخصوصي زندان مشر ته ورغلل، دهلك پلار ورته وویل چې خیر دی دده پرځای به زه دلته نن شپه تېره کړم او نورې هرخوشې چې تاسو غواړئ، زه به یې دلته تېرې کړم، خو زوی مې نن شپه پرېږدئ چې ناوې مو راوستې ده، دهلك پلار دا هم وویل چې خیر دی یوازې نن شپه یې

پرېږده، سبا سهار هرڅو بجې چې تاسو يې غواړئ بېرته به يې په تضمين سره درته حاضر کړم، خو د امر بالمعروف مشر ددې سپينږيرو يوه خبره هم ونه منله او خلك بېنوا کورته ستانه شول. همداسې په لغمان کې د امر بالمعروف د وزير کسانو پر يو ځوان پسې چې ږيره يې دوی ته له لرې لنډه بنکاره شوې وه، غږ کړی و چې ودرېږي، بنایي هغه ځوان به ددوی غږ نه و اورېدلی، خو مولوی سلیم خپلو کسانو ته امر کړی و، چې درنه ونه تېنښتي، ترهغه چې هلك دلغمان دصرافي مارکيت ته رسېده، د امر بالمعروف کسان هم ورپسې ورسېدل، پرته له دې چې ددې هلك ږيره وگوري چې رېښتيا هم لنډه ده او که په سنتو برابرې، خو ددې هلك پر وهلو يې پيل وکړ، دا وهل دومره بې رحمانه وهل و چې هلك پر همغه ځای بې هوښه شو او د امر بالمعروف کسان ترې ولاړل، هلك دکاندارانو روغتون ته يوړ، تر ډېرې درملنې وروسته معلومه شوه چې د مولوي سلیم د ډېرو لغتو له امله يې يو پښتورگی له کاره لوېدلی و. څه فکر کوئ چې د اسلام په نامه دا ځورونه به دخلکو په زړونو کې د طالبانو پر وړاندې څومره کرکه را پارولې وي؟ داسې په سلگونو پېښې شوي چې ټولنيز او ډله ييز دردونه او کرکې يې را پارولي دي.

ددې سلگونو پېښو له منځه موږ دلته يوازې دا څو بېلگې يادې کړې.

سوداگريز زيان: ډېر هغه افغانان چې دپانگو څښتنان وو هغه تر هېواد بهراوسي او طبيعي وه چې زياترو ږيري هم نه لرلې،

هيله يې وه چې د طالبانو په واکمنۍ کې د سوله ييزې فضا له رامنځته کېدو سره سم وخت پر وخت هېواد ته لارښي او خپل سوداگريز کارونه هلته پيل کړي، خو د بيري او نورو ذوقي بنديزونو له امله يې ونه کړای شول، هېواد ته زړه بڼه کړي، نو په دې وجه هېواد ته زيات اقتصادي او سوداگريز زيان واوښت.

اکثرو لويديځمېشتو او بهر مېشتو افغانانو هم د همدې وېرې له امله هېواد ته زړه نه بڼه کاوه او په دې ډول يو څه نور اقتصادي زيان هم هېواد ته واوښت او دا ټول د بيري دلنډون او اوږدوالي له وجې، طالبان په پنځو کلونو کې پر دې بريالي نه شول چې د بيري له حريمه او داېرې را ووځي او پراخې ذهني نړۍ ته مخه کړي.

پايله او ټوليزه ارزونه: که د طالبانو پنځه کلنې واکمنۍ ته نظر وکړو نو په رسمي پاليسۍ کې هېڅ شی دومره زيات مطرح نه و، لکه بيري چې د طالبانو د ذهن مرکزي ټکي او تفکر جوړاوه. سره له دې چې طالبانو په سلگونو او زرگونو پاتکيان ختم کړل، دواک مختلفې سرچينې او پاچاهۍ يې ړنگې کړې، ديوه مرکزي دولت د جوړېدو لپاره يې هيلې راوټوکولې، بېلتونپالي يې وځپل او خپله يې په لسگونو زره تنه قرباني شول، خو دا ټول ارزښتونه د بيري او حجاب جزئياتو داسې رانيولي او پټ کړي وو، چې دچا سترگې پرې گرد سره نه خوږېدې، نو ځکه خو سړی ويلای شي چې دطالبانو د واکمنۍ مرکزي ټکی "بیره" وه او ددې ترڅنگ ټول ملت ددوی په واکمنۍ کې په (بیره) کې (راگير) و.

طالبان، بتان او بتپالان

کله چې طالبانو په باميانو کې د بودا تاريخي مجسمې ړنگې کړې، نو دا ليکنه پر همغه مهال په مستعار نامه شوې وه او همغه مهال د هيلې مجلې د ۱۳۷۹ل کال په (۶) گڼه کې چاپ شوې ده، دادی دلته يې يوځل بيا درنو لوستونکو ته وړاندې کوو:

طالبانو په دې نږدې وختونو کې په افغانستان کې داسې يو تاريخ ضد عمل ترسره کړ، چې د (۲۰۰۰) کلونو په اوږدو کې هېچا نه و ترسره کړی. دوی پر يوه تاريخي ارزښت داسې يو گوزار وکړ، چې د ټول بشريت احساسات يې را وپارول او د ټولې نړۍ زړه يې وپورېناوه.

د باميانو د بودا مجسمې يادوو، چې په (۵۳) او (۳۵) متره لوړوالي سره يې دا دومره کاله له افغانانو سره يوځای، پردې وطن ټولې تېرې شوې رڼاوې او ناخوالې وليدلې او ويې زغملې. هغو د اسلام سپېڅلي دين د راتگ ملایمې وړانگې وليدې، چې د دوی تر لمنو يې ټوله ځمکه روښانه اونرمه کړه، خو د دوی تندي يې ونه سپزه. دوی د چنگېز د اسونو گردونه او دتورو خړپاوې وليدل، چې د دوی له څنډو تېر شول، خو د دوی لوړوالي ته يې پورته ونه شول کتلاي. دوی دنړۍ د ستر زبرځواک د سرو لښکرو سور سپلاب او سور ناورين وليد، خو د لمبو تاو يې تردوی ونه رسېده، دوی دخپلو يو شمېر نااهلو هېوادوالو

ظلمونه، وحشتونه او له پردیو سره پټې او ښکاره معاملې ولیدې، خو بیا یې هم لاشعور دومره له کینې ډک نه و، چې دوی ته زیان واړوي او داسې نورې ډېرې تورې، سرې او شنې تیاري تېرې شوي، خو هغو ټولوبیا هم یو حد، یوبرید او یوه پوله پېژندل. خو تر (۲۰۰۰) کالو وروسته پر افغانستان داسې یو څوک واکمن شول چې د خپل او پردی دگټې او تاوان په خیال کې نه دي، د دوی د احساساتو تاو د بودا تر بوتانو هم ورسېده او داسې یې په لوگیو کې تاو کړل چې د ابد لپاره یې د هېوادوالو او نړیوالو له سترگو پناه کړل.

طالبانو په دې کار نړۍ ته ثابتہ کړه، چې دوی هر تاریخي او ملي ارزښت له خپل فکري تعبیر او تحلیل نه قربانولای شي؛ نه د نړیوالې ټولنې څه پروا لري او نه هم د خپلو هېوادوالو د گټو. دوی له مذهب نه په یو ډول ځانگړي تعبیر، مذهب له تاریخ او فرهنگ سره تکرر کړ او ددې تکرر له امله تر ټولو غټ زیان تر هرچا لومړی خپله زموږ ټولنې ته واوښت. طالبانو هم په خپل لاس خپل محبوبیت د ورکاوې یوې لویې کندې ته تېلواوه. دوه زره کاله وروسته به هم ددغه عمل تر او له ملا او طالب سره کېږي. دلته به د هغو زیانونو یادونه وکړو، چې له دې پېښې پیدا شول او یا پیدا کېږي.

الف- طالبانو ته یې زیان:

لومړی: ددې پېښې زیان تر ټولو دمخه طالبانو ته دی. طالبانو په افغانستان کې له دویمې هجري پېړۍ را وروسته ټول اسلام چلنج

کړ او په دې وخت کې یې د ټولو صحابو کرامو، علماوو، لویو واکمنو لکه: سلطان شهاب الدین غوري، سلطان محمود غزنوي، احمدشاه بابا او نورو... اسلامي بریاوو، سوبو او واک و ځواک ته د پوښتنې نښه(؟) کېښوده، ځکه چې په دې(۱۴) سوو کلونو کې دوی یوه هم دې بتانو ته کوم زیان ونه رساوه.

دویم: طالبانو ټولې نړۍ ته له مذهب او دین څخه خپله اخیستنه او خپله ذهني کچه څرگنده کړه. دوی دیوه تاریخي اثر او د عبادت وړ یو څیز ترمنځ توپیر ونه کړای شو. د بامیانو بتان د (۱۴) سوو کلونو په بهیر کې د عبادت لپاره نه وو ساتل شوي، بلکې دهغو د تاریخي ارزښت له مخې ساتل شوي وو.

په افغانستان کې هېڅ بتپال(بتپرست) نه شته، خو ددې بتانو له درکه افغانستان ته هرکال زیاته مادي گټه رسېدلې، پخوا خلکو، اور، لمر او نورو ته هم عبادت کاوه، خود ټول بشر ژوند په همدې شیانو پورې تړلی دی، طالبان باید له اور او لمر نه هم خلك منع کړي، چې گټه ترې وانخلي، ځکه چې پخوا ورته عبادت کېده. عجیبه خو دا ده چې اوس خلك دومره ساده نه دي چې د ډبرو په زړه کې کښل شوي تصویر ته عبادت وکړي او په بدل کې هېڅ شی ترلاسه نه کړي، اوس د عباداتو او نمانځنو ډولونه بدل شوي دي، ډېر خلك پیسو ته عبادت کوي، ډېر مقامونو ته عبادت کوي او ډېر نور اشخاصو او ښاغلو ته...

لکه څنگه چې اوس اور او لمر ته څوک عبادت نه کوي، دغسې د بامیانو بتانو ته هم په افغانستان کې چا عبادت نه کاوه، یوازې

د تاريخي ارزښت او اقتصادي گټې له مخې ورته زموږ خلکو اړتيا لرله.

درېيم: څرنگه چې مسلمانان په نړۍ کې د نورو په انډول د ژوند د عصري وسايلو، زور و ځواک له مخې، کمزوري دي او په اسانۍ سره ورته خطر پېښېدې شي، په ځانگړي ډول په هغو ټولنو کې چې مسلمانان په کې لږکي دي، د باميانو دبتانو ماتولو له کبله به هغوی ته د سر و مال سخت زيان پېښ شي. ددې ټولوزيانونو مسولين طالبان گڼل کېږي. د دوی هغه ادعا به هم غلطه ثابته شي، چې دوی دا کار د اسلام او مسلمانانو په خاطر کړی دی. ځکه چې له دې کار څخه خو مسلمانانو ته د گټې پرځای زيان واوښت.

څلورم: پر طالبانو به د ځينو خلکو هغه گومان او شک هم پر يقين او باور بدل شي، چې طالبان يې دنورو گوندگان گڼل. ځکه چې د طالبانو تر پرېکړې يوازې يوه اوونۍ وړاندې زموږ د يوه گاونډي هېواد يو لورپوړي چارواکي کابل او کندهار ته سفر کړی و او تر هغه وروسته بيا دبتانو ماتولو اعلان وشو. ډېر افغانان او سياسي کتونکي په دې نظر دي چې زموږ گاونډيو د افغانستان پوځ له منځه يووړ، اقتصاد يې ختم کړ او اوس نو وار دکلتور د ختمولو دی او دا کار د واکمنو وسلوالو ډلو په واسطه ترسره کوي. عجيبه خبره خو دا ده چې د طالبانو مشر تر دې وړاندې د تاريخي اثارو دساتنې لپاره يو ځانگړی فرمان صادر کړی و او دا فرمان دطالبانو مطبوعاتو خپور کړی هم دی. خو اوس يې يو

ناخاپه دا کار وکړ. کتونکي په دې اند دي چې د بنمن گاونډي هېوادونه په افغانستان کې له یو بل څخه خپل غچ اخلي.

پنځم: طالبانو په خپل دې کار سره په افغاني ټولنه کې په راتلونکي کې ملا او طالب د تاریخپالو او هېوادپالو افغانانو پر وړاندې ودرول. عام ولس یې پرې بې باوره کړ او د روښن فکر قشر احساسات یې راوپارول. چا چې یو ټولګی ښوونځی هم لوستی وي، هغوی په دې کار د طالبانو سخت مخالف شول، په عام ولس او په تېره بیا په تحصیل کړي قشر کې چې پخوا دوی کوم پلویان لرل، هغه یې ټول مخالف شول. په راتلونکي افغانستان کې به ملا او طالب ته خلک د خپلو تاریخي اثارو د له منځه وړونکو په توګه ګوري.

شپږم: له نورې نړۍ سره یې د طالبانو د پخلاینې او د هغوی د په رسمیت پېژندلو امکانات ټول له منځه یووړل، طالبان به نور هم تجرید شي.

اووم: طالبانو یوه تاریخي سهوه او تېروتنه وکړه، تاریخي تېروتنې په تاریخ کې نه جبرانېږي او نه ښل کېږي. طالبانو د دوه زرو کالو تاریخي اثار ختم کړل، که دوه زره کاله د هېواد فرهنگ ته کار او خدمت هم وکړي، دا زیان نه شي جبرانولای. ځکه چې ددې بل بدیل نه و، کاشکې طالبانو خپله د تېروتنه په بل شي ازمویلي او تجربه کړې وای، چې بیارغونه یې شونې وای، کېدی شي طالبان یو وخت پښېمان شي، خو بیا به دا پښېماني هېڅ ګټه ونه لري.

اتم: تر دې دمخه بېلابېلو ډلو په ځانگړې توگه د رباني – مسعود او د هغو د مونتليفونو له خوا د افغانستان زيات تاريخي اثار، له هغې جملې نه د کابل موزيم اکثره قيمتي تاريخي اثار لوټ شوي او بهرنيو هېوادونو ته وړل شوي دي، د هغوی لاس به هم په طالبانو پاک شي.

نهم: د طالبانو دمخالفينو د تبليغاتي تېر خوله به نوره هم تېره شي، چې تل به يې ويل: "طالبان يک گروه بى فرهنگ است".

ب _ اسلام ته يې زيان:

لومړی: لکه څنگه چې څرگنده ده، اسلام د عدل، اعتدال او انصاف دين دی، خو طالبانو په زياتو او يوواريو افراطي هڅو نړۍ ته د اسلام داسې تعبير وړاندې کړ، چې اسلام د افراط او تفريط لاره تعقيبوي (!). هېڅ ډول نرمښت او معتدل چلند ته په کې ځای نه شته (!) او له تمدن او تاريخ سره اړخ نه لگوي!

دویم: په نړۍ کې يو زيات شمېر وگړو دخپل روحي تسکين او ارامتيا لپاره اسلام ته مخه کړې وه، کله چې د طالبانو په تعبير دومره تنگ اسلام (!) وگوري چې دخوښۍ او خوشالۍ لپاره په کې څه نه شته؛ نو ډېر به زړه ښه نه کړي چې تر دې وروسته اسلام ومني.

درېيم: د تنظيمي ډلو د زورزياتيو او په اوسني وخت کې د طالبانو د کړنو له کبله او هم د کومې اقتصادي ستراتيژۍ او پلان د نشتوالي له امله به يو شمېر افغانان نورو اديانو ته مخه کړي،

لكه چې د ځينو خپرونو د خبرونو له مخې تر اوسه پورې تر يوه لك تنو زيات افغانان عيسويت ته وراوښتي دي او د اسلام ستر پيغمبر حضرت محمد (ص) دا حديث به چې: ((پر خلك به له فقر څخه كفر ته متمايل شي)) دلته عملي شي.

څلورم: د طالبانو په نسكورېدو سره به د هغوی معكوس حالت رامنځته شي. په هغه وخت كې به هم هغه معكوس حالت په افراطي بڼه ترسره شي.

ياني اوس چې د بيري خريل جرم دی، هغه وخت به د بيري پرېښودل جرم وگڼل شي.

ج - افغانانو او افغانستان ته يې زيان:

لومړی: د (۲۳) كلنې جگړې په ترڅ كې د افغانستان ټول بنسټونه تباه شوي او يوازې ډېر كم تاريخي اثار پاتې وو، چې په هغو كې همدا د باميانو بتان د نړۍ په كچه په سترو تاريخي اثارو كې راتلل او هر كال به د نړۍ له گوټ گوټ نه گڼ شمېر سيلانيان دهغو ليدو ته راتلل او هېواد به يې دنړۍ په سطحه ځلاوه او ډېره اقتصادي گټه به ترې لاسته راتلله. زموږ دهېواد د حال اړيكي يې له (۲۰۰۰) كالو دمخه زمانې پورې تړل. له دغو ټولو گټو څخه زموږ هېواد محروم كړای شو.

دويم: بوديزم د نفوسو د شمېر له مخې د نړۍ درېيم دين گڼل كېږي. د طالبانو په دې عمل سره هغوی ټول متاثر شوي او د افغانستان او افغانانو پر وړاندې دهغو په زړونو او ذهنونو كې نسلونه نسلونه يو ډول كينه روزل كېږي. هغوی دا كار له افغانانو

او افغانستان څخه انګېرې. طالبان اوس وخت کې يوه واکمنه ډله ده چې د نور ډلو په شان به څو ورځې واکمنه وي او بيا به له منځه ځي. خو د اعمالو جبران به يې افغانان کوي.

درېيم: د داسې تاريخي اثارو په ختمېدو سره به زموږ د حال او ماضي اړيکي غوڅ شي، نوی نسل به پر تاريخي ارزښتونو او اثارو بې باوره شي، افغانستان به د څو زره کلن تاريخ پرځای څو سوه کلن اود څو سوه کلن پرځای به د څو کلن هېواد په توګه د نړۍ نوي پښت ته څرګند شي.

څلورم: سره له دې چې طالبان ځان يوه مذهبي ډله بولي او کومې سيمې، قوم او ژبې ته انتساب د خپل ځان توهين(!) او د خپلې عقيدې شريک بولي (له کومې سيمې او قوم نه دي راپورته شوي). خو د هغوی مخالفين دوی په زوره د هېواد اکثريت قوم پورې نښلوي، ځکه چې د دوی اکثره په پښتو خبرې کوي، که څه هم دوی له پښتو ژبې سره نه کومه مينه لري او نه کومه لېوالتيا، ان د دښمنۍ تر بريده له ژبپالنې سره مخالف دي، خو بيا هم د دوی مخالفين دوی په پښتنو پورې تړي. ان د ايران مذهبي مشر يوه ورځ وويل: "طالبان يک قوم بى فرهنگ است".

اوس به نو په راتلونکي کې د هېواد اکثريت (پښتنو) په تېره بيا د فرهنگيانو ځواک په دې مصرف شي، چې ددې خبرې سپيناوی وکړي، چې طالبان دخپل ذهن مطابق خپله تگلاره لري، نه قومي لېوالتيا لري او نه ژبنۍ.

بله عجیبه خبره خو لا دا ده چې د نړۍ اسلامي هېوادونو خپل تاریخي اثار ساتلي او خوندي کړي دي، خو یوازې د طالبانو تعبیر داسې دی چې تاریخي اثار هم له مذهب سره مخالف بولي. ایا د سعودي په موزیم کې تر اسلام دمخه همدا ډول اثار نه شته؟ ایا په سعودي کې د جهالت دورې ټول اثار ختم شوي دي؟ تر افغانستان نه خو په مصر کې اسلام دمخه خور شوی و، چا د فرعونیانو احرامونه ونړول؟ چا د هغوی ډبرینې مجسمې ماتې کړې او یا چا د فرعونیانو مومیایي شوي جسدونه له احرامونو څخه راوکنبل؟

وگورۍ په دې انځور کې د یوه فرعون مومیایي شوی مړی چې (۳۰۰۰) کاله پرې تېر شوي دي؟ ایا په عراق او ترکیه کې چې د اسلامي خلافت لوی مرکزونه وو، همدا ډول اثار نه شته؟ او که نه یوازې طالبان تر ټولې نړۍ د اسلام پر تعبیر او تحلیل بڼه پوهېږي؟ ځینې بیا وایي چې په مصر کې خو د فرعونیانو مجسمې، احرامونه او

موميایي شوي مړي د عبرت لپاره دي، چې انسانان يې وگوري. عجيبه خو دا ده چې دهغوی تاريخي اثار د عبرت وسيله کېدی شي، خو زموږ نه شي کېدی.

کله چې د باميانو بتانو له خپل هېواد (گران افغانستان) او افغانانو نه خدای پاماني اخیستله، نو د حال په ژبه يې افغانانو ته وويل: "د خدای پامان گرانو او خوږو افغانانو! دوه زره کاله مې له تاسو سره سپرې تودې تېرې کړې، ډېر غمونه او دردونه مو په گډه سره وليدل. تاسو به فکر کړی وي چې موږ هم همداسې غلي ولاړ وو او ستاسو پر اوبنکو او غمجن حالت مو اوبنکې نه تويولي؟ نه داسې نه ده، موږ ټول غمونه او اسوېلي بېرته زړه ته تېر کړي، اوبنکې مو نه دي تويې کړي، خو د اوبنکو لمبې مو له زړو نه تاوې کړي دي. موږ درنه لاړو، خو گورۍ په تلو تلو کې يوه خبره درته کوو، چې نور خپل وياړونه مه نړوئ، نور خپل څلي مه وړانوئ، نور د خپلو پلرونو هډوکي مه خرڅوئ، نور پردي مه پالی، پردي نه خپلېږي، خپل مه پردي کوئ، هو! دې طالبانو نه مې هم يوه گيله ده، هغه هم داسې نه چې دوی د بتانو او يا زموږ مخالف دي، هغه دا ده چې د دوی د هر يوه په جیبونو کې يو بت څه چې بتان او عکسونه دي، طالبان خپله بتان وپشي، تاسې وگورئ چې د دوی د هر يوه په جیب کې څه پراته دي؟ کاشکې دوی له خپلو زړونو او جیبونو دا عکسونه او بتان لرې کړي وای او بيا يې نو که موږ نړولي هم وای، پروا يې نه کوله.

موږ خپلو افغانانو سره دا دوه زره کاله ژوند وکړ، دوی خو
دومره لنډپاري نه وو، دوی خو پر مېلمه، سپینږيري، تورسري او
مظلوم سر ورکوي... موږ درنه ځو، خو تاسو ته بڼېرې نه کوو،
دعاوې درته کوو چې خدای ښه مو نور آرام او سوکال کړه، ځکه
تاسې ډېرې سختې لیدلې دي، په همدې کې یې وروستی خدای
پاماني واخيسته او پر ځمکه راپرېوتل..."

که طالبان سقوط شي؟

طالبان به فراموش د دين کتاب کا

د دنيا کتاب به گوري مور به نه يو

عظيم رانيزی

دا ليکنه د طالبانو تر پرځېدو اته مياشتې وړاندې دهغوی دواک د اوج پرمهال ليکل شوې او همغه وخت په گوربت مجله کې خپره شوې وه. دا ليکنه ما په بدل نامه کې وه، خو هغه وخت مې په بدل نامه ځکه خپره کړه چې زما ژوند ته يې گواښونه را ولاړولای شول، خو زما اصلي موخه دا وه په هرنامه چې وي خو چې دليکنې پيغام خلکو او واکمنو ته ورسېږي. واکمنو هغه وخت خپل غاښونه ډېر وچيچل خو اصلي ليکوال يې پيدا نه کړای شو، د هغه وخت واکمنو خو دليکنې دپيغام دعلمي کولو لپاره نه يوازې دا چې هېڅ ونه کړل، بلکې منفي غبرگون يې هم وښود.

دا ليکنه ما د طالبانو تر سقوط وروسته په هيله مجله کې يو ځل بيا په خپل نامه ځکه خپره کړه، چې دا څرگنده کړم چې مورې وخت پر وخت خپل رسالت ترسره کړی يا په خپل او يا هم په بدل نامه. ددې ليکنې دخپراوي بله وجه دا وه چې ددې ليکنې زياتې وړاندوينې اوس پر واقعيت بدلې شوي، که زموږ پرونيو واکمنو ځينو مشورو او نېکو نظريو ته ارزښت ورنه کړ، نو حال يې هغه شو، خو که زموږ اوسني واکمن بيا هم پر ملي گټو ولاړو مشورو ته اهميت ورنه کړي، نو حال به يې ترهغو پخوانيو بدتر شي. دادی دلته دا ليکنه درېيم ځل چاپوم. دا هم تاسو او دا هم ددې خپرې شوې ليکنې کټ مټ متن.

دا خو ټولو ته څرگنده ده چې په تېرو نږدې دوه نيمو لسيزو کې د افغانستان زياتره سياسي او پوځي ډلې له بهره خړوب شوي او لا

خړو بېرې، همدغه مغرض بهرني ملاتړ، افغاني ټولنه له يو سخت حالت سره مخامخ کړې، کله به پرې افراط واکمن وي او کله هم تفريظ. يو وخت داسې و چې چا به خولۍ پر سروله، يا به يې سپينې جامې اغوستلې او يا به يې پينځه وخته لمونځ کاوه او ډيره به يې لرله، هغه نو بيا ((سخت اخواني او يا هم د انگرېز بچۍ و)) سترگې به يې پرې پلستېر کړې او ژوندۍ به يې تر خاورو لاندې کړې. د ۱۳۵۷ل کال د يوه بې گناه زنداني د خولې خبره ده چې ويل يې: ((کله چې له ما څخه څارنوال پوښتنې پيلولې، نو د خپل څنگ ملگري څخه يې وپوښتل: د دې سړي جرم څه دی؟ ملگري يې ځواب ورکړ: صاحبه! دا مو بالفعل په لمانځه نيولۍ دی. بيا نو زه په دې جرم بندي شوم، او ترڅو مياشتې بند وروسته هسې د خپل بخت په زور را خلاص شوم.))

شل کاله وروسته بيا په دې بله خوا کې داسې يو افراط حاکم شو چې ډيره خريل شين کفر وگڼل شو، سر تور گرځېدل، خولۍ نه پر سرول او يا لونگۍ نه تړل، د خداى (ج) او رسول (ص) له اوامرو نه بغي وگڼل شوه، موسيقي اورېدل، ساعتېري کول او يا په ډکه خوله خدا تېول حرام وگڼل شول او هغه څوک چې د دې کارونو تر سره کوونکي وي، هغه د سختې سزا وړ.

د څرخي پله همغه زندان چې شل کاله پخوا د ږيرورو، خولۍ والو، لونگۍ والو او نورو سپين پوښو شکنجه ځای و، شل کاله وروسته، د لنډ ږيرو، ږيرخړيلو او سرلوڅو د وهلو ټکولو، ځورولو او شکنجه کولو ځای شو.

اوس نو زموږ ټولنه د سياسي لوبډلو له خوا د افراط او تفريط په جېل کې راگير ده، کله به پرې افراط واکمنېږي او کله هم تفريط او هر کله چې پر يوه ټولنه باندې داسې حالات راشي، هلته به د يوه پر ځای دوه تنه له منځه ځي، لکه استاد الفت چې په ((دوه جنازې)) ليکنه کې د داسې حالات کيسه کوي، چې په يوه ورځ او يوه ساعت کې له يوه روغتون نه دوه تنه مړي راووبستل شول، يو د وينې د لوړ فشار له امله مړ شوی و او بل د ټيټ فشار له کبله.

د افغانستان سياسي ډلو هم همداسې وکړل، کله يې پر ټولنه افراط واکمن کړ او کله هم تفريط، کله يوه اړخ افراط وکړ، کله بل اړخ، خو تر منځ يې ولس لکه د ژرندې د دوو پلونو تر منځ لوبډلي غنم دل شو. دلته زيات وخت سياسي او مذهبي ډلې په رنگ او لباس پورې نښتې دي، له مانا او محتوا سره سر و کار نه لري، فکرونه او سوچونه نه بدلوي، بلکې، خولې او لونگې بدلوي. دلته سرونه مهم نه دي چې څه په کې دي؟ خولې او لونگې مهمې دي. دوی په دې فکر دي، چې خولې او لونگې له سره لرې شوې او پر سر شوې، نو فکر هم ورسره بدل شو، نو ځکه خو شل کاله مخکې خولې او لونگې پر سرول جرم و او اوس يې نه پر سرول غټ جرم دی ان د کفر معادله گناه ده. يو وخت په دفترونو کې په تېره بيا د کابل بنار په دفترونو کې رپرور او بې درېشۍ سړي نه پرېښودل کېدل او چندان مقررېدل هم نه، خو اوس منځ پرېسې سړي هم نه پرېښودل کېږي، د لنډرپرې او رپرخريلی ځای خو زندان دی. يو وخت به

نجونې په زور بنوونځيو ته بيول کېدلې، خو اوس يې په زوره له بنوونځيو څخه منع کوي.

لنډه دا چې اوس يو ځل بيا زموږ پر افغاني ټولنه يو داسې افراط واکمن دی چې تر تېر افراط يې هم، په افراط کې پښه اړولې ده. دا داسې يو افراط دی چې په ځينو برخو کې يې ان د نړۍ تاريخ تر اوسه پورې ورته بېلگې نه دي ليدلې.

خو اوس راځو دې ته چې ايا دا افراط به زموږ پر ټولنه تل تر تله همداسې واکمن وي او که نه له منځه به ځي؟ که له منځه ځي د دې بدیل به څه وي؟ په مقابل کې به يې غبرگون څه وي، او ځايناستی به يې څه شی وي؟

کله چې سړی په ذهن کې دا او دې ته ورته پوښتنې گرځوي، نو د خپل هېواد د راتلونکي په باب يې اندېښنه نوره هم زیاته شي، ځکه د تېرو تجربو پر اساس موږ وليدل چې د ((کمونستانو)) په واکمنۍ کې هغه ډول افراط پر ټولنه واکمن شو او د "بنسټپالو مسلمانانو" په واکمنۍ کې دغه بل ډول افراط: د طالبانو واکمني چې "د اسلامي انقلاب بشپړتيايي پړاو" گڼل کېږي، د اسلامي شريعت په نامه داسې فضا پر ټولنه حاکمه کړه، چې "اسلامي شريعت" يې په اصطلاح د "عمل او کمال" پوريو ته ورساوه. داسې شريعت يې نافذ کړ چې د بشریت د ستر لارښود حضرت محمد (ص) تر زمانې وروسته بيا تر دې دمه يې چا ساری نه و ليدلی. (په سلو کې دوه سوه اسلام). په سلو کې دوه اسلام دا مانا لري، چې سل يې خپله اصلي بڼه او سل نور يې د طالبانو زیاته کړې برخه ده او دا ټول يې بيا

جگړه ځپلي افغانستان ته راوړی، چې پر اوسني وخت ټولو اسلامي او ناسلامي هېوادونو ته اړ دی او د همدغو اسلامي او کفري هېوادونو له خوا پر همدې برخليک اخته شوی دی.

طبيعي خبره ده چې د طالبانو افراط نور د انفلاق او چاودنې حالت ته رسېدلی دی. ان خبره دې حد ته رسېدلې چې ډېر خلک له خپل دين ځنې واوړي، د ځينو خپرونو، اوازو او گونگسيو له مخې تر اوسه پورې تر دوو لکو زيات افغانان عيسويان شوي او دا لړۍ لا دوام لري. د UNHCR په دفتر او د بهرنيو هېوادونو په سفارتونو کې گڼ شمېر افغانانو داسې کيسونه هم ثبت کړي دي چې موږ اسلام پرېښی او عيسويان شوي يوو، طالبان موږ وژني، نو ځکه بايد موږ ته پناه راکړای شي.

گڼ شمېر کسان د طالبانو له وېرې لمانځه ته ځي، دې کې داسې کسان هم ليدل شوي، چې بې اوداسه لمانځه ته تللي دي، مقصد له طالب نه يې ځان خلاص کړی دی. ږيري هم همداسې درواخله، چې ډېرو زياتو کسانو له وېرې پرې ايښي، په سلو کې تر پينځه ويشتو زياتو کسانو چې نوې يې ږيري پرې ايښي دي، څرگنده کړې چې ږيري يې نه د اسلام او نه د خدای (ج) د رضا لپاره پرې ايښي دي، بلکې د خپلې حيا او عزت لپاره يې پرې ايښي دي، ځکه چې طالبان د ږيري له خاطرې د چا د حيا او عزت خيال نه ساتي، مانا دا چې اوس زموږ په ټولنه کې د انسان کرامت او عزت د هغه تر ږيري ډېر راتيټ دی. ځينې کسان پر طالبانو باندي دا اعتراض هم لري، چې هر انسان د لوی خدای (ج) پر وړاندي مسوول دی، نه د طالب پر

وړاندې، سزا او بښنه يې هم د خداى (ج) کار دى، خو طالبانو د خداى (ج) د بنده گانو د سزا مسووليت پر خپله غاړه اخیستی، خو کله چې د ډوډۍ او نفقې مسئله رامنځته شي، نو بيا وايي: ((والله خير الرازقين)) (الله روزي رسان دى)، [ولې يې له خدايه نه غواړئ چې له موږه يې غواړئ]. نو دې بناغلو طالبانو ته بايد وويل شي چې د پيرې کار خو هم د خداى (ج) او بنده تر منځ خبره ده، نو ستاسو په کې څه کار؟ خو د ډوډۍ او کار پيدا کول لا د اسلام له نظره پر خليفه باندې د ولس حق دى.

ځينې پر طالبانو باندې بل انتقاد هم کوي، چې په اسلام کې يوازې د عبادت برخې ته افراطي پاملرنه کوي او د ژوند نورې برخې ترې پاتې دي، په داسې حال کې چې اسلام د تعادل دين دى او د ژوند ټولو برخو ته يې د پاملرنې وړانگې رسېږي، خو دوى د نورو برخو مخه ډب کړې، ولس يې يوازې پر عبادت مکلف کړى او خپله همداسې په راټولولو کې دي؟

له امامته تر رياسته او له مدرسې نه تر رشوته، ټول کارونه خپله تر سره کوي، د ورځې خرڅ يې پر دولت حواله دى او د شپې يې پر ولس. د ترافيکو رياست، د ښاروالۍ د تنظيماتو رياست، د روغتونونو رياست، د برېښنا رياستونه، بانکونه او نور ټول مسلکي ځايونه چې د هغو د پرمخ بيولو لپاره ډېرو مجربو مسلکي کادرونو ته اړتيا ده، ټول ملا صاحبانو نيولي دي، ايا په ټوله افغاني ټولنه کې لس مسلمان انجنيران نه شته، چې لس مسلکي رياستونه ورته ورکړل شي، يا لس مسلمان ډاکټران او ان

دوه بڼه مسلمان ترافیکان نه شته، چې هر یوه ته خپل مسلکي پوست ورکړل شي؟ "د کار اهل ته د کار سپارل" خولا د اسلام یو لارښود رکن دی که دا نه وای، نو څه حال به و؟

که ولس د ژوند په هره برخه کې لکه ټلوېزیون، انټرنېټ، هنر او یا کوم بل ژوندی شی وغواړي نو ملا صاحب بیا سم له لاسه وایي چې دا خو بدعت دی، ټلوېزیون د دجال نښه ده، تصویر حرام دی، خو خپله چې پېچېرو، ډاډسونو او نورو نویو موټرو کې ګرځي، ګرځنده موبایل ټیلیفونونه کاروي، هغه بدعت نه دی، لنډه دا چې د ملا صاحب او طالب په افراطي واکمنۍ کې ولس نور تر پوزې راغلی دی. که چېرې د کوم بهرني فشار، یا کورنیو مخالفتونو او یا هم د ولس د پاڅون په نتیجه کې طالبان په زور او یو ناڅاپي ډول راوپرځول شي، نو زموږ ټولنه به یو ځل بیا په بل چپي افراط کې راګیره شي او هغه افراط به د طالبی افراط سخت غبرګون وي، چې کېدی شي په دې لاندې برخو کې یې اټکل کړو:

د پیره:

لږ تر لږه درې ملیونه افغانان به چې د طالبانو د زیات فشار او ټینګار له امله یې ډیرې پرې ایښي، خپلې ډیرې به پر یوه ورځ کلې کړي او دا به د نړۍ د ټولو ولسونو د ډیر خړینې په تاریخ کې یو بې ساری ریکارډ وي، چې افغانان به یې ټینګ کړي، لکه څنګه چې اوس د طالبانو په زور، افغانانو په نړۍ کې د ډیرو پربښودلو یو بې ساری ریکارډ ټینګ کړی، داسې به یې په خریلو کې هم ریکارډ ټینګ کړي.

بد حجابي:

د سخت بندیز پر وړاندې بې کنټروله ازادې رامنځته کېږي، د یوې ډېرې سختې بد حجابۍ د رامنځ ته کېدو وېره شته، د مخنیوي لپاره به یې هم څه امکانات ځکه نه وي، چې د حجاب دوران به تېر شوی گڼل کېږي او پلویان به یې محکوم وي، دا به په لویو ښارونو کې ډېره زیاته بد اخلاقي رامنځته کړي.

مذهبي او عقیده یې خلا:

یوه لویه مذهبي او عقیده یې خلا به رامنځته شي، ځکه چې د مذهب په نوم واکمنو به له مذهب څخه د خپلې واکمنۍ پر وخت د خلکو زړونه تور کړي وي، دې کې به مغرضو اشخاصو او د نورو ادیانو پلویانو ته هم لاره او اړه شي، چې په افغاني ټولنه کې اسلام ضد پروگرام پلی کړي او خلک د ژوند په تضمین نورو ادیانو او مذهبونو ته واړوي.

د ملا او طالب عاقبت:

دا یو څرگند حقیقت دی، چې ملا او طالب زموږ په ټولنه کې له اقتصادي پلوه یو نتلی او اسکیرلی پارکي دی، چې د ژوند د خړوب له پلوه د ولس پر اوږو بار و او د دیني نصیحت، وعظ او اخلاقي لارښوونو له درکه یې خپل ژوند خړوباوه، خو کله چې پر ولس واکمن شول، نو بیا یې د کلونو اقتصادي عقدې پس له خپل ولسه ووېست، د دې لپاره چې د خپل فقر عقده خړوب کړي، په داسې گاهو کې سپاره شول، چې په تصور کې یې هم نه گرځېدل او

هم د دويم او درېيم واده په لټه کې شول، دغه اوسنی اقتصادي برلاسي او هغه پخوانی اقتصادي تنگلاسي او له خلکو سره اوسنی ناوړه چلند به له ولس سره د ملا او طالب راتلونکې گوزاره سخته کړي.

غچ:

زموږ ټولنه يوه قبيله يي ټولنه ده، غچ، انتقام او بدل اخيستل د قبيله يي ټولني يوه مهمه ځانگړنه ده، په اوسني وخت کې ملا او طالب داسې څوک نه دي پرې ايښي چې يا يې په زيره، وينستانو، لمانځه، عشر، لباس، مسلك، وسلې او يا هم نورو گڼو مسايلو نه وي ځورولي، څرنگه چې افغانستان کې سياسي دښمني او يا د مذهب په نامه د نورو توهينول هم پر شخصي دښمنۍ بدلېږي، نو طالبانو خصوصاً د امر بالمعروف کسانو داسې ډېرې دښمنۍ ځان ته کرلي دي، چې راتلونکي کې به يې اغزنه نتيجه تر لاسه کړي.

د حل لاره:

سره له دې چې طالبانو تر خپلې واکمنۍ وروسته وختونو کې په خپلو کارونو کې دومره افراط وکړ، چې خلک يې د کرکې تر بريده له ځانه خوابدي کړل، خو بيا هم دوی ستر او لوی کارونه تر سره کړل چې سترگې ترې پټېدې نه شي، په سلگونو او زرگونو وړې او لويې پاچاهۍ، قومندانواکۍ، زورواکۍ او پاتېکسالارۍ يې ختمې کړې، هېواد يې له تجزيې څخه وژغوره، سوله يې ټينگه کړه، د واک يوه سرچينه او مرجع معلومه شوه. خو د دې لپاره چې دا ټولې برياوې بېرته له لاسه ورنه کړي، د هغو نورو پر برخليک اخته نه شي

او دا دومره سترې سوبې بېرته په ږیره یا بلې وړې خبرې باينلي او
ټول وخت همداسې په ږیره کې گير پاتې نه شي، نو بڼه به دا وي چې
دوی په خپلو ټولو عملونو او چلندونو کې نرمښت او بدلون راولي
او هغه هم سم نرمښت او مثبت بدلون.

چې ټگي کړي د دنيا لپاره جوړه

حذر بويه له دې هسې طالبانو.

عظیم رانیزی

چې طالبان سقوط شول

(درې ورځې په کابل کې)

زه د طالبانو تر سقوط وروسته درې ورځې په کابل کې وم او بیا پېښور ته د خپلو فرهنگي کارونو لپاره لارم، دا زما د همغو درې ورځو یادښتونه دي، چې بیا په هیله مجله کې هم چاپ شول.

دسه شنبې ورځ کله چې سهار له خوبه پاڅېدم، نو راډیو مې چالان کړه، دسهار پر ۵:۳۰ بجو بي بي سي راډیو وویل، چې دشمال ځواکونه د کابل ښار ۶ کیلومترې ته رسېدلي دي او قوماندانانو یې هوډ کړی دی چې کابل ونیسي.

دهمدې سه شنبې پر شپه طالبانو له کابل نه خپل پوځونه په منظم ډول دجنوب، شرق او غرب پر لوري وکښل، طالبانو چې دشپې پر ۸ بجو دخپلو قطعاتو ایستل پیل کړي وو، دسهار تر ۶ بجو پورې په منظم ډول له ښاره ووتل. دسهار تر شپږو بجو وروسته په کابل ښار کې یو ځل بیا لوت او تالان گډ شو، ښځو، نرو، ماشومانو او ځوانانو زیاترو پر هغو دفترونو او ځایونو یرغل وکړ، چې د ډول ډول موادو هیله ترې کېده، دلوت او تالان دا برید چې دسهار پر ۶ بجو پیل شوی و، ددې لیک تر لیکنې یانې ۱۰ بجو پورې یې دوام درلود، یوې ښځې په داسې حال کې چې

چادري يې له سره لرې کړې وه، د اوږو يوه بوجی يې پر اوږه وه چې دمخ دواړه خواوې يې پرې سپېرې کړې وې، داسې ښکارېده چې د وړو بوجی يې کله يوې اوږې ته اړولې وي او کله بلې ته، نو ځکه خو يې مخ ورته سپېره کړې و، هغې سره اوس د طالبانو د امر بالمعروف د کسانو وېره نه وه چې مخ يې لوڅ دی او که پټ، يوازې پردې خوشاله ښکارېده، چې د وړو بوجی يې په نصيب شوي ده.

يوې بلې ښځې د غوړيو دوه پيپونه يو پريوه اوږه او بل يې پر بله اوږه ايښي وو، يو ماشوم سره شو گيلاسونه وو او بل سره دلائين ښيښه، چا سره يو ډول فرشونه او ځينو سره ډول ډول کارتونه، چې سپرې نه پوهېده څه به په کې وي، خو چې په نوم بنيادم دې لیده يو شی پرې بار و.

موږ په شش درك کې د خپل کوربه له کور څخه ووتو او دهغه لوی سړک څنډې ته نږدې ودرېدو چې له شش درك څخه مستقيماً درېيم مکروريانو ته غځېدلی دی، زه د همدې شش درك له خو تنو نورو اوسېدونکو سره ولاړ وم او دخلکو بهير مو کاته، ولاړ ځلک هم خورا هک حيران وو، يوه يې په کې دا هم وويل چې ياره څه طالبان وو، چې چا ترې سون هم نه شول کولای، کله چې هغوی کابل ونيوه، نو ستن هم ضايع نه شوه. خو اوس دادی بېرته هماغه حالت تکرار شو چې دمجاهدينو په راتگ سره راغلی و، په همدې ځای کې دپوليسو يو ماموريت هم و چې اوس په کې طالبان نه وو او تش و، خو له ماتو دروازو او کرکيو څخه يې ښکارېده چې يو تن په کې پر کار بوخت دی او څه راټولوي، يوه دقيقه وروسته يو

کس غلی راوت اوله یوې غوتې سره دکوڅې پر لوري وخوځېده، خو دقیقې وروسته دوه درې کسان راغلل، دوو سره دوه پخواني سربونډ توپکونه وو، دوی په درې ژبه خبرې کولې او ځانونه یې شمال ائتلاف ته وفادار کسان معرفي کول، دوو یې اخوا دپخوا منډې کړې او له یو څو کسانو څخه یې دغلا مالونه راتاو کړل او ماموریت کې یې کېښودل، ددوی شمېر لږه شپبه وروسته لس دولس کسانو ته ورسېده او تقریباً په څو دقیقو کې یې له پنځوس شپېتو کسانو څخه مالونه راتاو کړل او ماموریت کې یې کېښودل، بیا ماموریت ته دهمدې کسانو وتل ننوتل پیل شول، څو شپې وروسته یو کس بار له ماموریت څخه را ووت او بل پرې له لرې غږ کړ: "چیسټ وېچه، کی استي؟" خو دماموریت ددروازې ترڅنګ ولاړ یو کس پرې غږ کړ: "ازخود است".

سړی غلی شو، دا کار یو دوه ځله بیا هم تکرار شو، دغلا دا بهیر ظاهراً ددش درک او درېیم مکرویان ترمنځ پروت، دحکومت په لوژستیک ریاست کې پیل شوی و، همدلته د استخباراتو څو نورې ادارې هم شته، غالباً چې هغه به هم لوټ شوي وي، ما چې له څو تنو سره دغلا دبھیر دا حالات کتل نو ولاړو خلکو ډېر افسوس کاوه، سره له دې چې دې کسانو هم کولای شول دغلا ځای ته چې یوازې ۲۰۰ متره لرې و، لاړشي او څه ترې راوړي، خو دا کار ورته ډېر بد ښکارېده او هغو خلکو ته یې هم بد بد کتل چې غلا یې کوله، په همدې شپبه کې یوکس زموږ ترڅنګ په داسې حال کې تېرشو چې دبایسکل پر کنجوغه یې د اوږو یوه غلا شوې بوجی تړلې وه، سلام یې وچاوه او بیا تېر شو، سترګې

یې ټیټې وې او داسې بنکارېده لکه چې ډېر بد کار یې کړی وي،
دده او د ولاړو کسانو د زړونو او فکرونو ترمنځ یوه سخته
دردونکې رواني رابطه تېرو بېر شوه.

دغلا دې بهیر همداسې دوام درلود او زه کورته راغلم، دغه
یادښت مې ولیکه، اوس چې لس بجې او پنځلس دقیقې دي
غواړم یو ځل بیا له کوره ووځم او نورې پېښې هم ولیکم، خو
ددې یادښت تر لیکلو چې مې کوم معلومات تر لاسه کړي، هغه
دادي چې دښار په نورو برخو کې هم لوت او تالان کېدی. په
کابل کې دپیسو ادلون بدلون یو مارکیټ (سرای شهزاده) هم لوت
شوی دی او هم په ښار کې یو شمېر نور دکانونه تالا شوي دي.
همداسې هغو کسانو چې له ښاره شش درک ته راغلي وو، وویل
چې په ښار کې هم سخت لوت او تالان کېدی، بانک چور شوی،
دفاع وزارت، قول اردو، پامیر سینما، شاوخوا ځینې دولتي
ځایونه او گودامونه لوت شوي دي. یوه کوچني هلک چې له کوم
دولتي دفتر څخه یې غالی پته کړې وه او په لاره کې روان و، یو
وسله وال پرې برابر شو، ټوپکي ورته وویل: کجا میری؟ هغه و
ډار شو ورته یې وویل: "اگر خودت کار داری، بریت میپرتم"
ټوپکوال ورته وویل: «پرتو.» هغه غالی واچوله او ټوپکوال ژر
قالینه پورته کړه او په یوه ټکسي موټر کې یې واچوله او پر خپله
مخه لاړ.

دغه راز د شش درك په ماموريت كې هغه مالونه چې له تالانگرو
څخه راگرځول شوي وو، له همدې ماموريت څخه په يوه كراچۍ
كې بار او دخو تنو له خوا يوړل شول.

زه ۱۰ كم ۱۱ بجې له شش درك څخه دخلورم مكرويانو په نيت
وخوځېدم او غوښتل مې د كابل پوهنتون يو استاد ښاغلي غلام
نبي فراهي كورته ورشم، تر نن ۵ كاله وړاندې هم دميزان پر ۵
نېټه د همدې استاد په كور كې د غرمې مېلمه وم، چې طالبانو
غرمه مهال د څرخي سيمه ونيوله او مازيگر ماښام كابل ته را
ورسېدل، زه په دې نيت د دې استاد كور ته تلم چې كه هغه څه
معلومات ولري او ماسره يې شريك كړي، د شش درك - مكرويانو
په لاره كې د بهرنيو چارو د وزارت يو تن مامور مخې ته راغى،
چې پر سره سپورتي بايسكل سپور و او په تېرو اوو ساعتونو كې
يې د كابل ښار يو شمېر سيمې ليدلې وې، هغه وويل: «زه پر
ميوند جاده باندې پامير سينما ته لاړم، زياتره دكانونه تړلي وو،
په دې سيمه كې چې څه دولتي موسسې وې هغه ټولې چور شوي.
كلوله پشتمې ته ورڅېرمه سيمې ته ورغلم، دلته مې د طالبانو
هغه ډاډسن وليده چې نن شپه د امريكايي الوتكو له خوا وپشتل
شوي وه او څلور تنه په كې مړه شوي وو، ډاډسنه ټوله سوې وه،
دمړو اندامونه هرې خواته پراته وو، ده وويل چې د افغانستان
بانك لوت شوى و، له هغه ځايه د نوي ښار پارک ته لاړم، هلته هم
شپږ مړي پراته وو، ويل كېدل چې يو په كې عرب دى او نور
پاكستانيان دي.

د کابل ښار د امنیې قوماندانی-مخې ته هم د یوه تن طالب مړی پروت و..."، کله چې دمکروریانو سیمې ته ورسېدم، نو خال خال خلك په کې لیدل کېدل، موټر هم ډېر کم وو، کله چې د استاد فراهي کورته ورسېدم، نو هغه په کور کې نه و او په نوي ښار کې دخپل ورور کورته ورغلی و. بیا پر دولسو بجو او ۱۵ دقیقو په څلورم مکرویان کې زموږ خپلوان و دهغوی کور ته ورغلم، هلته زموږ یو بل خپلوان دعامي روغتیا وزارت د چور خبر هم راکړ او دا یې هم وویل چې په بي بي مهرو کې پنځه تنه پاکستانیان چې چادری یې پر سر کړې وې، ونیول شول، د ماسپینین مهال کابل راډیو فعاله شوه، چې ملي ترانې یې خپرولې. نن څلور بجې خبر شوم چې په شهزاده سرای کې ۴۵ دکانونه لوټ شوي، په مکرویانو کې دمهاجرینو ریاست او په نوي ښار کې دشهیدانو او معیوبینو وزارت هم لوټ شوی و، ځکه چې هلته یوه زیاته اندازه مواد وو.

دمازیگر پر ۳،۳۰ بجو د شش درک سیمې پر یوه خامه سړک دوو ډاډسونو کې ناست پنجشېریان راغلل او د یوه سړي کور ته چې دوه شخصي موټر یې کور کې ولاړ وو، ور ننوتل، دواړه موټر یې ترې بوتلل او بیا یې په لاره کې پرې جنگ شو، یوې ډلې وویل چې موږ یې وړو او بلې ډلې وویل چې موږ یې وړو، خو په پای کې زورورې ډلې یوړل، په همدې ترڅ کې یو پنجشېري غږ کړ "بیرش، مال اوغان است".

په ماليې وزارت کې هم دموترو پر سر جگړه پېښه شوه. دهمدې ورځې پر ۶ بجو په کابل کې افغانستان راډيو چې طالبانو ورته د شريعت غږ راډيو نوم ورکړی و، بېرته دافغانستان راډيو په نامه ياده شوه او پر ۶ بجې په کې په فارسي ژبه لنډ خبرونه وويل شول، چې يو په کې د امنيت په باب يو خبر، بل د طالبانو له خوا د شلټرنو موسسې د ۸ تنو بهرنيو کارکوونکو د بيولو په باب يو خبر او بله يې هم د ملي بس د تصدې خبرتيا خپاره کړل. په راډيو کې تر پنځو کلونو وروسته بنځينه ويندويانو هم خبرې وکړې.

د چهارشنبې ورځ دسهار پر ۷ بجو او ۵۰ دقيقو بناغلي محمد يونس قانوني له افغانستان راډيو څخه د افغانستان د اسلامي دولت دعالي شورا دغږي او دکابل د امنيت دعالي کميسون د مشر په نامه خپله بيانیه واوروله، په دې بيانیه کې يې دافغانستان خلکو ته دکابل او هېواد دنورو سيمو دنيولو په باب مبارکي ورکړه او ويې ويل چې دا "دلوی مسعود" د اتلوليو نتيجه ده، طالبان يې د پرديو گوډاگيان وبلل او دا يې هم وويل چې موږ خو کابل ته نه راننوتلو، خو څرنگه چې دلته شريرو عناصرو د بنار امنيت گډوډوه، نو ځکه موږ دلته راننوتلو، خو ده دا ونه ويل چې ولې يې درنې وسلې او پوځي قطعات دکابل هغو برخو کې ځای پر ځای کړل چې پنځه کاله دمخه يې په هغو ځايونو کې طالبانو سره سختې جگړې کړې وې.

د کابل د نیولو پر درېیمه ورځ بنار ته گڼ شمېر شمال پوځونه را ننوتل، چې د کابل پر څلورو دروازو یانې خپله د خیرخانې کوتل، چهاراسیاب، څرخي پله سیمه او ارغندي واټ (چوک) کې ځای پر ځای شول، دا ددې مانا لري چې دوی نه غواړي له کابل څخه ووځي، داسې اټکل شته که سیاسي حل پیدا نه شي، نو کابل به یوځل بیا د جگړو مرکز شي، خو پر همدې ورځ خبر شوم، چې په کابل کې پروت ورځ د فواید عامې وزارت او په کابل کې د افغاني سرې میاشتنې گودامونه هم لوټ شوي دي.

نن سهار لس بجې د شش درک په سیمه کې یو تن په داسې حال کې په وینو سور روان و، چې شاوخوا ترې گڼ شمېر وسله وال کسان روان وو، ما چې د همدې ځای له خلکو څخه، چې د همدې شخص د خلاصون په هیله شاته ورپسې روان وو، وپوښتل چې څه پېښه ده؟ دوی وویل دا یې په دې جرم نیولی دی چې طالب دی، خو موږ ورته قسم خورو چې طالب خو لا څه والله که خو به یې تر اوسه لونگۍ هم پر سر کړې وي، دا چې پښتون دی ځکه یې وهي، وینې پرې بهوي او بیا یې یې.

نن غرمه مې واورېدل چې په کابل بنار کې شپږ تنه نور هم وژل شوي او موټرې ترې وړل شوي دي. دا پېښې په داسې حال کې کېږي، چې د کابل غرب سیمې په باب لا تر اوسه حالات ډېر روښانه نه دي، ځکه هلته د وحدت حزب ځواکونه مېشت دي او ټاکل شوي وه، د هغوی یو زر تنه جنگیالي نن له بامیانو نه کابل ته راشي، خو داسې ویل کېږي، چې په میدان بنار کې د جهادي

قوماندان موسی خان له خوا یې مخه نیول شوې ده، دغه راز ویل کېږي چې د کابل اوسنۍ ادارې موسی خان ته ویلي، چې خپله وسله کابل ادارې ته ورکړي او هم وحدت حزب ته اجازه ورکړي چې کابل ته داخل شي، خو موسی خان دا خبره نه ده منلې او ویلي یې دي، چې زه یو جهادي قوماندان یم، دا وسله د ملت ده او هر کله چې په افغانستان کې ملي دولت جوړ شو، زه به هغه وسله ورکړم، اوس ولس پر ما باور کړی او موږ ټول دروم یا ظاهر شاه د سولې د بهیر ملاتړ کوو.

پر همدې ورځ درېیو تنو وسله والو په پل باغ عمومي کې یو ټکسي ډریور او یو بل تن چې هغه سره ترڅنګ ناست و، د کلاشینکوف په ډزو وویشت، ټکسي چلوونکی ځای پر ځای مړ شو او دویم تن سخت ټپي شو، درې واړه وسله وال کسان وتنبېدل.

نن مازیگر په بنار کې دا اواز هم وه، چې گڼ شمېر انگلیسي ځواکونه د کابل په خواجه رواش هوایي ډگر کې راکبسته کېږي. دغه راز کابل ته دشمال اتحاد داخل شوي قوتونو نن کابل بنار کې خپلو تشکیلاتو او مقرریو ته دوام ورکړ، دوی د کابل بنار د ټولو امنیتي حوزو امرین پنجشېریان وټاکل، دغه راز یونس قانوني د کورنیو چارو وزیر، جنرال فهیم د دفاع وزیر، ډاکټر عبدالله د بهرنیو چارو او عبدالحفیظ منصور د اطلاعاتو او کلتور وزیر په توګه ټاکل شوي دي. دخاد د درېیمې ادارې ریس او ځینو ادارو لپاره هم پنجشېریان ريسان ټاکل شوي دي.

دهمدې ورځې په ماښام خبر شوم، چې کابل ته د راننوتو پر وخت دنظار شورا د يو قوماندان بصير سالنگي له خوا د سالنگ يو بل قوماندان اغا شيرين سالنگي چې څو کاله مخکې طالبانو ته را اوښتی و، د خيرخاني په کوتل کې په داسې حال کې ووژل شو، چې ددوی هرکلي ته ورغلی و، اغا شيرين له امان الله گذر سره پر خبرو اترو بوخت و چې ډزې پرې وشوې او د ډزو په ترڅ کې هم اغا شيرين سالنگي او هم محمود سرخه ووژل شول.

ايا ټول پښتانه طالبان دي؟

د تومتونو يار دې زه يم
د پتاسو دستمال دې بر کلي ته ځينه

دا ليکنه د طالبانو تر سقوط وروسته په مستعار نامه د هيلې
مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (۱) گڼه کې خپره شوې ده.

دا خو ټولو ته څرگنده ده چې پښتانه په افغانستان کې ښه ټاکنو کې اکثریت دي او د هېواد په سياسي او ټولنيزو بدلونونو کې پرېکنده رول لري، خو ددوی پر وړاندې د نورو له خوا ځينې تعبيرونه او نظرونه پوره دقيق نه دي، يا له ناخبرۍ دا نظرونه وړاندې کېږي او يا هم د پښتنو پر وړاندې قصداً داسې نظرونه او تعبيرونه تېلېغېږي، چې واقعيت نه لري. پر افغانستان د پښتنو (۲۵۰) کلنه واکمني، هر چارواکي او زورواکي او د هرې سياسي ډلې مشر د پښتانه ټبر د استازي په توگه انگېرل، هغه مسایل دي چې که څوک يې ژورو ته متوجه شي، نو له واقعيت سره انطباق نه لري، د ساري په توگه پر افغانستان باندې ټبره دوه نيم سوه کلنه واکمني، که موږ يوازې پښتنو ته منسوب کړو، نو بيا هغه قوت او هغه خلک څوک وو چې په دفتر او دربار کې يې دعام پښتانه څه چې ان د واکمن ژبه هم تېرلای او اړولای شوه، ددې

خبرې مانا داده، چې په تېره دوه سوه کلنه دوره کې هم، پښتانه پوره حاکم نه وو، ان له فرهنگي او ژبني پلوه تر ستم لاندې وو. خو دا ټوله دوره اوس د ځينو له خوا د پښتنو د واکمنۍ په نامه حسابېږي، له درې، څلورو لسيزو را په دېخوا د هېواد په سياسي لوبو کې هر شخصيت او هره ډله چې د واک پر گدی ناست دي، نو هغه وخت يې هېڅکله هم پښتو او پښتونواله نه ده ياده کړې، چا د خپلې طبقاتي مبارزې د اصولو خلاف گڼلې او چا د خپلې عقيدې پر وړاندې شرک گڼلې، خو دا بې ژبې نسلي پښتانه چې کله د واک له گدی را پرځول شوي، نو بيا ور پورې د پښتون نوم تړل شوی او هر کړی بد کار يې په ټول پښتانه تېر پورې تړل شوی، خو د قدرت پر گدی، خلقي، اخواني او طالبې پښتون يوازې خلقي، اخواني او طالب و، هره يوه خپله لاره لرله، پښتو او پښتانه يې د ايډيالوژۍ او فکر په چاپېريال کې نه ځايېدل. همدا خلک چې را پرځول شوي، نو بيا ددوی د عملونو تس له پښتنو څخه اخیستل شوی او کفاره يې پښتانه ولس ورکړې ده. ښه به وي چې يو څو بېلگې هم وړاندې کړو:

۱. د خلقي پښتنو پړاو: په خلقي پړاو کې د طبقاتي مبارزې شعار او بازار ډېر گرم و، دوی د نړۍ د کارگرانو پيوستون غوښته، نه د پښتنو يووالی او ښېرازي، په دې پړاو کې يو شمېر ملتپال پښتانه دوی ته د مبارکۍ، مشورې او ځينو اصلاحاتو لپاره ورغلل، دوی هغه د افغان ملتیانو په تور بنديان او په سزا محکوم کړل، د هغه لست له مخې چې خلقیانو د وژل

شویو افغانانو په باب خپور کړي، پښتانه په کې غوڅ اکثریت دي،
ځکه چې په پښتون مېشتو سیمو کې د اخواني ډلو تحریک او
تحرك ډېر زیات و.

کله چې روسانو پر افغانستان یرغل وکړ، حفیظ الله امین یې
وواژه او پرځای یې خپل مسلکي غلام ببرک کارمل د کابل پر
تخت کېناوه، نو د کارمل لومړی وینا دا وه چې: "رژیم خون اشام
وفاشیستي حفیظ الله امین برای ابد از بین رفت". د امین د
فاشیستي ثبوت دا و چې د خلقیانو د واکمنۍ پر مهال زیات
پښتانه وژل شوي وو، بیا نو دوی د شوروي د ملاتړ تر سیوري
لاندې په ټولو دولتي ادارو کې د پښتنو دکمولو پر پروژې پیل
وکړ. اکثره پښتانه یې د امین د باندې د غرو او فاشیستانو په تور
له کاره گوښه او یا هم د رتبې له مخې تنزیل کړل. د کارمل د
دورې په پای کې د یوې شمېرنې له مخې له پوځ پرته په نورو
دولتي ادارو کې د پښتنو ټول شمېر په سلو کې (۱۳) ته رسېده.
په همدې دوره کې چې به هر چا له هره ځایه پر روسي پوځونو ډزې
کولې، نو د پرچم ډلې او په تېره بیا ددې ډلې مربوطو ترجمانانو
به روسانو ته ویلې چې دا خو ټول پښتانه دي، هغوی به نو بیا د
پښتنو سیمو ته توپونه اړم کړل، خپله د روسانو لېوالتیا هم همدا
وه، همدا کورنی او بهرنی عامل ددې سبب شو، چې ډېر پښتانه د
امین د باندې او مجاهدینو په تېره بیا د گلبدين حکمتیار د ډلې د
پلویانو په نامه له منځه یوړل شي.

دې دورې ان اوه نیم کاله دوام وکړ، بلاخره خبره د ډاکټر نجیب الله واکمنۍ ته ورسېدلې، دده په راتگ سره داسې تصور کېده چې پر پښتنو به پخوانی ظلم او فشار کم شي، په ځینو برخو کې دا فشار یو څه کم شو، خو په ځینو برخو کې د پخوا په پرتله هم زیات شو، علت یې دا و چې د روسانو اوږده ستراتیژي نه وه بدله شوې، ډاکټر نجیب له دومره ناوړه احتیاطه کار اخیسته چې په سلو کې یې ۹۵ فیصده خبرې په دري ژبه کولې او د هېواد لږه کیو ته یې تر حده زیات امتیاز ورکړی و، د هېواد ملي انډول یې خراب کړی و، خو هغوی بیا هم دی معاف نه کړ، د جبل السراج د تړون له مخې یې دده حکومت ړنگ کړ او جنرال دوستم په پای کې وویل چې: "نجیب یك فاشیست بود".

۲. اخواني پړاو: پښتنو اخواني ډلو په ځانگړي ډول اسلامي حزب د خپلې مبارزې له پیله له قومیت سره د بنمې لرله، په تېره بیا د جهاد په کلونو او د واک پر مهال یې ډېر د کار پښتانه له تبغه تېر کړل. قومیت ددوی د ایډیالوژۍ په دایره کې نه ځایېده، خو کله چې پښتانه اخواني گروپونه په تېره بیا اسلامي حزب کمزوري شول او د واک له صحنې څخه وایستل شول، نو ددوی مخالفینو، (جمیعت او نظار شورا) ډېر پښتانه ددوی په تور له منځه یوړل، هرڅوک به یې چې خوښ نه شو، نو ورته ویل به یې: "تو گلبديني استي"، جمیعت او شورا نظار سره د مجاهد او ملحد د توپیر خبره مطرح نه وه، په اصطلاح دوی کې هغه د چا خبره گرد سره مجاهدین او ملحدین نه وو، ټولو یوه قومي لاره

نیولې وه، یوازې د قومیت او ژبې پر شعار راټول وو، یو وخت خو داسې راغی چې رباني او مسعود نېغ په نېغه د روس له گربوانه (کولابه) سر راو کښه. کله چې د طالبانو اسلامي تحریک د رباني د جمیعت او د مسعود د نظار شورا پرضد جگړه پیل کړه، نو جمیعتیانو او د هغو بهرنیو ملاتړو تبلیغ او هڅه کوله، چې دې جگړې ته قومي رنگ ورکړي، طالبان چې اصلاً د مذهبي ولولې له مخې راپاڅېدلي وو، پر ملي او قومي مسایلو یې سر نه خلاصېده، په لومړي سر کې خو د حکمتیار د اسلامي حزب د له منځه وړلو لپاره ورته کندهار ته استاد رباني بښې بې درېغه پیسې هم ور ولېږلې، کله چې طالبان میدان ښار ته راغلل، نو مسعود ورته ورغی، خپله تومانچه یې ورته پر مېز کېښوده او ویې ویل: "صیب ما خو یک عسکر استیم اول غم حکمتیاره بخورید"، خو کله چې طالبان دوی سره مخامخ شول، نو بیا یې د پښتو او فارسي د جنګ تبلیغ ته زور ورکړ. طالبان هم لکه د اسلامي حزب په شان سوچه مذهبي حرکت و، قومیت او ملتپالنه یې یو شرک گناه، د طالبانو امیرالمومنین ملا محمد عمر مجاهد خپلو اندیوالانو ته په خصوصي ډول ویلي وو: "هغه څوک چې ډېر د پښتو، پښتنو او ملت چیغې وهي یو څو تنه یې په دار کړی چې نورو ته د عبرت درس شي".

له پښتنو سره د طالبانو بې تفاوتی، بدچلندي او ددوی د ملي شعور نشتوالی له دې څخه هم ښکاري، چې ډاکټر نجیب الله یې د خپلې واکمنۍ په پیل او قومندان عبدالحق یې د خپلې واکمنۍ

په پای کې بې درنگه ووژل. دا چې ډاکټر نجیب الله او قومندان عبدالحق سره څومره د پښتنو درد و دا بېله خبره ده، خو وژل یې د طالبانو د ملي شعور د نشتوالي ثبوت دی، خو برعکس قومندان اسمعیل خان ژوندی ساتي او ددې دوو نورو غونډې چلند ورسره نه کوي. طالبانو د خپل واک په پای کې دا هم ونه کړل چې واک ملي خلکو ته پرېږدي، کله چې د نظار شورا ځواکونه د امریکایي الوتکو تر وزرونو لاندې کابل ته ننوتل، نو یو ځل بیا یې خپل همغه تېر خصلت تکرار کړ، له لوټ او تالان نه نیولې، د دولتني واک تر انحصاره پورې ټولو چارو ته یې لاس واچوه، پښتانه یې د طالب او القاعدې په نامه له کاره گوښه کړل او پرځای یې له یوې مخې د یوې ولسوالۍ خلک او نور پښتون ضد عناصر مقرر کړل.

اوس یې نو د روسانو په شان له امریکایانو سره هم ښه غوره یارانه پیل کړې، لکه څنګه چې هغه وخت پرچمیانو روسانو ته راپورونه ورکول او د پښتنو سیمې یې د مجاهد مېشتو سیمو په نامه ځپلې، اوس اوس شورای نظار امریکایانو ته راپورونه ورکوي او د پښتنو سیمې ورته د طالب مېشتو سیمو په توګه ور معرفي کوي، دوی ته اوس ټول پښتانه طالبان دي، خپله هغه خبره یې اوس هېره ده چې ویل به یې "طالبان يك جنبش خود جوش است" او یا "ما يك عسکر استم اول غم حکمتیاره بخوريد". اوس یې د طالبانو د عملونو د کفارې بار د پښتنو پر

اورډو ايښی دی، امریکایان هم د افغاني ټولني پر داخلي جوړښت يا سم نه پوهېږي او يا هم خپله نه غواړي سر يې پرې خلاص شي. که چېرې دا حالت همداسې دوام پيدا کړي، نو پښتانه به مجبور شي د ځان د خلاصون او ژغورنې په خاطر هرې ممکنې وسيلې ته لاس ور واچوي، بيا به امریکایانو ته هم ډېره گرانه وي چې پر حالاتو کابو شي، د طالبې جگړې پر ځای به يوه ملي جگړه پيل شي. امریکایان به مجبور شي چې افغانستان پرېږدي او يا تر پايه يوې اورېدې جگړې ته چې د ويتنام تر هغې به ډېره زيانوونکې وي، دوام ورکړي. خو که چېرې امریکایان ووځي او يا يې هم تر اوسني حالت يې پالیسي بدله شي، د نظار شورا حالت به څه وي؟ طبيعي ده چې تر هغه بل ځل نه به بدتر وي، هغه بل ځل خو د ټولني يوازې يو قشر يانې طالب راپورته شوی و او دوی يې ټول په غارونو ننويستل، خو که دا ځل ټول قومونه راپورته شول، نو داخل به چېرته ترې خلاص شي، خو مخکې تر دې چې حالات دې حد ته ورسېږي او يو ځل بيا په هېواد کې ډېرې وينې تويې شي، ښه به وي چې هم امریکایان د پښتنو پر وړاندې په خپله پالیسي کې تغير راوړي او هم نظار شورا له قومي تعصب او د واک له انحصار نه تېر شي، ټول يوه متعده لاره خپله کړي، چې په افغانستان کې سوله او ثبات او يو قوي مرکزي حکومت رامنځته شي.

القاعده كه الفايده؟

دا ليکنه د طالبانو د نظام تر ړنګېدو وروسته چې هره خوا کې د القاعدې د ځينې اوازې خپرې وې، ددې ډلې پخواني پلويان اوس ددې ډلې نوي دښمنان وو او د امريکا د مرستو سيلاب پرې را خور و، ليکل شوي او همغه وخت په هيله مجله کې چاپ شوي ده.

د سپين سترګی په باب خو به دا اصطلاح هرچا اورېدلې وي چې وايي: "پلانی دومره سپين سترګی دی چې له کاليو سره دې په سترګو کې راننوزي" ددې اصطلاح شننه يا شان نزول دادی چې يو سړي به يو ناوړه کار کړی وي، ټول کلی او ولس به پرې خبر وي، دی په خپله هم په زړه کې پوهېږي چې دا کار خو مې کړی، خو بيا به هم پر دې خپل کار ځان منکروي، خو کله چې ورڅخه وپوښتي چې ولې او څنگه دې دا کار کړی، نو ژر به درته ووايي، چا کړی؟ زه هېڅ خبر نه يم او له ټول کړي کار سره به دې په سترګو کې راننوزي؟ دا خو لا هغه سپين سترګي دي، چې له خپل کړي کاره منکر دي او ځان نا خبره او ناگوار اچوي، خو اوس داسې سپين سترګي پيدا شوي، چې نه يوازې له خپل کړي کار او عمل څخه منکر دي، بلکې هغه انجام شوی ناوړه عمل هم پر تا، پر ما او پر نورو را اړوي، يانې غل مه نيسه چې غل به تا ونيسي.

په افغانستان کې د دوه نیم لسيزې جگړې په بهير کې بېلابېلو او مختلفو تنظيمونو او د هغو ډلو اکو او ټولواکو مشرانو تر شمېره وتي جنايتونه کړي او يو شمېر يې لا اوس هم لگيا دي د خپلو جنايتونو لړۍ غځوي. عجيبه خو دا ده چې ددې ډلو رنگونه او ژبې دومره سره اوږي را اوږي چې سپرې ورته حيرانېږي. پرون يې پلونه الوزول، نن ځان د هېواد معمارنښي، پرون يې جهاد افتخار باله او د روس پرضد جنگ فريضة، خو نن جهاد اشتباه بولي او له روسانو سره دوستي د ځان بقا، پرون يې ديموکراسي يو شرک باله او نن بيا ځان د ديموکراسۍ مدعيان ښيي، پرون يې په کابل کې د (۶۵) زرو کابل ښاريانو سروته ټولې کړل، خو نن بيا ځان د کابل د خلکو خواخوږي او دوستان معرفي کوي، پرون يې اسامه بن لادن په ښه شان او شوکت له سوډانه په اريانا افغان الوتکه کې افغانستان ته راوست، خو نن يې بيا د هغه د وژلو او شړلو لپاره امريکايي بمباريو ته هر کلی ووايه، پرون ورته د طالبانو جنبش، خودجوش تحريک و، خو نن بيا ورته ټول تروريستان شول. لنډه دا چې پروني شعارونه له ننيو عملونو سره سل په سلو کې مخالف دي. خو عاملين يې په ډېره سپين سترگۍ د ځان د سپينولو هڅه کوي. د ډېرې حيرانۍ خبره داده چې دا ډلې او اشخاص نه يوازې پر خپلو ژمنو او وعدو ولاړ نه دي، بلکې خپل عملونه پر نورو هم تپلاي او اړولای شي، کار خپله وکړي او اړوي يې پر بل، قتل خپله وکړي خو په جرم يې بل څوک نيسي. ښکاره بېلگه يې همدا القاعده تنظيم دی، چې د هغو

بهرنيانو او همدغو کورنيانو له خوا چې دا اوس يې پر ضد راپاڅېدلي، افغانستان ته رارسېدلي و. هغه وخت چې القاعده او اسامه بن لادن افغانستان ته واردېدل، نو نه پرې زموږ ولس خبر و او نه يې هم کومه لېوالتيا ورسره لرله، همدا تنظيمونه وو او د هغوی همدا بهرني ملاتړي، چې اسامه او القاعده يې د افغانستان لمن ته را ورسول. هغه وخت هم د اسامه راشن او خيرات همدې تنظيمونو ته چالان و او کله چې امريکايانو پر افغانستان بريد وکړ او القاعده يې ډېره زيانمنه کړه، بيا هم د اسامه د ځپلو له لارې راغلې گټه همدې جنگسالارانو ته رسېږي. زموږ ولس هغه وخت هم د القاعدې د شتون له کبله پر افغانستان باندې د لگېدلو بنديزونو زيان گاللی دی او بيا يې د ځپلو له امله هم زموږ د خلکو کلي او کورونه بمبارېږي. اوس په حقيقت کې د نړۍ گڼو هېوادونو او په افغانستان کې جنگسالارانو ته القاعده سازمان د عايداتو د يوې بڼې سرچينې په توگه بدل شوی دی، کله چې امريکايانو پر افغانستان بريد کاوه، نو گڼو هېوادونو لکه اندونيزيا، پاکستان، تاجکستان، ازبکستان او يو شمېر نورو هېوادونو سره يې د هغوی د همکارۍ له امله له لسگونو نېولې تر سلگونو مليونو ډالرو مرسته وکړه، تر دې وروسته يې کورنيو جنگسالارانو او جگړه مارو ته نقدي انعام څه چې د افغانستان د حکومت واک هم وسپاره، له همدې کبله القاعده سازمان په افغانستان کې د بې قاعدې او بې سروبو له

ډلو لپاره يوه بڼه گټندويه وسيله وگرځېدله او له همدې وسيلې
څخه درگړده خپل ژوند خړوبوي او پرسوي.

يانې دا چې القاعده سازمان دې ډلو ته، پر الفايده تنظيم او الې
بدل شوی دی، د ساري په توگه جمعيت او نظار شورا مړ ژواندي
گروپونه چې د طالبانو له خوا د مرگ پولې ته نږدې شوي وو، د
القاعدې او امريکې د ټکر له امله بېرته را ژوندي شول او واک ته
ورسول شول، خو طالبانو په دې ټکر کې خپل واک وځواک بايلود.

يانې دا چې القاعده تنظيم طالبانو ته په زيانمنونکي وسيلې او
بې چوکاټه او بې قاعدې ډلو جمعيت، نظار شورا او نورو ته په
الفايدي بدل شو. نظار شورا نه يوازې له القاعدې نه دداسې
الفايدي په توگه گټه پورته کړه، چې ځان يې له مرگه وژغوره،
بلکې له دې نامه څخه لا نوره هم گټه پورته کوي. د نظار شورا
جنګي ډله اوس خپل ټول مخالفين د طالب او القاعدې په نامه
يادوي او هرڅوک چې يې خوښ نه وي د القاعدې په نامه يې
تورنوي او د بهرنيو په مرسته او مټ يې له منځه وړي، کارونه
خپله کوي او نوم پرې د القاعدې ږدي، قتلونه خپله کوي او
وژونکي يې القاعده بڼي.

کله ډاکټر عبدالرحمن ووژني او نوم پرې د القاعدې کېږدي او
کله بيا حاجي قدیر ووژني پر طالبانو او القاعدې يې تاوان کړي،
کله بيا په کابل او نورو ښارونو کې بمونه والوزوي بيا هم
پرې القاعده تورنوي، عجيبه خبره داده چې په دې ټولو پېښو کې
د نظار شورا هېڅ لور رتبه او ټيټ رتبه غږو ته کوم تاوان نه
رسېږي، بلکې نورو خلکو ته زيان رسي، نو دلته پوښتنه پيدا
کېږي چې طالبان او القاعده که دښمني لري، نو اساساً خو يې

بايد نظار شورا سره ولري، نه نورو خلکو سره، نو که القاعده او طالبان هم د نظار شورا مخالفين له منځه وړي، دا خو نو بيا د نظار شورا دوستان دي، نو دوی يې بايد د دښمنۍ امتياز وانخلي. دا خبره ډېره باوري ده، چې القاعده او طالبان اوس په افغانستان کې دومره کمزوري شوي، چې د دا ډول لويو بريدونو او وژنو توان نه لري، بلکې هغه څوک ددې بريدونو توان لري چې د طالبانو پر مقام کېنول شوي دي، نظار شورا اوس دا د ځان لپاره ډېره طلايي موقع گڼلې، چې د خپل نامشروع واک د انحصار لپاره د خپلو مخالفينو د خپلو لپاره هر ډول ناروا کار او جرم ته لاس واچوي او بيا خپل لاسونه په طالبانو او القاعدې پاک کړي او له دې لارې فايده اوچته کړي. دوی په خپلو دې ډول هڅو غواړي امريکائيانو ته هم وښيي چې گورۍ دلته اوس هم القاعده شته، ستاسو حضور دلته حتمي دی، ځکه چې دوی اوس پردې پوهېږي چې که دا نن هم امريکائيان له افغانستان څخه ووځي، نو د ولس د غوسې او قهر له امله په کابل کې د نظار شورا د توپکيانو واک تر مياشتې هم نه شي غځېدلای، نو ځکه د ځينو کتونکو په نظر اوس نظار شورا هڅه کوي، چې خپله هم دا پېښې رامنځته کړي، حالات نازک او خطرناک وښيي او له امريکا څخه ډول ډول نعمتونه، سوغاتونه او انعامونه ترلاسه کړي، نو ځکه خو القاعده نوم د پخوا په شان زموږ ولس ته د يوې گرمې لمبې او نظار شورا ته د الفايدي په مانا دی او د همدې وسيلې په توگه کارول کېږي.

غوره مالي په سياست کې

دا ليکنه هم د هيلې مجلې د ۱۳۸۲ل کال په (۲) گڼه کې خپره شوې ده.

ياره ژوند هم عجيبه لوړې ژورې لري، وگړي په کې هر ډول ټيټ وپاس ته مجبورېږي، هغه څوک چې د ژوند د ناخوالو دې ډول ټيټ وپاس ته سر نه ټيټوي او پر مستقيمه لاره روان وي، له غرونو سره سر جنگوي، په عامه افکارو کې دې ډول خلکو ته سرتمبه اشخاص ويل کېږي، چې د دوی په اصطلاح له حالاتو سره سازش نه کوي او خپله روزي په خپله لغته وهي، ډېر کم اشخاص د زمانې دې ډول تور وبريښ سره مقابله تيار دي، خو کله چې بريالی شي، نو بيا سم بريالی وي، بيا د ټولني نور گڼ اشخاص پرې راټول شي او ورته وايي چې ياره بېشکه چې ځان دې دې سختيو او کړاوونو ته ټينگ کړ، که څه هم موږ درته ډېر وويل، چې ډېر احتياط پکار دی، د ټولې کورنۍ ژوند او خپل سر ته دې خطر دی، خو تاسو د خپل ژور فکر او ټينگ هوډ پر آس سواره وئ. په هېڅ ډول خطر کې دې رای نه وهله، نو همدا علت و، چې مقصود منزل ته ورسېدی، موږ هم ستاسو تر شا ولاړ يو، هر ډول خدمت چې وي په شپه او ورځ د سر په سترگو ورته تيار يو، خو اوس هم يوه مشوره درکوو، هغه دا چې ځان سره به ډېر احتياط کوي، د سر د بنمنان دې د سر تر وپښتانو

هم زيات دي، خدای مه کړه چې څه خواشینوونکې پېښه رامنځته نه شي. چې ته نه یې بیا که ټوله دنیا موږ ته راکړي، نو موږ یې څه کړو، ته اوس سر یې سر، نه دې دي اورېدلي چې سل دې ومړه خو دسلو سر دې مه مړه، نو که اوس ته پر موږ لورېږي د خپل سر خیال دې ساته. په ټولنه کې لوړ مقام ته رسېدلي دا ډول اشخاص چې خپل ځان د شهرت په دې ډول خپو کې وويني، نو ځان ترې ورک شي، ورو ورو یې منفي اړخونه پر مثبتو هغو زيات شي او د شخصیت درنګېدو لاره یې اواره شي، کله چې دا ډول اشخاص له خپل برم او پرتمه راپریوزي، نو په ټولنه کې د نرمو او خوږو خولو خاوندانو ته یو ځل بیا د خبر بازار گرم شي، څومره مې ورته وویل چې دا کارونه مه کوه، نو زموږ یې نه منل او د نورو یې منل، حال یې دا شو، ځینې بیا په کې دا هم وايي، یاره! «که مې سل نصیحتونه ورته کړل- هغه خدای بې لارې کړی په لار نه شو» «نصیحت پر غافلانو اثر نه کا، د سرې اوسپنې خوشې ټکول دي» «زرګیڼه خوره داغونه چې زما دې نه منل- نصیب دې شول دردونه چې زما دې نه منل.» عمومي ارزونه دا شي چې ټول مسئولیت له برمه غورځېدلي شخص پر غاړه پرېوزي او غوره مالان له زیان او مسئولیتته ځان یوې خوا ته بڼه خوندي کړي، یو شمېر سیاستوال او واکمن بیا داسې وي، چې غوره مالي او غوره مالان یې سخت بدې راځي، مخامخ ستاینه د غندنې په مانا انگېري، له همدې امله یو شمېر غوره مالان غندي، غوره مالي یې منع کوي او ان له دندو یې گوښه کوي، له داسې اشخاصو سره په مقابله کې ساده غوره مالان

خپل مقام او موقف له لاسه ورکوي او يوازې هوبنيار غوره مالان خپله جاله پورې ويستلای شي، په اصطلاح دوديزه غوره مالان ماته خوري او ځای يې ماډرن غوره مالان نيسي، د ترکيې او ټولې نړۍ مشهور طنز ليکوال عزيز نسين په عمومي ډول غوره مالي پر دوه ډلو وېشلې: ۱- شرقي غوره مالي ۲- غربي غوره مالي.

عزيز نسين شرقي غوره مالي يوه دوديزه غوره مالي بولي، د هغه په نظر په دې معاصر وخت کې يې نور ارزښت او اغېز له منځه تللی، په شرقي غوره مالي کې ستاينه په مستقيم او مخامخ ډول تر سره کېږي، جار، قربان، بلا دې واخلم، ستا غم دې پر ما شي او داسې نور الفاظ ددې غوره مالي افاده ييز لوبني دي. چې ډېر زيات سولېدلې او کليشه شوي دي، اکثره زاړه مامورين (متقاعدین) بې نوبته ليکوال او درباري مامورين له همدې ميتود څخه کار اخلي، د عزيز نسين په نظر په اوسني وخت کې غربي غوره مالي د زيات چلند وړ ده، په غربي غوره مالي کې هدف په نامستقيم ډول انتقالېږي، نامستقیمه ستاينه چې په يوه يو ډول په دويم يا درېيم لاس مطلوب شخص ته ور ورسېږي، پر هغه شخص ډېره اغيز بندي، نظر دې ته چې خپله يې څوک د يو چا له خوا واورې.

لکه څنگه چې پر ماشوم باندې نامستقیمه بنوونه او روزنه زيات اغېز لري، او هغه يې بې فشاره او بې تکليفه زغملای او جذبولای شي، نامستقیمه ستاينه او غوره مالي هم همداسې ده، عزيز نسين هم په خپل طنز کې د شرقي او غربي غوره مالي دوه عملي

بېلگې د ښاروالۍ د دوو مامورينو په وجود کې وړاندې کوي او وايي چې: شرقي غوره مال د نوي ښاروال له تقرر او پېژندنې سره سم، هغه ته په دوديزه غوره مالۍ، جار دې شم، زما د سترگو تور يې، خدای دې زما پر سر همداسې سيوری لره... پيل وکړ، نوي ښاروال له غوره مالانو سخته کرکه لرله او دا يې د مشرانو د انحراف يو خطرناکه وسيله گڼله، نو دې پر ژر يې غږ وکړ، چوپ شه غوره مالي مه کوه، زما له غوره مالانو بد راځي، غوره مال سم له لاسه سر تر نامه پورې تپت کړ، او ويې ويل: «په دواړو سترگو شه چې حضور فرمايي» د دوديزوال تر څنگ بل ماډرن غوره مال مامور هم تشریف درلود، چې له مودې راهيسې يې د دوديزوال غوره مال، غوره مالي څارله، خو په دې ډول غوره مالۍ کې يې مهارت نه درلود، نو ځکه خو په ښاروالۍ کې دې پر مطرح نه و، کله چې ماډرن مامور په دې پوه شو چې د زاړه مامور زړه غوره مالي له موده لوبدلې او د نوي ښاروال دا ډول غوره مالي بده راځي، نو د خپل نوي هنر پر تمثيل يې پيل وکړ، په غرمنۍ کې به يې د ښاروال څنگ ته ځان ورساوه، ښاروال چې به د خوراک پر وخت د څښاک اوبو ته لاس کړ، نو ده به يې لاس ونيو، لږ په نسبتاً تروه لهجه به يې وويل «فکر کوم دا اوبه تصفيه شوي نه دي که لږ انتظار وکړې، نو تصفيه او يا جوش کړې اوبه به در کړو نوښه به وي» ماډرن غوره مال به د ډوډۍ پر وخت له ښاروال څخه ترکاري او نور هغه څيزونه چې روغتيا ته د خطر د پېښېدو احتمال به په کې وو، د ښاروال له مخې لرې کول، او پر روغتيا ساتنه به يې دېر

تینگار کاوہ، بنا روال ورو ورو خان سرہ داسی فکر کاوہ، چہی واللہ
زما نرہدی دوست ہم دی دی. حکہ چہی ہبخوک ان زما خپلہ کور
ودانہ زما د روغتیا دومرہ خیال نہ ساتی لکہ دی یی چہی ساتی. نو
د بنا روال پہ زہہ کپی یی زیات منبنت او گراننبت پیدا کر، د
ماموریت لہ عادی پوسستہ یی ورو مدیریت، ریاست او بیای یی
خپلی مرستیالی. تہ پور تہ کر، کلہ چہی ماہرن مامور د مقام
او منزلت لوپے پورے تہ ورسپد، نوزور غورہ مال یی یوہ ورخ غلی
دفتر ورغی تر دودیزی غورہ مالی او روغب وروستہ یی ورتہ
وویل: «صاحبہ زہ خو پہ دی د زہہ لہ تلہ خوشالہ یم چہی زما د
شعبی یو مامور داسی یو لوہ مقام تہ ورسپد، چہی ان زما خولی ہم
ورسہ غورہ کپی لوپری، خو اوس دا راتہ وواہ چہی زہ لہ دی خپلی
دی پنخہ ویشت کلنی تجربی سرہ سرہ وروستہ پاتی شوم او تہ ولپی
پہ دی کمہ مودہ کپی او کمہ تجربہ دا دومرہ لوہ مقام اولوپے پورے
تہ ورسپدی؟ فقط کہ پہ دغہ راز مہارت او علت می صیب سر
راخلاص کری».

مرستیال صیب ورنرہدی شو او ورو یی غورہ کپی ورتہ وویل:
«مامور صیب ستا غورہ مالی چہی دہ ہغہ زہہ غورہ مالی دہ، دی
تہ شرقی غورہ مالی وایی، ددی دوران اوس تہر شوی، دا مخامخ
ستاینہ دہ او زہہ شوپی، ددی دوران نور تہر شوی، اوس د نوپی غورہ
مالی دوران دی، دی تہ غربی غورہ مالی وایی، د غربی غورہ
مالی یو اساسی رکن نامستقیمہ ستاینہ دہ، ددی ستاینی یو ڈول
دا دی چہی تہ پہ یو داسی خای کپی د غتانو ستاینہ کوپی، چہی پہ ہغہ

ځای کې دغټانو داسې څوک وي، چې ستا ستاينه هغه ته ورسوي،
دا کار هغه ته داسې تلقینېږي، چې گنې دی زما رښتني دوست دی
اوس پوه شوي که نه؟ دشرقي او غربي چاپلوسي عمده فرق همدا
مستقیمه او نا مستقیمه ستاينه ده هیله لرم چې اوس به دې سر
خلاص شوي وي». زارې مامور ورو دتائید سر و خوزاوه او ويې ویل:
«رښتیا چې زما د غوره مالی وخت تېر شوی دی». شرقي ټولني
اکثره سره ورته کلتور لري، ستونزې يې دي که نیمگړتیاوې يې
دي، که ټولې سره ورته نه دي خو اکثره يې سره ورته دي، اوس
راځو خپلې ټولني ته، خپلې بناوالی ته، خپل دربار ته، چې دلته
حالات څه ډول دي، ورته دي او که نه دي؟ په افغاني ټولنه کې د
غوره مالی لړۍ د سلطان محمود غزنوي له دورې رانیولې بیا د
کرزي صیب تر دربار پورې رارسېږي، د تاریخ په دې بېلابېلو
پړاوونو کې دې ډول اشخاصو په ډله ییزه او یا هم په انفرادي ډول
خپل شخصیت تمثیل کړی دی، درباري غوره مالانو دکار
وروستی نتیجه دستایل شوي شخص ناکامي راوتې، د غوره
مالانو له لاسه د دربارونو د ړنگېدو غټ علت دا دی، چې په دربار
او حکومت کې غټې او وړې نیمگړتیاوې وي، کله چې چارواکي د
خپل دربار له غوره مالانو څخه دخپل چار چلند په باب پوښتنه
وکړي، چې څنگه دي حالات؟ نو غوره مالان لاس په نامه ورته
ووايي: صیبه کارونه ډېر ښه دي په دې ډول يې لومړی شخص
محاصره کړی وي، دا ډلې د ولس اودربار تر منځ حایل وي او
هغوی هېڅکله د واقعیتونو لیدو ته نه پرېږدي، د دربار خپل

ضرورتونه هم کله کله داسې وي، چې رسمي غوره مالانو ته اړتيا لري، چارواکي په دې ډول خپلو هڅو ته د پخوا په شان دوام ورکوي او په پای کې گړنگ ته برابر شي، متحد المال غوره مالان په ټولنه کې په عادي ډول له تقبیح او تظمیع پرته د عادت له مخې خپلې غوره مالي ته دوام ورکوي.

د طالبانو د واکمنې پر مهال زما يو اشنا طالب چارواکي راته وويل: «ياره يون صيب دا د پخوانيو اخبارونو کليکسونونه که دې راته پيدا کړي واي، چې د هغو شاعرانو او ليکوالانو نومونه مې په کې پيدا کړي واي، چې کمونستانو ته يې شعرونه ويل، چې يو څه سزا خو ورکړو»، ما هماغه وخت طالب چارواکي ته وويل: «انډيواله کليکسونونو او اخبارونو ته څه ضرورت دی؟ همدا خپل ورځني اخبارونه وگوره، تاسو ته چې څوک شعرونه ليکي همدغه دي او بس، همدا راويسي او سزا ورکړي، ټول مشکل حلېږي»، طالب چارواکي وويل: «دا څه وايي؟» ما وويل: «بېخي واقعيت وایم، ځکه لکه څنگه چې ستاسو او ستاسو د نظام صفت کوي، داسې يې د تېرو هم کړی، اود سباني به هم وکړي، هغه شاعران چې تاسو نه ستايي، تېر نظامونه يې هم نه دي ستايلي او سباني به هم ونه ستايي»، چارواکي وويل: «موږ خو يوه ايډيالوژي لرو، خلک موږ د خپلې ايډيالوژۍ له خاطرې ستايي». ما وويل چې ايډيالوژي خو په واک پورې منحصره نه ده، طالب خو تر واک د مخه هم ايډيالوژي لرله، ولې چا نه ستايه، چې اوس يې ستايي؟ دا ټول د قدرت برکت دی، د ايډيالوژۍ نه دی، بل هر نظام ځاته يوه

ایډیالوژي یا شعار لري، غوره مالان او د سست فکر خاوندان ډېر ژر دې ډول ایډیالوژيو ته ور تسلیمېږي، کله چې دا شعارونه د زور سرچینې له لاسه ورکړي، شعارونه خپله اتومات ږنگ شي، طالب چارواکي یو ځل بیا وویل: «وللہ ربتیا دې وویل، خو یوه خبره ده، دا کسان چې ته یې یادوې واللہ بڼه خلک دي، نیمه شپه چې زه ورته تېلفون وکړم، چې هله په دې موضوع راته یو شعر یا لیکنه راولېږئ، سبا یې وختي دفتر ته را رسولې وي، تاسو غونډې خلک واللہ که د یو نظام په بڼه هم راشئ، یو کرښه هم چاته نه لیکئ».

طالب زما شخصي ملگری و، گپ ته مو دوام ورکړ، ما وویل کله چې د طالبانو واکمني ږنگه شي، نو تا به بېرته کویتې ته پناه ور وړې وي. کابل کې به ستاسو پر ځای یو پښتون دښمنه واکمني رامنځته شي او ستاسو په نامه به له هر پښتون څخه غچ اخلي، نو کېدی شي زموږ غونډې خلکو هم په کابل کې گوزاره ونه شي، بیا نو چې کله کویتې کې سره مخامخ شو، نو بیا به گورو چې د چا خبره کره ده. همدا د طالبانو نظام و، چې یو ناظم شاعر اشنا مې مخې ته راغی او په پېښور کې په موټر کې سره همسفر شو، شاعر راته د مرحوم امان الله ساهونه ډېر سر وټکاوه، ماترې پوښتنه وکړه، ولې ساهو صیب خو ډېر د کار سپی و، ذهنأ او روحأ یې تر مادیاتو سویه اوچته ده، هغه وویل ما د خپلو شعرونو مجموعه چاپوله، دا د مجاهدینو د حکومت دوره وه، پر خپل ځاني لگښت مې دا مجموعه چاپوله او ددې لپاره مې یو څه لگښت برابر کړی و، کتاب مې ساهو صیب ته د ایدیت او کمپوز لپاره ورکړ، هغه ما

باندي د کمپوز دومره پيسې کېښودې چې ټولې تيارې کړې پيسې
مې په کمپوز ورکړې او چاپ ته يې هېڅ پيسې پاتې نه شوې،
هماغه و چې د شعر مجموعه مې چاپ نه شوه، سره له دې چې هغه
وخت زه له ساهو صيب څخه ډېر زيات خفه وم، چې ولې ددومره
اوچتې پايې سړي داسې کار راسره وکړ، خو اوس ترې ډېر زيات
خوشاله يم، ما وويل د خوشالۍ علت دې څه دی، ده لږه مالگينه
خندا وکړه، يون صېب تانه به يې څه پتوم اصلي خبره داده چې دا
شعرونه ټول ما دمجاهدينو په دوره کې ويلي وو، مجاهدينو اود
هغوی د قومندانانو ډېر زيات صفتونه په کې راغلي وو، کله چې
طالبان راغلل، نو دا ټول يې پسې واخيستل اوس اکثر ته ټوپکيان
او پاتکيان وايي، زما په شعرونو کې د هغوی د اکثر نومونه هم
راغلي وو، نو که چېرته دا مجموعه چاپ شوې وای، اوس به
طالبان زه له سپېر مو نه ترلی وم، خود خدای فضل و چې دا
مجموعه چاپ نه شوه او هغه تاوان باندي هم خوشاله يم چې په
کمپوز راغی او په دې هم خوشاله يم چې نورې پيسې راسره نه وې،
که نورې پيسې راسره وای نو هماغه وخت مې چاپوله، خو خدای به
مې پرده کړې وه، ما وويل بڼه نو اصلي خبره داده چې ساهو صيب
ته دعا کوي، چې دا رسی يې له غاړې درته وېستې ده، ده وويل
خدای دې خیر او برکت ورکړي، ساهو صيب لاهغه وخت ژوندی و،
د دنيا له بدرنگيو سره يې ډغرې وهلې، چې يوه ورځ مې په يوه
ناسته کې ورسره همدا بحث وکړ، هغه کت کت وخنډل او زنگانه ته
يې ټک وکړ، خدای دې دده کور له غنمو ډک کړي، دا شعرونه

مېروڼه يې ماته راکړل، راته يې وويل چې دا هم کمپوز کړه او هم ايډيټ کړه او بيا پرې يوه سرريزه هم وليکه او گوره چې په سرريزه کې راته لږ پام وکړې، ما چې کله دا نظموڼه وکتل، نو له يوې مخې د مجاهدينو د قومندانانو ستاينې وې او داسې ستاينې چې خپله مجاهدينو هم نه شوې زغملای، بل سرپه ته خو ټولې دنيا ته معلوم يې چې د مجاهدينو سيوری دې په کابو ويسته، که يو مجاهد د کوم مجاهد قومندان صفت وکړي، نو څه بلا ورپسې، نو ته خو داسې يو څوک يې چې په خلقي-پرچمي نظام کې تر ټولو منلی شخص وې، جهاد موږ کړی دی او گرم دا دی، ټوله نړۍ حيرانه ده، چې له دې قومندانانو نه دا ولس څنگه وژغوري او دا يې ستاينه کوي، لنډه دا چې دا نظموڼه مې ولوستل او زما يو ملگري ته مې ورکړل چې ورته کمپوز يې کړي، په دې فکر کې وم، چې په څه ډول يې د چاپ مخه ونيسم، ځکه دا نه يوازې خپله ده ته په تاوان ده، ځکه چې سبابل نظام راشي په دې مجموعه به دده پوستکي وباسي، بلکې پښتو ادب ته سپکاوی دی، چې په اوسني ادبي بهير کې داسې نمونې په اصطلاح شعري ټولگې ټولني ته وړاندې کوي، موږ د جهاد په گرمو کلونو کې په سپېدې مجله کې داسې شيان نه دي چاپ کړي، نو اوس چې جهاد ختم شو ولې دا شعارونه له موږه تېر شي.

نو فکر مې وکړ چې د ده دا بېله کړې پانگه په کمپوز مصرف کړم، د کمپوز ورځ به هم بنه شي او دا به هم ژر ددې وس پيدا نه کړي چې بيا پيسې راټولې کړي او دا مجموعه چاپ کړي. کله چې

د دفتر ته راغی ما وویل صیب دا خو غټه مجموعه ده خومره پیسی دې ورته تیارې کړي، هغه وویل (... کلداری، ما ویل داخو یوازي د کمپوز هم نه کېږي، نو چاپ به یې په خه شي کوي، سپری ډپر حیران پاتې شو ویې ویل، خیر د چاپ غم به یې بل وخت کوو، نو تیارې کړې پیسی یې په کمپوز کې لارې او مجموعه یې تر ننه چاپ نه شوه او زه پوره یقین لرم چې نن به ماته دعا کوي، ناظم شاعر په موټر کې ماته وویل، چې یوه مجموعه خود سا هو صیب له لاسه هغسې شوه، چې کیسه مې درته وکړه، اوس مې یوه بله مجموعه تیاره کړې که ددې غم راته وخورې کمپوز یې کړې، ایدیت یې کړې او یوه بنکلي غوندي سریزه پرې ولیکې او چاپ یې کړې، ما وویل، نه څنگه د سا هو صیب غوندي یې غم وخورم، که بل ډول هغه په خدا شو نه بل ډول، ما ورته وویل مور د شعرونو مجموعه نه چاپوو، علمي، تدریسي، څېړنیز او نور کتابونه چاپوو، خوزه دومره کولای شم چې ستا مجموعه یو ښه کمپوزر ته ورکړم، خو شرط به په کې دا وي چې هېڅ داسې شعر به په کې نه پرېږدم چې په هغه کې د طالب او یا کوم بل زورور ستاینه راغلي وي، ښه په خدا شو ویې ویل: داشعرونه ټول د طالبانود دورې شعرونه دي، طبعاً د هغوی ستاینه په کې شته، ما ورته ویل چې زه خو داسې شعرونه نه پرېږدم چې د طالبانو ستاینه په کې وي، هغه بیا په خدا شو، یون صیب د همدې لپاره دا مجموعه تاله درکوم چې ته په کې چان وکړې مانه هسې توکلي ستاینه کېږي، په ځان هېڅ نه پوهېږم، خو دخلکو صفت راڅخه کېږي، ما ورته وویل یو ځل خو

سأهو له مرگه ژغورلی یې، دا ځل به دې زه انشاالله له خطر ه بچ کړم. ځکه چې طالبان به اخر له منځه ځي او بیا به خلکو ته د طالب د ستاینې په جرم نیولی یې، بڼه دا ده چې همدا اوس ترې تېر شې، طالب بې له هغې هم تا ته چندان ارزښت نه درکوي، چې صفت یې وکړې، او که ونه کړې. په طالبی پراوکې هم ددې بڼا غلي ناظم د نظمونو ټولگه چاپ نه شوه، دا ډول ناظران زموږ په ټولنه کې یو نه دي په لسگونو دي. یوه ورځ په دفتر کې ناست وم چې زموږ یو ملگري عزت الله شمسزي ته له بهر نه ټیلفون راغی، هغه د (...) صیب د شعرونو پر کمپوز باندې چټک او ضربتي کار پیل کړی، کله چې مې شمسزي نه پوښتنه وکړه چې څوک یادوي؟ ولې نه یې پېژنې؟ (...) صیب! ما وویل هغه خو قومندان نه و څه؟ اوس شعرونه لیکي، شمسزي یو غټ ناچاپ کتاب زما مخ ته کېښود، ما چې لږ سر سري وکوت د شعرونو بڼه «گل گلزار» په کې جوړ و، یو قومندان او بل قومندان یې بڼه د مزې سپک کړي او ټولې ناخوالې یې ورته یادې کړې وي، په نظمونو کې یې وزني تېروتنې هم وې، شمسزي ته مې وویل: څه کوي دې سره؟ هغه وویل: زه خو دا سړی بڼه نه پېژنم، خو د چا له خوا چې رالېږل شوی هغه زموږ او ستاسو ملگري دی، خفه کولې یې نه شو، که نه دا مجموعه خو والله که په چاپ ارزي، دا ډېر لگښت هم غواړي، تقریباً پنځه سوه یا شپږ سوه مخه کېږي، زه به یې ورته د (...) په سترگو کمپوز او ایډیټ کړم که نه خو د چاپ وړ نه ده، بڼا غلي عزت الله شمسزي دا مجموعه په ډېر تکلیف کمپوز او ایډیټ کړه، وزني تېروتنې یې

هم ورسمې کړې او چاپ ته تياره شوه، دکمپوز ټول لگښت يې دولس زره کلدارې شو او د ايډيټ حق الزحمه يې ده ورته معاف کړه، لږمه وه چې د شعرونو يا نظمونو ليکونکي د کمپوز لگښت راولېږي او خپله مجموعه چاپ ته يوسي، د کمپوز په بهير کې د مجموعې د خاوند له خوا پرله پسې ځوابونه راتلل چې کمپوز څنگه شو؟ کله چې کمپوز خلاص شو، نو شمسزي ورته وويل چې څوک راولېږه چې مجموعه يوسي، دې وخت کې د طالبانو او امريکايانو تر منځ ټکر پېښ شو، په نتيجه کې د طالبانو نظام ړنگ شو، پر مجموعې څومياشتې تېرې شوې، د شمسزي له خوا ځواب ورولېږل شو، چې د کمپوز لگښت راولېږه، د مجموعې خاوند وويل: وروره لگښت مگښت نه شته، اوس خو طالبان سقوط شول، زما پلار هم دا شعرونه چاپولای نه شي، وروره زه بېخي له مجموعې تېر يم ته له کمپوزه تېر شه، تا ته دې درپاتې وي. د يو ناظم له خوا د پردۍ غوره مالۍ نتيجه دا شوه، چې شمسزي په کې دولس زره کلدارې تاوان وکړ، د انفرادي غوره مالۍ خو دا حال و، په دربار کې هم دا حال دی، د کرزي صيب په دربار کې دوه ډلې خلک زيات اغېز لري، يو د ټوپک په زور واک ته رسېدلي اشخاص او دويم غوره مالان.

د ټوپک په زور واک ته رسېدلي اشخاص د هرې خبرې د ویتو کولو واک لري او درباري غوره مالان پر دې بريالي شوي چې ځان ته په دربار کې ځای پيدا کړي او د نورو با استعداده کسانو مخه ډب کړي، په اکثره هغو برخو کې چې ولس له حکومت څخه د

زياتو کارونو هيله لري، د همدغو دوو ډلو له خوا له ځنډ وځنډ سره
مخامخېږي.

که چېرې په دربار کې همداسې حالت روان وي، نو دا دربار به هم
د نورو دربارونو پر برخليک اخته شي، په مجموعي ډول په
سياست کې د کينې او بنې شرقي او غربي غوره مالي نتيجه د
حکومتونو او موثرو اشخاصو له منځه تلل دي اوبس.

په افغانستان کې د نوې سرشمېرنې په باب خو اندېښنې

د بن تر پرېکړې وروسته د منځمالي ادارې په بهير کې د سرشمېرنې د ترسره کولو اواز ه و او په دې اړه تشويشونه وو، دا ليکنه ما د همدغو تشويشونو په اړه ليکلې او هماغه وخت په گوربت مجله کې چاپ شوې ده.

دې کې هېڅ شک نه شته، چې په هره ټولنه او هېواد کې د هغود وگړو د دقيقه سرشمېرنه د هغو ټولنو او هېوادونو د اقتصادي ودې، ټولنيزې سوکالۍ او فرهنگي سمون لپاره يو اساسي کار او عامل دی. له يوې عادي کورنۍ نه نيولې بيا د هېواد ترکچې پورې د ټولو ورځنۍ او کلنۍ لگښت، گټه او عايدات د هغود شمېر له مخې معلومېږي.

سرشمېرنه د څو مشخصاتو له مخې ترسره کېږي او د هرې برخې د اړتيا د پوره کولو او پرمختيا لپاره پلانونه جوړېږي، لکه د جنس، عمر، زده کړې، سيمې، قوم او نورو ځانگړنو له پلوه. په هغو هېوادونو کې چې يو واحد قوم اوسي او د ملي شعور کچه يې اوچته وي، که له هره پلوه سرشمېرنه ترسره شي، نو له چا سره تشويش ځکه نه وي، چې په سرشمېرنه کې د درغلي امکان نه وي او څوک نه وي چې د ټولني کومه خوا درنه او زياته وښيي، خو په

هغو هېوادونو کې چې د اکثریت تر څنګ نور قومونه یا اقلیتونه اوسېږي، په دې هېوادونو کې تر ټولو حساسه او جنجالي موضوع همدا سرشمېرنه ده. په ځانګړې توګه که په دې هېوادونو کې سیاسي ثبات او عادل حکومت هم موجود نه وي. که اکثریت د زور او فشار له امله د واک ټول امتیاز ترلاسه کړی وي، نو بیا خود اقلیتونو یا لږه کيو پر سر خاورې دي او که چېرې د کومې بهرنۍ لاسوهنې او یا هم د کورنیو عواملو له کبله واک کوم اقلیت ته رسېدلی وي، نو بیا خودوی د خپلې دایمي بقا او د واک د انحصار لپاره هڅه کوي، چې په هر ډول خپل شمېر زیات وښيي او پر سرشمېرنې خپل اغېز پرېباسي.

افغانستان کې د اکثریت ترڅنګ ګڼ شمېر لږکي قومونه هم اوسي، چې ټول په ګډه د افغان ملت هډونه جوړوي، زموږ په هېواد کې سرشمېرنه او د هر قوم د نفوسو څومره والی هغه جنجالي مسئله ده، چې حل یې ضروري دی. د یوه قوم مدعیان هم پر خپل شمېر قانع نه دي، له کلونو راهیسې له سرشمېرنې څخه یوه حساسه سیاسي موضوع جوړه شوې، ځینو له دې موضوع څخه سیاسي ګټه پورته کړې او ځینو زیان زغملای دی.

دې کې هېڅ شک نه شته چې ټول افغانان په دې نظر دي چې په افغانستان کې یوه دقیقه او ناپلوي سرشمېرنه تر ډېرو کارونو یو مهم کار دی، خو سرشمېرنه به د چا له خوا کېږي او څرنگه به ترسره کېږي؟ په افغانستان کې اوس سرشمېرنه د هغې د ټولنیز، اقتصادي، فرهنګي او نورو ارزښتونو په پرتله زیات سیاسي

ارزښت لري. د سياسي ارزښت په ټاکنه کې لوری یا طرف ډېر زیات رول او اغېز لري، نو دلته هم همدا پوښتنې رامنځته کېږي، چې دا سرشمېرنه به د چا له خوا ترسره کېږي؟ د چارو عملي مامورین به یې څوک وي؟ له کومې سیاسي ډلې سره به خواخوږي لري او د چا له خوا به گومارل شوي وي، د دې پوښتنو تل ته چې څوک ننوزي، نو بیا ورسره دا تشویشونه پیدا کېږي، چې کېدی شي په سرشمېرنه کې درغلي وشي، دلته به د ځینو هغو تشویشونو یادونه وکړو چې د اکثریت افغانانو په زړونو او فکرونو کې په دې باب موجود دي:

۱- ځینې خلک په دې خبره خوشاله دي، چې د افغانستان په چارو کې د ملگرو ملتونو او لویو ځواکونو پښه دخپله ده، نو کېدی شي، دوی په سرشمېرنه کې مرسته وکړي او دقیقه سرشمېرنه ترسره کړي. دا د یوې فکري فرضیې په توگه ښه نظر دی، خو په خواشینۍ سره باید وویل شي، چې په عملي ډول په افغانستان کې ملگري ملتونه، د امریکا متحده ایالات او اوس وخت نور مطرح هېوادونه لکه ایران، روسیه، هند او نور د هېواد د اکثریت (پښتنو) پر وړاندې د کورني ائتلاف، چې په سر کې یې د نظار شورا گروپ دی، برخه گرځېدلي دي او همدوی د نظار شورا اساسي ملاتړي او سپورتران دي. له بهرنيانو سره خپلې سیاسي گټې مطرح دي، نه په افغانستان کې د اقلیت او اکثریت حقوق او نه د کوم یوه بشپړه سوکالي او ارامي. اوسمهال د نظار شورا او د همدې بهرنيانو سیاسي گټې پر یوه لیکه ولاړې دي، څه چې دا

هېوادونه غواړي هغه نظار شورا تر سره کوي او څه چې بيا د نظار شورا کورنۍ غوښتنې او د واک انحصار دی، هغه بيا هغوی ورته ترسره کوي. د همدغسې يو سياسي سازش په نتیجه کې د هېواد نور قومونه په تېره بيا اکثریت پښتانه له خپلو اوسنيو سياسي حقوقو محروم شوي او د نورې محرومېدنې اټکل او امکان هم شته. يو څو بېلگې به يې هم وړاندې کړو: د همدې ملگرو ملتونو، امریکامتحدې ايالاتو او نورو په خوښه او فشار د بن ناعادلاته غونډه جوړه شوه او اساسي واک يې نظار شورا ته وسپاره، له يوې ولسوالۍ نه شپږ تنه وزيران شول. بيا يې د لويې جرگې لپاره ځانگړی ۲۱ کسيز کمېسيون جوړ کړ چې په هغه کې يې ۱۳ پښتون مېشتي ولایتونه له استازیتوبه محروم کړل، خو له يو ولایت (پروان) څخه يې درېيو تنو ته په کې غړیتوب ورکړ. همدې کمېسيون بيا د بدخشان ولایت ۱۳ ولسوالۍ ۲۸ او د پنجشېر يوه ولسوالۍ څلورو ولسواليو ته پورته کړې او د تنظيمواکۍ ثابت شوي او شفاهي فرمانونه يې زموږ پر ولس تحمیل کړل، له اداري واحدونو پرته يې ناپښتون مېشته سيمو په تېره بيا تاجک مېشته سيمو ته د څوکیو شمېر زیات او د پښتون مېشتو سيمو هغه کم کړ، په انتصابي غړو کې يې هم ډېرې ډنډې ووهلې او څه چې يې خوښه وه، هغه يې وکړل. دا ټولې هڅې ددې لپاره وې چې په بېړۍ لويه جرگه کې د پښتنو شمېر راکم کړي او دوی په راتلونکي کې هم ځانته يو حقوقي بنسټ جوړ کړي او د دوی په اند که اينده کې نورې لويې جرگې جوړېږي د همدې معيار له مخې بايد جوړې

شي، ځكه چې دا جرگه خود ملگرو ملتونو تر قانوني چتر لاندې جوړه شوې ده. خو نظار شورا له دې تركيب سره سره بيا هم په لويې جرگې كې سترگې خوږې نه شوې او د وېرې احساس يې وكړ، له خپلو بهرنيو پلويانو سره يې مزي وځلول، خپل خوښې كابينه يې جوړه كړه او جرگې ته يې هم هېڅ وړاندې نه كړه. له دې بيان څخه مې مقصد دا و چې دغه بې انصافي چا وغندله او چا يې مخه ونيوله؟ ايا نړۍ نه پوهېږي چې په اوسني وخت كې واك له ملت سره دى او كه يوې ولسوالۍ ته سپارل شوى؟ واك له ولس سره دى كه له ټوپك او ټوپكيانو سره؟ هر كله چې څوك دې پوښتنو ته ځير شي بيا پوهېږي چې راتلونكې سرشمېرنه به څرنگه وي؟

۲- په پيل كې داسې هيله كېده، چې ملگري ملتونه به د بن د پرېكړې پر اساس د سرشمېرنې لپاره يو ځانگړى كمېسيون جوړوي. خو اوس داسې څرگنده شوه چې دا كار يوازې د احصايې مركزي ادارې ته سپارل شوى، چې اوس د نظار شورا تر واك لاندې ده، بهرنۍ سرچينې به له دوى سره يوازې مالي مرسته كوي. كه چېرې دا اداره د واكمن گروپ تر سيوري لاندې خپل كار ته دوام وركړي، نو پوره باور دى چې په افغانستان كې به د قومونو د نفوس شمېرنې په برخه كې داسې درغلي رامنځته شي، چې نه يوازې افغانان، بلكې نړۍ به هم ورته حيرانه شي.

۳- دا خبره هم څرگنده نه ده، چې دوى په سرشمېرنه كې د ختې (نسل) او ژبې ترمنځ توپير كوي او كه نه هر چا چې دري خبرې وكړي، هغه تاجك او هر چا چې پښتو خبرې وكړي، هغه پښتون

گڼي، که ژبه د قومیت معیار وگڼل شي، نو په افغانستان کې ډېر هغه قومونه یا د هغو یوه برخه چې خپله ژبه یې هېره کړې او بله یې خپله کړې، خپل قومیت له لاسه ورکوي، که ژبه معیار وگڼل شي نو هزاره گان هم باید په تاجکو ورگډ شي، خو واقعیت دادی چې هزاره ځان ته قوم دی او تاجک ځان ته، په هرات ښار کې یو زیات شمېر پښتنو قبیلو خپله ژبه هېره کړې، خو دغه دا مانا نه لري چې تاجکان شوي، مانا دا چې هر دري ژبی تاجک نه دی او هر پښتنو ژبی پښتون نه دی، دې ټکي ته باید په راتلونکې سرشمېرنه کې خاصه پاملرنه وشي.

۴- په افغانستان کې ځینې نور داسې قومونه شته چې د سیاسي امتیاز او فشار له امله کېدی شي، خپل قومي هویت پټ کړي او واکمن گروپ یې د خپل قوم په شمېر کې حساب کړي، د دې درغلی احتمال ډېر زیات دی. ښه به وي چې یوه بېلگه یې وړاندې کړو. په ننګرهار او لغمان کې د یاد وړ شمېر پشه یان اوسې، دوی ځانگړی قوم دی او ځانگړې ژبه لري، څرنگه چې د پښتنو په منځ کې اوسې نو دویمه ژبه یې پښتو ده. خو په اوسني وخت کې د دوی یو څو تنه قوماندانان له نظار شورا سره اړیکي لري او د هغوی له خوا ورته ویل شوي چې تاسو خو اصلاً تاجکان یاستئ او یو نیم ته خويي چې تذکره ورکړې، نو قوم یې ورته تاجک لیکلی دی. دغه ډول سیاسي، اقتصادي، امتیازونه او فشارونه او قومي درغلی د یوه قوم د هویت د ختمولو لپاره یوه هڅه ده او په راتلونکې سرشمېرنه کې د دې ډول هڅو احتمال خورا زیات دی.

۵- ډېرې پښتون مېشته سيمې د غرو او درو په لمنو او سختو ځايونو کې پرته دي، چې تگ ورته خورا زيات لگښت او ستړيا غواړي، که چېرې د سرشمېرنې غړي ملي اشخاص نه وي، نو کېدی شي چې ډېرو سيمو ته د اقليمې، ترانسپورتي، امنيتي او نورو ستونزو له امله هېڅ لار نه شي او که همدا لاملونه پلمه کړي، کېدی شي چې ډېرې دا ډول سيمې بېخي له ياده وايستل شي او يا يې هم شمېر د اټکل له مخې ډېر کم وښودل شي.

۶- د اټکل او ځينو سرشمېرنو له مخې په افغانستان کې د کوچيانو شمېر دوه ميليونه تنه شاوخوا اټکل شوی دی، څرنگه چې دوی دايماً په سفر کې وي، نو شمېرنه يې گران کار دی او زيات لگښت غواړي، کېدی شي د سرشمېرنې مسوولين د دوی په باب هم همغه پورتنۍ پلمه تکرار کړي، نو دلته يې د حل بڼه لاره داده چې د کوچيانو د شمېرنې لپاره خپله له کوچيانو څخه يو کميسيون جوړ شي او دا دنده هغوی ته وسپارل شي.

۷- په ځينو پښتون مېشتو سيمو کې دا دود اوس هم حاکم دی چې د خپلو ښځو نومونه چاته نه ښيي او دا سخت شرم گڼل کېږي دا او دې ته ورته د نورو کلتوري ستونزو د حل لپاره بڼه داده چې د سرشمېرنې په غړو کې د هرې سيمې خلک شامل وي، که چېرې په ځينو سيمو کې د ښځو سرشمېرنه ممکنه نه وي، نو د نارينه وو له شمېر سره دې مساوي او يا هم تر هغو يو دوه فيصده زياته ځکه اټکل شي چې د جگړې په کلونو کې د ښځو په پرتله د نارينه وو د تلفاتو شمېر زيات و.

۸- په مجموعي ډول ډېره د اندېښنې خبره داده چې د سرشمېرنې د غړو (مامورينو) په ټاکنه کې به قومي اندول او تناسب ساتل کېږي که نه؟ که چېرې د مامورينو په استخدام کې دې اصل ته پاملرنه وشوه، نو بيا هم کېدې شي، تر ډېره حده د درغليو مخه ونيول شي او که دا ترکيب هم د کابل د اوسني ادارې د ترکيب په شان وي، نو بيا يې نتيجه هم همداسې يوه اړخيزه بوله.

بله ډېره د اندېښنې خبره داده چې که په افغانستان کې دقيقه سرشمېرنه ونه شي او د ټول ملت قناعت پرې حاصل نه شي، نو افغانستان به په داخل کې له نوي حقوقي بحران سره مخامخ شي. هغه چا چې د درغلي له لارې خپل شمېرزيات بنودلی هغوی به ملگري ملتونه او نړيواله ټولنه د خپل حقوقي سند په توگه ميدان ته وړاندې کوي، چې دا سرشمېرنه خو هغوی کړې، دا څنگه نه مني؟ او که هغه څوک چې قصداً زيانمن شوي او شمېر يې راکم شوی دی، هغوی به وايي چې ملگرو ملتونو او نورو بهرنيانو خو تاسو ته د خپلو سياسي گټو د خوندي کولو لپاره په هره مرحله کې تر حده زيات امتيازونه درکړي وو، نو دا خو نه ستاسو حقوق وو او نه درسره ملت منله، چې يوې ولسوالۍ ته دې په لنډمهاله او منځمهاله اداره کې تر شپږو زيات وزارتونه ورکړل شي او پر پاتې حکومت دې هم خپته واچوي. همدا بحثونه او جنجالونه به تر ډېره روان وي او کېدې شي خبره جنگ جگړو ته هم ووځي، يانې له سرشمېرنې به سربښندنې جوړې شي. نو د حل بڼه لاره يې داده چې سرشمېرنه دې د ملگرو ملتونو تر مستقيمي لارښوونې لاندې د

رښتيني، خپلواک او ځانگړي کميسيون له لارې تر سره شي، د کميسيون غړي او نور مامورين بايد د دولت غړي او مامورين نه وي او نه په کوم سياسي تنظيم پورې تړاو ولري، د هر ولايت او ولسوالۍ وگړي دې په کې شامل وي، ملگري ملتونه دې هم هڅه وکړي چې په ټولو ممکنو وسيلو د اوسني حکومت او په تېره بيا د نظار شورا د لاسوهنو مخه ونيسي او په رښتيا دې هم د سرشمېرنې لپاره يو ازاد او ناپېيلی چاپېريال رامنځته کړي او که داسې نه وي، نو له هغه خيره چې زموږ ملت ته شر جوړېږي، زموږ ملت هغه خير نه غواړي، هېڅ سرشمېرنه دې نه کېږي، دا کار دې يو نورمال حکومت ته وځنډول شي او دې ته دې بېلې شوې پيسې اوس د سپکونو او روغتونونو پر جوړولو ولگول شي.

ايله جاري جنرالان او مارشالان

دا ليکنه هغه مهال شوې وه چې په افغانستان کې د ملي پوځ او پوليسو يوه منظمه قطعه هم نه وه، خو تنظيمي جنرالان تر شمېره وتي وو او تر عسکرو د جنرالانو شمېر زيات و. دا ليکنه هم په هيله مجله کې خوندي شوې ده.

مورې هم عجيبه خلک يو، کله څوکي لرو، خو سپري ورته نه لرو، کله بيا سپري لرو خو څوکي ورته نه لرو، کله بيا داسې هم وي، چې د يو مقام لپاره دوه درې کسه په رسمياتو کې درج وي، خو عملي کفايت په يو کې هم نه وي، کله بيا داسې وي چې رتبې او نومونه يې غټ وي، خو کارونه يې واړه وي، کله بيا داسې وي چې تحصيل کړي اشخاص مو په بازار کې کراچۍ چلوي، خو د بازار او کوڅې خلک پر مقامونو ناست وي، کله خو بيا داسې هم وي، چې د حکومت د مشر تخت مو يو ځای وي او بخت يې بل ځای وي، د پاچاهۍ تخت يې په مرکز کې پاتې وي، خو پاچا په کليو او غرو رغو کې سرگردانه گرځي، کله پاچا بهرنيان دعوت کړي او ولس يې مخالفت ته راپورته شي، خو کله کله بيا د پاچا له لاسه ولس دومره په تنگ شي، چې بهرنيانو ته زړه بڼه کړي، چې بهرنيان مداخله وکړي او دده له غضبه يې خلاص کړي، کله بيا پرچميان، ملحدين او نور روسان دعوت کړي او مجاهدين يې په مقابل کې

راپاڅېږي ، کله کله بيا مجاهدين د روس لمن ونيسي او د تېرو جگړو بښنه ترې وغواړي او خپل ملاتړ ته يې راوبولي ، کله کله بيا په يو کار کې د کار کوونکو تر شمېره کار فرمايان ډېر شي او کله کله هم په هېواد کې د عسکرو پر ځای جنرالان .

کله کله پر ښځو داسې ناتار راشي ، چې له نارينه و سون نه شي کولای او کله کله د بيا د ښځو د ژبو تنستې خلاصې شي او نارينه داسې سپک کړي لکه د باد بڼکه ، خو لنډه دا چې کله داسې کېږي او کله هسې ، په همدې کله داسې او کله هسې کې زموږ هېواد او ولس هر څه بایلول .

اوس يو ځل بيا د همداسې ريشخنديو ، تراژېديو او کميډيو وخت راغلی دی ، (تراژيډي- کميډي) ورته ځکه وايو چې داسې مسئله به وگورې چې له ډېره قهره به دې ورته خندا راشي ، اصلاً خو به غم وي ، خو تا به داسې کړي ، چې له ډېره قهره او تاوه به دې په خندا کړي ، لکه حميد بابا چې د هغو سرو کړو پسونو د سرو نو په باب چې پر کراچۍ ايښي او په اور سوي وي ، سپين شوي او سپين غاښونه يې له ورايه خلکو ته ښکاري او هرڅوک داسې فکر کوي ، چې ماته خاندي ، خو هغوی د اور په لمبو کې بدلې وي ، اور له هغو هر څه اخیستي وي او هغه له ډېره تاوه خاندي ، شاعر دغه حساس نزاکت ته متوجه شوی ، نو ځکه خويي ويلې دي :

لکه سر د پسه په اور غاښونه سپين کا

هسې مالره له غمه خندا راغله

نو موږ چې اوس هم د خپل سوي لوي هېواد او ولس حالت ته گورو او په تېره بيا د هغو د سياسي لوبغاړو او لوبو تدارو او ريشخنديو ته گورو، نو موږ ته هم له ډېره غمه خندا راشي.

وگورئ ټول پوځ مو تالاشو، ټانکونه، موټرې او وسايل يې کبار او پر گاونډيو هېوادونو وپلورل شول، پوځيان او عسکر ټول وپاشل شول، لس کاله کېږي چې هېڅوک هم د عسکرۍ د مکلفيت پر اساس عسکرۍ ته نه دې جلب شوي، يو منظم روزنيز پوځي مرکز مو فعال نه دی، د ظابطانو او ورو ظابطانو د روزنې مرکز نه شته، خو د جنرالانو د روزنې مرکز فعال دی، خو ورځې د مخه يو چا کيسه کوله چې په کورينو چارو وزارت کې عسکر نه شته، ټول صاحب منصبان دي او هغه هم لوړ رتبه صاحب منصبان، نو کومه شعبه کې چې چای په کار شي، د شعبي مشر پر بل مادون امر وکړي، «جنرال صاحب يک گيلاس چای خو بيار» مانا دا چې د افغانستان جنرالان دومره بې ارزښته او دومره ډېر شول، چې اوس د شعبي د پياده کار ورځنې اخيستل کېږي.

دا هغه مېرني ملت ته يوسپکاوی دی، چې د يوې پېړۍ په لړ او بر کې يې دوه نړيوالې امپراتورۍ ښکېلې کړې، د جنرالانو په مسئله کې لابله کميډي دا ده چې دا اکثر جنرال صاحبان زياتره د يوې سيمې او ان زياتره د يوې ولسوالۍ دي، علت يې دا دی چې نور مشران او جنرالان يې د خپلو سيمو دي، هغوی بيا تردې هم وړاندې لاړل، چا ډگر جنرال او چا ځانته د ستر جنرال رتبې ورکړې، ښاغلي محمد قسيم فهميم چې اصلاً د کابل د ابو حنيفه مدرسې زده

کوونکی و او هغه هم ترې نیمگړې پاتې ده، ځانته له مسلکي معیار (!) سره سم د (مارشال) رتبه ورکړه، نو همدلته ده چې سړي ته هغه د شاعر خبره را یادېږي (هسې ما لره له غمه خندا راغله). دا د ټولې نړۍ په عسکري تاریخ کې یوازینی استثنايي کیس دی، نو اوس دې خپله فهیم صیب، زموږ د ولس وگړي او هر نړیوال یو ځل د څو شپږو لپاره فکر وکړي او د خپل ضمیر په هنداره کې دې وگوري، په هغه هېواد کې چې اوس له څو تنظیمي عسکرو پرته هېڅ اردو نه لري او هر څه دې متلاشي وي، هلته د مارشال رتبه ته څه اړتیا شته؟ که په ټول هېواد کې له یو منظم عسکري کنډک نه نیولې تر یوې ډول اردو پورې چې لږ تر لږه د مرحوم داود خان د وخت په معیارونو برابر وي، یوه پوځي قطعه موجوده وای نو بیا به هم سړی ووايي چې سل په لالي پور دي دا یوه هم د همدې مبارک، خو چې په ټول ملک کې یوه منظمه پوځي قطعه موجود نه وي، نو دا ستر جنرالي او مارشالي څه مانا؟

خو که چېرې دا ستر جنرال او مارشال صیب واقعاً د خپلو دې رتبه مستحق وي، نو لږ تر لږه، خو دې په کابل کې سم امنیت ټینګ کړي، د ملگرو ملتو او بهرنیانو دومره سترو پوځونو ته څه اړتیا ده، خو دا ستر حقیقت باید زموږ اوسني جنرالان او مارشالان د زهرو د یو گوت په څېر له ستوني تېر کړي، چې که نن هم د ملگرو ملتو او امریکا متحده ایالاتو پوځونه له کابل ووتل، نو نه به دا پوځي رتبه وې او نه به دا چرچې او نه به دا پوځیان وي، نه به مارشالان، نه به دا ناصر خان وي نه به یې دا سره سره اوبنان، دا

صاحبان کېدی شي چې بېرته خپل مکان او ورته زمان ته لاړ شي،
چې له کومه ځايه راوستل شوي دي، خو مخکې تردې چې اوسني
واکمن بېرته پر خپل پخواني برخليک اخته شي، بڼه به وي چې د
شکرانې لمونځ ادا کړي او خپل رب ته سر تپتې کړي او خپلې تېرې
تجربې تکرار نه کړي او که نه کېدی شي يو ځل بيا پر هماغه تېر
برخليک اخته شي.

څوڪ د اساسي پوستونواپاره وړ

دي؟

دا ليکنه ما د پېرني لويې جرگې د جوړېدو په درشل يانې دې جرگې ته د انتخاباتو په بهير کې کړې وه او هغه وخت چې زه په جلال اباد کې د همدې جرگې لپاره په خيزو ولايتونو کې د انتخاباتو د کميسيون مسؤل وم، نو دا ليکنه مې په هغې جريده «جرگه» کې چې د همدې دفتر له خوا په موقت ډول خپرېده، چاپ کړه، خو څرنگه چې هغه وخت دې دفتر د ملگرو ملتونو د مرستو ځانگړي دفتر يوناما (UNAMA) سره په گډه کار کاوه او د هغوی له خوا ددې دفتر سياسي او اقتصادي ملاتړ کېده، نو ځکه خو په جلال اباد کې د يوناما د دفتر مشر بناغلي کاوون کاکړ ددې چاپ شوې جريدې وپس مناسب ونه باله، همغه و چې دا جريده ونه وپشل شوه، تر يوڅه بدلانه وروسته بيا دا ليکنه د هيلې مجلې د ۱۳۸۰ل کال په (۶) گڼه کې چاپ شوه، دا دی دلته دا ليکنه يو ځل بيا خپروو:

ټاکل شوي ده د غبرگولي پر ۲۰ نېټه په هېواد کې بېړنۍ لويه جرگه جوړه شي. د ملي مشرتابه، د مهمو وزارتونو د وزيرانو ټاکل د لويې جرگې اساسي دنده گڼل شوې ده، داسې برېښي چې د ملي مشرتابه د ټاکنې مسئله ځکه دومره سخته نه برېښي چې کېدی شي پرکوم معتدل شخص موافقه وشي، خو غټه مسئله او ستونزه د مهمو وزارتونو ده، ځکه که د دولت مشريو معتدل شخص وي او مهم وزارتونه د يوې سيمې، يوې ولسوالۍ او يا هم د يوه ځانگړي تنظيم لاس ته ورشي، نو بيا خو هرڅه چې همدا خلك او ډله وغواړي همغه به کېږي، لکه دې تېرې تجربې چې وښودله، له وزارتونو پرته د صدارت د څوکۍ برخليک هم معلوم نه دی، چې انتقالي دوره کې به صدراعظم څوک وي او که نه؟ خو که د صدارت څوکۍ نه وي بيا به هم د وزارتونو پر سر سخته لانجه روانه وي. په اوسنۍ اداره کې چې کومې ډلې سره اساسي واک دی، دوی به په اسانۍ دې ته حاضر نه شي چې واک پرېږدي، نو د حل لاره څه ده؟ د حل يوه لاره داده چې په لويه جرگه کې بايد اول پر اصولو او معيارونو توافق وشي. د ساري په توگه د هر وزارت لپاره دې مسلکي اشخاص غوره شي، هېڅ ولسوالۍ ته دې دوه وزارتونه نه ورکول کېږي، د چا چې په تېرو وختونو کې سياسي، بشري او اخلاقي ريكارډ خراب وي، هغه دې په هېڅ

وجه د لوړو پوستونو لپاره نه انتخابېږي، ددې لپاره چې بيا تنظيمي جگړې پيل نه شي، بنه به دا وي چې د مهمو وزارتونو لپاره لکه دفاع، کورنيو، بهرنيو چارو او ماليې وزارتونو لپاره ناپېيلي، مسلکي اشخاص د وزيرانو په توگه وټاکل شي، نه تنظيمي او نه گوندي اشخاص، خو که چېرې بيا هم د واک انحصار د يوې سياسي ډلې په لاس کې پاتې شي او نور ملت ورڅخه محروم شي، نو د دايمي سولې د ټينگښت لپاره به هيلې ډېرې کمې وي، په هره ټولنه کې تر انتخاباتو د مخه يو څه اټکلونه هم وي، نو د اوسنۍ بېړنۍ لويې جرگې د نتيجو په برخه کې هم ځينې اټکلونه شته، کېدای شي د هغو څرنگوالي په لاندې ډول په گوته کړو:

لومړی اټکل:

اعليحضرت محمدظاهرشاه مشر، حامد کرزی صدراعظم، فهيم د دفاع وزير، يونس قانوني د کورنيو چارو وزير. نتیجه (منفي) علت يې دادی چې پخوانی پاچا د خپل عمر له کبله په ډېرو اداري کارونو کې دمدخلې جوگه نه دی، پاتې شو د کرزي صيب، فهيم او قانوني صيب خبره دا به د اوسنۍ لنډ مهالې ادارې مترادف وي، ځکه چې دوه مهم اساسي پوستونه به يوې

ولسوالۍ ته اختصاص شوي وي، څه چې دوی غواړي کړی
صیب به یې ورسره لکه د اوس په شان مني.

دویم اټکل:

کړزی صیب د دولت مشر، قانوني صدراعظم، فهیم صیب د
دفاع وزیر او نور..

په دې ډول هم نتیجه منفي ده، ځکه صدراعظم به له خپل
اجرائیوي ځواک نه د خپل سیاسي دریځ لپاره زیاته گټه پورته
کوي او پوځ به یې هم په لاس کې وي او نور وزارتونه هم، ددولت
د مشر رول به سمبولیک وي.

درېیم اټکل:

کړزی صیب ددولت مشر، فهیم ددفاع وزیر، یونس قانوني
دکړزي مرستیال بیا هم نتیجه منفي ده، ځکه چې په اتلسو
میاشتو کې به په دفاع وزارت کې دیوې سیمې او یوې ژبې له
ویونکو پرته بل هېچا ته هم د کار زمینه برابره نه وي او پر ټول
حکومت به ددوی د زور منطق خپور وي او ددې کسانو بیا لرې
کول به د ډېرو وینو تویولو قرباني غواړي.

څلورم اټکل:

کړزی صیب ددولت مشر، یو مرستیال یې هزاره (تحصیل کړی
مسلكي)، یو تاجک (تحصیل کړی) یو پښتون تحصیل کړی او یو هم

ازبک تحصیل کړی. د دفاع، کورنیو چارو، باندنیو چارو او مالیې وزارتونه ناپېیلو مسلکي کسانو ته او که ځینې نور وزارتونه د اوسنۍ ادارې ځینو نورو مسلکي وزیرانو ته هم ورکړل شي نتیجه به یې منفي نه وي، علت به یې دا وي چې د واک انحصار به له یوې ولسوالۍ څخه ټول ولس ته منتقل شي. ځینو ته کېدی شي پوښتنه پیدا شي چې که کرزی صیب د دولت مشر شي نو بیا یې پښتون مرستیال ته اړتیا څه ده؟ دلته باید دا خبره په ډاگه شي چې ښاغلي کرزی په خپله شپږمیاشتنی موده کې دا ونډوله چې له ده سره د پښتون او ناپښتون خبره مطرح نه ده، دی لا ان تر دې حده هم مخکې لاړ چې واکمن اقلیت گروپ ته یې د اکثریت د گټو او حقوقو د درناوي او خوندي کولو گپله او یادونه هم ونه کړه. کرزی صیب دا خبره په زیات ورسوله چې ده ته د افغانستان ټول قومونه یو شان دي او ان پر لږه کیو یې ډېره لورینه وکړه، خود اقلیتونو د حقوقو واکمنو مدعیانو د تعصب د جام جوش لا تراوسه ناست نه دی اوس هم میم زرما ټوله زما غواړي، ددې خبرې ثبوت تېر شپږ میاشتني حکومت او په هغې کې دیوې ډلې او یوې ولسوالۍ تر حده زیات حاکمیت دی.

((لوخي د خپل قام بد غوښتل سر

يې په اوبو کې وچ شو))

دا ليکنه مې د لنډمهالې ادارې پرمهال کړې وه او بيا همغه وخت په
گوربت مجله کې چاپ شوه.

زموږ د هېواد تېرو ۲۳ کلنو خونړيو او جنجاليزو پېښو دا ثابته
کړه چې نه پر بهرنيو پرديو او نه هم پر کورنيو پرديو او غليمانو
باور شته.

د نورمحمد تره کي، حفيظ الله امين، بيرک کارمل او ډاکټر
نجيب الله سياسي تېروتنو، بنوييدنو او جنايتونو، له پرديو سره د
انډيوالۍ او بيا د هغو د ناوړه انجام، پخې تجربې پريښي دي.
د يو شمېر جهادي-نيمه جهادي، الحادي او نيمه الحادي
شخصيتونو د مسخه کېدنې تجربې هم زموږ مخې ته پرته دي، د
طالبانو د افراطي حرکت نتيجه هغه وروستۍ پخه تجربه ده چې د
افغانستان د سياسي بهير د تجربو جام يې تر مورگو ډک کړ. خو
ددې ټولو تجربو له منځه يوه بله پخه تجربه هم ترلاسه شوه، چې
هغه په هېواد کې په اکثريت او اقليت پورې د ترليو مشرانو
سياسي شخصيت او عملي چلند و. هغو سياستوالو چې د سرې،
شنې او سپينې ايډيالوژۍ تر اورنيو گوزارونو لاندې يې خپل ملي

هویت او ملي ارمانونه وسپځل او ملي پولې يې ړنگې کړې، نن په خپل هېواد کې ځای نه لري او له عامې کرکې سره مخامخ دي. هغو سیاستوالو چې له قومونو يې د خپل سياسي شخصیت د تبارز لپاره مورچلوننه جوړ کړي وو، که د عام ملت په ذهن کې د کرکې وړ شول، خو په خپل قوم او قبيله کې يې ځان ته د منښت او گرانښت ځای پیدا کړ او په اصطلاح هوجره او هدیره يې معلومه شوه. خو هغه سیاستوال چې ملي او قومي بهس او بنسټ يې نه درلود او د صداقت د نشتوالي له کبله يې ایديولوژيکي مبارزه بريالۍ نه شوه، نو په ولس او نړۍ کې يې د پښې اینښودلو ځای ورک شو.

د هېواد د اوسني لنډ مهالې ادارې مشر بناغلی حامد کرزی د هېواد په اوسنيو حساسو شرايطو کې له همدغسې پخو تجربو څخه تېرېږي، راتلونکې څو میاشتې به دا معلوموي، چې دی هم پخوانۍ پخې تجربې تکراروي او که نه په هېواد کې د اکثریت او اقلیت د متناسبې تساوی لپاره کار کوي؟ د څو تېرو اوونيو له دولتي چارچلند څخه خو داسې ښکاري چې بناغلی حامد کرزی خو یا هسې خپلې شپې تېروي او په اصطلاح د نظار شورا ارادې ته يې ځان تسليم کړی او یا هم فرصت ته گوري او له تدبير نه کار اخلي.

بناغلي کرزي ته به بايد دا حقيقت ښه په ښکاره په زبات رسېدلی وي چې که دی (پښتون) نه وای نو شايد هېڅکله هم په دغسې بحرانې شرايطو کې د دولت د مشر په توگه نه وای ټاکل

شوی. نړیوالو د دې حقیقت جام پر سر راواړاوه چې په افغانستان کې له پښتنو پرته څوک د دولت مشري نه شي کولای، د دې هېواد د سیاسي ثبات لپاره همدا یوه بڼه کره نسخه او کیلي ده چې د دولت مشر باید پښتون وي. نو بڼا غلي کرزي صیب ته چې د هېواد د یوه اکثریت د استازولی. په هیله دا ستر مسوولیت ورکړ شوی، له همدې امله ورته هم باید دې چې هغه په بڼه وجه ترسره کړي. اوس ټول ملت وینې دی، څوک پر چا باندې د لعل پر ځای کوتي لعل نه شي تېرولای، د کرزي صیب مشري باید په دې مانا نه وي چې د دولت رئیس دې یوازې پښتون وي او نور میم زر ما ټول د ستمیانو او که په غوڅ ډول وویل شي ټوله د یوې ډلې. د معاصر افغانستان په دې دوه نیم سوه کلن تاریخ کې هېڅکله هم داسې نه دي تېر شوي، چې اهلیت، مسلکي وړتیا او شخصیت له په پام کې نیولو پرته دې د هېواد درې او په حقیقت کې پنځه، شپږ، اووه او یا اته مهم وزارتونه دې د یوې ولسوالۍ وگړو ته ورحواله شوي وي او هغوی دې بیا له مسلکي معیارونو پرته په ډېره سپین سترگۍ د خپل کلي، سیمې، ژبې او قوم هر کس او ناکس ته د هغه تر استعداد او لیاقت پورته څوکی ورکړې وي. له بده مرغه چې نن نظر شورا په همداسې یوه دریځ کې ده او دا لوبه یې روانه کړې ده. که موږ دولتي څوکی د افغانستان او د افغانیت په دایره کې وڅېړو، بیا خونو دا مهمه نه ده چې شماليوال ته زیاتې څوکی ورکړل شوي که جنوبيوال او ختیزوال ته، خو په دې شرط چې دې څوکیوالو سره د ټول ملت غم او ټول هېواد خبره مطرح وي؛ د قوم،

ژبې او سيمې خبره ورته وړاندې نه وي. خو اوس دا حقيقت ټولو ته معلوم دی چې ستميانو، نظار شورا او د اقليتونو د حقوقو ټولو مدعيانو ته د ټول افغانستان او ټول ملت د گټو په انډول خپلې ځاني، ژبنۍ، سيمه ييزې او قومي گټې ډېرې د پام وړ دي، ځينې داسې ډلې او کسان هم شته چې ان د افغانستان له تصور او شتوالي سره هم مخالف دي، له اکثريت سره کينه خولا پر ځای پرېږده، خو که اوس هم څوک دا واقعيت نه مني، نو دوی به د چا خبره د فيل په غوږ کې ويده وي.

مور دا نه وايو چې کرزی صيب دې پر ټولو لويو پوستونو پښتانه مقرر کړي او نور قومونه دې له دولتي څوکیو بې برخې کړي. کرزی صيب اوس د ټولو افغانانو مشر دی، نه د يو قوم. ده ته لزمه ده چې د ټولو قومونو د شمېر د تناسب له مخې په دولت کې د هغوی متناسبه مساوي برخه د اهلليت، مسلک او شخصيت په پام کې نيولو سره تضمين کړي. د دې خبرې سپينول هم په کار دي چې ځينې ځان غرضي کسان کله کله وايي چې ”د افغانستان د ټولو قومونو حقوق سره برابر دي!“ د دې جملې ظاهري مانا تساوي، خو اصلي مانا يې ناتساوي ده. ځکه که د ټولو قومونو حقوق مساوي وي، نو د افغانستان تاجکان په تېره بيا پنجشېريان حاضر دي چې د لغمان او ننگرهار له شارو (پشه يانو) سره برابر حقوق واخلي او خپلې څوکۍ ورسره ووپشي؟ ايا هزاره گان حاضر دي چې د افغانستان له هندوانو سره برابر حقوق واخلي؟ هېڅکله حاضر نه دي. د دې جملې بڼه بايد داسې واپول شي: (ټول افغانان

سره برابر او مساوي حقوق لري. ځکه چې هر افغان که هغه پښتون وي که هزاره وي، تاجک وي که ازبک، پشه يي وي که نورستاني او که نور د قانون پر وړاندې يوشان حقوق لري او د قومونو حقوق بايد د هغو د شمېر د انډول له مخې ورکړل شي، د ډېرو ډېر د لږو لږ، نه د قومونو د نومونو له مخې، په دې ډول به اصلي فردي تساوي رامنځته شي.

اوسنی حکومت او په تېره بيا کرزي صيب ته په کار دي چې د اوسني حکومت تقرر د مسلکي معيارونو له مخې وکړي، نه د قومي معيارونو له مخې، خو که چېرې زموږ د اقليتونو د حقوقو يوشمېر مدعيان د قومونو خبره مطرح کوي، چې په ټوله نړۍ کې تراوسه دا کار نه دی شوی، نو بيا خو بايد د قومونو د شمېر تناسب په پام کې ونيول شي. خو که په واقعيت کې د قوم، ژبې او سيمې شمېر په پام کې ونيول شي نو بيا خود نظار شورا ټاټوبي ته يو وزارت هم نه رسېږي.

د کرزي صيب او نورو ټولو هغو مشرانو او هېوادوالو چې د لويې جرگې ملاتړ کوي، دې خبرې ته هم بايد پام وي، چې په اوسنۍ شپږمياشتنۍ دوره کې يو ځل افغان ضد کسانو په دولت کې ځای ونيو او دا ونيوس يو ځل په دولتي ادارو کې خور شو، نو دوی په اسانۍ سره کولای شي د لويې جرگې د جوړېدو بهير ټکنی کړي او يا پر لويې جرگې هم خپلې غوښتنې ومني. که هغه وخت د لويې جرگې د برخوالو پر بکړه پر دوی فشار راوړي، نو بيا هم کېدی شي خبره خونړيو جگړو ته ووځي، ځکه چې دوی مخکې هم د قدرت د انحصار لپاره خونړۍ جگړې کړې وې او هر ډول سياسي او اخلاقي

بېشمرمی ته هم حاضر دي. اوس هم هغو خلکو سره واک دی چې دوی نه یوازې د لویې جرگې له ماهیت، بلکه د هغې له نامه سره هم حساسیت لري.

تر ټولو بده پېښه دا وشوه چې اوس وخت کې جنګي جنايتکاران د «بن» د تړون تر پردې لاندې د خپلو ناوړه ارمانونو د بري په لټه کې دي.

په هر حال که کرزي صيب او نور مخور ملي شخصیتونه په اوسنۍ اداره کې، ددې افغان ضد او هېواد ضد ویروس (ستمیت) مخه ونه نیسي، نو دوی به هم د تاریخ له سخت او نوم بدې چپلنج سره مخامخ شي، د ځینو په نظر خدای مه کړه د کرزي صيب رول به هماغه د غفورزي صاحب په شان وي، چې د پروفیسور رباني په دولت کې د هغه شخصي صدراعظم و او انجام به یې هم د هغه په شان وي، ځکه چې د کرزي صيب په اوسنۍ اداره کې یو لوړ پوړي ستمی نظار شورایي واکمن له یو چا سره په خصوصي خبرو کې ویلي وو: «چه کرزی باشد چه غفورزی». افغانان باید خپلو ملي گټو ته جدي پام وکړي، له قومي، ژبنيو او سیمه ییزو تعصبونو څخه لاس واخلي. باید په جدي توګه د واک او قدرت له انحصار څخه تېر شي، موږ باید متوجه شو چې کار باید اهل ته وسپارل شي. که کرزی صيب اکثریت د اقلیت تر خوشالی قربان کړي، نو خدای مه کړه برخلیک به یې د لوخو په څېر شي، چې د خپل قام سپکه یې غوښته اوسری یې په اوبو کې وچ شو. خو کرزی باید هېڅکله ځان داسې یو بد برخلیک ته تسلیم نه کړي.

بېړنۍ لويه جرگه:

يو څو انتقادونه او څو وړانديزونه

دغه ليکنه ما دبېړنۍ د لويې جرگې لپاره ليکلې وه او غوښتل مې هلته يې واوروم، خو د وخت د کمي له امله ددې اورول نا ممکن شول وروسته مې بيا د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ ال کال په (۲) څنگه کې چاپ کړه، دا دی دلته يې يو ځل بيا د قدرمنو لوستونکو مخې ته ردم.

د بېړنۍ لويې جرگې ټولو قدرمنو غړو، بساغلو بهرنيو او کورنيو مېلمنو ته سلامونه او احترامونه! غواړم په لنډيز سره د

ځينو مهمو مسئلو په باب خپل نظر څرگند کړم.

۱- د بن ترون:

سره له دې چې د بن ترون عادلانه نه و او د واك اساسي كلي يې د يوې جنگي سياسي ډلې په لاس كې وركړه، خو مثبت يې ځكه بللای شو، چې د افغانستان د راتلونكي حكومت لپاره يې يوه اډانه او يو اسكلېټ جوړ كړل.

۲- لنډمهاله اداره:

الف - بهرنی سیاست: د بناعلي حامد كرزي په مشرۍ، لنډمهاله اداره په خپل بهرني سياست كې تر زياته حده بريمنه وه، د نړۍ د زياتو هېوادونو پام افغانستان ته راواوښت او دوه اړخيز ديپلوماتيك اړيكي تېسنگ شول. بناعلي كرزي يو نړيوال شخصيت او وتلې نړيواله څېره شوه او له گڼو هېوادونو څخه د افغانستان د بيارغونې لپاره د مليارډونو ډالرو ژمنه واخيستل شوه.

ب - کورنی سیاست: هرڅومره چې لنډمهاله اداره په نړيوال ډگر كې ځلېدلې، همدومره په كورني ډگر كې پيکه شوې او د يوې مشخصې جنگي سياسي ډلې د انحصاري او افراطي واك له امله د عام ولس د كركې وړ گرځېدلې ده، ددې ادارې ځينې غټې نيمگړتياوې دا دي:

۳ - لوب او تالان:

الف - عامه شتمنی: تر اوسه هم د جعلی پیسو چاپ روان دی، پرته له دې چې دا پیسې مرکزي بانک ته راشي او ثبت شي، نېغ په نېغه يې استاد برهان الدين رباني ته خپله ونډه رسېږي او

نظار شورا ته خپله ونډه، ډېره د خواشینی او درد خبره داده چې دا هر یو بانکنوټ په یوه خصوصي او یو سریال نمبر خو خو کاپی چاپېږي، جگړې پرې ډېرېږي او ضمیرونه پرې رانیول کېږي. د ارقامو له مخې د اعلیحضرت محمد ظاهرشاه د ۴۵ کلنۍ واکمنۍ پر مهال د ټول افغانستان لپاره (۲۷) ملیارده، د مرحوم داود خان د واکمنۍ پر مهال نږدې (۵۰) ملیارده، د خلق او پرچم په ټوله واکمنۍ کې (۷۰۰) ملیارده، خو د استاد رباني له واکمنۍ نه بیا تر دې دمه د یو رقم له مخې (۱۴) زره او د بل رقم له مخې (۸۱) زره ملیارده افغانۍ چاپ شوي او دا شمېر که بیا په سلو کې ضرب شي نو خبره به کوم حد ته ورسېږي؟ په کورني ډگر کې د لنډمهالي ادارې تر ټولو غټه ناکامي همدا ده چې د افغانستان د جگړې یوه اساسي سرچینه یانې د جعلی پیسو د چاپ او وېش مخه یې ونه شوه نیولای.

ب - شخصي شتمنی: تر اوسه پورې په کابل ښار کې په سلگونو واړه موټر غلا شوي، چې اټکلي شمېر زرو (۱۰۰۰) موټرونو ته رسېږي. مانا دا چې هره ورځ په کابل ښار کې لږ تر لږه (۶) موټر غلا شوي دي، په دې اړه دې هغو عریضو ته مراجعه وشي چې د کورنیو چارو وزارت ته راغلي دي، له گاډو پرته د خلکو په سلگونو کورونه هم په جبر ضبط شوي، نیول شوي او د واکمنې ډلې په لاس کې دي.

۴- امنیتي حالت: د هېواد په گوټ گوټ کې همغه پخواني پاتکسالاران او جنگسالاران بیا د واک پر گدی ناست دي او بیا

یې د خپل پخواني خصلت (خپلمنځي جگړو) تکرار نندارې وړاندې کړې دي. په کابل ښار کې چې څه ناڅه امنیت ټینګ دی، هغه هم د لنډمهالي ادارې کمال نه دی، بلکې د نړيوال سوله ساتي ځواک برکت دی، خو دې سره سره بیا هم په لسگونو موټر چلوونکي وژل شوي او موټر يې وړل شوي دي، موټر خو څه کوي چې ان په الوتکه کې هم څوک په امن کې پاتې نه شول او د همدې ادارې د ملکي هوايي چلند وزير ډاکټر عبدالرحمن يې په چرو سوری سوری کړ، خو چا يې لا تراوسه پوښتنه ونه کړه.

۳- **نشراتي برخه:** په کابل ښار کې اکثره خپرونې په سلو کې (۹۵) برخې يوازې په يوه ژبه (دري) خپرېږي، د انتقاد او ویتو حق هم يوازې د واکمنې ادارې له مشخصې ډلې سره دی. کابل راډيو ټلويزيون هم يوازې د يوې مشخص کينه گروپ په لاس کې دی، داسې نه ښکاري لکه د يو هېواد مرکزي راډيو ټلويزيون، بلکې داسې ښکاري چې د يوې ولسوالۍ او يا يوه گروپ شخصي ټلويزيون وي.

۴- **ملګرو ملتونو ولې د جنايتکارانو د تثبيت کميسيون جوړ نه کړ؟**

د بن د تړون له مخې بايد د لويې جرګې د ځانګړي کميسيون په شان د جنګي جنايتکارانو د تثبيت لپاره هم يو ځانګړی کميسيون جوړ شوی وای، که چېرې دا کميسيون جوړ شوی وای، نو اوس به يې د لويې جرګې لپاره هم، د لويې جرګې د کميسيون له خوا د جوړ شوي طرزالعمل په تطبيق کې غوره رول لوبولای وای، کېدی شول د لنډمهالي ادارې يو څو وزيرانو او يو څو

تنظیم سالارانو دې لویې جرگې ته لاره نه وای پیدا کړې، ځکه چې دې کمیسیون به په افغانستان کې جنگي مجرمان تثبیت کړي وو.

۵ - د لویې جرگې کمیسیون: د بن د تړون له مخې د لویې جرگې د کمیسیون غړي باید بشپړ نا پېيلي او نا تنظیمي اشخاص وای، خو په خواشینۍ سره چې دې کمیسیون کې داسې تنظیمي اشخاص شته چې اوس هم تنظیمي او سمې تمایلات لري. په کمیسیون کې د هېواد ملي او سیمه ییز ترکیب په پام کې نه دی نیول شوی، د هېواد اکثریت ته په سلو کې ۲۸ برخې ونډه ورکړل شوې ده او له ۱۳ پښتون مېشتو ولایتونو څخه یو تن استازی هم په کې نه شته، د همدې ناعادلانه ترکیب له امله د لویې جرگې مرکزي کمیسیون په ځینو ولایتونو کې د تنظیمواکۍ پرمهال زیاتو شویو ولسوالیو ته څوکی ورکړي او د ځینو ولایتونو ژوندی ولسوالۍ یې له پامه غورځولي دي، د کمیسیون دا کار د هېواد بېلابېل ولایتونه له لوی حقوقي بحران سره مخامخ کړي، وروسته تر دې چې هرڅوک واک ته رسېږي هغه به د خپل ولایت د اداري واحدونو شمېر زیاتوي او په پای کې به افغانستان په سلگونو ولسوالۍ نه، بلکې په زرگونو ولسوالۍ به ولري.

د نوي حکومت لپاره څو وړاندیزونه

۱- نوی حکومت او نوی کابینه باید له لنډمهالي ادارې څخه چورلټ بدلون ولري، د یوې سیمې، یوې ژبې، یوه قوم، یوه تنظیم او یوې ولسوالۍ حاکمیت باید تمثیل نه کړي، بلکې د

ټول افغان ملت د هېلو بنکارندويي بايد وکړي، که د لنډمهالې ادارې ځينې وزيران په نوې کابينه کې راځي، نو بايد د مسلکي معيارونو له مخې راشي، نه د تنظيمي اړيکو له پلوه.

۲_ څلور اساسي وزارتونه د فاع، کورنيو، بهرنيو چارو او ماليې وزارتونه بايد يو قوم، يوې سيمې او يوه ولايت ته اختصاص نه شي، يا د بېلابېلو کميسيونونو او يا هم د ناپېيلو مسلکي اشخاصو له خوا اداره شي.

۳_ هغه کسان چې په انتقالي دوره کې د وزيرانو په توگه ټاکل کېږي، په راتلونکي منتخب حکومت کې بايد لوړو مقامونو ته د بيا کاندیدۍ حق ورڅخه واخيستل شي، چې د تېرې شپېر مياشتنۍ دورې د وزيرانو تجربې د تکرار مخه ونیول شوي.

۴_ **راتلونکی پارلمان:** د اتلس مياشتني پارلمان لپاره چې څومره کسان ټاکل کېږي، بايد د هغوی عمومي شمېر په مساويانه ډول پر ولايتونو ووېشل شي او له همدې ټاکلو استازو څخه دې مسلکي او کارپوه اشخاص د پارلمان لپاره په انتخابي ډول غوره شي او که څو تنه د گوتو په شمار په انتصابي ډول راځي، نو هغوی دې هم د قومي او مسلکي تناسب او معيار له مخې غوره شي، که دلويې جرگې ديوويشت کسيز کميسيون غړي غواړي د راتلونکي پارلمان غړي شي، نو د خپلو ولايتونو له ونډې څخه دې د هغو د وکیلانو له خوا په انتخابي ډول راشي. د نور هر ډول انتصاب او ویتو مخه بايد ونیول شي.

۵. راتلونکی اساسي قانون: په راتلونکي اساسي قانون کې باید د یو قوي مرکزي دولت حقیقت او واقعیت ثبت شي، هېڅ ډول فدرالیزم او زورواکی ته باید اجازه ور نه کړای شي.

۶. بیا رغونه: په راتلونکو اتلسو میاشتو کې باید د افغانستان د بیارغونې لپاره اساسي پلان طرح شي او هغه په ملیاردونو ډالر چې نړیوالو له افغانستان سره د مرستې لپاره بېل کړي، باید ترلاسه او پر کار واچول شي. تر هرڅه دمخه ددغو څلورو اساسي برخو بیا جوړونې او رغونې ته اړتیا ده:

۱. ټولو لویو لارو او ډگرونو جوړول: د هېواد ټولې لویې لارې ویجاړې شوي، که هرڅومره ژر جوړې شي، هم به مو اقتصادي ګټه ترلاسه کړې وي او هم د وخت سپما.

۲. ښوونه او روزنه او عامه روغتیا: د اتلس میاشتني حکومت دویم اساسي کار باید دا وي چې د هېواد ښوونه او روزنه عصري کړي او په کلیوالي او ښاري سیمو کې زیات ښوونځي جوړ کړي، د زیاتو ناروغیو د مخنیوي په خاطر په هېواد کې وقایي چارو ته زیاته اړتیا ده او هم د طبي پرسونل، روزنې، پالنې او د زیاتو روغتونونو جوړولو ته.

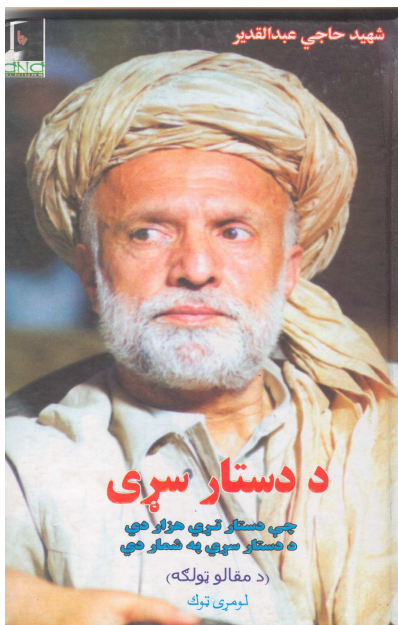
۳. کرنیزه برخه: افغانستان دښې اب وهواله کبله اساساً یو زراعتي هېواد دی، که موږ سل کاله هم متواتر کار وکړو، په صنعت کې له نورو هېوادو سره ځان د سیالۍ جوګه کولای نه شو، خو که دولت یو کال خپل پام کړنې او مالدارۍ ته راواړوي، نو نورې نړۍ ته به ډېرې غلې دانې او مېوې صادري کړو.

په پای کې یو ځل بیا خپلې خبرې راتلولوم او د راتلونکې
کابینې او پارلمان د عادلانه جوړښت پر مسلې ټینګار کوم او
وايم چې په راتلونکي پارلمان او کابینه کې باید د هېڅ قوم او
هېڅ سیمې جنایتکار ته ځای او مقام ورنه کړای شي.

حاجي عبدالقدير او بېرني لويه جرگه (خو خاطرې او خو حقيقتونه)

دا ليکله د حاجي عبدالقدير د تلين په مناسبت ليکل شوې وه او ((د
دستار سرې)) د مقالو په ټولگه کې چاپ شوې ده.

د سياسي، ټولنيزو او کلتوري شخصيتونو ژوند، له ډېرو لوړو ژورو
ډک وي او د اوج او زوال ټکي لري. همدغه ټکي د يو سياسي، ټولنيز او
کلتوري شخصيت د تبارز او
شهرت سبب گرځي.

حاجي عبدالقدير هم د خپل
سياسي ژوند په بهير کې ډېرې
لوړې ژورې ليدلي دي، زما په
نظر درې مهمو مسلو او په هغو
کې د حاجي عبدالقدير غوڅ او
مثبت رول د هغه شهرت ملي
کچې او اوج ته ورسوه.

۱- په جلال اباد کې د
سولې لپاره د جهادي
مشرانو راټولونه:

جلال اباد ښار ته د مجاهدينو

په راتگ سره د حاجي عبدالقدير غټه مېرانه دا وه چې دا لرغونې او

کلتوري ښار يې له لوت، تالان او تباهي څخه وژغوره، دا وخت پر ټول افغانستان داسې حالات خواره وو، چې د تمدن هېڅ مرکز او د هېواد د هېڅ لوی ښار وگړي او شتمني خوندي نه وو. خود حاجي عبدالقدير په مشرۍ د تنگهار جهادي شورا پر دې بريالۍ شوه، چې جلال اباد له تنظيمي او خپلمنځي جگړو وژغوري او دلته د سولې، جرگو او مرکو تفرخ کړي. حاجي عبدالقدير يوازې په تنگهار يا ختيزو ولايتونو کې د سولې پر ټينگښت بسنه ونه کړه، هڅه يې وکړه چې په کابل او ټول افغانستان کې سوله او امن ټينگ شي.

کابل ته يې د روغې جوړې لپاره په لسگونو ځله د سولې هيئتونه ولېږل، خو کله چې په کابل کې د جگړې د ټولو غاړو پر وعده خلافۍ مطمئن شو، نو بيا يې ټولو تنظيمي مشرانو او پر جگړې اخته لوريو ته بلنه ورکړه، چې جلال اباد کې سره جرگه شي او په هېواد کې د سولې او روغې جوړې راوستلو لپاره موافقې ته سره ورسېږي.

حاجي عبدالقدير ددې غونډې لپاره هر اړخيزې هلې ځلې وکړې، چې دا غونډه کوټلې او مثبتې نتيجې ورکړي، هغه وخت اکثره سياسي کتونکي او عام خلک حيران وو، چې څنگه يو والي پر دې بريالۍ شو، چې سرکښه، نه ايلېدونکي او نامتعهد تنظيمي مشران د ډېرو ورځو لپاره پر يوه مېز سره کېږي، ان د دې گواښ تر کچې پورې چې که چېرې روغې جوړې ته سره ونه رسېږي، نو يو هم له غونډې څخه رانه وتلای نه شي، دې نه اټکلېدونکي کار دده شخصيت ډېر وځلاوه.

۲- د بن کنفرانس: د افغانستان په اوسني سياسي بهير کې د بن کنفرانس يو ځانگړی مقام لري، دا کنفرانس سره له دې چې له سياسي او د امتيازونو د وپش له پلوه ډېر زيات نا انډوله و، خو بيا هم پر دې بريالۍ شو، چې په افغانستان کې د سياسي ژوندانه او فعاليت لپاره يوه

اډانه جوړه کړي. په دې کنفرانس کې د شمال ټلوالې تله خورا درنه وه، الحاج عبدالقدیر هم دا وخت ددې ټلوالې یو مطرح غړی گڼل کېده، خو حاجي عبدالقدیر د بن په غونډه کې له پیله یوې غټې خلا ته متوجه و، دا خلا په غونډه کې د هېواد د اکثریت یانې پښتنو د مناسب استازیتوب نشتوالی و، کومو پښتنو چې په دې غونډه کې گډون کړی و، هغوی هم د شمال ټلوالې تر دویمه اغېز لاندې راغلي وو، چې د هغو اکثره هم په دري ژبه خبرې کولې، حاجي عبدالقدیر د پښتنو د اکثریت او د پښتو د محکومیت او محرومیت درد احساس کړ او د اعتراض په ډول یې غونډه پرېښوده، هغه وخت اکثره افغانانو د حاجي عبدالقدیر دا حرکت او جرئت تائید کړ او ویې ستایه، خو یو نیم به په کې دا تبصره هم کوله، چې حاجي عبدالقدیر ته شمال ټلوالې ویلي وو، چې ته دا چیغه پورته کړه، مقصد غونډه اخلاص شي او په دې ډول به ټول قدرت لکه د اوس په شان ټلوالې ته پاتې شي.

د بېړنۍ لویې جرگې د انتخاباتو په بهیر کې مو یوه شپه له حاجي صیب عبدالقدیر سره ناسته درلوده او همدا پوښتنه مې ورسره مطرح کړه او ومې ویل: حاجي صیب سره له دې چې اکثره پښتانه ستا پر دې جرئت او حرکت خوښ شول، خو یو شمېر نظرونه داسې هم شته چې وایي تاسو د شمال ټلوالې په خوښه د غونډې د اخلاص په خاطر دا کار کړی و. تاسو په دې اړه څه وایي؟

حاجي صیب وویل: «یونه! اوس خو هغه وخت تېر دی زه خبره سپینه کوم، خلک به هر څه وایي ما دا هر څه د پښتنو په خاطر کړي وو، ځکه پښتانه ددې وطن اکثریت دي، په ټول کنفرانس کې یو ټکی پښتانه وه، نو څه به مې کول، غلی ناست وای ښه وه، که اعتراض مې کړی وای؟ کله چې له کنفرانس نه راووتلم د ټولې دنیا سفیران راپسې راغلل، چې

راشه که نه غونډه بېخي له منځه ځي، د دنيا مخ مې وکه او غونډې ته په دې خاطر ورغلم چې د غونډې د اخلال او ړنگېدو مسئولیت په ما رانه شي، بیا به سبا خلکو ویلي چې گوره که نه دې غونډې نتیجه ورکوله، افغانستان کې حکومت جوړېده خو حاجي قدیر په کې لغته ووهله، نو ځکه غونډې ته بېرته ستون شوم، مقصد زما چې کوم هدف و د پښتو غږ او چتون هغه مې ترسره کړ، نور چې خلک څه خبرې کوي هغه د خلکو کار دی». د بن کنفرانس حاجي عبدالقدیر ته د هغه د همدغه جرئت له امله غټ شهرت ویاښه او دی یې د ټولو پښتنو په منځ کې مطرح کړ.

بېړنۍ لویه جرگه: د بېړنۍ لویې جرگې تر جوړېدو دمخه زه په ختیځو ولایتونو کې د لویې جرگې لپاره د انتخاباتو مسئول وم، دا وخت مې له حاجي عبدالقدیر سره څو ځله لیده کاته وشول، دا وخت ماته لاینه څرگنده شوه، چې په دې وروستیو سیاسي پېښو او بهیرونو کې د نورو سیالو قوماندانانو او سیاستوالو په انډول د حاجي عبدالقدیر استعداد او جرئت لوړ دی. د روان سیاسي بهیر او د هغه راتلونکې نتیجه ښه ارزولای شي، پر دې هم ښه پوهېږي چې زموږ گاونډي هېوادونه او نور نړیوال په افغانستان کې څه غواړي او څه کوي. ده د افغانستان د سیاسي ډگر د راتلونکي په باب هم ښه وړاندوینه کولای شوه، د خپل واک او د نورو د واک په انډول، کچ او مېچ ښه پوهېده، همدغې تجربې دی د دې وړ کړی و، چې د خړپ په ځای کې خړپ وکړي او د ترپ په ځای کې ترپ او د احتیاط په ځای کې احتیاط، د عوامو د ارزونې له مخې په سیاست کې سازش او احتیاط د سیاستوالو اخلاقي شخصیت ته زیان رسوي. عام ولس اکثره وخت د خړپ او ترپ سیاستوال خوښوي،

خو حاجي عبدالقدير د جرئت، احتياط او ولسي پوهې له امتزاج څخه خپل سياسي ژوند رغولی و.

د ۱۳۷۱ل کال د ثور مياشت وه، يو شمېر جهادي ډلو د پخواني حکومت يو شمېر ملېشو سره د جبل السراج د تړون پر اساس د ائتلاف له امله د کابل نسبي واک ترلاسه کړی و. دې ائتلاف اساساً قومي بڼه لرله او د هېواد له اکثريت سره د کرکې پر بنسټ جوړ شوی و، زه اسمعيل يون او زما دوه نور ملگري ډاکټر محمد ابراهيم شينواری او ډاکټر روح الله د ۱۳۷۱ل کال د ثور پر ۹ مه نېټه له کابله جلال اباد ته په دې نيت راغلو چې دلته له يو شمېر جهادي مشرانو سره، چې دا وخت اکثره په جلال اباد کې وو، وگورو، د جبل السراج د ائتلاف د ناوړه مقصدونو په اړه ورسره خبره وکړو. دلته د جلال اباد نوي واکمن مشران ډېر زيات مصروف وو. کله چې حاجي صيب عبدالقدير ته زموږ ليک ورغی، نو هغه وغوښتلو د ماښام او مازيگر د لمانځه ترمنځ موږ ته د ملاقات وخت راکړل شو، کله چې مو د جبل السراج د ائتلاف او د هغه د راتلونکو پايلو په باب خبرې وکړې، نو حاجي صيب وويل: «خير نو چې دا ائتلاف دومره د پښتنو په خلاف دی، زه حکمتيار ته هم نه گورم، زه خپله درې لکه لښکر لرم دا ټول ورپسې خوځوم...»

کله چې موږ بيا ټينگار وکړ چې ددې ائتلاف اصلي ريښه بهر ته رسېږي او هغوی د پښتنو پر ضد دا ائتلاف جوړ کړی او دا خبره مو نوره هم ټينگه کړه، نو حاجي صيب عبدالقدير ودرېد او زما لاس يې کېکاږه او ويې ويل: «پلان داسې دی چې په دې دور کې پښتنو ته قدرت نه ورکوي، وينه تويول پرې په کار نه دي...»

حاجي عبدالقدير د هغه وخت په سياستوالو کې د گوتو په شمار کسانو له جملې څخه و، چې د پردې تر شا د گاونډيو هېوادونو په

لاسوهنو بنه پوهېده او پر دې هم پوهېده چې دده خپل لاس تر تېرې لاندې دى. تر دې کتنې پوره لس کاله وروسته زه په ختيزو ولايتونو کې د بېړنۍ لويې جرگې د انتخاباتو مسئول شوم، دا ځل د وظيفه يي مکلفيت له مخې اړوم چې د ننگرهار والي حاجي عبدالقدير سره وخت پر وخت وگورم. د دوو مياشتو په بهير کې مې څو ځله ورسره وکتل. دا ځل د تېرو لسو کلونو په پرتله له يو بل حاجي قدیر سره مخامخ شوم، زيات وخت به يې دا خبره تکراروله چې «دا ځل زه هېڅ غير قانوني کار نه کوم زموږ ټول ضرورتونه پوره دي دا ځل موږ کار کوو».

کله چې د بېړنۍ لويې جرگې د څو کيو د وېش خبره مطرح شوه، نو ننگرهار او ټولو ختيزو ولايتونو ته په کې کمه ونډه ور رسېدلې وه. حاجي صيب موږ وغوښتلو په دې کتنه کې په جلال اباد کې د ملگرو ملتونو د مرستيال هئيت د دفتر (UNAMA) مشر کاوون کاکړ، له کابل نه د بېړنۍ لويې جرگې د خپلواک کميسيون مرستيال او غړی پوهاند عبدالعزيز او سرمحقق سيد امين مجاهد او زه اسمعيل يون شامل وو. د شپې ناوخته مو د جلال اباد په قصر کې خبرې پيل کړې، د دولت له خوا نور هېڅوک نه وو، حاجي صيب خپلې خبرې داسې پيل کړې: «د ننگرهار او نورو ختيزو ولايتونو څوکۍ کمې دي، زه پر دې قانع نه يم، زه دا نه منم، تر څو چې ماته د څو کيو د زياتولو ژمنه رانه کړای شي، زه ولسواليو ته ستاسو هئيتونه د کمپاين لپاره نه پرېږدم. زه ددې انتخاباتو او د لويې جرگې په ماهيت او صلاحيت بنه پوهېږم، خو زه نه غواړم، زما په سينه مار تېر شي او دا وېش د قانون بڼه خپله کړي، زه غږ پورته کوم، سبا به زه دلته والي نه يم، خو ننگرهاريان به ماته وايي، چې حاجي قدیره ستا په ولايت کې موږ باندې دا ظلم شوی و او تا د خپل ولايت له خاطرې غږ پورته نه کړ او موږ باندې دا قانون شو».

حاجي صيب قدیر دا هم وويل: «ما په بن کې هم دا غږ پورته کړی او اوس يې هم پورته کوم.» ما په کابل کې کرزي صيب ته هم په داسې حال کې دا خبرې وکړې چې کریم خليلي او محقق هم ناست وو، ما وويل چې زموږ څوکۍ کمې دي او موږ پرې قانع نه يو، خو کریم خليلي او محقق وويلې چې نه کميسيون عادلانه فيصله کړې او سیتونه يې ښه وپشلي. ما محقق ته وويل چې عادلانه به يې خود کړی وي، چې زما سیتونه يې هم تاته درکړي، که ته زما په موقف کې وای، نو بيا به دا تاته معلومه شوې وای چې عادلانه دي که نه؟»

د حاجي عبدالقدیر د غوښتنې او په ختيزو ولايتونو کې د انتخاباتو د دفتر په گډو هڅو په پای کې (۱۷) سیتونه ختيزو ولايتونو ته زيات شول او دې زياتوالي د اساسي قانون د لويې جرگې د څوکیو پر وپش هم مثبت تاثير وکړ او تنگهار بيا تر کابل وروسته د افغانستان د ټولو ولايتونو په منځ کې په لومړۍ درجه راغی.

د بېړنۍ لويې جرگې په ټول انتخاباتي بهير کې ده هېڅ ډول منفي مداخله ونه کړه، بلکې د انتخاباتو له دې سيمه ييز کميسيون سره يې هر ډول همکاري وکړه، ان له کابل څخه د دولتي امکاناتو په زور د جمعيت په تېره بيا د نظار شورا يوه گومارل شوې ډله، چې د انتخاباتي پروسې د اخلال او متاثره کولو لپاره يې فعاليت کاوه، په ټينگه ورتړله او د فعاليت مخه يې ونيوله او ورته يې وويل چې دا خپلواک کميسيون دی، دولت او نور تنظيمونه بايد د دوی په کار کې مداخله ونه کړي.

تقریباً د لويې جرگې د انتخاباتو په پای کې حاجي صيب له موږ څخه هيله وکړه چې يوازې د قبایلو د څوکیو د وپش په برخه کې که ورسره مشوره وشي، نو کميسيون ته به گټورې مشورې ورکړي او د څوکیو وپش به په عادلانه ډول ترسره شي، ددې کار علت دا و چې ده په قبایلي

سيمه کې ډېره زياته پېژندگلوې لرله. کله چې په ټولو ختيزو ولايتونو کې انتخاباتي بهير له کومو ځاني تلفاتو پرته په ډېر بڼه ډول ترسره شو، نو حاجي عبدالقدير په همدې مناسبت په يوه جوړه شوي لويه غونډه کې د خوښۍ او مننې څرگندونه وکړه، له پوهاند عبدالعزيز، سرمحقق سيدامين مجاهد، کاوون کاکړ او اسمعيل يون څخه يې مننه وکړه او کور ودانۍ يې ورته ووايه. حاجي صيب وويل: «انتخابات ډېر سخت کار دی، مړي په کې کېږي، ما به هر ماښام راډيو ته غوږ نيولی و، کله چې به خبرونه شروع شول نو زه به مې درب درب کاوه او ويل به مې الله خير چې څو به مړه وي خود خداي (ج) په فضل چې هر څه بڼه تېر شول.»

کله چې په ختيزو ولايتونو کې انتخابات ټول خلاص شول، نو د څلورو واړو ولايتونو وکيلان يې راوغوښتل او په سپين غر هوتل کې يې د سلا مشورې غونډه جوړه کړه، ورته يې وويل: «تاسې ته سپينه خبره کوم هر څه فيصله شوي دا جرگه مازې د قانونيت لپاره ده. اوس په کابل کې د څو کيو وېش روان دی، هر څوک بايد خپل حق مخکې تر مخکې تثبيت کړي، زه خود مشرقي ولايتونو حق غواړم که تاسو ماته واک راکوئ نو زه به کابل ته لاړ شم او ستاسو په نماينده گۍ به هم څو تنه بوځم، هلته به د خپلو حقوقو خبره مطرح کړو.» ټولو ورسره ومنله او ټولو په ليکلي او شفاهي ډول حاجي صيب ته واک ورکړ. حاجي صيب په دې وخت کې پر اداري رئيس ملک نظير غږ کړ: «ملکه په کابل کې به دوه حويلۍ د مشرقي د وکيلانو لپاره ونيسي، هر څومره کرايه او خرچه چې راځي پروا نه کوي، دا وکيلان به هلته اوسېږي او نور مشرقيوال چې کابل کې کارونه لري او د اوسېدو ځای نه لري دا به د ټولو لپاره د يو مېلمستون حيثيت لري. ټول وکيلان چې له دې ځايه کابل ته ځي د هغوی خرچه هم برابره کړئ!» حاجي صيب تر نورو وکيلانو دمخه کابل ته ورسېد او هلته

د پردې تر شا د کابل له واکمنو سره د راتلونکي نظام، مشرتابه او د څوکیو د وېش په باب پر خبرو اترو مصروف شو. د کابل تر تگ دمخه یې ماته په یوه خصوصي ناسته کې ویلي وو: «زه، کرزی صیب، خلیلزاد، فهیم او څو تنه نور سره ناست وو، خبره مو سره غوټه کړې، ما خلیلزاد ته وویل دا ځل نو د بن د قرارداد په شان معاملې درسره نه منم، چې هر څو مویو گروپ ته ورکړي دي.» حاجي صیب دې خبرې ته هم اشاره وکړه، «چې د کورنیو چارو وزارت یې ده ته پیشنهاد کړی دی.»

کله چې حاجي صیب د پردې تر شا د سیاسي معاملو پر حل او فصل بوخت و، نو دې کې دا څو ټکي د پریزیاټ مطرح و:

۱- زعامت نه د پخواني پاچا اعلیحضرت محمد ظاهر اړول.

۲- د پروفیسور برهان الدین رباني د کاندیدی مخنیوی

۳- دلویې جرگې په واسطه د حامد کرزي د زعامت ټاکنه.

۴- د کابینې د څوکیو وېش.

حاجي عبدالقدیر له پورتنیو څلورو مهمو ټکو څخه په درپيو کې بريالی شو، خو په یوه کې پاتې راغی. دا وخت په لویه جرگه کې په پښتنو مشرانو کې ترده بل مطرح شخص نه و، زعامت ته د اعلیحضرت له کاندیدی نه دده نه ملاتړ ددې سبب شو، چې اعلیحضرت په کورنۍ کچه د قدرت یو غټ عنصر له لاسه ورکړي.

له کاندیدی نه د استاد رباني د مخنیوي په لار کې هم دده رول د پرمهم و، تر جرگې دمخه یې یوه ورځ استاد رباني ته وویل: «استاد دوست نزدیکت کیست؟ استاد طبعاً وویل: شما (حاجي قدیر). حاجي عبدالقدیر ورته بیا وویل: «خیر که ما دوست نزدیکت هستم همین ما بریت رای نمیتم، دیگه کس بریت رای میته؟» استاد رباني ته یې وښودله چې زما په شان یو نږدې دوست درته رایه نه درکوي، له نورو

خلکو به څه گيله کوي. استاد رباني ددې په مقابل کې دا شرط کېښود چې خیر اعلیحضرت به هم ځان نه کاندیدوي. د نظار شورا او نورو جهادي ډلو نظر هم همدا و چې اعلیحضرت به ځان نه کاندیدوي. دې ټولو او نورو بهرنیو عواملو د اعلیحضرت د کاندیدۍ مخه ونیوله، خو استاد رباني ته د غوڅ قناعت او ځواب په برخه کې د حاجي عبدالقدیر رول ډېر زیات اغېزناک و.

له کاندیدېدو نه د اعلیحضرت او استاد رباني انصراف ددې سبب شو، چې ښاغلي حامد کرزي ته په بشپړ ډول لاره اواره شي. له ښاغلي حامد کرزي نه د حاجي عبدالقدیر هر اړخیز ملاتړ ددې سبب شو، چې نه یوازې د خپلو پلویانو په رایو کې یې ضایعات رانه شي، بلکې نور خلک هم ورته رامت شي، په لویه جرگه کې یو وخت ددې خطر پېښ شو چې د اعلیحضرت گڼ شمېر پلویان له جرگې څخه بایکات وکړي. دا خلک همدا رنگه په دویمه درجه کې د کرزي پلویان هم گڼل کېدل، که چېرې دا خلک له جرگې وتلي وای، نو د کرزي صیب انتخاب ته هم غټ خطر متوجه کېده او په خپله د کمیت له پلوه د جرگې مشروعیت ته هم پوره زیان اوښته.

حاجي عبدالقدیر ددې خطر په رفع او دفع کې غوڅ رول ولوباوه او د پاچا هغه ناخوښه پلویان چې د گڼو دلایلو له مخې ناخوښه وو، قانع کړل چې له جرگې څخه بایکات ونه کړي، تر لویې جرگې یوه ورځ دمخه تنظیمي مشران د ښځینه وکیلانو پر وړاندې ودرېدل، په دې غونډه کې لومړی حاجي عبدالقدیر خبرې وکړې او پر ملي وحدت یې ټینگار وکړ، خو چا کوم اعتراض ونه کړ، کله چې د استاد رباني نوبت ورسېد، نو تر خبرو وروسته تر سختو اعتراضونو لاندې راغی، ټول اعتراضونه ښځمنو

وکیلانو وکرل، استاد لاجوابه و او غونډه د هغه د زیاتې پیکه کېدو سبب شوه.

په بېړنۍ لویه جرگه کې یوازینی ټکی چې د حاجي عبدالقدیر پخوانی شخصیت یا په بن کنفرانس کې د هغه استقامت یې د پښتنو په منځ کې تر پوښتنې لاندې راوست، هغه په ډله ییز ډول د ختیزو ولایتونو پر وکیلانو غږ کول و، چې ټول د (قاسمیار) ملاتړ وکړي، دا کار د اکثر و پښتنو وکیلانو خوښ نه شو، او خلکو داسې ویل چې هغه کوم حاجي قدیر و چې د بن کنفرانس کې یې هغه چغه پورته کړه او دلته په معکوس ډول حرکت کوي، کله چې حاجي صیب قدیر په لویه جرگه کې د قاسمیار په پلوي غږ پورته کړ، نو ما همغه شېبه حاجي صیب ته وویل: «حاجي صیب دا څه کوي، دا کار هم تاته په تاوان دی هم ټولو پښتنو ته او بل دا کار د انتخاباتو له اصولو سره هم جوړ نه دی، ځکه رایې پتې دي، د هر چا خوښه ده چې هر چا ته رایه ورکوي، داسې په جار اعلان کول ډېر زیان پېښوي... دا وخت حاجي صیب ماته ډېر په قهر شو او ویې ویل: «یونه! چوپ شه ډېرې خبرې مه کوه بیا به وروسته خبرې کوو، تا او میا خېل دا درې ورځې ماته د سر په کاسه کې اوبه راکړي.»

د شاه محمود میا خېل اختلافات چې هر څه وو، ووبه، زه پر هغو تبصره نه غواړم خو ماته حاجي صیب ځکه په قهر و چې څو ځله یې وکیلان راټول کړل او د بېلابېلو موضوعاتو په باب یې ورته خبرې وکړې، هر ځل به ما د حاجي صیب څنگ ته ځان ورساوه او ورته ویل به مې چې د څلورو مهمو وزارتونو موضوع هم یاده کړه، هغه غوښتل چې دا موضوع علني نه کړي، ځکه دوی په خپل منځ کې موافقې ته رسېدلي وو، خو یوه ورځ یې له لاسه ونيولم او دهلېز کې یې کونج ته بوتلم، راته یې وویل: «مشرقي ته یې داخله وزارت منلی، شمال سره مې زور برابر

نه دی، ډېرې زياتې پيسې او وسلې لري، که نور هر چا رانه زيات امتياز واخيست بيا مې غاړه کې لنگوتی واچوی او کش مې کړی، چې حاجي قدیره ته بې غیرته وې، نور مې څه ته په غذاښوئ...» له شمال تلوالی سره د زور د نا انډولۍ او امتياز خبره يې د مشرقي وکيلانو په يوه عامه غونډه کې هم وکړه.

کله چې زه د اکثريت رايو په گټلو سره د لويې جرگې د لومړي منشي په توگه انتخاب شوم او پر خپلې څوکۍ کېناستم، نو يوه وره ټوټه کاغذ مې پر مېز کېښودل شو، په کاغذ کې ليکل شوي وو: «يون صيب زه تاسو ته ددې لويې کاميابۍ مبارکي وایم، حاجي قدیر» کله چې ما دا کاغذ ولوست نو بيا مې لاندې د کين لاس لومړي کتار ته وکتل، چې حاجي صيب يې په منځنۍ برخه کې ناست و. ما ورته سر و خوځوه او دی په سترگو او شونډو کې موسکې شو، ما له دې شپې څخه ډېر خوند او لذت واخيست، ځکه زه پوهېدلېم چې زما په انتخاب حاجي صيب څومره خوشحاله شوی او ده دا کار د مشرقي ولايتونو او ځان لپاره يو بری گانه، سره له دې چې په بېرني لويه جرگه کې ما خپل ځان او ټول پښتانه محروم گڼل، تر لسگونو روحي فشارونو او نورو ډول ډول گواښونو لاندې وم، خو دا هر څه مو په چوپه خوله زغمل.

کله چې جرگه رسماً پيل شوه، نو يوه ورځ مې په تفريح کې حاجي صيب قدیر سره وکتل، ما ويل د قاسميار صيب موضوع کې درنه خلک خفه دي. هغه وويل اوس به يې درته ووايم: «اصلي خبره دا وه چې قاسميار د سترې محکمې لپاره کانديد و او دا د ډېرې مودې لپاره کار دی، لويه جرگه يوازې د شپږو ورځو لپاره ده، ما يوه معامله کړې، د قاسميار ملاتړ مې ددې لپاره وکړ، چې هغه بل امتياز مور ته پرېږدي،

دولت ما سره ژمنه کړې چې ستره محکمه به فضل الهادي شينواري ته ورکوو، نو ځکه ما دا کار وکړ...».

په لويه جرگه کې يوه ورځ زما مېرمن (ارين يون) د استاد رباني د وخت «ملي سرود» د غږېدو په اړه احتجاج وکړ او دا يې د ۱۳۴۳ ال کال د قانون او د اوسنۍ لويې جرگې د داخلي طرز العمل خلاف عمل وگانه، دغه راز يې په شمالي ولايتونو کې د ډله ييزو وژنو، مهاجرتونو او د طالب په نامه د پښتنو د ځورونې په اړه خبرې وکړې، د شمال تلوالي پر مشرانو دا خبرې ښې ونه لگېدې، نو حاجي صيب ته يې شکايت وکړ، حاجي صيب د غرمې ډوډۍ پر مهال له ما څخه پوښتنه وکړه او ويې ويل: «دې خورکۍ چې د مشرقي ولاياتو د بنځو په نماينده گۍ خبرې وکړې دا څوک ده؟» ما وويل ولې څه خبره ده؟ حاجي صيب وويل: «ډاکتر عبدالله او دلته ځينې نور وزيران په قهر دي، چې دا انتقادونه يې موږ ته راجع دي. نو ما ځکه تانه پوښتنه وکړه چې دا څوک ده؟» ما ورته وويل: «حاجي صيب دا زما مېرمن ده» حاجي صيب وويل: «بس پوه شوم هر څه يې چې ويلي ښه يې ويلي.»

د لويې جرگې په بهير کې بناغلي حامد کرزي د مشرقي ولايتونو وکيلانو ته د خبرو اترو پر وخت وويل: «تاسو د جمهوري رياست مرستيالي غواړئ که يو مهم وزارت؟» له مهم وزارت څخه يې مقصد د کورنيو چارو وزارت و. ټولو وکيلانو ورته وويل: «مهم وزارت» هغه وويل: «ښه ده پوه شوم.»

د لويې جرگې د پای پر ورځ د موقت پارلمان د جوړونې په باب د شمال تلوالي او نورو وکيلانو ترمنځ د نظر اختلاف پيدا شو، خو حاجي عبدالقدير د بن د تړون له مخې وضاحت ورکړ او د موقت پارلمان جوړولو مسئله يې د پخو دلايلو له مخې اواره کړه.

کله چې د لويې جرگې د وروستۍ ورځې په پای کې کابینه اعلان شوه،
نود حاجي صيب قدیر پر ځای تاج محمد وردگ د کورنیو چارو وزارت د
وزیر په توگه ټاکل شوی و او داسې څرگنده شوه چې یو ځل بیا د معاملو
له پاسه معامله شوې ده.

افغانستان ملت دی که افغان؟

دا لکینه ما هغه وخت وکړه چې کله مې د بېړنۍ لویې جرگې د ټاکنو کړنلاره ترلاسه کړه، دا مهال، تر دې دمخه او تر جرگې وروسته، ان اوسمهال هم دا اصطلاحگانې سمې نه کارول کېږي، د اساسي قانون په لویه جرگه کې هم ((د افغانستان ملت)) لغوي تېروتنه په پښتو او دري متن کې په قصدي او ناقصدي ډول تېره شوې او په نورو حقوقي متنونو کې هم کله کله په همدې ډول تکرارېږي، خو د اساسي قانون انګلیسي متن چې آر (اصل) متن ګڼل کېږي، هلته دا تقیصه رفع شوې او همدارنگه د افغانستان په اړه په نورو حقوقي متنونو کې دا تقیصه نه شته. زما دا لیکنه هماغه مهال د هیلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (۱) ګڼه کې چاپ شوې ده.

زموږ په ګڼو خپرونو، رسمي او نا رسمي ویناوو کې کله کله ملي او حقوقي نومونو (اصطلاحاتو) ته پوره او ژور پام نه کېږي، یوه نومونه د بلې پرځای کارول کېږي، یا یو نوم له اصلي مانا څخه اړول کېږي او په دویمه یا بدله مانا کارول کېږي، کله کله بیا له یوې کلمې سره مخکې یوه بله داسې توصیفي کلمه یو ځای کوي چې د دویمې کلمې مانا هم سره بدلوي، کله کله خو بیا ځینې اصطلاحگانې چې اصلاً د مانا او په تېره بیا د اصلي مانا له پلوه سره متضادې او یا مغیرې وي، په یوه او مساوي مانا

کاروي او تر اصلي اصطلاحگانو د مخه ورته د (برابر) صفت يا کلمه کاروي.

دلته غواړو پر همدغو خو اصطلاحگانو چې اوس زموږ د هېواد په خپرونو او د واکمنو په رسمي ويناوو کې زیاتې تکرارېږي، لنډ بحث وکړو:

ملت افغانستان يا د افغانستان ملت:

په اوسنیو زیاتو خپرونو کې د دولتې چارواکو او ځینو نورو اشخاصو له خوا (د افغان ملت) پرځای (د افغانستان ملت) اصطلاح کارول کېږي. ځینې د (افغانستان ملت) اصطلاح په شعوري ډول استعمالوي او ځینې یې په ناشعوري ډول، هغه کسان چې (د افغانستان ملت) اصطلاح په شعوري ډول کاروي هغوی اساساً په افغانستان کې د یو واحد ملت (افغان) شتوالی نه مني. په حقیقت کې (افغان) د یو ملت په توګه نه مني، دوی وایي چې افغانستان یو هېواد دی او بېلابېل قومونه یا ددوی په اصطلاح (مختلف ملیتونه) په کې اوسي، هریو ځانته هويت لري، یانې دا چې ټول افغانان نه دي، د افغان نوم یو خاص قوم ته منسوب او پر نورو یې تحمیل کړی دی! او دودول یې یو ډول استعمار دی! ځکه نو دوی کله کله په افغانستان کې هر اوسېدونکي ته د (افغان) پرځای (افغانستاني) نومونه کاروي. په حقیقت کې ددې ډول خلکو د ضمیر بنیېنه د افغان او افغانستان پر وړاندې صفا نه ده، ددوی ستراتیژي داده، چې په لومړي ګام کې د یو واحد ملت په توګه د (افغان) هويت ختم کړي

او بيا په دويم پړاو کې د افغانستان د نوم د بدلولو هڅه پيل کړي، په دې ډول به يو واحد ملت او يوه ټاکلي جغرافيه چې دا ملت په کې اوسي له منځه يوسي، ددې ډول افغان ضد ډلو تر شا بهرنی ملاتړ هم شته، چې په دې برخه کې گډې هيلې او ارمانونه لري.

خو ددې ترڅنگ يو شمېر کسان په ناشعوري ډول د (افغانستان ملت) نومونه کاروي، دوی د هغو نورو تر تبليغاتي اغېز لاندې راغلي، د کلمې د مانا تل ته نه دي پرېوتې او نه يې پرې سر خلاصېږي، که چېرې دوی پر دې پوه شي چې دا اصطلاح غلطه او يايې مانا منفي ده، نو نه يوازې دا چې خپله به يې ونه کاروي، بلکې د کاروونکو پر ضد به يې سخت غبرگون هم وښيي.

دې ډول اشخاصو او نورو هغو کسانو ته چې په ناشعوري ډول دا اصطلاح کاروي، ددې څو ټکو څرگندول په کار دي:

۱. افغانستان د جغرافيه نوم، د خاورې نوم دی، د هېواد نوم دی، نه د ملت، البته افغانستان له افغان نه اخیستل شوی (افغان + ستان = افغانستان)، دې کې (افغان) د ملت نوم دی (ستان) مکاني روستاړی دی، يانې دا چې د افغانستان د هغې خاورې، جغرافيه او کور نوم دی چې افغانان يا افغان ملت په کې اوسېږي، هرڅو چې په دې کور کې اوسېږي هغه افغان دی، هر افغان د افغان ملت يو غړی دی.

۲. د افغانستان د نوم بله بڼېگڼه داده چې دا ديو ملت له ريښې (افغان) څخه رغېدلی دی، هر هغه هېواد چې نوم يې د هغه هېواد له ملت څخه رغېدلی وي، لکه خپله افغانستان نو د بقا او استحکام چانس يې ډېر زيات وي. د افغانستان د ۱۳۴۳ل کال په اساسي قانون کې هم يادونه شوې چې زموږ د ملت نوم (افغان) دی او هر څوک چې په افغانستان کې اوسي هغه افغان دی، داسې نه دي ويل شوي چې زموږ د ملت نوم افغانستان دی، افغانستان د افغانانو د خاورې يا جغرافيايي نوم دی نه د افغان ملت.

افغان ضد شعوري، ډلې تل هڅه کوي چې د افغان او افغانانو د نومونو له کارونې ډډه وکړي او ددوی پر ځای اکثره وخت د (مردم افغانستان) يا (د افغانستان د خلکو) اصطلاح وکاروي، دلته بيا هم همغه مغرض نظر پروت دی، يانې دا چې په افغانستان کې خلک اوسېږي، خو افغانان نه دي، په عادي محاوره کې ددې اصطلاحگانو پر ځای او ناځای کارول چندان اهميت نه لري، خو د ملي ترمينالوژۍ او قوانينو د تسويد او جوړونې په برخه کې که دا اصطلاحگانې په شعوري ډول غلطې وکارول شي، نو د هېواد او ملت هويت له خطر سره مخامخولای شي، ښه به وي چې په دې برخه کې يوه ژوندۍ بېلگه هم وړاندې کړو: تاسو به د بېړنۍ لويې جرگې د ځانگړي کميسيون طرزالعمل لوستی وي، په دې طرزالعمل کې د همدغو افغان ضد کسانو له خوا په شعوري ډول هڅه شوې چې په ټول طرزالعمل کې د (افغان) کلمه پرېږدي، وگورئ د همدې طرزالعمل لومړۍ ماده:

" لويه جرگه عاليترين مظهر اراده مردم افغانستان است و از قاطبه ملت نمايندگي ميکند... " په دې جمله کې دوی د (افغان) اصطلاح څنگه ورکه کړې، سره له دې چې د جملې په دواړو برخو کې ورته اړتيا ده، يانې دا چې " لويه جرگه عاليترين مظهر اراده تمام افغانها است و از قاطبه ملت افغان نمايندگي ميکند"، که فرضاً په لومړۍ برخه کې د افغان يا افغانها يادونه راغلي نه وای، نو په دويمه برخه کې بايد حتماً راغلي وای يانې (از قاطبه ملت افغان نمايندگي ميکند)، اوس دلته نه ښکاري چې (از قاطبه کدام ملت نمايندگي ميکند)، دوی دا کار په شعوري ډول کړی.

د څلورم څپرکي ۱۳ مه ماده چې د رای ورکونکو صفات په گوته کوي، په لومړي فقره کې هم همداسې يوه درغلي شوې، يانې هغه څوک د رای ورکولو حق لري چې: " که از طريق نسب افغانی تابعیت افغانستان را داشته باشد. " دلته چې نوره هېڅ چاره نه وه نو دوی د (افغان) پرځای د (افغاني) کلمه راوړې. د (افغان) او (افغاني) ترمنځ هم د مانا له مخې ډېر تفاوت شته. په (افغاني) کې (ي) نسبتې توری دی، چې له يو (شي) يا (چا) سره د (شي) يا (چا) نسبت او اړیکې تړي، دلته هم همغه درغلي شوې، مانا دا چې يو څوک دې خپله افغان نه وي، خو چې د افغاني نسب له لارې د افغانستان تابعیت لري، درايې ورکولو حق لري، که فقره يې داسې ليکلې وای، هرڅوک چې افغان وي او د افغانستان تابعیت ولري د رایې ورکولو حق لري، خبره مطلقه

خرگنده وه، خو دلته بيا خبره همغه نيت ته رسپري چې د (افغان) پر وړاندې له ځينو سره موجود دی.

د (افغان) او (افغاني) ترمنځ تفاوت دومره دی لکه د (رحيم) او (رحيمي) ترمنځ. دلته (رحيم) يوازي رحيم دی، خو کله چې د هغه اولادونه پيدا کېږي، نو له هغه سره د نسبت له لارې پرځان (رحيمي) تخلصونه ږدي، خو خپله يو هم رحيم نه دی، ددې مانا هم همدا راوځي چې خپله (رحيم) خو په ټاکنو کې گډون نه شي کولای او يا يې يادونې ته هم اړتيا نه شته، خو «(رحيميان)» په کې د رايې ورکولو حق لري، يا په اصطلاح رحيم نه منم خو نور رحيميان منم، په (افغاني) نسبتې نوم کې يو بل مشکل هم شته، چې د يو چا نسبت به افغان ته وي، خو خپله به افغان نه وي، درېيم يا څلورم نسب به يې افغان وي، خو دا فقره چې دلته په دې شکل راغلی، يوازي د (افغان) اصطلاح د مخنيوي لپاره راغلي ده، اوس تاسې ټول طرزالعمل وگورئ، په يو ځای کې هم د (افغان) کلمه نه ده پرېښودل شوې.

مليتهاى مختلف (مختلف ملیتونه) دا اصطلاح له بهر څخه وارده شوې اصطلاح ده، چې د کورنيو ارتباطيانو له خوا يې د هېواد په تېرو ۲۳ کلنو خپرونو کې په شعوري او نا شعوري ډول دود موندلی دی. لومړی خو بايد دا خبره څرگنده شي چې (مليت) د کوم قومي او ډله ييز تشکل نوم نه دی، بلکې (يت) روستاړی په عربي کې د يو شي د جوهر او ماهيت څرگندولو لپاره راځي لکه حيوان + يت = حيوانيت، انسان + يت = انسانيت. دلته هم

(ملیت) د چا د قومي هویت د پېژندلو لپاره دی، مانا قومیت دې څه دی؟ خو روسانو او د افغانستان ستمیانو دا اصطلاح د ملت او قوم ترمنځ د یو بل ځانگړي قومي تشکل لپاره کارولې او کاروي یې، ددوی په نظر په افغانستان کې ((مختلف ملیتونه)) دي (نه قومونه). ددوی د ستراتیژۍ له مخې که افغانستان تجزیه شي نو تیار ملیتونه به ورته جوړ وي، هر یو به خپله ونډه واخلي، دوی د افغانستان د بېلابېلو تېرونو لپاره د قوم اصطلاح کارول هغو ته کسر شان گڼي، نو ځکه خو یې ملیتونه بولي، دوی په خپلو لیکنو کې د افغانستان د بېلابېلو قومونو (ملیتهای مختلف) اصطلاح کاروي.

مختلف دلته دوه ماناوې ورکوي: یو دا چې یو بل سره اختلاف ولري او بل بېلابېل، کله کله بیا دوی ((ملیتهای مختلف، برابر و برادر)) اصطلاحگانې هم کاروي، دا هغه اصطلاحگانې دي چې دقیقې نه دي، که چېرې ددوی په اصطلاح ((ملیتونه)) یوځل مختلف شول یانې د کلمې په اساسي مانا اختلاف یې پیدا کړ، نو بیا خو برادر و برابرېدلی نه شي.

بله خبره دا ده چې که موږ ووایو د هېواد ټول اوسېدونکي افغانان دي او ټول سره برابر حقوق لري، نو بیا خبره حل شوه قومونو او بیا مختلفو قومونو ته څه اړتیا ده؟ خو دوی همپس د قومونو لپاره د برابر (مساوي)، برادر او مختلف اصطلاح کاروي، له برابر و مساوي څخه ددوی هدف نابرابري ده، دوی غواړي د اکثریت او اقلیت حقوق د برابرۍ تر نامه لاندې نا

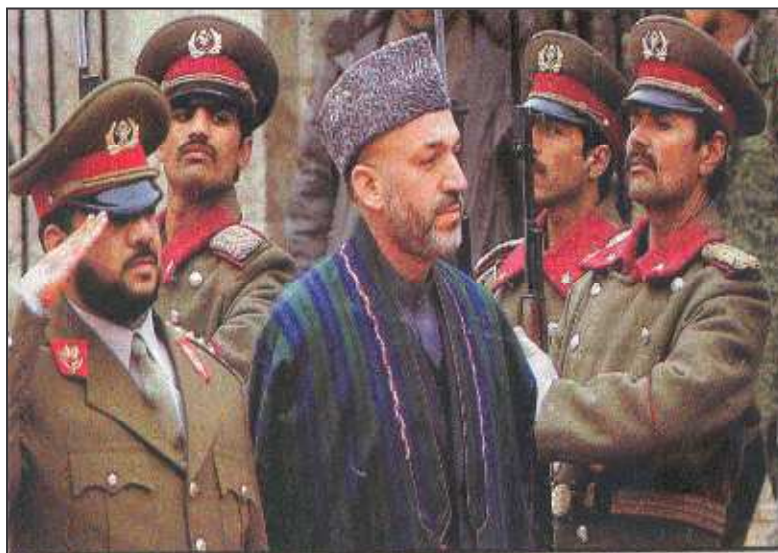
متوازن او نا مساوي کړي، ددې شعار ظاهري مانا يوه، خو باطني بله ده، د افغانستان هېڅ اقلیت نه غواړي د افغانستان له ډېر کوچني اقلیت هندوانو او سکانو سره برابر او مساوي حقوق واخلي، خو شعار يې ورکوي. لازمه ده چې کله کله اصطلاح کارول کېږي د هغې مانا بايد دقيقه وسنجول شي، د ساري په توګه ټول افغانان سره برابر او مساوي حقوق لري، خو ټول قومونه سره مساوي نه دي، بلکې متناسب دي، په مساوي او تناسب کې د قومونو په توګه د لويو قومونو حقوق ډېر او د وړو کم وي، خو که د فرد په توګه يې وېشي نو د ټولو به مساوي شي.

له دې ليکنې څخه موخه دا وه چې زموږ ملي او سياسي ترمينالوژۍ ته په مغرضانه ډول يو شمېر اصطلاحګانې ورننوتې دي او ځينې خلک په شعوري ډول هڅه کوي، هغه دود کړي، د شعوري او ملي افغاني مطبوعاتو دنده داده چې د دا ډول اصطلاحاتو مخه ونيسي او د هغو دقيق شکل دود کړي.

ايا له نظار شورا نه د ښاغلي کرزي د خلاصون لاره شته؟؟

دا ليکنه د منځمهالې ادارې پر مهال د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (۲) گڼه کې چاپ شوې ده.

په افغانستان کې د جنګي او سياسي ډلو په کتار کې نظار شورا يوه ډېره څرګنده او مهمه جنګي سياسي ډله ده، دا ډله په

اتلافونو، سازشونو، قومي نښتو، لمسونو، وژنو، وړانيو، توطيو او پرديو ته په جاسوسۍ کې تر نورو ډلو دمخه ده، د

همدغې سرتیټې او جاسوسی له امله خو دادی نن هم په سیاسي ډگر کې مطرح ده او په اصطلاح له نورو یې میدان گټلی دی. د نظار شورا د جنایتونو ډېره غټه بېلگه ددوی هغه تېر څلورنیم کلن حکومت دی، چې په نتیجه کې یې کابل ښار ویجاړ د هغه (۸۵) زره کورونه وړان او (۶۵) زره ښاریان شهیدان شول. دا جنگي ډله یو وخت د طالبانو د اسلامي خوځون له خوا په خټ شوه، له ټول هېواد څخه یې ددوی دظلم تغر ټول کړ او یوازې په سلو کې پر پنځمه برخه خاورې یې نیمژواندی ژوند کاوه، یوازې یوه کاري ضربه په کار وه، چې دمرگ کندی ته گوزار شي، خود طالبانو افراطي چارچلند او نړیوال ټکر یوځل یا نظار شورا ته یو داسې طلايي چانس په لاس ورکړ، چې بیا راژوندي شي او د مرگ د خوب پرځای د کابل د تاج و تخت خوبونه وويني. د سپتمبر د ۱۱مې نېټې پېښه که ټولې امریکا ته د زهرو یو تريخ گوټ شو، خو نظار شورا ته یوه داسې نوش دارو او اب حیات شو، چې مړی پرې راژوندي شو. د نظار شورا مشرانو یو دم د امریکائیانو لاسونه ښکل کړل او په پښو کې ورته ورغښتل او بیا یې خپله لاسونه ورته په نامه کېښول او ویې ویل چې صاحبانو هر امر وخدمت ته تیار یو، هر ډول نوکري کولای شو، سره له دې چې (ازموده را ازمودن خطا است) خو تاسو کولای شئ موږ یو ځل بیا وازمویئ، بیا یې نو امریکائیانو ته د (۵۰۰) کیلويي بمونو پرځای د (۵۰۰۰) کیلويي بمونو فرمایش ورکړ چې د بشر ډله

منځه وړلو قابليت خو لاڅه چې پر يوه وخت د ونو، بوټو او ټولو ژونديو موجوداتو د له منځه وړلو وړتيا يې لرله. په پای کې نظار شورا د امریکایانو د الوتکو تر وزرونو لاندې کابل ته ننوتله، دا داسې مهال و، چې طالبانو په هېواد کې نور اکثره نظامي قوتونه ختم کړي وو، نو ځکه خو میدان دوی ته تش او خوشې و.

بناغلی حامد کرزی چې اوس د هېواد یو مهم سیاسي شخص دی، مخکې تر دې چې نظار شورا کابل ته ننویستل شي، په ارزگان کې پر طالب ضد جگړې اخته و او څه سیمې یې لاندې کړې وې. په پای کې د بن د نامتوازن او نا عادلانه تړون له مخې د واک سیاسي کړۍ نظار شورا ته ورکړل شوې او بناغلی حامد کرزی د لنډمهالې شپږ میاشتني ادارې د مشر په توګه وټاکل شو.

کله چې کرزی صیب د واک (!) د رسمي انتقال لپاره کابل ته راغی، نو نه ورسره لښکر و، نه عسکر، نه توپونه او نه مېړونه، یوازې بې وسلې کرزی و، یوه چپنه وه او یوه قره قلی. همغه وخت هغو سیاستپوهانو سره چې د نظار شورا پر خصوصیاتو پوه دي او د افغانستان وضع ورته بڼه معلومه ده، داسې تشویش پیدا شو، چې یاره دا وړۍ لکه چې شړۍ نه شي. څنگه امکان لري چې دلېوانو منځ ته یو څوک بې وسلې او بې وسیلې راشي او هغوی دې ورته څه ونه وايي. د کرزي صیب د واک ننداره خو همغه وخت معلومه شوه چې د احمدشاه مسعود تر عکس لاندې یې ترڅو

کرنېزې پښتو وينا وروسته ژبه واروله او فارسي خبرې يې پيل کړې، دا په افغانستان کې د اقليت ژبې او کلتور ته دبرلاسی په لاره کې لومړی او اساسي گام دی، چې تر کرزي صيب دمخه نورو ډېرو پارسيوان شويو پښتنو شاهانو هم پورته کړی دی.

کرزي صيب هغه حقانيت ته پام ونه کړ، چې ده ته دا څوکۍ د اکثريت (پښتنو) په استازی ورکړل شوې وه، نړيواله ټولنه په دې خبره بنه پوهېدله چې د هېواد اکثريت پښتانه دي، خو چې مشرتوب دوی ته ونه سپارل شي، په هېواد کې ثبات راوستل ناممکن دي. هغه شپږ میاشتنۍ دوره زیاتره په بهرنيو سفرونو او ډېرو غورو وعدو تېره شوه، خو کرزي صيب پر دې بريالی نه شو، چې په هېواد کې دسولې او ثبات لپاره زيات عملي گامونه پورته کړي، غټ عمراني کارونه پيل کړي، وسلې راټولې کړي او ان پر دې هم بريالی نه شو چې ددولت په داخل کې د خپلو فرامینو تطبيق ته لاره اوراه کړي.

شپږو میاشتو کې خلکو هم، دا ويل چې څه خو نوی حکومت دی، کرزي صيب هم بې توپه او بې لښکره ورغلی، کله چې لويه جرگه جوړه شي، په هغې کې به اساسي څوکۍ له جنگسالارانو واخيستل شي، حالت به تر دې بنه شي. لويه جرگه جوړه شوه، کرزي صيب د مشر په توگه وټاکل شو او جرگې ټول صلاحيت کرزي صيب ته ورکړ، خو کرزي صيب داسې کابينه جوړه کړه اويا پرې وټپل شوه چې د بن تر هغې هم ناکاره وه او بيا يې چاته د مخالفت مجال هم ورنه کړ او دا ځل نو نظار شورا ته نور ډېر

امتیازونه هم ورکړل شول، اوس همغه زورواکان له کرزي صیب نه راتاو دي او دی چې هر نېک کار کوي هغوی یې مخه نیسي. حقیقت او واقعیت دا دی چې نظار شورا ته دومره امتیاز ورکړل شوی چې ولس یې په هېڅ وجه نه شي زغملای، نظار شورا ته د دومره امتیاز ورکول د کرزي شخصیت ته د زیان په بیه تمام شول، خو دې سره سره بیا هم نظار شورا کې دومره اخلاقي او سیاسي شهامت نه شته چې لږ تر لږه د کرزي صیب او امر ومني او د هغه په مخه کې خنډونه را ولاړ نه کړي، کېدی شي کرزي صیب او نړیواله ټولنه اوس دواړه د نظار شورا یا پنجشېر ولسوالۍ له دومره زیات واک نه پښېمانه وي، خو تشه پښېماني څه گټه نه لري، عملي کار په کار دی. نو د حل لاره څه ده؟

اساسي خبره داده چې نظار شورا یا جمعیتیان د خپلوناړوا غوښتنو لپاره له خپل پوځي ځواک څخه کار اخلي، ترڅو چې ددوی پوځي ځواک له منځه لاړ نه شي او یا هم د هغو پر وړاندې بل قوت جوړ نه شي، د واک انحصار به همداسې دوام ومومي. اوس یوه بڼه لاره داده چې کرزي صیب ځان ته یو خاص گارد جوړ کړي، چې نېغ په نېغه په جمهوري ریاست او شخصاً په ده پورې تړلی وي. ددې خاص گارد لپاره کېدی شي، څلور زره تنه له ختیزو ولایتونو، څلور زره تنه له جنوب ختیزو، څلور زره تنه له مرکزي او شمال ختیزو او څلور زره هم له شمال لویدیزو ولایتونو څخه را وغواړي، ټول شل زره تنه کېږي، دا کسان به په کابل ښار کې امنیت ټینګ کړي، د جمهوري ریاست د فرامینو لپاره به

روحي او فزيکي قوه شي او جمهور رئيس او مسلکي کابينه به له هر ډول تنظيمي او نظامي گوانبونو څخه وژغوري.

په دې ډول کېدې شي د نظار شورا زور اوبه شي، ددې ترڅنگ دې د ملي اردو د جوړولو بهير تعقيب شي او هر منظم کنډک يا غونډ چې جوړېږي هغه دې د تنظيمي قطعاتو پرځای چې اوس د دفاع وزارت په چوکاټ کې فعال دي، ځای پرځای شي، د ملي اردو د جوړښت په باب هم بايد ژور فکر وشي، اول پر دې اساسي مسئله غور وشي چې ايا يو ټوپک سالار، پاتکسالار او جنگسالار ملي اردو غواړي او که نه او په تېره دا چې ټوپکسالار د دفاع وزارت په راس کې وي؟ ځواب يې څرگند دی، نه هېڅکله نه! ځکه چې د ملي اردو په جوړښت کې د ټوپکيانو محوه مطرح ده.

هغوی هېڅکله نه غواړي، په خپل لاس خپله ځان ته قبر وکيني، ځيني ټوپکسالاران چې اوس يې دفاع او کورنيو چارو وزارتونه او استخبارات په ولکه کې دي، غواړي د خلکو په سترگو کې خاورې ودوروي، ملېشه يي او تنظيمي وسله والو ډلو ته د ملي اردو نوم ورکړي او په دې ډول خپله بقا تضمين او خوندي کړي، خو که دا کار دوام ومومي لکه دا و چې، نو بيا يې هم نتيجه همداسې بوله. خو اوس د ملي اردو تر جوړښت د مخه د تنظيمواکي د مخنيوي لپاره کرزي صيب ته ضرور ده چې ځان ته يو خاص گارد جوړ کړي، ځکه چې ملت پر کرزي صيب اعتبار کړی او دی هم يوې درنې او مبارزې کورنۍ ته منسوب دی، نو دی بايد د خپلې کورنۍ، پښتنو او په مجموع کې د ټول افغان

ملت د عزت ساتلو لپاره په رښتیا هم یو عملي، با کفایت، باعزمه مشر او جمهور رئیس وي، نه دا چې ږیره زما واك یې د ملا، که د نظار شورا د عسکرو د برچو تر څوکو لاندې د کرزي صیب د پاچاهۍ کاروان همداسې روان وي، نو داسې وېره شته چې دا کاروان به د پښېمانۍ او بې کفایتۍ یوې کندی ته ورسېځ شي او بیا به د خلاصون هېڅ لاره ونه لري.

څوک جنگسالار، پاتکسالار او ټوپکسالار دی؟

دا لیکه هم د منځمالي ادارې پر مهال په هیله مجله کې چاپ شوې ده.

له دوه نیمو لسيزو راهيسې افغانستان له جنگسالارانو، پاتکسالارانو او ټوپکسالارانو سره يرغمل دی، په تېره يوې نيمې لسيزې کې خو بيا اکثر و جنگسالارانو د جنگ او جگړې لپاره مقدس شعارونه او ايډيالونه عنوان کړي او خلك يې پر ځان راټول کړي وو، دهمدغو شعارونو په زور يې ځان ته د جگړې او لوت و تالان يو ډول ظاهري مشروعيت پيدا کړی و. خو کله چې مجاهدينو او ملحدينو په کابل کې گډائتلافي حکومت جوړ کړ. نو ټوپک خپل پخوانی منطق او مشروعيت له لاسه ورکړ، د جهاد اصطلاح هم خپل پخوانی کيف بايلود او مجاهدينو ته هم هغه جگه شمله پاتې نه شوه.

تر هغه وروسته چې هرڅه وشول ټولو وليدل، په زور او زېږې يادون ضروري نه دی، خو دطالب نظام تر ړنگېدو وروسته چې د بهرنيانو د هڅو په نتيجه کې په افغانستان کې يو څه ثبات رامنځته شوی، نو د هرچا په خوله او ژبه د جنگسالار، ټوپکسالار او پاتکسالار اصطلاحگانې ډېرې اوږې راوړې، بڼاغلی حامد کرزی هم د جنگسالارانو اصطلاح ډېره زياته تکراروي، ولس هم

د هغو د واک د اختتام هیله کوي، نړیوال هم د ټوپکسالارانو د ختمولو هیله لري، عجیبه خو دا ده چې خپله جنگسالاران، ټوپکسالاران او پاتکسالاران هم دهمدې ډول کسانو د نابودولو چغې وهي. یانې دا چې غل هم چغې وهي چې غل دی او کاروانی هم چغې وهي چې غل دی، خو اصلي غل معلوم نه شو.

د ښاغلي حامد کرزي صیب په مشرۍ د لنډمهالې ادارې تر جوړېدو وروسته د جنگسالارانو اصطلاح ډېره زیاته کارول کېږي، خو په واقعیت کې په افغانستان کې هېڅکله هم جنگسالاران په دومره مطلق ډول په واک کې نه وو، لکه په لنډمهاله اداره کې چې ددې خلکو څومره زور او واک تمثیلېده، ان د رباني په هغه تېره جنجالیزه واکمنۍ کې هم جنگسالاران دومره په واک وځواک نه وو، علت یې دا و چې هغه وخت یو جنگسالار هم پوره واک نه درلود، یو بل ته بالفعل خطر و، ټول زور یې د یو بل دفع کولو ته متوجه و، جگړې، وړانۍ او جنگونه ډېر و، جنگسالارانو د آرامۍ او راحت احساس ځکه نه شو کولای چې بل جنگسالار به آرامۍ ته نه پرېښودل، خو تر لنډمهالې ادارې وروسته د جنگسالارانو واک وځواک ته قانوني بڼه ورکړل شوه، مخکنې جنگسالاران څوک د دفاع وزیر شو، څوک د کورنیو چارو، څوک د استخباراتو رئیس شو، څوک د پولیسو قومندان او څوک هم والیان شول او څوک هم ولسوالان.

اوس له کرزي صیب سره هغوی هم یو ځای چغې وهي چې جنگسالاران او ټوپکیان نه منو، هرڅوک د جنگسالارانو پر ضد

چغې وهي، خو هېڅوک هم د هغو نومونه نه اخلي، کله چې بېرني لويه جرگه جوړه وه، نو کرزي صيب ته يو ځل بيا بڼه موقع په لاس ورغله او پر جنگسالارانو يې بڼه دمزي ټکونه وکړل، د لويې جرگې غړو ته هم دا وخت بڼه طلايي چانس په لاس ورغلی و او اکثر و پر ټوپکوالو، پاتکيانو او جنگسالارانو بڼه په زغرده انتقادونه وکړل، عجيبه خو داوه چې په لويه جرگه کې د ټوپکسالارانو او جنگسالارانو ونډه او برخه هم بڼه غوښته وه او ان په اصل کې په جرگه کې يو اساسي ځواک و، چې د ارتباطاتو مزي يې تر بهرني اساسي ځواک پورې غځېدلي وو، که چا د ټلويزيون له لارې د لويې جرگې لومړی کتار (سټيج ته مخامخ ليکه) ليدلی وي، نو د پخوانيو جنگي تنظيمونو اکثره مشران او زورواکان به يې په کې ليدلي وي لکه رباني، سياف، خليلي، محسني، تورن اسمعيل خان، عبدالرشيد دوستم، فهيم، قانوني او داسې نور چې د کابل د خرابۍ او ويجاړۍ اساسي عاملين او مسئولين دي، په دې لومړي کتار کې د احمدشاه مسعود او عبدالعلي مزاري شتوالی ځکه ناممکن وو، چې هغوی په حق رسول شوي وو، يوازې د ښاغلي حکمتيار کمی له ورايه احساسېده، که چېرې حکمتيار هم په دې لومړي کتار کې ناست وای، نو بيا به د افغانستان د وروستۍ لسيزې په تېره بيا د کابل د وړانۍ ټول لوبغاړي، ټوپکيان او پاتکيان پوره شوي وای. عجيبه خبره خو داده چې يو شمېر ټوپکوالو او جنگسالارانو هم د جنگسالارانو غندنه کوله. د هغوی دا کار په دې مانا نه و، چې

گڼې دوی له خپلو تېرو عملونو پښېمانه دي او نور جنگ جگړې نه غواړي، بلکې هغوی داسې انگېرله چې دوی بېخي بېگناه دي، دوی هېڅ نه دي کړي، هرڅه يې چې کړي هغه ددوی مخالفينو کړي، په همدې خو يې ځان ته برئت ورکاوه، بله د یادون خبره خو داوه چې څوموده وروسته د افغانستان لپاره د ملگرو ملتونو ځانگړي استازي لخداری براهیمي هم اعلان وکړ، چې لویې جرگې ته یو زیات شمېر جنگسالارانو لاره کړې وه، خو خلکو يې زیاته غندنه وکړه، هغه هم د جنگسالارانو نومونه وانه خيستل او نه يې د کوم جنگسالار بېلگه وړاندې کړه.

د ملگرو ملتونو پښه لا هغه وخت ښوېدلې وه چې دلویې جرگې په کمیسیون کې يې په خپله د جنگسالارانو استازي کېنولي وو، نو ځکه خو جنگسالارانو وکړای شول، په اسانۍ سره جرگې ته لاره پیدا کړي، خو لنډه دا چې په اصولو کې هرڅوک د جنگسالاری او ټوپکسالاری غندنه کوي، خو کله چې د عمل وخت راشي نو ټول ځان غلی نیسي، موږ له ښاغلي کرزي صیب، ملگرو ملتونو او د جنگسالاری نورو مخالفينو څخه هیله کوو چې کله بیا د جنگسالاری پر ضد خبرې کوي، نو باید د جنگسالارانو نومونه هم واخلي، چې د ولس د زړه پر لمبو اوبه تویې شي. ځینې جنگسالاران بیا ځان ته دا برئت ورکوي، چې موږ خو صیب د طالبانو او القاعدې پر ضد جنگېدلي یو، موږ جنگسالاران نه یو، دا ښاغلي هغه کسان دي، چې په اصطلاح (غر) په (پر) پټوي، که له دې ښاغلو څخه وپوښتل شي، چې تاسو

د طالبانو تر ظهور دمخه څه کول؟ پر کوم علمي، فرهنگي او عمراني کار مصروف وئ او که نه په کابل او د هېواد په نورو سيمو کې مو جگړې کولې، طالبان خو همدا ستاسو د عملونو زېږنده وو؛ که تاسو نه وای د طالب وجود ته اصلاً هېڅ ضرورت نه پيدا کېده.

له ښاغلي کرزي صيب څخه د افغان ولس هيله داده، چې هېڅ زورواکي ته بايد د ملي اتل لقب او مارشال رتبه ورنه کړل شي، بلکې هغوی د ملت عادلانه قضاوت ته پرېښودل شي.

د افغان ولس هيله ده چې کرزي صيب او ملگري ملتونه چې کله هم د جنگسالارانو يادونه کوي، بايد رښتيني بېلگې يې هم وړاندې کړي، داسې نه چې غل غنډم، خو دغله نوم له وېرې په خوله نه اخلم، يا دا چې يوازې د مات شويو جنگسالارانو يادونه کوم او د واکمنو په باب څه نه وایم. زموږ ولس ته ټول جنگسالاران يو شان دي، که هغه د شمال دي، که د جنوب، اوس حاکم دی که محکوم، وزيران دي که فقيران، مقصد چې جنگسالار او ټوپکوال وي د غنډلو او رټلو وړ دی.

کوم زورواکي چې اوس د حکومت پر لور وځوکیو ناست دي که دا جنگسالاران نه وي، نو خير بيا څوک جنگسالاران دي؟ هيله ده د لنډمهالي ادارې مشر ښاغلی حامد کرزي صيب او ملگري ملتونه همدې پوښتنې ته کوټلی، حقيقي، واقعي، رښتيني او صادقانه ځوابونه پيدا کړي.

د افغانستان د راتلونکي ولسمشر د

انتخاب څرنگوالی

دا لیکنه هم هغه مهال شوې وه چې نه د اساسي قانون لویه جرگه جوړه شوې او نه هم د انتخاباتو کمیسیون او قانون معلوم وو، خو هغه څه چې زما په نظر ملت ته په ګټه و او د افغانستان جوړښت ته یې ګټه رسولای شوه، ما د هماغه انتخاباتي سیستم غوښتنه کړې ده، له نېکه مرغه ددې لیکنې زیاتې برخې وروسته په انتخاباتي سیستم کې عملي شوې، خو یو څه تشویشونه لاهم پر ځای پاتې شول. دا لیکنه هم پر هماغه مهال د هیلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (۵) ګڼه کې چاپ شوې ده.

د ملګرو ملتونو او نورو نړیوالو په مادي او مانیز ملاتړ اوس د افغانستان د نوي اساسي قانون د مسودې پر ابتدایي متن کار روان دی، کله چې ابتدایي مسوده بشپړه شي، د تدقیق دیوه کمیسیون له خوا به کره کېږي، بیا به د مطبوعاتو او نورو امکاناتو په واسطه ولس ته وړاندې کېږي او د خلکو د نظرونو تر راټولونې وروسته به بیا دا نظرونه د اساسي قانون د کمیسیون له خوا په پام کې نیول کېږي، تر دې وروسته به یوه وروستۍ کره

مسوده جوړېږي، همدا کره او يا په اصطلاح پوره مسوده به د اساسي قانون لويې جرگې ته وړاندې کېږي. د لويې جرگې تر منظوري او تائيد وروسته به دا قانون د اساسي قانون بڼه خپلوي او هېوادنۍ چارې به پرې سمبالېږي. دا چې د اساسي قانون دا بهير به په همدې ډول ترسره شي که نه؟ د اساسي قانون د کميسيون غړي به پوره وړتيا ولري که نه؟ قومي او سيمه ييز اندول او د افکارو توازن به په کميسيون کې څرنگه وي؟ دا او دې ته ورته پر نورو مسايلو دلته بحث نه کوو، دلته يوازې پر دې غږېږو چې په اساسي قانون کې به د ولسمشرۍ د مقام او د هغه لپاره د انتخاباتو څرنگوالی په څو څو کېږي. د هېواد مشري يا ولسمشري کېدی شي د پاچا او جمهور رئيس په وجود کې تمثيل شي، په پاچاهي نظام کې د پاچا قدرت په مطلق او مشروط ډول تمثيلېږي، چې د افغانستان په اوسنيو شرايطو کې مطلق شاهي نظام نا ممکن برېښي او هم د اوسنيو ديموکراتيکو معيارونو مخالف کار گڼل کېږي، د پخواني پاچا اعليحضرت محمد ظاهرشاه په وجود کې د يو مشروطه شاهي نظام او په هغه کې د شاه اجرائيوي او سمبوليک رول نه د ټولني له غوښتنو لرې دی او نه هم د ټولني له عيني واقعيتونو، خو د ټولني تېر تاريخ او د تېرې بېړنۍ لويې جرگې بهير ته په کتنې سره د ولس هره غوښتنه او هر عيني واقعيت د کورنيو او بهرنيو وسلوالو سياسي ځواکونو له خوا چلنج کېدی او ویتو کېدی شي. که د پخواني پاچا په وجود کې مشروطه شاهي نظام هر څومره هم

د خلکو غوښتنه او د ټولني یو عيني واقعیت او ضرورت وي، پر افغانستان باندې واکمني کورنۍ او بهرنۍ سیاسي پوځي ډلې به دې ته تیارې نه شي، چې داسې نظام ته له خپل نا کنټروله واکه تېرې شي، که په هېواد کې د یو احتمال پر بنسټ مشروطه شاهي نظام هم په پام کې ونیول شي، نو طبعاً تر شاه وروسته دویمه اساسي اجرائیوي څوکۍ (صدارت) به د قدرت دیوې بلې اساسي سرچینې په توګه مطرح شي او د صدراعظم د ټاکنې لپاره بیا هم د یموکراتیکو انتخاباتو ته اړتیا پېښېږي.

که د شاهي نظام ټول چانسونه له منځه لاړ شي، نو د مشرتابه د ټاکنې لپاره دویمه سیاسي لاره د جمهور رئیس ټاکنه ده. که جمهور رئیس ټاکل کېږي، بشپړ اجرائیوي ځواک به ولري؟ او که نه سمبولیک رول به ولري او د ځواک ممثل به یې صدر اعظم وي؟ او یا هم جمهور رئیس او صدراعظم به دواړه وي او دواړه به متناسب اجرائیوي ځواک ولري؟ په هر حال کله چې په اساسي قانون کې د هېواد د اجرائیوي مشرتابه (ولسمشرۍ) مقام یا دریځ څرګند شو، نو بیا د هغه د ټاکنې لپاره دودیزه او قانوني لاره همدا عمومي انتخابات دي. تر ټولو ستره او مهمه مسئله همدا عمومي انتخابات دي، ټاکنې باید په بشپړ ډول عادلانه وي او د هر ډول درغلی مخه باید په کې ونیول شي، د عادلانه او صفا انتخاباتو په نتیجه کې یو روښان، د خلکو دخوښې او حساب وړ ولسمشر رامنځته کېدی شي، عادلانه انتخابات د انتخاباتو یو رښتیني عادلانه قانون ته اړتیا لري او د عادلانه

قانون د پلي کېدو لپاره يوې ناپېيلې ځواکمنې سرچينې ته اړتيا ده.

عادلانه قانون بيا هغه وخت عادلانه گڼل کېږي، چې د عمل په ډگر کې پلي شي او مثبتې نتيجه ترې لاسته راشي. کله کله داسې هم وي چې قانون عادلانه ليکل شوی وي، خو عملي کېدل يې ناعادلانه وي، کله بيا د عدالت تر نامه لاندې يوه ناعادلانه طرح ليکل شوې وي او ولس ته د عدالت په نامه وړاندې شوې وي. مقصد دادی چې کله د عادلانه قانون او عادلانه ټاکنو نوم اخیستل کېږي دا بايد لفظ او عمل، نظر او عملي کېدنه ټول يو بل سره منطبق وي.

په افغانستان کې د راتلونکې ولسمشرۍ لپاره په انتخاباتو کې دا مسئله هم د يادونې وړ ده، چې د ولسمشرۍ لپاره انتخابات د گوندونو د اکثريت رايو د گټلو له مخې کېږي يانې کوم گوند چې زياتې رايې وگټلې د هغه استازی به د جمهور رئيس په توگه ټاکل کېږي که څنگه؟ او يا هم دا چې د پارلمان لپاره انتخابات کېږي او چا چې په پارلمان کې ډېرې رايې ترلاسه کړې هغه به د دولت مشر ټاکي او يا هم حکومت به جوړوي. دغه راز د انتخاباتو د معيار څرنگوالی هم ډېر مهم دی، يانې دا چې د کومو معيارونو له مخې ټاکنې ترسره کېږي، د افغانستان اداري واحدونه په پام کې نيول کېږي که نفوس يا وگړي، که دواړه؟ که د اداري واحدونو معيار په پام کې نيول کېږي، نو د تنظيمواکي په جنجاليزه دوره کې د خپلسرو زياتو شويو اداري

واحدونو ستونزه به څنگه اوارېږي؟ بل د نفوسو مسئله هم يوه جنجالي مسئله ده، ځکه چې تر اوسه پورې په افغانستان کې اول د قومونو او بيا د اداري واحدونو د اوسېدونکو شمېر په دقيق ډول معلوم نه دی. هغه څوک چې د وگړو د شمېر په تناسب څوکۍ وېشي هغوی ته به ډېره مشکله وي، چې د ټولو خلکو رضایت راجلب کړي، د تېروتنو او درغلی د راپېښېدو امکان په کې ډېر زیات دی، خصوصاً د څوکیو د وېش په برخه کې، په کمیسیون کې که تنظیمي اشخاص ځای شوي وي، نو بیا خو خبره په ډاگه له عدالته وځي.

زموږ په اند په اوسني وخت کې د اداري واحدونو او نفوسو د فرضیې پر بنسټ د گوندي انتخاباتو نتیجه مثبتنه نه ده، لکه پورته چې یادونه وشوه د خپلسرو اداري واحدونو ستونزه او د نفوس د دقیق تثبیت د نشتوالي ستونزه دواړه رامنځته کېږي، د گوندي انتخاباتو په نتیجه کې به د ازادو رایو گټونکو (ممبرانو) برخليک څنگه کېږي؟ ایا په گوندي سیستم کې د ټول ولس د مستقیم نظر څرگندونه کېدی شي؟ که په گوندي سیستم کې فرضاً یوه گوند هم د مشرتابه د ټاکنې لپاره لازم شمېر پوره نه کړ، بیا به څنگه کېږي؟ یا هم یو گوند تر نورو گوندونو لږ زیات اکثریت وگاټه، خو د ازادو ممبرانو مجموعي شمېر تر دوی هم زیات دی، خو څرنگه چې هغو په خپل منځ کې کوم پیوستون نه لري، نو نه شي کېدی دیوه واحد اکثریتي سیستم په توگه

رامنځته شي. نو دلته بيا هم د ولس د اڪثريت هيلې شاته پاتې كېږي.

په گوندي سيستم كې د درغلي د پېښېدو غټ اټكل دا دی هغه گوندونه چې د ولسي نفوذ له پلوه كمزوري، خو د پيسو او نورو امكاناتو له پلوه پياوړي دي، هغوی به د پيسو په زور ډېر ازاد ممبران را خپل كړي او هم به يو شمېر كمزورو وړو گوندونو ته تر خپل استحقاقه د پورته امتياز په منلو سره هغوی هم د ځان ملگري كړي او د حكومت مشرتابه به دداسې چا له خوا وټاكل شي، چې ددرغلي له لارې يې ځان ددې جوگه كړی وي چې مشر وټاكي، په دې ډول به د عام ولس رايې د هغو د استازو له خوا هغوی ته د شخصي امتياز په وركولو سره په ناسمه توگه وكارول شي. نو ددې ډول درغليو او ستونزو مخه څنگه نيول كېدی شي ايا د حل كومه لاره شته؟ د حل لارې به يې نورې هم وي، خو زموږ په نظر د راتلونكو سالمو انتخاباتو لپاره د حل يوه لاره داده:

د جمهور رئيس دټاكنې لپاره بايد په مستقيم او سري ډول د ټول ولس مستقیمی رايې واخيستل شي، په مركز، ولايتونو، ولسواليو، كليو او هر هغه ځای كې چې د خلكو د راټولېدو ځای وي، د رايې اخيستنې صندوقونه دې كېښودل شي، هر څوك (گوندونه او ازاد شخصيتونه) د هېواد د مشرتابه لپاره خپل كاندید معرفي كولاى شي. انتخابات دې په ټول هېواد كې پر يوه ټاكلي وخت ترسره شي، كله چې له ټول هېواد څخه رايې راټولې

شي، تر شمېرلو وروسته چې د هرچا رایې تر نورو زیاتې وې هغه دې د هېواد د مشر یا جمهور رئیس په توګه وټاکل شي. دې ډول انتخاباتو کې درې اساسي ستونزې پر یوه وخت حلېږي:

۱. د اداري واحدونو جنجالي ستونزه اصلاً هېڅ نه

مطرح کېږي.

۲. د نفوس د دقیق شمېر معلومولو او په دې اړه د ناندریو او ډنډیو مخه نیول کېږي، ځکه ټول وګړي هرڅومره چې وي عملاً به په انتخاباتو کې په مستقیم ډول دخپل شي.

۳. د رشوت، زرو زور له لارې به د خلکو د رایو د رانیولو مخه ونیول شي، ځکه چې دټاکنو په دې ډول کې به څوک چاته رشوت نه شي ورکولای، کېدی شي د افغانستان له اټکلي (۲۵) ملیونه وګړو څخه تر نیمایي زیات یې د رایې ورکولو تر قانون لاندې راشي، نو څوک او کوم ګوند به ددې وس ولري چې دولس دیارلس ملیونه وګړو ته رشوت ورکړي، یوه، لس، سل او زر رایې به په څو واخلي او دا رایې به بیا د ووتونو په دې لوی دریاب کې څومره ارزښت ولري؟ خو په هغه بل سیستم کې یانې دا چې خلک یو ځل خپل استازي وټاکي او استازي بیا د حکومت مشر وټاکي په دې حالت کې د خلکو د رایو د خرڅولو او ضایع کولو ډېر زیات احتمال شته، د ساري په توګه که د اداري واحدونو او نفوسو د شمېر په پام کې نیولو سره انتخاباتي سیستم عیار شي، نو کېدی شي هرې ولسوالۍ یا هر اداري واحد ته د تېرې بېړنۍ لویې جرګې د ټاکنو په شان دوه یا درې څوکۍ ورسپړي، که

فرضاً ديوې ولسوالۍ زيات وكم يو لك وگړي خپل درې تنه استازي وټاكي او بيا دا استازي وروسته د پيسو، زور او فشار له وجې خپلې رايې بل چا ته ورکړي او يايې په نا سم ډول وکاروي، نو په حقيقت کې د يو لك کسانو رايې پر سيند لاهو شوې. په هغه انتخاباتي سيستم کې چې د خلکو قوت د خپلو استازو په وجود کې تمثېلېږي، په هغه حالت کې دا قوت د ډېرو کمو امتيازاتو او پيسو په مقابل کې تر گوتو کېدې شي، خو که مستقيماً خلکو ته مراجعه وشي، هېڅکله به هم د زرو زور له لارې دا کار شونې نه شي.

د خلکو د استازو له خوا د مشرتابه د ټاکنې بله اټکلي بېلگه به هم وړاندې کړو. که احياناً يو گوند د مشرتابه لپاره شلو نورو رايو ته اړتيا لري او د خلکو د استازو په ډله کې تر (۵۰) تنو زيات ازاد ممبران هم موجود وي، نو که دا گوند وغواړي په اټکلي ډول د لسو لکو ډالرو په بدل کې د شلو ممبرانو نظر په خپله خوا رااړولای شي، مورې بايد د خپلې ټولنې دا تريخ حقيقت ومني چې د پنځوسو تنو له جملې شل تنه هر يو د پنځوس زرو ډالرو په بيه خپل نظر اړولای او بدلولای شي، ددې نتيجه دا شوه چې د انتخاباتو دې سيستم کې زموږ د ملت برخليک يا لږ تر لږه د سياسي مشرتابه برخليک په لسو لکو ډالرو او ان تر دې هم په کمو پيسو بدلېدلای شي.

خو که چېرې ولس په مستقيم ډول يانې هر افغان ديوه فرد په توگه د جمهور رئيس په ټاکنه کې برخه واخلي، د گوندونو او نورو

سیاسی اشخاصو د درغلی له ډېرو چالونو څخه خوندي پاتې کېدی شي. کله چې جمهور رئیس د ولس د اکثریت رایو په گټلو سره وټاکل شي، نو کابینه دې هم خپله جوړه کړي، جمهور رئیس باید پوره او مناسب اجرائیوي ځواک ولري، د کابینې مشري دې هم د جمهور رئیس پر غاړه وي.

د صدارت پوست یا صدراعظم ته اړتیا نه شته، ځکه چې دلته بیا د قدرت دوه سرچینې رامنځته کېږي او وخت پر وخت د جمهور رئیس او صدراعظم ترمنځ د واک پر سر د ناندريو د پېښېدو امکان شته، د صدراعظم په رامنځته کېدو سره د مالي لگښتونو، درغلیو او اداري تورم د پېښېدو امکان هم زیاتېږي. د افغانستان په شان هېوادونو لپاره ښه داده چې د قدرت مرکزونه راټول وي نه تیت، واحد وي نه متفرق.

پر جمهوري ریاست سربېره د پارلمان (ولسي جرگې) لپاره هم ټاکنې ضروري دي، که په افغانستان کې د ولسي جرگې لپاره په انتخاباتي سیستم کې اداري واحدونه او دقیق نفوس یا لږترلږه اټکلي نفوس د واړه په پام کې ونیول شي ښه به وي، پارلماني انتخابات که د گوندونو په حساب وشي او یا هم په کوم بل ډول دومره ستره ستونزه ترې نه راولاړېږي، خو په دې شرط چې جمهور رئیس تر دې دمخه د خلکو د مستقیمو رایو په واسطه ټاکل شوی او پارلمان یوازې د حقوقي مسایلو او قوانینو د څېړنې او تطبیق چارو ته ځانگړی شوی وي.

د پارلمان ځانگړنه دا ده چې اپوزیشن یا مخالف لوری حتماً په کې وي، نو د داسې پرېکړې صادروول ناشونی کوي، چې د ملت د ملي گټو مخالفې وي، په پای کې د خپلو خبرو نچور په دې توگه راوړو:

۱. د جمهور رئیس یا ولسمشر د ټاکنې لپاره باید ټول ولس په مستقیم او سري ډول په ټاکنو کې برخه واخلي.
۲. د ولسي جرگې یا پارلمان لپاره دې د اداري واحدونو او نفوس دواړو په پام کې نیولو سره انتخابات ترسره شي او د خلکو قوت او نظر دې د خپلو استازو له لارې په پارلمان کې تمثيل شي.

راتلونکي لويه جرگه، انتخابات تشويشونه، اټکلونه او وړاندیزونه

دا ليکنه ماتر پېړنۍ لويې جرگې وروسته ليکلې وه، او هماغه وخت د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ کال په (۳) گڼه کې چې د ياد کال (زمري-ورې) سره سمون خوري، چاپ شوې ده، ددې ليکنې پرمهال معلومه نه وه چې د اساسي قانون د جوړېدو بهير به څنگه وي، ددې قانون د تصويب لپاره به لويه جرگه څنگه جوړېږي؟ څو مياشتې وروسته د قانون جوړونې بهير پيل شو، بيا نږدې يو نيم کال وروسته د اساسي قانون لويه جرگه جوړه شوه، تر هغه وروسته بيا د جمهوري رياست او ملي شورا لپاره انتخابات وشول، خو ما چې له نږدې نه دا ټول بهيرونه څارلي او په خپلو سترگو مې ليدلي، نو په دې ليکنه کې چې ما کوم تشويشونه او اټکلونه څرگند کړي وو، د هغو يو زيات شمېر پر واقعيت بدل شول، دادی ددې ليکنې د اټکلونو ارزونه د خپلو قدرمنو لوستونکو قضاوت ته پرېږدم.

تشويشونه: وخت او ژوند د باد او اوبو مثال لري، ډېر ژر ژر تېرېږي او شاته نه گوري. هوبنډيار خلك هغه دي چې له وخت څخه پر خپل وخت ډېره گټه پورته کړي، رحمان بابا خو ان تېر وخت او

تېر ساعت د لحد مړی گڼي چې ان په سختو ژپاگانو هم نه را ژوندي کېږي او نه بېرته رغېږي.

د بن دتړون او دبېړنۍ لويې جرگې دپېرېکړو له مخې دهمدې بېړنۍ لويې جرگې تر جوړېدو يو نيم کال وروسته د اساسي قانون د تصويب لپاره بله لويه جرگه رابلل کېږي او تر هغې وروسته بيا د شپږو مياټو په بهير کې عمومي انتخابات کېږي او په نتيجه کې به يو منتخب حکومت رامنځته کېږي. اساسي قانون، لويه جرگه، انتخابات او منتخب حکومت هغه ډېرې سترې سياسي مسالې دي، چې د افغانانو او افغانستان برخليک ټاکي، د زمانې څرخ په ډېره بېره تاوېږي، خو زموږ ولس په تېره بيا ملي سياسي ډلې، ملي شخصيتونه او نورې سياسي ډلې لا تر اوسه کوم فعال سياسي تحرك، خوځون او فعاليت نه لري او ددې طلايي وخت طلايي شپې يې له لاسه وځي. راتلونکې لويې جرگې او انتخاباتو ته خورا کم وخت پاتې دی، که سياسي ډلې همداسې ويدي پاتې شي او يا هم نوې متحرکې سياسي ډلې او گوندونه رامنځته نه شي، نو داسې اټکل کېږي، چې د افغانستان راتلونکې به تردې هم مبهمه او بدتره شي.

که چېرې په هېواد کې د ملي گوندونو همدا ډب حالت همداسې ډب پاتې شي او د اوسنۍ واکمنې انحصارگرې ډلې پر وړاندې يو ملي بدیل، جبهه او ائتلاف جوړ نه شي او د هېواد په سياسي چارو کې د اوسنۍ واکمنې سياسي ډلې لاس همداسې خلاص

پاتې شي، نو د سترو سياسي ناوړينو د پېښېدو اټکل کېدی شي، چې ځينې يې دلته په گوته کوو:

اټکلونه:

الف_ د بدیل مخنیوی: اوسنی واکمنه سياسي ډله غواړي تر راتلونکې لويې جرگې پورې په هېواد کې هېڅ يوه لويه سياسي ډله او جبهه چې ددوی گټو ته خطر او ضرر پېښولای شي، رامنځته نه شي، دوی غواړي همدا حالت تر لويې جرگې پورې همدا سې وساتي. که چېرې دوی تر بلې لويې جرگې پورې له پوځي پلوه همدا سې برلاسي پاتې شي، نو بيا هم لويه جرگه تر خپل اغېز لاندې راوستلای شي، لکه څنگه چې په دې بېړۍ لويه جرگه کې امریکائیانو او ملگرو ملتونو دوی ته د ویتو حق ورکړ او سولې ته دگواښ په نامه يې دوی ته امتيازونه ومنل، نو بله لويه جرگه هم همدا سې وگڼه. واکمنه انحصارگره ډله غواړي د زور، وسلو او پیسو په وسیله د قوي اپوزیشن مخه ونیسي، هر مخالف ته د طالب او القاعدې رنگ ورکړي او د هغو د خپلو لپاره د بهرنیو ځواکونو په تېره بیا د امریکایي ځواکونو پام هم راواړوي.

ب_ راتلونکې اساسي قانون: د راتلونکې اساسي قانون مسوده د یو ځانگړي کمیسیون له خوا ترتیبېږي او لويې جرگې ته د تصویب لپاره وړاندې کېږي، په اساسي قانون کې به دوه موضوعگانې تر نورو زیاتې جنجالي وي، یوه د فیدریشن موضوع او بله د ملي ژبې موضوع. د فیدریشن پلویان اوس

دومره ځواکمن نه دي، نو کېدی شي افغانستان کې يو مرکزي نظام د زیات تائید وړ وگرځي، خو د پښتو ژبې هغه خپل حقوق چې د ۱۳۴۳ کال اساسي قانون کې ورته ورکړل شوي، خو هېڅکله عملي نه شول، هغه هم کېدی شي له گواښ سره مخامخ شي، ځکه چې اوس د پښتو ژبې هغه ډېر شعوري مخالفین په بشپړ واک کې دي، دوی به اوس هڅه کوي چې پر کمیسیون خپل فشار راوړي چې داساسي قانون ددې مادې متن بدل کړي او بیا په لویه جرگه کې دخپلو پلویانو له لارې هڅه وکړي د پښتو ژبې حق سلب کړي. د فیدریشن او ژبې له موضوع پرته اساسي قانون کې نورې موضوعگانې ځکه د زیات تشویش وړ نه دي، چې هغه پر ټول ولس، پر شمال و جنوب، ختیځ او لويديځ یو شان تطبیقېږي.

ج – عمومي ټاکنې (انتخابات): په اساسي قانون کې به د انتخاباتو ماده هم راځي او کېدی شي د یوې بلې ځانگړې ضميمې په توگه د انتخاباتو قانون جوړ شي، د هېواد راتلونکي سياسي برخليک او حکومت په ټاکلو کې د انتخاباتو قانون تر ټولو مهم رول ادا کوي، مهمه خبره داده چې د انتخاباتو قانون د ټولنيز عدالت او واقعیتونو پر بنسټ جوړېږي او که نه؟ دا هم تر اوسه معلومه نه ده چې د انتخاباتو د قانون بشپړ متن لویې جرگې ته وړاندې کېږي او که نه؟ که چېرې د راتلونکو انتخاباتو لايحه د بېړنۍ لویې جرگې د ځانگړې کمیسیون د انتخاباتو په شان وي، نو بیا خو ښکاره خبره ده چې ټولنيز عدالت تر پښو لاندې کېږي،

د بېړنۍ لويي جرگې د انتخاباتو يوه بېلگه به وړاندې کړو: په بېړنۍ لويه جرگه کې د لغمان له ولايت څخه ټول (۲۵) له لوگر څخه ټول (۱۷) خو پنجشېر ولسوالۍ څخه له بېلابېلو لارو تر (۳۰) تنو هم زيات د جرگې د غړو په توگه راغلي وو. د بدخشان اداري واحدونه له (۱۳) څخه (۲۸) ته پورته شوي وو. د انتخاباتو په قانون کې به حتما د اداري واحدونو او نفوسو خبره مطرح کېږي. دې کې بيا ټولنيز عدالت تر پېښو لاندې کېږي، يو خو دا چې په تنظيمواکۍ کې استاد رباني په خپل سر د تاجکمېشتو سيمو اداري واحدونه زيات کړي او د نفوسو په اټکل کې يې هم مبالغه کېږي، په بېړنۍ لويه جرگه کې د خوست يو وکيل محمداکبر نېکزاد استاد رباني ته د موقت پارلمان د ټاکنې په برخه کې وويل "استاد در افغانستان شما (تاجيکها) اکثریت هستيد يا ما (پشتونها)؟" استاد رباني ورته وويل: "شما" نو نېکزاد صيب ورته وويل: "دا نو چې زه په بېړنۍ لويه جرگه کې له هر لسو تنو څخه يو تن د پارلمان د غړو په توگه ومنم، نو دې کې خو ته اکثریت کېږې او موږ اقليت کې راځو، نو دا خو معلومېږي چې تاسو او دلويې جرگې کميسون له موږ سره درغلي کړې او زموږ حق مو سلب کړی، اکثریت مو په اقليت بدل کړی، نو هغه پارلمان چې اکثریت په کې په اقليت بدلېږي نو موږ يې ولي ومنو؟ ښه به دا وي چې له هر ولايت څخه دوه دوه تنه پارلمان ته راشي". استاد رباني چې د اکبر نېکزاد دا خبرې واورېدې نو غلی شو او څه ځواب يې نه درلود.

نو که د انتخاباتو په قانون کې پارلماني څوکۍ بیا هم په همدې ډول ووبشل شي، لکه د بېړنۍ لويې جرگې د کميسيون له خوا چې شوې وي، نو ښکاره خبره ده چې د انتخاباتو په نتيجه کې به يو ملي حکومت او پارلمان رامنځته نه شي، ځکه چې د هېواد اکثريت به په لومړي گام کې له واکه محروم شي.

د راتلونکې لويه جرگه: تر اوسه دا معلومه نه ده چې راتلونکې لويې جرگې لپاره بيا انتخابات کېږي او که نه؟ همدا وکيلان؟ لويې جرگې ته څي او که نه په دې برخه کې به څه کمي وزياتي غورچاڼ او يا غوراوی کېږي. دا به دچا له خوا کېږي، د انتسابي غړو، وزيرانو او واليانو د گډون مسئله چې اکثره د واکمنې ډلې پلويان وو، څنگه اوارېږي. دا ټولې هغه پوښتنې دي چې بايد تر لويې جرگې ډېرې دمخه سپينې او اوارې شي. که لويې جرگې ته د همدې انتسابي غړو په گډون همدا ترکيب بيا راشي او واکمنه ډله هم تر هغه وخته په همداسې قوت کې پاتې وي او بهرنيان يې هم همداسې ملاتړ وکړي، نو داسې دې وگڼل شي چې نه به داسې اساسي قانون تصويب شي چې هغه پر عدالت ولاړ وي او نه هم د انتخاباتو عادلانه قانون.

هـ راتلونکې انتخابات: د راتلونکې لويې جرگې، اساسي قانون او د انتخاباتو د لايحې له کيفيت څخه ښه څرگندېږي، که چېرې لويې جرگې ښه وړتيا درلوده او د عدالت پر بنسټ يې اساسي قانون تصويب کړ او تر هغه وروسته د انتخاباتو قانون هم د ټولنيز او ملي انډول او عدالت پر بنسټ ولاړ و، نو بيا خود

راتلونکو انتخاباتو نتیجې هم مثبتې بوله، کله چې د انتخاباتو نتیجې د عام ملت د هیلو بنکارندویې وي، نو د هغو پر اساس به جوړ شوی حکومت هم ملي او د ولس د خوښې وړ وي او که په پورته ټولو مسایلو کې درغلي شوې وه، نو حکومت یې هم همداسې بې کفایته او بې ثباته وگڼه.

و د ټاکنو د نتیجو تضمین: تر ټولو ستره او سیاسي وېره د انتخاباتو تضمین دی، که چېرې په افغانستان کې رښتیني انتخابات هم وشي او د ولس د خوښې استازي په ټاکنو کې غوڅ بری ترلاسه کړي، خو دې سره سره بیا هم واکمنه نظامي ډله د واک له اساسي لېږد څخه ډډه وکړي، نو ایا داسې کوم تضمین او سرچینه شته چې واکمنه ډله دې ته اړه کړي چې واک نوي منتخب حکومت ته پرېږدي؟

په خواشینۍ سره باید ووايو چې تراوسه داسې کوم تضمین، د واک کومه بله سرچینه نه شته چې واکمنه ډله واک پرېښودو ته اړه کړي. په افغانستان کې اوس د واک اساسي سرچینې بهرني پوځي ځواکونه او په کورني کچه د نظار شورا پوځي ډله ده، بهرني پوځونه نه غواړي چې په افغانستان کې د ټولنیز عدالت د تضمین او تامین لپاره خپله وینه قربان کړي، غوره مثال یې همدا تېره بېړنۍ لویه جرگه ده.

دا واقعیت ټولو ته څرگند دی، چې که پخوانی پاچا اعلیحضرت محمد ظاهر شاه خان کانديد کړی وای نو (۸۰ - ۹۰) سلنې وکیلانو هغه ته رایه ورکوله، خو د نظار شورا د مخالفت له

وچې هغه ځان کاندید نه کړ او امریکایانو نه غوښتل نظر شورا سره د جگړې او یا د هغوی د خفگان په بیه د شاه ملاتړ وکړي، په دې وخت کې له ملگرو ملتو او امریکایي پوځونو پرته بل مطرح قوت نه و، چې نظر شورا باندې یې د زور له لارې د ولس حق منلای وای. کله چې پخوانی پاچا له خپلې کاندیدۍ تېر شو، نو په کاندیدانو کې تر بناغلي حامد کرزي بل غوره شخص نه و، نو ځکه وکیلانو هغه په ډېر اکثریت یانې له (۱۵۰۰) رایو څخه په (۱۲۹۵) رایو د هېواد د مشر په توگه په دې نیت وټاکه، چې د اوسنۍ واکمنې ډلې انحصاري واک پای ته ورسوي.

خو کله چې د حکومت جوړېدو خبره شوه بیا له جرگې څخه واک واخیستل شو او خبره د پردې شاته ولېږدول شوه. نظر شورا ځکه اساسي پوستونه او کابینه رایې اخیستنې ته وړاندې نه کړه، دوی پوهېدل چې د انتخاباتو له لارې یې موږ نه شو گټلای. د لویې جرگې رئیس هیئت د پنځه څوکیو لپاره انتخابات دوی ته غوره بېلگه وه، چې د نظر شورا یا پنجشېر ولسوالۍ د کاندیدانو له جملې څخه یو تن هم بریالی نه شو، نو کله چې د جرگې د رئیس هیئت څوکی نه شي گټلای، نو وزارتونه به څنگه وگټي؟

همدا علت و چې بیا یې له خپل نظامي زور څخه گټه پورته کړه، کرزی صیب، امریکایان او ملگري ملتونه یې دې ته اړ کړل چې اساسي وزارتونه بیا دوی ته ورکړي او بیا په داسې وخت کې یې جرگې ته اعلان کړي، چې د مخالفت لپاره هېڅ وخت پاتې نه وي. دکابینې تر انتخاباتو وروسته په یوه خصوصي غونډه کې بناغلي

کرزي صیب دا اعتراف کړی و چې: "موږ په لویه جرگه کې عدالت تر پښو لاندې کړ او سولې ته مو ترجیح ورکړه". له "سولې ته ترجیح" څخه د ښاغلي کرزي مقصد دادی چې نظار شورا اخطار ورکړی چې: "که چېرې په کابینه کې زموږ شرطونه ونه منل شي نو موږ به کابل په وینو ولمبوو". نو ځکه یې غوره وبلله، چې څه که عدالت تامین نه شو نو لږ تر لږه خو موقتي سوله رامنځته شوه، نو د راتلونکو انتخاباتو د مثبتې نتیجې د تطبیق او تضمین لپاره هم همدا وپره شته چې بیا به د بېړنۍ لویې جرگې پېښې تکرارېږي.

اوس پوښتنه داده چې راتلونکې لویې جرگې، اساسي قانون، انتخاباتو او منتخب حکومت ته د دومره تشویشونو او اټکلیزو خطرونو د مخنیوي لپاره کومه د حل لاره هم شته او که نه؟ ددې پوښتنې په ځواب کې باید وویل شي، چې د حل لارې شته، خو دا حل لارې زیات کار، زغم، پوره تدبیر او زیاته قرباني غواړي، دلته به ځینو حل لارو ته هم اشاره وکړو:

۱. د یوه ملي اساسي بدیل جوړول: د اوسني انحصار د ختمولو لپاره تر ټولو ضروري خبره د یوه افغانشموله سیاسي بدیل جوړول دي. په دې سیاسي بدیل کې باید په افغانستان کې د ټولو قومونو د استازۍ تمثیل وشي، که چېرې داسې وشي نو د یوې ځانگړې ډلې د انحصار ماتېدل ډېر اسانه کېږي، اوسنۍ انحصارگره ډله غواړي تر راتلونکې لویې جرگې او انتخاباتو پورې هم سیاسي حالات او هم نظامي وضع همداسې پاتې شي او

په دې موده کې کوم قوي مخالف سر راپورته نه کړي، که چېرې حالات همداسې بې تحرکه روان وي، نو د اوسنۍ سياسي نظامي ډلې د بري اټکل زياتېدې شي.

۲. دلويې جرگې د وکيلانو رول: که چېرې د راتلونکې لويې جرگې لپاره بيا له سره ټاکنې کېږي، نو بايد د هغو لپاره سم ترتيبات ونيول شي او هغه نيمگړتياوې چې په بېړنۍ لويه جرگه کې وې، د هغوی د مخنيوي لپاره بايد هڅه وشي، کونښنې دې وشي چې غوره ملي او مسلکي شخصيتونه لويې جرگې ته ولېږل شي، ولايتونو او ولسواليو ته د زيات وکم سهم د ورکړې هغه نا انډولي چې په بېړنۍ لويه جرگه کې وه هغه بايد بيا تکرار نه شي او که چېرې همدا وکيلان بيا لويې جرگې ته ځي او يا په کې غورچاڼ کېږي، نو ددې لپاره بايد يا يو بېل ناپېيلی کميسيون وټاکل شي، چې د هېڅ سياسي ډلې اغېز پرې پروت نه وي او يا دې هم د هر ولايت له خپلو وکيلانو يوه يوه جرگه جوړه شي او هغوی دې له خپل منځه لويې جرگې ته غوره او مسلکي کسان ور وپېژني، په دې لويه جرگه کې دمسلک پر خاوندانو ځکه زيات ټينگار کېږي، چې دا د اساسي قانون د تصويب لپاره جوړېږي، نو د فن او مسلک خاوندانو ته په کې ډېره اړتيا ليدل کېږي، که لويې جرگې ته په رښتيا هم ډېر غوره غوره وکيلان لار شي، نو زيات اټکل دی، چې دوی به په هېوادنۍ کچه غوره پرېکړې وکړي او د اساسي قانون هغه مادې

چې د ملت د گټو پر ځای د ځینو خاصو ډلو د نظر او هیلو
بنکارندويي کوي په قانون کې ځای ونه مومي.

۳. د انتخاباتو ځانگړی کمیسیون: د انتخاباتو
ځانگړی کمیسیون باید بشپړ ناپېیلی او د ملگرو ملتونو تر
مستقیمې څارنې لاندې کار وکړي، د واکمنې ډلې او نورو
تنظیمي ډلو تر اغېزې لاندې باید نه وي، د انتخاباتو طرز العمل
باید روښان او د عدالت پر بنسټ ولاړ وي، که چېرې سیمه ییزه،
ژبني، قومي او تنظیمي لېوالتیا په کې په پام کې نیول شوي وي
او په انتخاباتي حوزو کې د څوکیو او یا استازو شمېر نا عادلانه
وي، نو مخکې تر دې چې عملي انتخابات پیل شي باید سمون
په کې راوستل شي، که د انتخاباتو د نا عادلانه طرز العمل له
مخې عادلانه ټاکنې هم ترسره شي، نتیجه به یې منفي وي، د
ساري په توگه که د انتخاباتو په طرز العمل کې یوې ولسوالۍ ته
(۱۰) څوکی او یوه ولایت ته (۱۰-۱۲) څوکی ورکړل شي، نو دا
عدالت نه دی. د بېړنۍ لویې جرگې د طرز العمل له مخې پنجشېر
ولسوالۍ (۹) څوکی، لوگر او نورستان ولایت ته (۱۷) (۱۷)
څوکی ورکړل شوي وي، خو وروسته د بنځینه استازو او نورو
غړو په گډون له پنجشېر ولسوالۍ څخه (۳۰) له نورستان څخه
(۱۹) او لوگر څخه هم غالباً (۱۹) کسانو گډون کړی و، نو که دا
او دې ته ورته نورې دا ډول هڅې کېږي، نو دا به طبعاً انتخابات
تر پوښتنې لاندې راولي، که فرضاً د انتخاباتو طرز العمل له دا
ډول بېلگو څخه ډک وي، نو بیا انتخابات ځکه ضرور نه دي چې

طبعاً يې همغه خلك گتې چې چا پر طرز العمل خپل دا ډول نظر او غوښتنه تحميل كړي. په تنظيمي پړاو كې د اداري واحدونو خبره بله لانجمنه مسئله ده كه د هغو پر بنسټ نويو زياتو شويو ادارو واحدونو ته امتيازات وركړل شي، نو بيا به اكثره مستحق ولايتونه او د هغو اوسېدونكي زيانمن شي، د تنظيمي پړاو له مخې د پنجشېر ولايت يوه ولسوالۍ پر څلورو ولسواليو بدله شوې، لغمان ولايت هم څلور ولسوالۍ لري، مانا دا چې لغمان او پنجشېر ولسوالۍ ته به يو ډول حقوق وركول كېږي، كه چېرې د انتخاباتو كميسيون هم د بېړنۍ لويې جرگې د كميسون لاره تعقيب كړه، نو څرگنده خبره ده چې عدالت تر پېنولاندي كېږي.

د اداري واحدونو ترڅنگ د نفوسو شمېر بله جنجالي مسئله ده چې د انتخاباتو كميسون به ورسره لاس وگرېوان وي. په افغانستان كې هېڅ قوم هم پر خپل هغه شمېر چې په ځينو احصايو كې وركړل شوی قانع نه دی، اكثره شمېرې هم دقيقې نه دي، نو كه د نفوسو د شمېر له مخې ولايتونو او ولسواليو ته سهم وركړل شي، ځينې نور به پرې ځكه قانع نه شي چې هېڅوك تربل ځان كم نه گڼي او كه په انتخاباتو كې نفوس په پام كې ونه نيول شي نو دا هم لويه بې انصافي ده. كه چېرې د ملگرو ملتونو له خوا واقعيت ته كومه نږدې احصائيه وي، نو هماغه دې په پام كې ونيول شي، هم نفوس او هم اداري واحدونه دواړه دې په پام كې ونيول شي او كه دقيقه احصائيه نه وي، نو د هرې سيمې او په مجموعي ډول د هېواد د نفوسو تر دقيقې سرشمېرې پورې دې

انتخاباتي سيستم تر تنظيمي اداري دمخه اداري واحدونو له مخې عيار شي. هغه ولايتونه چې په بنکاره تر نورو لوی دي او زیات نفوس لري لکه کابل، ننگرهار، کندهار، هرات، مزارشريف او پکتیا دوی ته دې تر نورو ولایتونو نسبتاً زیات سهم ورکړل شي او نورو ولایتونو ته مساویانه ونډه ورکړل شي، کله چې تر منځتوب حکومت وروسته په هېواد کې عمومي سرشمېرنه وشوه بیا دې په نورو انتخاباتو کې هم اداري واحدونه او هم نفوس دواړه په پام کې ونیول شي، لنډه دا چې د بېرني لويې جرگې د ځانگړي کمیسیون له خوا چې داخل کومه بې انصافي شوې وه، هغه باید بیا تکرار نه شي.

۴. د انتخاباتو د نتیجو د عملي کولو تضمین: ډېر زیات احتمال دی چې تر انتخاباتو پورې په افغانستان کې ملي پوځ او ملي پولیس (څارندوی) جوړ نه شي، البته تر اوسني حالت به یوڅه پرمختګ وشي، خو د داسې ملي پوځ او ملي پولیسو جوړول چې د ولس زړه پرې راټول او ډاډه شي تر هغه وخته ستونزمن برېښي، که چېرې اوسنی واکمنه ډله په همدې ډول له خپل نظامي او سیاسي زور سره په واک کې پاتې وي، نو طبیعي خبره ده چې نه یوازې پر ټاکنو خپل اغېز غورځولای شي، بلکې د هغو تگلوري هم بدلولای شي، که چېرې همدا ډله انتخابات وگټي، نو بیا یې د نتیجې د عملي کولو لپاره تضمین ته ځکه اړتیا نه پیدا کېږي، چې خپله همدوی دي، نو دوی په خپله دولت هم جوړوي او خپل نظامي دریځ به هم غښتلی کوي. خو که چېرې

ددوی مخالفینو انتخابات وگتیل لکه په تېره لویه جرگه کې چې تقریباً اکثره وکیلان ددوی له انحصار سره مخالف وو، نو بیا به څه کېږي؟ واکمنه ډله به په خپله خوښه نظامي او سیاسي واک پرېږدي او که نه؟ په هېڅ وجه فکر نه کېږي چې هغوی دې په خپله خوښه واک پرېږدي. که فرضاً ډېر زیات نړیوال سیاسي فشار پرې راشي، نو بیا به هم ووايي چې څه ملکي برخه یې د منتخب حکومت، خود نظامي چارو امتیاز باید موږ سره وي، ځکه چې د "طالب او القاعدې پر ضد مو جگړه کړې ده!!" نو که بیا هم همداسې حکومت چې نظامي چارې یې د تنظیمي اشخاصو او ملکي چارې یې د ملت د استازو له خوا ترسره کېږي، گومان نه کېږي چې ډېر دوام وکړي. تل به ملکي حکومت د پوځي هغو له خوا ترگواښ او خطر لاندې وي. نو تر ټولو ښه لاره یې داده چې یو نړیوال سیاسي او پوځي تضمین موجود وي، گومان نه کېږي چې امریکایي پوځونه او نړیوال سوله ساتی ځواک تر راتلونکو انتخاباتو دمخه له افغانستان نه پښې سپکې کړي، ځکه که دوی ووځي د اوسني حکومت عمر هم شاید را لنډ شي.

نو ښه لاره خو داده چې د ملگرو ملتونو تر نظر لاندې سوله ساتي ځواکونه تر نویو انتخاباتو پورې د اوسني واکمنې ډلې ټولې ملېشې بې وسلې کړي او د ملي پولیسو او ملي اردو د جوړولو کار ډېر زیات گړندی کړي، په ملي اردو او پولیسو کې دې د جهاد او الحاد په نومونو د تنظیمونو او ټوپکوالو داخلول بند شي. د بن کنفرانس پرېکړې هم وایي چې له کابل ښار څخه

بايد ټول وسلوال كسان ووځي. تر هغه چې كابل بنار له وسلوالو
ملېشو څخه پاك نه شي، د ملگرو ملتونو تر چتر لاندې سوله
ساتي ځواكونه او همدارنگه د نړۍ ستر زبرځواكي؛ د امريكا
متحده ايالتونه، انگلستان او نور مطرح هېوادونه په افغانستان
كې د راتلونكو انتخاباتو د نتيجو تطبيق تضمين نه كړي،
راتلونكې انتخابات به يې باوره او بې ثمره وي.

په راتلونکي اساسي قانون کې

درې مهم ټکي

هغه وخت چې د اساسي قانون د تسويد کميسيون جوړ شو، نو دا ليکنه ما کړې وه او پر هغه مهال مې د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (۴) گڼه کې چاپ کړه، شاوخوا يونيم کال د اساسي قانون د تسويد او تدقيق موده وه او بيا د اساسي قانون لويه جرگه جوړه شوه، ددې ليکنې تر ليکلو وروسته زه تقريباً په دې شاوخوا يونيم کلن بهير کې د اساسي قانون د جوړولو د پروسې د يوه کارکوونکي په توگه پاتې شوم، بيا په لويه جرگه کې هم د اساسي قانون د دارالانشا غړی وم او تر خپلې وروستي حده پورې مې په دې بهير کې د خپل ملت او هېواد لپاره صادقانه هلې ځلې کړي، خو کومه وړاندوينه چې ما د اساسي قانون تر لويې جرگې شاوخوا يونيم کال دمخه کړې وه، زه د اساسي قانون د جوړولو د ټول کار په بهير او په تېره بيا د اساسي قانون په جرگه کې له هغو سره مخامخ شوم، دا چې د اساسي قانون په جرگه کې او تر هغه دمخه او وروسته څه وشول، زموږ اکثره هېوادوال خبر دي. زه نه غواړم هغه مسایل دلته راوسپرم، خو دومره وایم هغه څه چې ما ويلي وو، هغه يو پر بل پسې واقع شول او روحاً ډېر خوشاله يم، چې يو شمېر ملت ضد هڅې ناکامې شوې. دا هم تاسو او دا هم دا ليکنه:

افغانستان په تېرو دوه نيمو لسيزو کې په يوه قانوني خلا کې ژوند کاوه، که د "اساسي اصولو" يا "اساسي قانون" په نامه څه

رامنځته شوي هم وو، نو هغه هم يوازې د کاغذ پر مخ وو او چا پرې عمل نه کاوه، مانا دا چې د سر زورو، خپلسرو، سياسي ډلو شتوالي قانون چلنج او له گواښ سره مخامخ کړی و او د هغه د عملي کېدنې ساحه يې له منځه وړې وه. اوس دادی تر يوه خلیريشت کلن هر اړخيز ناورين وروسته د ملگرو ملتونو په مادي او مانيز ملاتړ د افغانستان د دولت له خوا د افغانستان د اساسي قانون لپاره يو ځانگړی ۹ کسيز کميسيون ټاکل شوی او ويل کېږي چې وروسته دوه تنه نور هم پرې زيات شوي دي. د اساسي قانون دا کميسيون تر ډېره حده د مسلکي معيار له مخې ټاکل شوی او هڅه شوې چې لږ تر لږه د هېواد د بېلابېلو قومونو او ان مذهبونو استازولي تمثيل کړي، خو د اکثريت د حقوقي او لازمي استازولۍ په اندول په کې لږکیو ته د منسوبو غړو تله درنه ده، خو نه هغومره درنه لکه د بېړنۍ لويې جرگې د ځانگړي او خپلواک کميسيون په شان.

د اساسي قانون د ځانگړي کميسيون پر مشرتابه باندې هم شک دی چې له يوې خوا په دولت کې لوړ پوست لري او له بلې خوا په ماضي کې د هغه قومي، ژبنۍ او سيمه ييزې لېوالتياوې خلکو ته څرگندې شوې دي، ځينو سره داسې وېره شته چې دا به د يوه ملي ديموکراتيک اساسي قانون د جوړېدو پر بهير منفي اغېز وکړي، خو په هر حال د اساسي قانون د کميسيون په باب په لنډيز سره سپړی دومره ويلای شي، چې د لويې جرگې تر ځانگړي کميسيون بڼه دی، خو دومره هم پوره او کره نه دی چې ټول ملت

پرې قانع شي، که د بناغلي صمدحامد، پوهاند محمدحسن کاکړ، پوهنوال روستارتره کې او ځينو نورو په شان خو تنه نور هم ددې کمیسیون په غړو او ان مشرتابه کې شامل وای، نو بیا به یې د ولس زیات باور خپل کړی وای او تر ټولو مهمه دا چې د کمیسیون د رښتیني ناپیلتوب لپاره یوه ناپیلي (نادولتي او نا تنظیمي) مشرتابه ته اړتیا ده.

ویل کېږي چې د اساسي قانون د کمیسیون ددې ترکیب ترڅنګ به د اساسي قانون د مسودې د تدقیق لپاره یو بل کمیسیون هم جوړېږي، چې د غړو شمېر به یې لږ تر لږه ۳۳ تنه وي، ددې کمیسیون کار به دا وي چې د اساسي قانون د اوسني کمیسیون له خوا د جوړې شوي مسودې متن کره کړي، وروسته به د مسودې دا متن مطبوعاتو او ولس ته وړاندې کېږي، د خلکو تر نظریاتو وروسته به بیا بېرته د همدې کمیسیون له خوا دا نظریات راټولېږي او تر غور وروسته به یو کره یا وروستی متن ترې جوړېږي او بیا به لویې جرګې ته وړاندې کېږي، د اساسي قانون د کمیسیون جوړښت او د کار څرنگوالی چې هر ډول وي او هر ډول پای ته ورسېږي، خو دغه درې موضوعګانې به ډېرې بحث پاروونکې وي:

۱ – په اساسي قانون کې د فله ریشن موضوع: ډېره موده کېږي چې د یو شمېر ګاونډیو هېوادونو له خوا د فله ریشن موضوع ته لمن وهل کېږي، په دې هېوادونو کې (روسیه، ایران، تاجکستان، ازبکستان، ترکیه) او کله کله ان د نړۍ د ډېرو لږې

هېوادونو په مطبوعاتو کې هم دا موضوع يادېږي، په کورنۍ کچه لږه کيو ته منسوب يو شمېر اشخاص او يا په اصطلاح د لږه کيو د حقوقو مدعيان دې موضوع ته ډېره هوا ورکوي او کله کله لا په ځينو غونډو کې هم دا موضوع يادوي او ان ددې لپاره لا ځانگړې غونډې او سيمينارونه هم جوړوي.

داسې اټکل او احتمال هم شته چې د اساسي قانون په دې ځانگړي کميسيون کې هم ځينې داسې اشخاص شته چې دې موضوع ته لمن وهي او دې موضوع ته خاصه لېوالتيا لري.

اساسي خبره داده چې فډريشن په افغانستان کې نه له قومي پلوه، نه له اقتصادي او نه هم له مذهبي پلوه د تطبيق وړ دی، هغه هېوادونه چې په افغانستان کې فډريشن ته لمن وهي، هدف يې دادی چې افغانستان پر بېلابېلو کورواکيو ووېشي او بيا هر يو خپلې مطلوبې ساحې سره خپل اړيکي ټينگ او پياوړي کړي، وروسته به همدا کورواکې سيمې د بشپړو خپلواکو سيمو په توگه اعلان کړي، افغانستان به ټوټې او هره ټوټه به يې هر تجزيه غوښتونکی هېواد د ځان کړي. مانا دا چې فډريشن د افغانستان د تجزيې لپاره لومړنی مقدماتي گام دی.

اوس خبره داده چې د فډريشن موضوع ته به په اساسي قانون کې څنگه اشاره کېږي او څنگه به په مسوده کې ځايېږي؟ ايا دا د اساسي قانون د کميسيون صلاحيت دی؟ که د لويې جرگې؟ ايا د اساسي قانون کميسيون دا صلاحيت لري چې تر لويې جرگې د مخه د اساسي قانون په مسوده کې دا موضوع ثبت کړي او يا هم

استدلال وکړي چې د اساسي قانون د مسودې تر اعلان وروسته په اصطلاح خلکو وړاندیز وکړ چې د فدریشن موضوع دې هم په اساسي قانون کې ځای شي او ددې لپاره ځینو کسانو مخکې تر مخکې دستوري هڅې هم پیل کړې وې او غوښتې یې وې چې خپل نظرونه د خلکو د نظر په توګه څرګند او تمثیل کړي، نو ځکه دا موضوع په مسوده کې ځای شوه!

اساسي خبره داده چې تریل اساسي قانون پورې چې د لویې جرګې تر نظر او لید وروسته به پلي کېږي، د بن د تړون له مخې د ۱۳۴۳ل کال اساسي قانون، شاه او شورا ته له منسوبو څپرکو پرته نور د اعتبار وړ دی، نو د اساسي قانون کمیسیون حق نه لري د هغه اساسي قانون ځینې اساسي توکي مخکې تر دې چې لویه جرګه پرې پرېکړه وکړي، دوی په خپل سر بدل او بیا یې لویې جرګې ته هسې د تائید لپاره وړاندې کړي، البته دا د لویې جرګې حق او صلاحیت دی، چې دوی د افغانستان لپاره د نظام څرنگوالی وټاکي، که داسې او دې ته ورته د نورو مادو د زیاتون اړتیاوې وي، نو هغه دې بیا خپله د لویې جرګې له لارې په اساسي قانون کې زیاتې شي، نه د اساسي قانون د کمیسیون له خوا، د اساسي قانون د کمیسیون د کار محور باید د ۱۳۴۳ل کال د اساسي قانون محتویات وي، ځکه چې تر دې دمه همدا قانون د اجرا وړ دی او په دې کې اساسي بدلون راوستل هم د لویې جرګې کار دی.

يو ساده اټکل او مثال وړاندې کوو: که چېرې د اساسي قانون له خوا د مرکزي حکومت يا د مرکزيت د حاکميت تمثيل د ۱۳۴۳ ال کال د اساسي قانون په شان پر خپل ځای پاتې شي، نو بنایي په لويه جرگه کې هېڅوک هم ددې جرئت ونه کړي چې د فدریشن خبره مطرح کړي، خو که چېرې د اساسي قانون کمیسیون مخکې تر مخکې د فدریشن موضوع په مسوده کې ياده کړي، نو ددې زيات احتمال دی چې ډېر زيات خلک به د فدریشن مخالفت وکړي او يوه ډله خلک به هم د فدریشن پلوي وکړي او لويې جرگې کې به همدا د اختلاف ټکی شي او د اساسي قانون د نورو ديموکراتيکو مادو پر تصويب او تائيد به هم اغېز وکړي.

دلته د يادولو وړ خبره داده چې په دې حالت کې هم د اساسي قانون کمیسیون د فدریشن د پلويانو په ليکه کې ودرېږي، ځکه چې دوی په خپله هغوی ته تياره کړې مړۍ په خوله کې ورکوي. نو که د اساسي قانون کمیسیون غواړي چې خپل ناپېيلتوب وساتي د اساسي قانون په مسوده کې دې داسې جنجالي موضوعگانې په خپل سر نه زياتوي، عجيبه خبره خو داده چې د نړۍ هېوادونه ديووالي پر لوري روان دي. دواړه جرمني سره يو ځای شول، يمنونه يو ځای شول، ويتنامونه لا دمخه يو ځای شوي، کورياوې به هم سره يو ځای شي، لس هېوادونه په اروپايي اتحاديې کې شامل شول، ټوله نړۍ د يوه کلي حيثيت غوره کوي او هېوادونه به ددې کلي بېلابېل کورونه وي، خو زموږ د هېواد کورني او بهرني دښمنان بيا لگيا دي د فدریشنونو تر نامه لاندې يو واحد

هېواد او يو واحد ملت سره وېشي، په کور کې "کورگي" جوړوي او په ملت کې "مليتوننه".

د فدریشن او د لږه کيو د حقوقو مدعيان که په رښتيا ديوه ستر حقيقت او واقعيت په توگه مطرح وي، نو بيا خويي گټه په دې کې ده چې د ټول افغانستان په کچه ځان مطرح کړي او دلته زياته گټه ترلاسه کړي، که واقعاً ځان د شمېر او موجوديت له پلوه دزيات استحقاق وړ بولي.

۲ - په اساسي قانون کې د مذهب مسئله: په اساسي قانون کې د مذهب مسئله بله جنجالي موضوع ده، چې د اساسي قانون کميسيون او راتلونکې لويه جرگه به ورسره مخ وي. د ۱۳۴۳ل کال په اساسي قانون کې ليکل شوي چې "حنفي مذهب د افغانستان رسمي مذهب دی او د نورو مذهبونو پيروان د خپلو مذهبي چارو په اجرا کې ازاد دي". د ۱۳۶۶ل کال يانې د ډاکټر نجيب الله د حاکميت د وخت اساسي قانون کې بيا د مذهب د رسميت موضوع په ابهام کې تېره شوې او ليکل شوي چې "ټولې چارې به د اسلامي شريعت مطابق ترسره کېږي" او د کوم مذهب د رسميت يادونه په کې نه شته.

په ټوله دنيا کې قانون داسې وي چې د اکثريت رايې ته مراجعه کېږي، د اکثريت تائيد د د موکراسۍ مهم اصل دی. څرنگه چې افغانستان کې حنفي مذهبي افغانان اکثريت دي، نو د اکثريت د حقوقي حيثت په پام کې ساتلو سره بايد د ۱۳۴۳ل کال د اساسي قانون دا ماده پر خپل ځای پاتې شي، که چېرې لويې جرگې دا

لازمه وبلله، کېدی شي بدلون په کې راوستل شي، خو د اساسي قانون کمیسیون باید مخکې تر مخکې دا حساسه موضوع په خپل سر بدله نه کړي.

ایران او ایران پلوي اشخاص دې مسئلې سره زیاته لېوالتیا لري، خو ښه به وي چې په دې برخه کې خپله د ایران له تجربې څخه ګټه پورته شي، چې ایرانیانو په ایران کې دا مسئله څنګه حل کړې، ښه داده چې د ایران له اساسي قانون څخه ګټه واخیستل شي، چې هغوی شیعه مذهب ته د کوم منطق له مخې رسمیت ورکړی او حنفي مذهب ته یې ولې دا امتیاز نه دی ورکړی. په افغانستان کې د هر مذهب پیروانو ته باید دا حق حاصل وي چې په ازادانه توګه خپل مذهبي مراسم ترسره کړي، خو په ملي کچه باید د اکثریت حقوقو ته هم درناوی وشي او څه چې په نړۍ کې دود دي همغه اصل دې په پام کې ونیول شي.

۳- په اساسي قانون کې د ملي ژبې مسئله: درېیمه مسئله چې په اساسي قانون کې به جنجالیزه وي هغه د ملي ژبې مسئله ده. د ۱۳۴۳ ال کال په اساسي قانون کې لیکلي شوي چې "پښتو او دري د افغانستان رسمي ژبې دي"، خو په (۳۵) ماده کې لیکل شوي: "دولت مجبور دی چې د افغانستان د ملي ژبې پښتو د پراختیا او تعمیم لپاره کار او هڅه وکړي"، (۳۵) ماده د لویې جرګې له خوا زیاته شوې وه. د ډاکټر نجیب الله د وخت اساسي قانون کې له "پښتو" څخه "ملي" کلمه حذف شوې او لیکل شوي چې "د افغانستان د ملي ژبو له جملې څخه پښتو او دري د

افغانستان رسمي ژبې دي". اوس دا پوښتنه پيدا کېږي چې په نړيواله کچه د ملي ژبې د پېژندنې لپاره کوم معيارونه شته او که نه؟ د ملي - رسمي او بيا رسمي ژبې ترمنځ خومره توپير او امتياز شته؟.

تر کومه ځايه چې له نړيوالو قوانينو او د نړۍ د اکثر و هېوادونو له اساسي قوانينو څخه ښکاري، چې هلته د ملي ژبې د تثبیت لپاره د هغه هېواد اکثریت اتنيک گروپ يا لوی قوم معيار دی. یونسکو چې د ملگرو ملتونو يوه کلتوري پرمختيايي اداره ده، په افغانستان کې پښتو د افغانستان د ملي ژبې په توگه په رسمیت پېژني او "د پښتو څېړنو نړيوال مرکز" او همدارنگه "پښتو" مجله چې په پنځو نړيوالو ژبو (د یونسکو په ژبو) يې خپرونې کولې د همدې سازمان له خوا تمويلېدل. دې سازمان دغه راز د "استازي" په نامه يوه ځانگړې مجله چې د ملگرو ملتونو يو خپرنی ارگان بلل کېده، هم د افغانستان لپاره په پښتو ژبه خپوله.

یونسکو بيا په ايران کې (فارسي) ژبه د ايران د ملي ژبې په توگه په رسمیت پېژندله او همداسې په نورو هېوادونو کې د هغه هېواد د اکثریت قوم ژبه د ملي ژبې په توگه په رسمیت پېژني. البته د ملي ژبې مانا دا نه ده چې ټولې دفتري او رسمي چارې دې په همدې يوه ژبه وي، د ملي - رسمي ژبې ترڅنگ په يوه گڼ قوميز هېواد کې نورې ژبې هم رسمي کېدای شي او خلک پرې له زده کړې نيولې، تر دفتري او سياسي چارو پورې د اړتيا وړ ټول پوهاوی را پوهاوی کولای شي.

د هندوستان ملي ژبه هندي ده، خو له انگليسي څخه هم په رسمي چارو کې اعظمي گټه پورته کوي، له انگليسي پرته په ټول هند کې تر (۳۰۰) پورې ژبې رسمي بڼه لري چې بنوونځيو کې رسميات لري او گڼ شمېر خپرونې پرې کېږي.

په پاکستان کې اردو ملي ژبه ده، خو انگليسي تر اردو هم زيات رسميت لري، سنډي هم د سند ايالت رسمي ژبه ده، په پرمختللي بلجيم کې همدا اوس درې ژبې رسمي دي، خو ملي پارلمان ته تلونکي هر غړی مجبور دی چې ملي ژبه يې زده وي، د نړۍ هر اساسي قانون چې را واپوې په هغه کې همدا د اکثريت اصل په پام کې نيول شوی دی.

دلته ددې خبرې ډاگيزول هم په کار دي چې د ملي ژبې د ټاکلو په برخه کې د هغه هېواد اصلي قومي اکثريت په پام کې نيول کېږي، نه موقتي ژبني اکثريت، موقتي ژبني اکثريت کېدی شي د وخت د سياسي او فرهنگي پېښو په رامنځته کېدو سره بدلون ومومي، خو د قومي اکثريت محوه کېدل تر زياته حده ناشوني دي. د بېلگې په توگه يو وخت فرانسوي د روسيې د دربار رسمي ژبه وه او چا چې به په فرانسوي خبرې کولې، نو ځان به ورته ډېر اشراف او متمدن ښکارېده، خو د ۱۹۱۷ کال تر انقلاب وروسته د روسيې له دربار او ټولې روسيې څخه د فرانسوي ژبې تېغ ټول شو او ځای يې د هغه ځای د اکثريت قوم ژبې (روسي ژبې) ونيو، روسي ژبه بيا دومره پراخه شوه چې د منځني اسيا ټولو جمهوريتونو کې خوره شوه او ددې جمهوريتونو رسمي ژبه شوه،

خو کله چې شوروي اتحاد ړنگ شو، دې جمهوریتونو د خپلو قومونو د اکثریت ژبې د ملي ژبې په توګه اعلان کړې، د قزاقستان په اساسي قانون کې خو دا هم راغلي که چېرې جمهوري ریاست ته کاندید شخص د ملي ژبې په امتحان کې له ۵ نومرو څخه ۳,۵ نومرې پوره نه کړي، نو د جمهوري ریاست د کاندیدی حق یې سلبېږي.

دغه راز یو وخت فارسي د هند د مغلي دربار رسمي ژبه وه، خو اوس فارسي د هند له نیمې وچې څخه راټوله شوې او خپل اساسي مرکز فارس (اوسني ایران) ته یې مخه کړې ده، پښتو چې د هېواد د اکثریت قوم ژبه ده، له پېړیو راهیسې محکومه ساتل شوې او کله چې ورته پام شوی، نو خپله وړتیا یې بڼه ځلولې ده. د یوه لویدیځوال پښتو پوه ډاکټر پیچکا په اند د پښتو ژبې د پرمختګ سرعت ډېر ګړندی دی، مانا دا چې که څوک پښتو ژبې ته قصدي خنډونه را ولاړ نه کړي، نو ډېر زیات پرمختګ به وکړي، خو اوس په اساسي قانون کې د ژبې د حقوقو مسئله ده، ایا د اساسي قانون د تسوید کمیسیون به دا حق ولري چې د ۱۳۳۴ل کال د اساسي قانون (۳۵) ماده په خپل سر حذف کړي او که دا کار به جرګې ته پرېږدي؟ په غالب اټکل چې د اساسي قانون کمیسیون (۳۵) ماده حذفوي او یوازې دومره به لیکي چې "پښتو او دري د افغانستان رسمي ژبې دي".

ایا په دې شکل د مادې ثبت به د افغانستان ټول قومونه قانع کړي؟ فکر نه کېږي، ځکه پښتانه چې د هېواد اکثریت دي له هغو

خڅه د پښتو ژبې خپل ملي حيثيت او حقوق سلېپرې او نور قومونه به هم ووايي چې ولې يوازې پښتو او دري ژبې رسمي دي، ايا د نورو ژبو ويونکي حق نه لري چې په خپله مورنۍ ژبه زده کړه وکړي؟

د اندېښنې وړ بله خبره داده چې د "ملي" صفت په حذفېدو سره به د ژبو په برخه کې په افغانستان کې يو حقوقي بحران رامنځته شي هغه دا چې کومې ژبې چې رسمي گڼل کېږي، د هغوی ترمنځ د "تساوی" تر شعار لاندې د "تناسب" اصل له منځه ځي، د هرې ژبې ويونکي به په هېواد کې د مساوي حقوقو ادعا کوي، دلته به غټ چيلنج، ملي ترمينالوژۍ ته وي، چې په کومه ژبه به جوړېږي، ملي ترمينالوژي د ملي وحدت د ټينگښت او واحد ملت د جوړونې لپاره مهم گام گڼل کېږي. مثلاً که په افغانستان کې څو ژبې يا لږ تر لږه پښتو او دري رسمي ژبې شي، ملي ترمينالوژي به په کومه ژبه جوړېږي؟، ملي سرود به په کومه ژبه وي؟، د وزارتونو لوحې او د نورو گڼ شمېر مهمو دولتي چارو سرليکونه يا عنوانونه به په کومه ژبه وي؟ دا هغه پوښتنې دي چې د اساسي قانون د پلي کېدو پر وخت به خلک ورسره مخامخېږي.

د ۱۳۴۳ل کال په اساسي قانون کې سره له دې چې پښتو د افغانستان ملي او رسمي ژبه وه، خو په عمل کې هېڅکله هم پښتو ته د همدې حقوقو له مخې کار ونه شو، يانې دا چې پښتو ته خپل حق ور نه کړ شو، خو د پښتو ژبو او دري ژبو ترمنځ دومره يو تفاهم يې رامنځته کړ چې د دولتي پانواکثره سرليکونه به

پښتو وو، خو نور اکثره متن به په دري ژبه و او همدارنگه د ملي ترمینالوژۍ د جوړولو لپاره هم یو څه گامونه پورته شول، خو وروسته وروسته بیا دا تفاهم او انډول هم له منځه لاړ، اکثره متنونه خو په دري ژبه وو او سرلیکونه هم په دري واپول شول. ان دا چې د استاد رباني حکومت خو ملي سرود هم په دري ژبه واپوه او داسې متن یې ورته انتخاب کړ چې ان د افغان نوم یې په کې نه و یاد کړی.

د ملي سرود یوه ځانگړنه داده چې ملي ایډیال تمثیل کړي، خو دې سرود کې دا کیفیت هم نه شته، د استاد رباني تنظیمي سرود په بېړنۍ لویه جرگه کې د لویې جرگې د وکیلانو له خوا رد شو، خو په اوسني حکومت کې واکمنه ژبنۍ ډله د خپلو ژبنيو تعصبونو له مخې تر اوسه هم دا ترانه د افغانستان د ملي سرود په نامه غږوي، که په اساسي قانون کې د ملي ژبې ځای جوت نه وي، نو تر ډېره وخته به دغسې تنظیمي ترانې د ملي سرود په نامه غږول کېږي.

د ملي ژبې تثبیت په دې مانا نه دی، چې نورې رسمي ژبې به له منځه ځي، یا د هغو ارزښت به راټیټېږي، بلکې دلته د یو رښتیني حقوقي مساوات او تناسب اصل ټاکل کېږي او د راتلونکو جنجالونو مخه نیول کېږي. ددې خبرې یادونه هم ضروري ده چې د افغانستان ټول قومونه د بشر د حقوقو د یوه اساسي اصل له مخې حق لري چې لږ تر لږه خپلې لومړنۍ زده کړې په خپله مورنۍ ژبه وکړي، که دولت ورته نورې اسانتیاوې هم برابرولای شي، نو ډېره بڼه ده او که نه وي نو بیا پاتې لورې

زده کړې او نورې چارې دې په پښتو او دري ژبو ترسره کړي، خو د پښتو او دري د ودې لپاره هم باید قانون یو لړ شرایط وړاندې کړي، یو شرط خو یې باید دا وي چې د دولت هر مامور مکلف کړي چې په دواړو رسمي ژبو لیکل او لوستل وکړای شي، که چېرې په ټول افغانستان کې د دولت د ټولو ټیټ رتبه مامورینو لپاره دا شونې نه وي، نو هر هغه مامور چې په مرکز کې دنده ترسره کوي، پر هغوی دې دا اصل عملاً ومني چې په دواړو ژبو دې لیکل او لوستل وکړای شي، ځکه چې مرکز د ټولو افغانانو مشترک کور او چارځای دی، دلته به د افغانستان له هر ګوټ څخه خلک کار ته راځي، نو که د مرکز یو مامور په پښتو او دري دواړو ژبو حاکمیت ونه لري، ددې خلکو کارونه به څنګه په ښه وجه ترسره کوي؟.

درېم که پورتنی دواړه اصول یو وار په بشپړ ډول شونې نه وي، نو دویم اصل دې ورو ورو عملي شي، خو درېم او ډېر ضروري اصل باید دا وي چې له یوه مدیریته نیولې بیا د دولت تر جمهوري ریاسته پورې په ټولو مهمو پوستونو کې د ټاکنې تر ټولو ضرور او اساسي معیار باید دا وي چې دا اشخاص د هېواد پر دواړو لویو رسمي ژبو حاکمیت ولري، هغه اشخاص چې پر دې پوستونو مقررېږي، په پښتو او دري ژبو باید لیکل، وینا او لوستل وکړای شي. ځکه دوی د افغانستان د ټولو خلکو د کار لپاره ټاکل شوي، نه د یوه ځانګړي قوم لپاره.

د ملي ژبې د حق د تثبیت لپاره دې له ایران نه نیولې د نړۍ تر بل هر لري پروت هېواد پورې د ټولو هېوادونو اساسي قوانین ولټول شي، هغوی چې څرنگه ملي ژبه تثبیت کړې وي، همغه

میتود دې په افغانستان کې هم عملي شي. پښتو د افغانستان د ملي ژبې په توګه د پښتنو حق دی، ددې حق غصبول پښتنو سره څه چې ټول افغان ملت سره درغلي او د بشري حقوقو تر پښو لاندې کول دي، که چېرې بیا هم په قوانینو کې دا ډول درغلي پېښه شي، نو پوره باور دی چې دا به د اساسي قانون مشروعیت هم تر ښکاره پوښتنې لاندې راوړي او هغه اساسي قانون چې د هېواد اکثریت له خپلو حقوقو محروم کړي، د هغه عملي کېدل هم ناشوني دي.

شاید د اساسي قانون په کمیسیون، راتلونکې لویې جرګې او په اوسني حکومت کې یو شمېر واکمن داسې فکر وکړي چې اوس پر اکثر و پښتنو قصداً د طالب او القاعدې سیوری خور شوی او د پښتنو لاس تر تیرې لاندې دی. نړیوال ځواکونه او په تېره بیا اکثره امریکایي ځواکونه هر پښتون ته د طالب او القاعدې په سترګه ګوري، نو همدا زموږ لپاره ښه تاریخي او تصادفي فرصت دی چې خپلو نا مشروعو غوښتنو ته حقوقي مشروعیت ورکړو او د یوې تکلفي لویې جرګې له لارې به دا هرڅه تصویب کړو. نو دا داسې یو خیال دی چې عملي کېدل یې ګران دي، دا ټول به وشي خو منې یې پر چا؟، هغه قانون چې دیوه ملت لپاره جوړېږي او د هغه ملت هیلي، حقوق او غوښتنې په کې تمثیل نه شي، نو هغه کله عملي کېدی شي، ترڅو به دا بهرني قوتونه وي او دا پټ او ښکاره سازشونه، ترڅو به دا ناصرخان وي او دا یې سره سره اوبیان؟.

راتلونکې عمومي ټاکنې، خو خطرونه او خو وړاندیزونه

دا ليکنه هغه مهال شوې وه چې نه د اساسي قانون لويه جرگه جوړه شوې وه، نه د انتخاباتو کميسيون جوړ شوی و او نه هم د انتخاباتو لپاره کوم طرز العمل ترتيب شوی و، خو تر دې ټولو وړاندې د جمهوري رياست د عمومي ټاکنو په اړه تشويشونه وو او اندېښنې وې. دا ليکنه همدغو تشويشونو او اندېښنو ته د ځواب موندلو په نيت ليکل شوې وه. کله چې لويه جرگه جوړه شوه، د انتخاباتو کميسيون او بيا قانون جوړ شو او وروسته بيا ټاکنې ترسره شوې، نو په دې ليکنه کې يو شمېر تشويشونه رفع شول، خو بيا هم په دې ليکنه کې يو شمېر راغلي اټکلونه او تشويشونه پر خپل ځای او لاینحله پاتې شول او تر نن ورځې زموږ ولس کړوي. دا ليکنه هماغه مهال د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ کال په (۶) گڼه کې چاپ شوې ده.

د بن د تړون له مخې د اساسي قانون تر تصويب وروسته بايد په افغانستان کې عمومي ټاکنې تر سره شي، جمهور رئيس د ولس د مستقيم او پټو رایو له لارې وټاکل شي او اوسنی انتقالی اداره خپل ځای يوه منتخب حکومت ته پرېږدي، د اټکل له مخې د اساسي قانون د تصويب په لويه جرگه کې به د نظام د جوړښت پر درېيو ډولونو سخت بحثونه او شخړې رامنځته شي: مشروطه

شاهي نظام، په دې کې به شاه د واک سمبول وي، اجرائيوي ځواک به صدراعظم سره وي، چې د پارلمان د اکثریت غړو په تائید به ټاکل کېږي، په رياستي نظام کې به جمهور رئیس د واک سرچینه وي، چې د ولس د مستقیمو رایو په نتیجه کې به ټاکل کېږي، یو، دوه یا درې مرستیالان به لري، کېدی شي صدراعظم ولري او یا یې ونه لري، خو اصلي اجرائيوي ځواک به جمهور رئیس سره وي.

په پارلماني نظام کې جمهور رئیس سمبولیک رول لري، صدراعظم به د پارلمان د اکثریت غړو په خوښه ټاکل کېږي، د حکومت (اجرائیه ځواک) په راس کې به واقع وي، که لویه جرگه له دې درې وارو نظامونو څخه هر یو په اساسي قانون کې تصویب کړي، نو انتخاباتو ته اړتیا ده. دا چې انتخابات به څرنگه ترسره کېږي، رای ورکونکي به څرنگه تثبیتېږي او د رایو ورکولو مرکزونه به د کومو معیارونو له مخې څومره، څرنگه او کومو ځایونو کې تثبیتېږي؟ د ډېر غور او بحث موضوع ده، چې پر ټول انتخاباتي بهیر او دهغو د نتیجه پر څرنگوالي ژور اغېز اچوي. ټاکل شوې ده د ۲۰۰۴ م کال د جون پر میاشت عمومي ټاکنې ترسره شي، څوک چې په عمومي ټاکنو کې د رایې یا ووت حق لري، ددې کسانو ثبت او راجستر خورا گران کار دی او که له ډېر دقت څخه په کې کار وانه خيستل شي، نو کېدی شي د عمومي ټاکنو قانونیت هم تر پوښتنې لاندې راوړي، په انتخاباتو کې تر

ټولو مهم اصل دا دی چې د رایې وړ خلکو له درېیو دوه برخې او یا هم اکثریت باید حتمي ثبت او راجستر شي. په دویم ګام کې مهم اصل دادی چې له همدې ثبت شویو کسانو دوه ثلثه او یا هم اکثریت په انتخاباتو کې ګډون وکړي، که چېرې دا پورتنی دواړه اصلونه بریالي او عملي نه شي، نو بیا دټاکنو قانونیت او مشروعیت تر پوښتنې لاندې راځي. د افغانستان په راتلونکو عمومي ټاکنو کې دغه دواړه اصلونه له سترګو ګواښ او چلنج سره مخامخ دي. دلته غواړو دغو دواړو اصلونو ته د ورپېښېدونکو ګواښونو او د هغو د حل لارو په باب څو څرګندونې وکړو:

الف- د رایې ورکوونکو «وټرانو» د راجستر ستونزې:

۱- جغرافیایي ستونزې: دا یو څرګند واقعیت دی چې افغانستان یو غرنی هېواد دی، چې تر اوسه یې د غرونو په لمنو کې پرتو سیمو اولرې کلیو، بانډو ته سپرکونه نه دي غځېدلي او ګڼ شمېر خلک په همداسې سیمو کې ژوند کوي، چې د ډله ییز ارتباط او پیوستون لارې یې غوڅې یا محدودې دي. هغه تحصیل کړي یا نیمه تحصیل کړي اشخاص چې د وټرانو د تثبیت دنده پر غاړه لري، په اسانۍ سره زړه نه ښه کوي چې داسې سختو سیمو ته لاړ شي، چې هلته د موټر لاره نه وي او څو ساعته یا څو ورځې پلي مزله ته په کې اړتیا وي، نو په دې وجه په لکونو هغه افغانان چې په دې سیمو کې اوسېږي اود ووت استحقاق لري له خپل دې حق څخه محرومېږي.

۲- کلتوري ستونزې: تر اوسه لاهم افغانستان کې د کلیو، لري پرتو سیمو او لویو ښارونو تر منځ کلتوري واټن او ان تضاد موجود دی، انتخاباتي کمیسیون او د ووتیرانو د تثبیت کمیسیون طبعاً په لویو ښارونو کې جوړېږي او دا هم څرگنده ده چې دا کمیسیون به تر زیاته حده خپل غړي له همدې ښاري تحصیل کړي او یا هم نیمه تحصیل کړي او اشخاصو څخه پوره کوي، دې کسانو ته گرانه ده چې د بېلابېلو ولسوالیو د خلکو پر کلتوري خوی او بوی ښه بلد شي او هغوی دې ته رامات کړي، چې په ښه زړه او پراخه تېنده ځانونه ثبت کړي.

۳- د ښځو ستونزه: ښځې د هېواد نیم نفوس جوړوي، لکه څنګه چې نارینه د ووت حق لري، ښځې هم د ووت حق لري، تر اوسه لاپه لري پرتو، کلیوالي او ان په ځینو ښارونو کې د خلکو ذهنیت دې ته تیار نه دی، چې ښځې دې په انتخاباتو کې گډون وکړي، که فرض کړو چې د هېواد غوڅ اکثریت ښځې د ووت له حق څخه محرومې شوي او اقلیت نارینه هم د بېلابېلو عواملو له امله ثبت او راجستر نه شول، نو د عادلانه انتخاباتو لومړی اصل یانې دوه ثلثه اکثریت خپله له منځه لاړ، د یوه محروم اکثریت په حالت کې د اقلیت تر منځ انتخابات بې گټې او بې مانا دي.

۴- امنیتي ستونزه: دا یو تریخ واقعیت دی چې اوس په هېواد کې سراسري سوله نه ده ټینګه شوې، د مرکزي حکومت د واک مزي لاد هېواد گوت گوت ته نه دي رسېدلي، همدا اوس د ټول هېواد په کچه تر ۴۰ زیات داسې ولسوالن شته، چې په ولسوالیو

کې ولسوالان په خپل سر مقرر او برحال دي، خو په کابل کې له کورنيو چارو وزارت سره هېڅ رسميت نه لري او نه له دې وزارت څخه معاشونه اخلي، د هېواد پر بېلابېلو برخو واکمن مختلف جنگسالاران او مختلفو تنظيمونو ته وفادار اشخاص واکمن دي، نو په داسې يو حالت کې د انتخاباتو لپاره د عمومي راجستر پروسه له دې پرو سره سختو امنيتي چلنجونو سره مخامخېږي. يوه بله مهمه مسئله دا ده چې د ووترايو د راجستر او نومليکني پروسه بايد د ملگرو ملتونو او نورو نړيوالو ادارو تر څارنې او کنترول لاندې ترسره شي. خو همدا اوس د ملگرو ملتونو د دفترينو کارکوونکي د افغانستان له مهمو بناونو پرته اکثر ولسواليو ته د امنيتي ستونزو له امله هېڅ سفرونه نه کوي، که چېرې د ملگرو ملتونو د استازو د نشتوالي په حالت کې په کومه ولسوالۍ کې په خپله د افغاني گروپونو له خوا د نومليکني پروسه تر سره شي، ددې کار د شفافيت، قانونيت او مشروعيت تضمين څوک کوي؟

يوزيات شمېر تحصيل کړي افغانان پر بېلابېلو تنظيمي ايډيالوژيو وېشل شوي، زيات احتمال دی، چې د انتخاباتو کميسيون د راجستر پروگرام کې به هم ونډه ولري، نو ددې خطر شته چې دوی به د ثبت او راجستر پر وخت خپلې تنظيمي لېوالتياوې په پام کې وساتي او د خپلې خوبې اشخاص به ثبت کړي.

۵- د عامه شعور د کچې د ټيټولاي ستونزه: د راجستر پر وخت يوه ستونزه دا هم ده چې دې پر خلک د انتخاباتو پر ارزښت

او ماهیت سم نه پوهېږي، کېدی شي له نوم ثبتونې او راجستر سره چندان لېوالتیا ونه ښيي او یو شمېر خلک به تفاوته پاتې شي، نو دا ټول عوامل ددې سبب ګرځي، چې د ووتړانو شمېر د هغوی تر اصلي شمېر راکم شي.

۲- د کوچیانو د نومليکني ستونزه: د افغانستان د نفوسو یوه درنه برخه کوچیان تشکيلوي، چې د بېلابېلو سرچینو په استناد یې په ټول هېواد کې شمېر د (۲-۴) ميلونو وګړو تر منځ دی، کوچیان سخت او ګرځنده ژوند لري، د ژمي مېنه یې پر یوه ځای او د دوبي یې پر بل ځای وي او پاتې وخت یې په سفر تېرېږي، کېدی شي، د کوچیانو د نفوس له یاد شوي رقم څخه نیمایي یې د ووت مستحق وي، که چېرې د کوچیانو د نومليکني لپاره یوه اساسي تګلاره جوړه نه شي، نو زموږ د ولس یوه درنه برخه به له انتخاباتو بهرې پاتې شي.

ب- د ووتړانو د انتخاباتو ستونزې: کله چې په هېواد کې د ووتړانو د راجستر لړۍ پای ته ورسېږي، او انتخابات پیل شي، نو انتخابات به هم له یو لړ ستونزو سره مخامخ وي او چې دلته یې د ځینو یادونه کوو:

۱- د انتخاباتي حوزو د تثبیت ستونزه: د انتخاباتو کمیسیون کېدی شي، هڅه وکړي چې د خلکو د راټولېدو په مهمو مرکزونو لکه د ولایتونو، ولسوالیو په مرکزونو او ځینې نورو مهمو ځایونو کې د رایې ورکولو مرکزونه جوړ کړي، دا مرکزونه کېدی شي له بېلابېلو کلیو واټن ولري، نوزیات شمېر خلک به زړه ښه نه

کړي چې له لرې ځای څخه په خپل لگښت د رایې ورکولو مرکزونو ته لارې شي او که دا لگښت کومه خاصه ډله ورکوي، نو انتخابات به هم د هغوی په گټه تمام شي.

۲- د بنځینه ووتیرانو د انتخاباتي حوزو ستونزه: تر ټولو غټه ستونزه د بنځینه ووتیرانو ستونزه ده، چې حاضرې به نه شي، تر خپل کور او کلي بهر چېرې لري د انتخاباتو مرکزونو ته لارې شي، په انتخاباتو کې د بنځو د گډون په باب پوهاوی هم یوه بله ستونزه ده چې بنځې به ورسره لاس او گربوان وي.

۳- د کوچیانو د انتخاباتي حوزو ستونزه: لکه څنگه چې مو دمخه یادونه وکړه، کوچیان گړځنده ژوند لري، نو دوی ته ستونزمنه ده چې یو یا څو واحدو مرکزونو ته د رایې اچونې لپاره لارې شي، نو په دې ډول که دوی تر دې د مخه زیات راجستر شوي هم وي، نو زیاتې رایې به یې نا استعماله پاتې شي.

۴- متفرقه ستونزې: پر پورتنیو یادو شویو ستونزو سربیره یو شمېر نورې ستونزې هم شته، لکه ترانسپورتي، لوژستيکي، د وخت کمی، تبلیغاتي، ذهني، سیاسي، تخنیکي او نورې ستونزې، چې د انتخاباتو د کمیسیون گروپونه به ورسره لاس او گربوان وي، خو اوس راځو دې ته چې دا ستونزې د حل لارې لري او که نه؟ که چېرې د حل لارې ورته ونه لټول شي یا پیدا نه شي او بیا دا ستونزې پرې حل نه شي او دا یادي شوي ستونزې همدا سې لاینحله پاتې شي، نو بیا خو بڼه دا ده چې بېخي د راجستر لړۍ پیل نه شي او نه عمومي انتخابات ترسره شي، ځکه چې په داسې

شرایطو کې د عادلانه انتخاباتو ترسره کول ناشوني دي او تر ناعادلانه انتخاباتو، نه انتخابات بڼه په دې دي، چې د نا عادلانه انتخاباتو په نتیجه کې د انتخاباتو د مشروعیت او تأیید ترچتر لاندې یو نا عادلانه مشرتوب ډېر دروند بار دی چې د ولس پر اوږو پرېوزي او که هسې له انتخاباتو پرته یو خپلسری حکومت خپل واک وغځوي، نو هغه کې د ولس مسئولیت ځکه ډېر زیات نه دی، چې دوی خو انتخابات کړي نه دي، په خپل سر راغلی او په خپل سربه بېرته ځي.

خو زموږ په کلتور کې د ا متل دی چې که غر هر څومره لوړ دی پر سړي لار شته، د هر مشکل او هرې ستونزې حل لارې شته، چې که په ژور ډول تشخیص او عمل پرې وشي ستونزې ورسره حلېدی شي، نو د پورتنیو ستونزو د حل او عادلانه انتخاباتو د ترسره کولو لپاره دلته څو وړاندیزونه کوو:

۱- د ووتیرانو د نوملیکنې لپاره عمومي ستراتیژي:

د رایې ورکونکو د راجستر لپاره باید تر هرڅه لومړی یوه لیکلې ستراتیژي جوړه شي او ټولو هغو اړخونو، ستونزو او حل لارو ته په کې اشاره وشي، چې عادلانه ټاکنو ته زیان رسوي دا لیکلې ستراتیژي باید د انتخاباتو د کمیسیون ټولو دفترونو او کار کوونکو ته ورسول شي او هغوی پرې بڼه ځان پوه کړي.

۲- د نوملیکنې لپاره د افرادو جذبونه:

طبعاً د انتخاباتو کمیسیون به په مهمو ولایتونو او ممکن په هر ولایت کې ساحوي دفترونه جوړوي، کله چې ساحوي دفترونه په

خپل تشکیل کې د نومليکنې لپاره افراد جذبوي، نو دا بايد د ټولو اداري واحدونو د نفوسو، جغرافيايي موقعيت او دهغو اداري واحدونو اتنيکي جوړښت د څومره والي او څرنگوالي له مخې په پام کې ونيسي، د هرې ولسوالي او هر اداري واحد لپاره بايد د همغې ولسوالي تحصيل کړي اشخاص استخدام کړي، چې د همغې سيمې د خلکو په ځوې ځوې بوي ښه بلد وي.

۳- د ښځو نومليکنه:

په ډېرو کليوالي سيمو کې لا عام ذهنيت دې ته جوړ نه دی، چې ښځې دې راجستر شي او يا دې په ټاکنو کې گډون وکړي، نو ددې ستونزې د حل يوه لاره دا ده، چې د نومليکنې لپاره دې په غوڅ ډول نارينه کار کوونکي نه استخدامېږي، په هره ولسوالي کې لس شل تحصيل کړې او نيمه تحصيل کړې ښځې پيدا کېږي، همدا ښځې دې د راجستر په پروگرام کې جذب شي او ښځې دې د ښځو له خوا راجستر شي، په دې ډول به د حساسيت مخه ونيول شي.

۴- د عامه ذهنيت ښه والي حل لاره:

د عامه ذهنيت د کنترول او ښه والي لپاره ښه لاره دا ده چې د راجستر په پروگرام کې د کلي مشر، ملک او روحانيون يا ملا امامان هم شامل شي، په دې ډول به د راجستر د پروگرام پر ضد د تبليغاتي کمپاين مخه ونيول شي او ټول به په واحد پروسه کې شريک شي.

۵- د کوچيانو د ستونزې حل:

د کوچيانو د راجستر لپاره بڼه لاره داده چې د راجستر په پروگرام کې خپله د کوچيانو د خپلونو استازي شامل شي، ددې د ټولو خپلونو شمېر ۱۵۰ خپلونو په شا وخوا کې دی، نو که د راجستر په پروگرام کې د کوچيانو لږ تر لږه ۱۵۰ استازو ته ونډه ورکړل شي، کار به ډېر اسانه شي.

۶- د انتخاباتي حوزو د ستونزو حل:

هر څومره چې د انتخاباتي حوزو شمېر زيات وي، په همغه اندازه رايې ورکونکو ته اسانتيا پېښېږي، د ټول افغانستان په کچه د (۵۰) زرو په شا وخوا کې جامع مسجدونه دي، که د هر جامع مسجد مخه او يا د هغه انگرې يوه انتخاباتي حوزه وگڼل شي او دوه ورځې د ټولو انتخاباتو لپاره په پام کې ونیول شي، يوه ورځ د بنځو او يوه ورځ د نارينه و لپاره نو په انتخاباتو کې د ډېرو خلکو د گډون احتمال شته.

۷- د فني او مسلکي اشخاصو جذبول:

په انتخاباتي پروسه کې چې هر څومره زيات مسلکي او فني اشخاص داخل شي، د ټاکنو د بري چانس زياتېږي، د راجستر له پروگرام نه نيولې بيا تر عملي انتخاباتو پورې ددې ټولې لړۍ لپاره په کار پوه اشخاصو ته اړتيا ده.

په عمومي ډول که موږ د انتخاباتي بهير دا ټولې ستونزې او حل لارې په ژور ډول په پام کې ونيسو او هغه گام پر گام عملي کړو، نو د عادلانه انتخاباتو د بري چانس زياتېږي او له دې پرته انتخابات د وخت، پيسو او نورو امکاناتو ضايع کول دي او بس.

د خدمت معيار

دا ليکنه هم د هيلې مجلې د ۱۳۷۹ل کال په (۳) گڼه کې خوندي شوي ده.

په وروسته پاتو ټولنو کې دکار وېش په پوره او منظم ډول نه وي رامنځته شوی او يا ورته ډېر ارزښت نه ورکول کېږي، تخصصي څانگې جوت ځای نه لري او يا يې دکار مخه نيول کېږي، مسلکي کادرونه دخپل آر مسلک ترڅنگ اړ دي دويم او درېيم کار ته هم لاس وغځوي او خپل ژوند خړوب کړي، همدغه او ځينې نور لاملونه وي، چې وروسته پاتې ټولنه نوره هم وروسته پاتې ساتي او دپرمختگ مخه يې نيسي. کله چې په يوه ټولنه کې دکار وېش نه وي رامنځته شوی او د ټولني ټول وگړي دکار پر وېش قانع شوي نه وي، نو د خدمت کولو کچه او معيار هم نه معلومېږي. ځکه څنگه ارزولای شو چې چا په کومه برخه کې، څومره او څنگه کار کړی دی؟ کله چې په ټولنه کې کار وېشل شوی نه وي، د خلکو او په تېره بيا دعوامو غوښتنې هم خپله موخه نه شي څارلاي، بلکې ډېر ځله بې ځايه هم وي. د بېلگې په توگه که په ټولنه کې يو چا د خپل نسبي خدمت او هڅې له کبله يو څه نوم وگاتې او د خپلې څانگيزې پوهې له لارې يې ټولني ته يو گټور کار وکړ، نو عام وگړي له هغه نه

دنورو هر ډول اړتيا وړ کارونو د سرته رسولو هیله لري. طبعاً دا ډول کارونه د هغه شخص په وس پوره نه وي، نو ځکه خو دعوامو هیلې نه شي پوره کولای، دا کار په خپل ځانگیز کار کې د ده پر گټلې نوم هم ناوړه اغېز کوي او په نتیجه کې په یوه ځانگړې څانگه کې د ټولني د یوه خدمتگار خدمت هم له یاده وځي.

زموږ په شان وروسته پاتې او وروسته پاتې ساتل شویو ټولنو کې خدمت کولو بله لویه رېږه داده، چې ډېرو سیاستوالو او نورو خدمت په نامه شعارونه ورکړي، خو وروسته یې سر خیانت ته وتلی دی. د «خدمت» شعار اوس په عامو خلکو کې دومره بې باوره شوی، چې څوک د خدمت نوم واخلي، نو د خلکو په ذهن کې خیانت تداعي کېږي، نو اوس که یو څوک د رښتیني خدمت هیله هم لري، څوک پرې باور نه کوي. ان که څوک د خدمت عملي بېلگې وړاندې هم کړي، بیا هم ځینې وایي: «دا خو ځکه داسې خدمتونه کوي او ځان ښه سپری کوي، چې خلک تېر باسي په دې کې یې هم چل دی». زموږ په ټولنه کې د ټولني اصلي خدمتگاران په یوه او بل نامه تورن، بدنام او دعوامو د ټیټې ذهني کچې د ناباوري ښکار شوي. زموږ په ټولنه کې بله ستره نیمگړتیا داده چې خدمت په مسلک او کار کې نه افاده کېږي، بلکې په اند او گروهې پورې تړل کېږي، هرې سیاسي او گروهمني ډلې دخپل واک پرمهال خپل نالوستي او نامسلکه کسان پر مسلکي پوستونو او څوکیو کېنول او ډېرې توندې لنډ مهالې خو ډېرې ځپونکي او شاتمبونکې اغېزې یې پرېښودي. له څو تېرو او غبرگېدونکو

پېښو څخه د مسلک خاوندانو او نورو ډېرو پوهانو ته دا نهيلي
پيدا شوه، چې ياره «افغانستان د استثنا تو هېواد دی دلته هر
ناممکن شی ممکن او هر ممکن شی ناممکنېدلاى شي» نوموړ ته
څه په کار وه چې سر مو په خپل مسلک کې سپين کړ او د زړه وينې
مو وڅښلې؟

ځينې کسان هر خدمت د گروهې په تله تلي؛ د کار لاسته راغلي
ثمرې او مېوې ته نه گوري، بلکې دېته گوري چې دا د چا په هڅه
رامنځته شوي دي. دلته په واقعيت کې دهر خدمتگار کار دهغه د
اخلاقو او گروهې په هنداره کې مطالعه او ارزول کېږي: «پلانی بڼه
ډاکتر دی خو افسوس چې عقیده يې خرابه ده. زه به دپلانی
انجنيري څه کړم چې عقیده کې ټينگ نه دی، پلانی به بڼه تکړه
پوهاند وي خو په پلانی گوند کې دی او پلانی...».

دلته پر دې بحث نه کېږي، چې پلانی ټولني ته څه وړاندې کړل،
بلکې د يو چا د خدمت او سریتوب معيار په دې پورې تړل کېږي،
چې دده په ذهن او فکر کې څه گرځي؟! د ټولني يو شمېر وگړي بيا
دهمدغه ذهني ابهام په تلې هر څه تلي، هغه هم داسې چې هر څوک
له خپل ځان سره د خدمت ارزونې او ټاکنې لپاره بېلابېل معيارونه
لري. څرنگه چې په ټولنه کې د خدماتي کارونو وېش نه دی رامنځته
شوی، نو د خدمت معيارونه هم نه دي مشخص شوي او نه يې
بريدونه ټاکل شوي دي. له دې کبله که هر څوک او د ټولني هر
خدمتگار په يوه ځانگړې څانگه کې ټولني ته د زياتو خدمتونو

جوگه هم شي، بيا به هم د ټولني د ټولو وگړو په ذهن او فکر کې يو
شان مقبوليت ونه لري، نو خدمتگار بايد څه وکړي؟.

کله چې په ټولنه کې د يو چا د خدمت معيار معلوم نه وي او يا په
ټولنه کې د خدمت د ارزونې کچه راتپيته وي، نو خدمتگار طبعاً د
اوږدې او سترې کوونکې مبارزې له کبله نهيلی کېږي، د ده دا
نهيلي نه يوازې دده پر فزيکي او روحي ژوند ناوړه اغېزه کوي،
بلکې د ده پر کورنۍ هم اغېزېښدي او همداسې ټولې ټولني ته
غځېږي. کله چې څوک په گانده (اينده) کې د يونېک او غوره کار
د خدمت تکل کوي، نو چې د تېرو خدمتگارانو د ژوند حال او
وروستی برخليک وويني، نو په خپل کار کې ټکنی او پښه نيولی
کېږي او ځينې خوپه کې بېخي له خپل پلان کړي کاره تېرېږي.

د دغسې حرکت په نتيجه کې په ټولنه کې د خدمتگارانو شمېر
راکمېږي، د خدمت کچه ټيټه او ټولنه شاته پاتې کېږي. د بنسټيز
کار د سرته رسولو په مقصد او په ټولنه کې د خدمتگارانو دنهيلي
دمخنيوي لپاره يوه غوره او اساسي لاره داده، چې هر څوک په ټولنه
کې د خدمت او نېک کار د سرته رسولو هيله لري، نو له سره دې
په زړه او ذهن کې د قربانۍ او بلهارۍ روحيه وروزي او د هېڅ ډول
مادي او مانيز امتياز هيلې دې نه لري، ځکه چې د خدمتگارانو او
د ټولني دعام ولس د ذهني کچې ترمنځ زيات واټن دی، د ټولني
عام خلک ددې ذهني وس نه لري چې خپل پالونکي او خدمتگاران
ونازوي او د ځواک څښتنان د لنډ مهالي عيش او عشرت له کبله د

ټولنې د خدمت او د هغو د خدمتگارانو د پاللو جوگه نه دي او نه هغو ته خپل پام را اړوي.

که چېرې د هرې برخې خدمتگاران له اروايي پلوه داسې تسکين کړي چې: «همدا مې ټولنه ده او همدا يې معيارونه، خو دې سره سره بيا هم ورته په يوې الهي، ملي او هېوادنۍ مينه کار کوم او د هېڅ ډول مادي او مانيز امتياز هيله نه لرم» نو بيا خو کېدې شي چې له ډېرې ذهني او رواني ستړيا او نورې نهيلۍ سره مخامخ نه شي، ځکه چې ده له سره خپله ټولنه او د هغې معيارونه تللي دي. که خدمتگاران په همدې روحيه په ټولنه کې کار وکړي او نور هم دا لاره تعقيب کړي، نو د خدمتگارانو شمېر به زيات شي او ټولنه به هم ډير مختگ پر لوري روانه شي، کله چې ټولنه نسبي او بيا نور پرمختگ وکړي، نو په ټولنه کې د ځينو ارزښتونو او معيارونو د بدلون امکان هم زياتېږي، بيا به نو ټولنه په ټاکلو معيارونو هم خدمتگاران پېژني او هم خاين، خو تر هغه دمخه د استاد روحي په اند: «په وروسته پاتې ټولنه کې د خدمت او شخصيت معيار معلوم نه وي» خدمتگاران بايد له هر چا څخه د ډېر عزت او پالنې هيله ونه لري او د قربانۍ په زغملو سره خپل کارونه ترسره کړي.

فکري خلا

دا ليکنه د هيلې مجلې په يوه گڼه کې خپره شوې ده.

په هره ټولنه يا هېواد کې چې سياسي ثبات له منځه لاړ شي او يا وسلوال پوځ وپاشل شي، نو سم له لاسه ورسره عمومي انارشي رامنځته شي، سياستوال دې پېښې ته د(قدرت خلا) وايي او تل هڅه کوي چې په ټولنه کې دا ډول تشيال (خلا) رامنځته نه شي. د سياسي او پوځي واک دخلا يوه عملي بېلگه تر ننه لس کاله وړاندې زموږ په خپل هېواد کې پېښه شوه، کله چې دپخواني شوروي پلوي حکومت مشر ډاکټر نجيب الله پاکستان پلوی، ايران پلوی او يا هم د يو بل ډول روس پلوی ډلو ډلگيو له خوا تر سخت فشار لاندې راغی او اړ شو چې له واک نه لاس په سر شي، نو په هېواد کې يې د سياسي بې ثباتۍ او د قدرت خلا رامنځته کېدو دمخنيوي په باب دملگرو ملتو سازمان ته لمن وغورځوله، چې دنوي بدلون په راتلو سره به سياسي او پوځي ځواک رامنځته شي او ټولنه به له کنټروله ونه وځي.

ډاکټر نجيب الله چې دمجاهدينو له بېلابېلو ډلو سره ډېر کلونه جنګېدلی و، سياسي ظرفيت او د اکثرو ډلو تر منځ دځواکونو انډول ورته معلوم و. په پايله کې همغسې وشول چې هغه اټکل کړی و.

په افغاني ټولنه کې د سياسي خلا له راپيداشوي ناورين څخه نه يوازې افغاني ټولنې، بلکې ټولې نړۍ د عبرت بڼه درس واخيست، خو اوس هم پر هغه اساسي لامل غور نه کېږي، چې د سياسي تشيال درامنځته کېدو سبب گرځي.

د سياسي خلا درامنځته کېدو اساسي لامل، فکري تضاد، بې اتفاقي، فکري کمزوري او يا هم هغه فکري خلا ده چې پر يو واحد ارمان او يا هم پر ځانگړي ټکي دټولو او يا زياتو خلکو د راټولېدو او توافق چانس له منځه وړي. په حقيقت کې همدا فکري خلا ده چې په يوه ټولنه کې سياسي گډوډۍ او پوځي لاسوهنې ته لاره برابروي. په زياترو ټولنو کې ځينې داسې ايډيالونه وي چې ديو ملت ټول وگړي او سياسي ډلې پرې راټولېږي او درناوی يې کوي. ملي، عقیده يي او هېوادني ارزښتونه هغه ستر ارزښتونه دي، چې ديو ملت او هېواد دتشکل سبب گرځي.

ليکوال او شاعر دټولني هغه پارکي دی چې تر ټولو زيات دملي ارزښتونو پالنې او ځلونې ته ژمن وي، ځکه خو ليکوال ته دټولني سترگې او دهغه تخليق يانې (ادب) ته دټولني وجدان وايي. دټولني ځينو وگړو ته بې ايډياله ژوند گران نه دی، خو شاعر او ليکوال بې ايډياله ژوند نه شي کولای او که کوي يې هم دا مانا لري چې يو بې روحه کالبوت دی. زموږ يو شمېر شاعران او ليکوال اوسمهال له همدغه فکري بحران او خلا سره مخامخ دي. هغوی چې به پخوا يو ارمان او ايډيال ته متعقد وو، پر ايډيالونو باندې د ډول ډول ناخوالو د راتلو له امله سخت مړاوي دي.

اساسي خبره داوه چې ځينو ليکوالو دخپل ځان لپاره واره ارزښتونه او ايډيالونه ټاکلي وو، لکه سياسي، سيمه ييز، قبيله يي او نور... نو کله چې پر دې ډول ارزښتونو گردونه راغلي، نو دوی هم ورسره مړاوي شوي دي.

يو شمېر نور بيا سياسي توپانونو او نورو ناخوالو دومره وارخطاکري چې هېڅ نه پوهېږي څه وکړي او کوم ارمان ته ډډه ولگوي. دا ډول ليکوال له يوې فکري خلا او بحران سره مخ دي، ليکنې يې کوم مشخص لوري نه شي څارلای او نه په کې کوم ځلند مانيز جوهر پروت وي. ليکنې يې بې ارمانه وي، ارمان او ايډيال د ليکوال لپاره د روح مثال لري او بې روحه ليکنې د مړو ليکنو حيثيت لري.

دبې ايډيال له ليکوالو بله ستونزه داده، چې له ډول ډول فکري تېروتنو سره مخامخېږي، متضادې ليکنې ورڅخه کېږي او د شخصيت ثبات ته يې زيان رسېږي، د شخصيت بې ثباتي چې زموږ په ټولنه کې زياتره په اخلاقي انحراف او فکتور پورې تړل کېږي، د ليکوال د يوه اثر د اغېزمنۍ لپاره ډېره مهمه خبره ده. په وروسته پاتې او قبيله يي ټولنه کې اخلاقي معيارونه او د شخصيت ځانگړنې ډېر زيات مطرح دي، نو هغه څوک چې غواړي پخه او تلپاتې ليکوالي وکړي، بايد دهغې لپاره پاڅه مانيز بنسټونه هم ولري او دخپلې ليکوالۍ لپاره تلپاتې، پراخ او ستر انساني ايډيالونه انتخاب کړي، نو په دې ډول به په ليکوالۍ کې له فکري بحران او خلا څخه وژغورل شي.

مجاهد او جنگسالار

دا ليکنه هغه وخت شوې وه، چې د مجاهد او جنگسالار پر اصطلاحاتو په رسنيو کې تود بحث روان و او بيا هماغه مهال د کوربت مجلې د ۱۳۸۳ ل کال په (۶) نېټه کې چاپ شوې ده.

په سياسي پلوه «مجاهد» اصطلاح په اسلامي سياسي بحران تر پيل (۱۳۵۷) ل کال وروسته استعمال شوه او پر افغانستان باندې د شوروي يرغل په ټولو کلونو کې يې د مذهبي او ملي مشروعيت ټول پړاوونه ووهل، نو ځکه په همدغه دوران کې «مجاهد» د ولس د زړونو تل ته ننوت او د منښت او گرانښت مراتب يې حاصل کړل، ان تر دې بريده چې که يو «مجاهد» د شريعت تر پولې خوا هم ځينو کارونو ته لاس ورووړ، نو خلکو پرې پرده خوړوله او ويل يې خیر دی پروا نه کوي مجاهد دی... رښتيا هم افغان ولس د جهاد په لوبښي کې د خپل هېواد د ازادۍ او سرلورۍ لپاره بې سارې قربانۍ ورکړې او خپل ځان يې دنړۍ په ولسونو کې د يوه اتل په توگه تثبیت کړ، په پاکستان کې اوو او په ايران کې اتو کمونيزم ضد او حکومت مخالفو سياسي تنظيمونو چې اکثر يې تر شوروي يرغل دمخه په دې هېوادونو کې ځالي کړې وې، په شوروي يرغل سره ځان ته جهادي مشروعيت حاصل کړ او د جهاد مشري يې راخپله کړه، ولس له ناچاری اړ و د شوروي پر ضد جهاد ته دوام ورکړي، که څه هم په لوړه کچه او تش

لاس دې وي، سياسي تنظيمونو ته دا بڼه فرصت و، چې د افغان ولس او د شوروي مخالفو هېوادونو په تېره بيا امريکا متحده ايالات، سعودي عرب او نورو ترمنځ يو حاييل رامنځته کړي، له هغوی څخه وسلې او پيسې ترلاسه کړي او ضمناً دا ورته هم په گوته کړي چې د ولس رهبري زموږ په لاس کې ده او دا ټول ولس موږ راپاخولی دی. د همدغه مهارت په نتيجه کې سياسي پوځي، تنظيمي مشرانو د جهاد په ټول بهير کې د شهرت بڼه شان او شوکت تېر کړ، کله چې شوروي لښکرې له افغانستان څخه ووتلې نو تر هغه وروسته جهادي مشروعيت هم ورو ورو کمزوری شو، هغه جهادي ډلې او تنظيمي مشران چې تر دې دمخه يې هر روا او ناروا عمل مشروع گڼل کېده او مذهبي جذبه يې پر سياسي تدبير ډېره غالبه وه، له سخت چلینج سره مخامخ شول، د دې ډلو مشرانو سياسي منطق ډېر کمزوری او تر جگړه ييز بهير ډېر شاته پاتې و، د شوروي لښکرو تر وتو وروسته په افغانستان کې مذهبي او ملي جنگ ورو ورو پر سياسي او قومي جنگ بدل شو، دا داسې يو حالت و چې اکثرو جهادي مشرانو پرې دمخه فکر نه و کړی، د جهاد نړيوال ملاتړ په همدې وختونو کې ورو ورو کمېده، د جبهې ليکې کمزورې کېدلې او د واک د نيونې لپاره په پټه او ښکاره تر مذهبي ارزښتونو اخوا ائتلافونه او سازشونه جوړېدل، يو شمېر جهادي او جهاد نما ډلې په کابل کې له يو شمېر الحادي او قومي ډلو سره د سازش په لټه کې شوې، څرنگه چې دا ډول هڅې د ملي گټو پر ضد وې، نو د عامه مشروعيت پر ځای يې عامه کرکه

راوپاروله. د سازش او ائتلاف له لارې پر کابل باندې بېلابېل او مختلف تنظیمونه واکمن شول او ورسره ټول هېواد ته د نامشروع جگړې لمبې خورې شوې، هر ځای ته ټوپکواکي وغځېده. حالات دومره ترینګلي شول، چې هېواد ته د تجزیې خطر پېښ شو، ولس له دې حالت تر پوزې راغی او خبره د انفلاق تر بریده ورسېده، پخوانیو جهادي ارزښتونو خپل رنگ او خوند بایلود. پخوانیو سیاسي او مذهبي اصطلاحاتو ته نوې نومونې راووتې، قومندان، ټوپکي، ټوپکوال، نامسووله اشخاص، جگړه مار ټوپکسالار، جنگسالار او داسې نور. ددې نومونو یو غټ علت دا و چې پخوانی مجاهد د خپلو عملونو له مخې تننی مجاهد نه و. مجاهد او جهاد له معنوي پلوه د بهرني يرغل پر وړاندې له مبارزې څخه خپل مشروعیت ترلاسه کاوه، خو نن چې هره خوا خپلمنځي جگړه شروع وه او ټوپک کارېدل، دې جنگ بله مانا لرله، دا د قدرت لپاره د هوسونو جنگ و، څرنگه چې د جنگ بڼه بدله شوله، همداسې د جنگ اصطلاحات او مفاهیم هم بدل شول. د پخوانیو مجاهدینو یوشمېر ډلې او اشخاص چې په نوي جنگ کې رابنګېل وو، له دې نويو اصطلاحاتوسره یې سخت مخالفت کاوه، دوی هڅه کوله چې پخوانی سپېڅلي توري او سنیو نامشروع امتیازاتو او کړنو ته مشروعیت ورکړي او د تېرې توري په برکت خپله اوسنۍ گناه بایزه او بښلې وښيي، خو دې خبرې ته یې پام نه و، چې پخوانی شغل هېڅکله هم د اوسني شغل ځای نه نیسي او نه یو د بل پرځای کارېږي، مثلاً پخوا یو څوک ناوای و، بیا یې ناوایتوب پرېښود،

او قصابي يې پيل كړه، اوس د قصاب پر دندې او غولي ولاړ دی، نو څوك ورته د نانواى خطاب نه كوي، بلکې قصاب يې گڼي. د ځينو مجاهدينو په اړه هم همدا مثال صدق كوي، يو وخت كې يو چا جهاد كاوه او ځان يې د جهاد پر ټولو اصولو برابر كړى او پسوللى و نو خلكو ورته مجاهد ويلې، خو كله چې همدې خلكو د جهاد تر پولو پښې واړولې او نورو كارونو ته يې لاس كړ، نو بيا خلكو ورته نور اصطلاحات چې د هغوى له عمل سره منطبق او مصدق وو و كارول، كه چا د خلكو د ځورونې لپاره ټوپك گرځاوه، هغه ته د ټوپكي او كه چا پاتك درلود هغه ته د پاتكي اصطلاحات و كارېدل. حقيقت دادى چې له جهادي حالت نه نامشروع ټوپكي حالت ته د ځينو اشخاصو او بنسټل يوه پروسه وه، هر څوك چې په دې پروسه كې شامل وو، هغوى دويم نومونه خپل كړل. د طالبانو د واكمنۍ پر مهال ټوپكوال او پاتكوال ټول له يوې مخې د هېواد په يوه گوټ كې را ايسار كړاى شول، خو د امريكا د متحدو ايالاتو د پوځي يرغل په نتيجه كې د ټوپكوالو مشران يو ځل بيا را ژوندي شول، په سياسي او پوځي برخه كې يو ځل بيا ورته تر خپل استحقاق او استعداد پورته امتيازات وركړاى شول، ولس له همغه پيله د طالبانو پر وړاندې پر دا ډول بديل خوښ نه و، خو امريكايي ځواكونو او نړيوالې ټولنې د خلكو د هيلو خلاف ټوپكوال په زياتو امتيازاتو ونازول، ولس له همغه پيله دې خلكو ته د دوى د شان مطابق اصطلاحات و كارول، هغوى چې تر ټولو زيات ټوپك او وسله وال اشخاص يې درلودل او په دولت كې يې تر ټولو زيات

امتیازات ترلاسه کړي وو، د جنگسالار او ټوپکسالار په نومونو ونومول.

په دې تېرو دريو کلونو کې د جنگسالار پوځي اصطلاح ډېره زیاته سیاسي مانا او اغېزه راخپله کړې، هر څوک جنگسالار یادوي او غندي یې، خو هېڅکله هم چا کوم شخص جنگسالار ته گوته نه ده نیولې او څوک یې په دې نوم نه دی نومولې. جنگسالاران هم هېڅکله دا اصطلاح پر ځان نه مني او د داسې اصطلاح کارونه د مجاهدینو توهي گڼي. دا چې په افغانستان کې اوس څوک جنگسالار دی او څوک مجاهد، مخکې پرې په ضمني ډول تبصره وشوه، خو یو شی چې حقیقت دی هغه دادی چې اوس په افغانستان کې جنگسالاران شته، هم په دولت کې دي او هم تر دولته بهر، یا رسمي او نا رسمي جنگسالاران دواړه شتوالی لري، د جنگسالاری اصطلاح هم باید په دقیق ډول وکارول شي، که یو څوک مجاهد ته جنگسالار ووايي، نو بېشکه دا د مجاهد په حق کې ظلم دی او گناه ده، خو که څوک جنگسالار ته مجاهد وایي، دا نو بیا تر هغه زیات ظلم دی او گناه ده، په حقیقت کې هر هغه څوک چې د وسلې په زور تر خپل استعداد او استحقاق پورته امتیاز ترلاسه کوي، هغه جنگسالار دی، که هغه پخوا هر څوک و سپین و که تور، مجاهد و که نه و، د جنگسالار د تعریف په باب پخوانۍ بڼېگنې او بدگنې د محاسبې وړ نه دي، بلکې د هغه اوسنۍ کړنې د محاسبې وړ دي. د پخوانیو بڼېگنیو په مقابل کې د اوسنیو بدگنیو بڼل داسې مانا لري، چې موږ ناروغ ته د اصلي درملو پر ځای

تاریخ تېر درمل ورسوو، طبیبان پر دې پوهېږي چې ناروغ ته تاریخ
تېر درمل څومره زیان ورسولای شي.

سرشمېرنه که سرغوځونه؟

دا ليکنه هغه مهال شوې وه، چې په افغانستان کې د امتحاني احصايې بهير پيل شوی و او د احصايې په اړه تاوده بحثونه او تشويشونه روان وو، په ځينو ولايتونو کې چې امتحاني سرشمېرنه اخيستل شوې وه، هلته هم د درغلي زيات احتمالات وو، وروسته بيا په ننګرهار کې موږ د سرشمېرنې په اړه يو علمي سيمينار هم جوړ کړ، چې ګڼ شمېر افغان ليکوالو، څېړونکو، د احصايې د مرکزي رياست لوړ پوړو چارواکو او همدارنگه د ځينو کورنيو او بهرنيو موسسو استازو په کې ګډون کړی وو. په دې سيمينار کې موږ د مستندو دلايلو او شواهدو له مخې، دا امتحاني احصايه نيمګړې او له درغلي ډکه ثابته کړه. چې دا مهال زموږ د ځينو څېړونکو لاسته ورغلي وو. په دې اړه زما نورې ليکنې هم شته چې هغه به يو ځل بيا خپرې کړم. دا ليکنه همغه مهال د هيلې د ۱۳۸۲ل کال په (۱) ګڼه کې چاپ شوې ده. درانه لوستونکي يو ځل بيا ددې حساسې موضوع په هکله ددې ليکنې لوستونه رابولم.

د بن د توافقاتو له مخې د افغانستان د دولت يوه دنده دا ګڼل شوې وه، چې په افغانستان کې به عمومي سرشمېرنه ترسره کوي، نړيوالې ټولنې ژمنه کړې وه، چې په دې کار او چار کې به له افغان

دولت سره مرسته کوي. د بن پرېکړې تقریباً له خپل وخت و مهال سره عملي کېږي، خو نه کټه مټه او سل په سلو کې، خو تراوسه چې شوک د بن د پرېکړو جاج اخلي، نو تر زیاته بریده یې عملي بڼه خپله کړې ده. البته د بن د پرېکړو په عملي برخه کې هم یو شمېر درغلی، تېروتنې او تېرویسټنې شته او په راتلونکي کې یې هم اټکل کېدی شي.

د بن په توافقاتو کې پر سرشمېرنه زیات ټینګار ځکه کېده، چې دا نه یوازې د افغانستان د بیا رغونې، جوړونې او پرمختګ لپاره یو اساسي لامل و، بلکې د سیاسي چارو د سمون او رغون په لار کې یوه اساسي ستونزه هم ګڼل کېږي، رښتینې سرشمېرنه د سیاسي او قومي ډلو د سیاسي غوښتنو په کنترول، تثبیت او لاسته راوړنه کې اساسي رول لري. په افغانستان کې سرشمېرنه په تېره بیا د قومي ماهیت له مخې یوه ډېره حساسه سیاسي موضوع ده، د هرې مشروع او نا مشروع سیاسي، اقتصادي او بلې غوښتنې لپاره د قومونو کمیت وار له واره دمخه کېږي او د ستونزې د حل معیار او محک قومي شمېر ګڼل کېږي.

څرنگه چې په افغانستان کې لاتردې دمخه یوه ډېره دقیقه، کره، پوره او ټولو غاړو ته د منلو وړ سرشمېرنه نه شته، نو ځکه هره سیاسي او ټولنیزه ډله چې د قومي هویت او حقوقو تر چتر لاندې یې خپل ژوند تضمین کړی، په هېواد کې د سرشمېرنې له یوه اوږده ابهامه ناوړه ګټه پورته کوي او د هغه قوم، چې دوی ورته منسوب دي، د شمېر کچه دومره لوړه بڼیې، چې واقعیت نه لري،

په دې ډول په افغانستان کې له قومي پلوه د سرشمېرنې په بنسټونه کې زیاته مبالغه کېږي.

هغو سرشمېرنو چې د ځینو بهرنیو غرضي هېوادونو او کورنیو غرضي سرچینو له خوا ترسره شوي او پر واقعیت ولاړې نه دي، موضوع نوره هم پسې پېچلې کېږي ده. د بېلګې په توګه ځینې سرچینې په افغانستان کې زموږ د هزاره وروڼو مجموعي شمېره په سلو کې (۳۰-۳۵) محاسبه کېږي، که دا د یوې فرضيې په توګه همدومره وګڼو، نو همدومره یا تر دې زیات شمېر د تاجکو وروڼو له موجودیت څخه هم هېڅوک سترګې نه شي پټولای، خو که موږ د فرضيې په توګه همدا (۳۰-۳۵) رقم محاسبه کړو، نو د دوو قومونو مجموعي شمېر به (۶۰-۷۰) فیصده شي، د افغانستان په قومي شمېرنه یا یادونه کې معمولاً ازبکان تر هزاره ګانو وروسته یادېږي، نو که دا هم د پورتنۍ فرضيې له مخې له (۲۵-۳۰) فیصدو پورې اټکل شي، نو د درېیو قومونو مجموعي شمېر به (۸۰-۹۰) فیصدو پورې ورسېږي، پاتې (۱۰-۲۰) فیصده که دا نور قومونه لکه ترکمن، پشه یي، نورستاني، ایماق، قرلباش او نور محاسبه شي، نو سل په سلو کې پوره شول، په دې ډول نو په افغانستان کې د پښتنو د اکثریت خبره خوله چې بېخي یې د موجودیت پوښتنه راولاړېږي؟ داسې او دې ته ورته احصایې له واقعي او رښتیني حالت څخه د یوه لوري غوښتنه او تقاضا لوروي او د بل لوري منفي غبرګون راولاړوي، ځکه نو د سیاسي غوښتنو په طرح کولو کې له سرشمېرنې ناوړه ګټه پورته کېږي. هغه وخت

چې په افغانستان کې د تذکرې له مخې د نفوس ثبت او راجستر پیل شوی، نو دا هیله ډېره پیاوړې کېده، چې د وخت په تېرېدو سره به د نفوسو دقیق شمېر هم معلوم شي او بیا به دا مسئله د یوې سیاسي ستونزې په توګه نه مطرح کېږي، خو په افغانستان کې پرله پسې منفي بدلونونو او اوبستونونو نه یوازې دا هیله ټکنې او ځنډنې کړه، بلکې نورې ستونزې یې هم راولاړې کړې.

د ناوړه سیاسي بدلونونو ترڅنګ د احصایې د کارکوونکو لاسوهنه، درغلي، قومي او سیمه ییز لیدلوري هم ډېرې منفي اغېزې وشیندلې، له کومه وخت چې د تذکرو وېش پیل شوی نو ورسره سمه، قومي اړونه او بدلونه هم پیل شوي، په انفرادي او ډله ییز ډول د یوه قوم هويت ختم شوی او په احصایه کې یې په قصدي درغلي شوي ده. د دې کار یو غټ علت دا و چې د احصایې اکثره مامورین ناپېتانه وو. نه یوازې د پښتنو شمېر په کې کم و، بلکې د نورو قومونو لکه ازبک، پشه یانو، نورستانيو، بلوڅو او نورو شمېر هم په کې کم و، همدا علت و چې د نفوس په ثبت او راجستر کې دا ټول قومونه ډېر متضرر شوي دي. اکثره تذکرو ته به تاسو پام کړی وي، د تذکرې متن پښتو، خو هغه ځایونه چې باید په قلم په کې څه ولیکل شي، هغه دري دي. زما په خپله تذکره کې یې د سن په کور کې لیکلي: «چهارده ساله شصت». (پر شپېتم کال څوارلس کلن) د سترګو او وېښتانو رنګ او نورې ځانګړتیاوې خو پرېږده، له دې څخه ښکاري چې د احصایې اکثره مامورین پر پښتو نه پوهېدل.

په ټوليز ډول ډېرو کمو پښتنو تذکرې اخيستي، ددې يو علت دا و چې په افغانستان کې د تذکرې ترلاسه کول د ژوند يو ډېر مهم ضرورت نه گڼل کېده، هغو کسانو چې تذکرې يې نه دي اخيستي، هغو خود قومي هويت د بدلانه زيان نه دی زغملای او نه د احصايې مامورينو د درغلی بنکار شوي، خو هغه چا چې تذکرې اخيستي پر گڼ شمېر يې دا څپه تېره شوې، هغه پښتانه چې نالوستي وو، هغوی ته چې د احصايې مامور صيب هر څه په تذکره کې ليکلي دا نو د هغه مهرباني پورې اړه درلوده، يوزيات شمېر دا ډول خلکو ته په تذکره کې د (پښتانه) پر ځای (تاجک) ليکل شوي، کلونه پس چې يې زامن لوستوال شوي او هغوی د خپل پلار تذکره کتلې، نو بيا دې نيمگړتيا او تېروتنې ته متوجه شوي چې نړه پښتانه ته تاجک ليکل شوي دي.

د ننگرهار د سره رود په ولسوالۍ کې خوتنه داسې وو، چې پر خپلې جبارخېلۍ او پښتونواله يې سرما توه، خو کله چې يې خپلې تذکرې وکتلې په تذکره کې يې ورته تاجک ليکل شوي وو، يو چا د سره رود له يوه جبارخېل سره گپ لگاوه او ورته يې وويل: «اينه بيادر خوب شد که در تاجک هم جبارخېل پيدا شد ما خوديگم به او نها نزديک شدیم، بری ما از پشتونوليت لاپ ميزدی خوب شد که اخر بری ما خر شدی» جبارخېل وويل: «ولاچه بگويم ديگه اونا نبشته کده» هغه مخکې ورځو کې د حصارک ولسوالۍ يوه مخور وويل: «تاسې لاد سرخوود ولسوالۍ د جبارخېلو غم وړي ياست ان زموږ په ولسوالۍ کې جبارخېلو ته تاجک ليکل شوي دي»

زما يو بل ملگری په جرمني کې اوسي او د کونړ زېږ پښتون دی، په پښتو او پښتونولي کې تر توري هم تېره دی، په تېر ساپی دی، هغه راته وويل: «... دا لاشه کوي چې زما او د حاجي صاحب (مقصد يې خپل پلار و) په تذکره کې هم تاجک ليکل شوي دي.» دې سره ټولو وخنډل. د پښتنو يو شمېر سيمو کې څلور پينځه لسيزې مخکې کسبگرو ته چندان په ښه سترگه نه کتل کېدل. اکثره کسبگر له اقتصادي پلوه د وروستۍ طبقې خلک وو، نو دې کسبگرو به سره له دې چې ټول پښتانه وو، خو ځان به يې د نورو زورورو له وېرې کوم خاص قومي گروپ پورې نه تړه، کله چې به د تذکرې د وېش وخت راغی، نو دوی خو به د احصايې مامور ته له وېرې خپل قوم نه ښوده، نو بيا خبره د احصايې د مامور ترحم ته پاتې کېده او د هغوی ترحم خو معلوم و.

يوه ورځ مې له خپل ملگري شېر علم امله وال څخه پوښتنه وکړه چې په تېرو وختونو کې د تذکرود وېش برخه کې دغسې درغلي شوي، تاسو پشه يانو کې خو به د چا په تذکره کې تاجک يا پښتون نه وي ليکل شوي؟ هغه وويل: «دا عجيبه خبرې کوي ټول ده نور له تاجکو ډک دی، څومره چې دې په کار وي زه به يې سبا درته راوړم.» ما ويل نه بابا داسې به نه وي هغه وويل: «دوه ورځې ماته وخت راکړه» دوه درې ورځې وروسته يې گڼ شمېر تذکرې راوړې هغه وويل دا يې نمونه ده، زه نه شم کولای ټولې تذکرې درته راټولې کړم. په ځينو تذکره کې پشه يانو ته پښتانه خو په اکثره تذکره کې پشه يانو ته تاجک ليکل شوي وو، څو موده وروسته زه خپلې

ولسوالۍ (الينگار) ته لارم، د اساسي قانون لپاره د عامه خبرونې يوه غونډه وه، د الينگار ولسوالۍ له بېلابېلو درو څخه د بېلابېلو قومونو له خوا استازي او مشران په کې ناست وو، د اساسي قانون پر گټو، د افرادو پر حقوقو، ژبو، فرهنگ او د قومونو پر ورورۍ خبرې وشوې، کله چې خبره د قومونو ورورۍ ته راوړسېده، نو يو تن پاڅېد او ويې ويل: «زه د سالاو درې اوسېدونکي په قوم پشه يي يم، جهاد مې کړی او اوس د يوه مکتب مدير يم، دا څنگه حقوق دي، زه به د خپلې درې د ټولو پشه يانو تذکرې درته راوړم چې څه يې په کې ليکلي؟» موږ حيران شو، چې څه يې په کې ليکلي، ده يو ځل بيا ناستو خلکو ته وويل: «زموږ د درې خلک په قوم څه دي؟» ټولو ويل: «پشه يان» ده بيا وويل: «دا نو ولې يې موږ ته په تذکرو کې ليکلي: تاجک.» ده زياته کړه: «ورونو د تعصب له مخې دا خبره نه کومه، لغمان کې تاجک نه شته که وي هم ددې غرو سرو کې څه کوي؟ مقصد مې دادی چې اوس دا قانون جوړېږي، موږ يې ملاتړ کوو، خو سبا چې بيا تذکرې وپشل کېږي موږ سره داسې ټکي برکي ونه شي.»

تر الينگار وروسته موږ غربي نورستان ته لاړو، په غربي نورستان کې پشه يان، گوجر، نورستانيان او پښتانه اوسېږي، هلته هم په يوه واړه خود مخورو او قومي مشرانو په يوه مجلس کې د تنگراج له يوه وکیل (غلام سخي) څخه چې په قوم پشه يي دی، پوښتنه وشوه چې د الينگار پشه يانو شکايت کاوه چې زموږ په تذکرو کې يې تاجک ليکلي، ستاسو په تذکرو کې خو به چا ته داسې نه وي

ليکل شوي، وکيل غلام سخي په خدا شو او ويې ويل: «صیبه دا درې اکثره پشه يان دي، پورته بيا نور قومونه گوجر، وايگلي او واماڼي دي. اوس خو دا شل کاله انقلاب کې تذکرې نه دي تقسيم شوي پخوا داودخانی او ظاهرخانی کې تذکرې وېشلې شوي، هغو اکثره کې زموږ پشه يانو ته تاجک ليکل شوي، هغه وخت کې خلک ساده گان وو، په دې نه پوهېدل چې دا څه مانا؟ اوس هم چندان نه پوهېږي، خو که دا ځل تذکرې والا راغلل، نوزه به ورته وایم چې پشه يانو ته به پشه يان ليکي.»

د مرکزي نورستان وکيل گل اعظم خان او د غربي نورستان وکيل عطاء الله خان هم په دې مجلس کې ناست وو، هغوی وويل: «په نورستان کې هم دا حال دی کومې تذکرې چې دوی هغه وخت په نورستان کې وېشلې دي په اکثره کې يې نورستانيانو ته تاجک ليکلي دي.»

څه موده وروسته کابل ته لارم، له معمول سره سم د پښتو د يو هڅاند خدایي خدمتگار (...) ليدو ته ورغلم هغه ترستري مشي وروسته سملاسي راته وويل: «خبر شوې؟ ما ويل نه، څه شي نه، هغه وويل: «د استاد رشاد لمسي ته يې په تذکره کې تاجک ليکلي» ما ويل ظالمه زه دې وار خطا کړم دا خو وره خبره ده، ما ويل چې خپله يې استاد رشاد ته تاجک ليکلي... هغه يودم رابړگ شو د استاد رشاد لمسي ته تاجک از برای خدا ډېر شرم دی ډېر بې غيرته قوم، پښتون ډېر ویده قوم دی. هغه بيا زياته کره چې استاد رشاد په دې خبره خومره خفه دی. «ما هغه ته وويل تاته مې

زموږ د يوه خپلوان د لغمان د الينگار د مولوي گلندر خبره نه ده کړې چې هغه په خپلو پيسو له پاکستان نه دخپل کلي جومات ته يو لوډسپيکر راوړ او خلکو ته به يې هر سهار، ماسپينين او مازيگر وړيا نصيحت او تبليغ کاوه، خو هېچا هم ورته غوږ نه ايښوده او يو نيم به لاپه کې داهم ويل چې ددې (...) زوی ته لاگوره موږ باندې خپل ياسين پخوي، پلار به يې دکان کاوه اودى موږ ته وعظ او نصيحت کوي، څه خپل پدري کسب دې کوه.

مولوي گلندر د خلکو دې بې تفاوتۍ ډېر په تنگ او بې ارزښته کړ، بالاخره د خپل لوډسپيکر مزي يې راټول او هغه يې د جومات له منارې څخه راکښته کړ. بله ورځ يې ماته وويل: «ياره عزيزه دا پښتانه دا ددې ولس خلک دا د ابو جهل قوم دى واللّه په باللّه که څوک يې اصلاح کړي، خو چې اسرافيل ورته په غوږ کې شپېلۍ ونه وهي واللّه که يې راوينس کړي، ماته يې دسر په کاسه کې اوبه راکړې او نور ما هم همدا سې پرېښودل ځئ چې هر طرف ځئ.»

(...) ته مې وويل چې تا څخه هم مولوي گلندر جوړ شوى اخر به دخپل لوډسپيکر تنستې راټولې کړې، هغه په خدا شو ياره بېشکه چې دا د ابو جهل قوم دى دا نه اصلاح کېږي، ډېر بې غيرته دي او بېخ يې وباسې هې»

له کابله - جلال اباد ته راستون شوم، دفتر کې لاناست نه وم چې يوځل بيا شېر علم خان رانتوت خوله يې له خدا ډکه وه او همدا يې ويل (نوى انکشاف، نوى انکشاف) ما ويل څه اتوم دې کشف کړى که څنگه؟ هغه ويل اتوم نه هم بدتر. ما ويل څه دي؟ ده ويل: «د

پښتنو جوغه دار هم تاجک شو» ما ويل دا څه وايي کوم جوغه دار؟ څوک يادوي؟ د پښتو جوغه دار څوک دی؟ خو همدا (... درته يادوم چې کله د پښتو خبره راشي دده په مخکې څوک سڼ هم نه شي کولای او کله چاته د خبرو نوبت ورکوي، ما ويل هغه خو مې همغه ورځ وليد روغ او جوړ دی، څه خويي نه دي کړي؟ امله وال وويل ته غوږ نيسه، که نه خبره داسې ده: «ما غوښتل پر هغو مسايلو يوه مقاله وليکم چې مخکې مو پرې خبرې کړې وې» ما ويل کوم مسايل؟ هغه وويل: «هېر دې شول هغه د تذکرو مسايل چې د خلکو قوم په کې بدل ښودل شوی دی» ما ويل ښه ښه په ياد مې شو، ښه اوس کيسه کوه. امله وال وويل: «د همدې ډول تذکرو د پيدا کولو په لټه کې وم، هغه ورځ د روداتو پرو ته هسې د يوه کار لپاره تللی وم، يوه چا راته يوه زړه قواله (قباله) راکړه دا قواله هغه ستا د ملگري (...) د نېکه په نامه وه، چې له دوو نورو کسانو څخه يې څه ځمکه اخيستې وه، قواله مې لوستله لوستله چې د (...) د نیکه په نامه مې سترگې ولگېدې چې گورم په قواله کې يې ورته تاجک ليکلي» ما ويل نه بابا دا ناممکنه ده، برو او تاجک دا هېڅ امکان نه لري هغه هم په خندا شو او ويې ويل: «زه هم دې ته حيران يم چې هډه او گني، برو او تاجک» امله وال سبا ته قباله راوړه، په قباله کې يې يو طرف ته قوم تاجک، بل طرف ته مومند او بل طرف ته شينواری ليکلي وو. عجيبه خبره خو داده چې په قباله کې يې د يوه پلار دوو زامنو (يوه ورور ته تاجک او بل ته مومند) ليکلي، قباله مې ښه وکتله ډېره پخوانۍ نه وه، د همغه مهال وه چې دري

ژبو مرزايانو خلکو ته په شعوري او نا شعوري ډول په تذکرو کې د قومونو د اړولو لړۍ پيل کړې وه، ما امله وال ته وويل چې (...). درباندي خبر نه شي چې پوتکي به دې وباسي، هغه ويل دا ټکه خو يوازي پر (...). نه ده رالويدلې، ددې وطن پر زرگونو څه چې په لکونو خلکو رالويدلې ده، زموږ د ډېرو خپلوانو همدا حال دی، دا انجنير غني څومره شعوري او تکړه سپی دی، ته لاږ شه وگوره د هغه په تذکره کې هم تاجک ليکل شوي، ما ويل نه بابا!! «امله وال ويل راځه شرط به وتړو» امله وال زياته کړه: «انجنير غني لاشه کوي دا څو نوميالي حاجيان صاحبان او داسې نور حاجيان صاحبان چې اوس ځانونه د ټولو پشه يانو مشران او ليدران گڼي داسې اوازي او انگازې دي، چې د هغو په تذکرو کې هم تاجک ليکل شوي، خو ما خپله شخصاً د هغوی تذکرې نه دي ليدلي او چک کول يې هم څه اسانه کار نه دی.» ما ويل به هکله امله واله زه دې والله پرځان شکي کړم هسې نه چې زما د پلار او نيکه په تذکره کې تاجک نه وي ليکل شوي. يو ځل بايد زه خپل ځان هم چک کړم. لغمان کې خپل کور ته لاړم، زړه مې درب درب کاوه، دخپل پلار زاره اسناد د دوبي، ايران او د حج سفر اسناد او پاسپورت مې پيدا کړل، په هېڅ ځای کې مې د قوم لپاره د تاجک کلمه ونه ليدله، خو بيا هم زړه مې پوره تسل ونه کړ، ما ويل هسې نه چې د (...). کانه درباندي وشي، د خپل نيکه (هدايت خان) د اسنادو د ميندلو په لټه کې شوم، هېڅ پاڼه مې لاس ته راڼه وړه، له خپلې مور نه مې پوښتنه وکړه چې دنیکه مې کومه تذکره يا دهغه په نامه کوم

اسناد پاتې که نه؟ هغې ويل: «نه زويه نيکه دې ډېر پخوا مړ شوی، ان هغه وخت چې پلار دې لا وروکی هلک و، هغه وخت کې تذکري مذكرې او نور شيان نه وو، عکس چا نه پېژانده.» بيا مې زړه ولگېده.

دا خو په ختيزو ولايتونو کې دا حال و دا چې په لوگر و لويه پکتيا، غزني، لوی کندهار، هرات، بادغيس، بلخ، شمال ختيزو، مرکزي ولايتونو او خپله په کابل کې به څه تېر شوي وي؟ د ختيزو ولايتونو له دې څو بېلگو څخه يې پته لگي.

اوس دنړيوالې ټولنيې په مالي ملاتړ د افغانستان د حکومت له خوا په هېواد کې عمومي سرشمېرنه پيل شوې، خو دا سرشمېرنه دومره مرموزه او پټه ده چې هېچا ته يې پته نه لگي او هېچا ته يې معيار معلوم نه دی، مطبوعات پرې هم چندان تبصرې نه کوي او دولت يې هم د پايلو په باب ولس ته معلومات نه ورکوي. ملگري ملتونه په دې لړۍ کې په مستقيم ډول گډون نه لري او نه يې چارې د هغوی له خوا سمبالېږي، ټول کار او چار د احصايې د مامورينو په لاس کې دی او ددې سرشمېرنې پايله هم د احصايې د مامورينو په رېسټينوالي او درغلی پورې تړلې ده، لکه څنگه چې مو په افغانستان کې د احصايې د مامورينو پر تېر چلند باندې لنډه رڼا واچوله، نو د تېرې تجربې له مخې ويلای شو، چې پر اوسنۍ سرشمېرنه هم د سرشمېرنې د مامورينو ليد لوری (نظر) او فکر پوره پوره اغېز لري، د مامورينو قومي، سيمه ييز او سياسي تړاو د احصايې پر رېسټيني ثبوت تاثير غورځوي.

د اوسنی احصایې اکثره لوړ رتبه مامورین د طالب نظام تر ړنگېدو وروسته مقرر شوي، د تقرر ددې پړاو اکثره اشخاص په یوه خاص تنظیم او ډلې پورې چې د دولت اکثره حساس پوستونه یې اشغال کړي، تړلي دي. دا ډول مامورین په شعوري ډلو هڅه کوي په احصایه کې د خپلې سیمې او قوم خواته ډنډی وهي او کله چې د عمومي سرشمېرنې نتیجې اعلانېږي، نو دوی به ډېره گټه کړې وي، په نړیواله ټولنه کې هم ځینې هېوادونه او ځینې خاصې سیاسي ډلې او ډلگۍ دې سره مینه او لېوالتیا لري، چې په افغانستان کې عمومي سرشمېرنه په دقیق ډول ترسره نه شي، ځینو دا ډول کړیو په افغانستان کې دلرکيو د حقوقو شعار راپورته کړی او ځینو لادا فرضیه هم وړاندې کړې چې په افغانستان کې هېڅ قوم اکثریت نه دی، ټول اکثریت دي یا په بله وینا ټول برابر دي، دا ډول کړی د کورنیو کړیو په مرسته غواړي، دې فرضیې ته عملي بڼه ورکړي او په افغانستان کې د اکثریت او اقلیت واقعیت له منځه یوسي.

سره له دې چې په نورو هېوادونو کې سرشمېرنه د ټولنیزې پرمختیا، اقتصادي بنسټیزې او د ژوند د نورو چارو د سمبالښت لپاره ترسره کېږي، خو په افغانستان کې د سرشمېرنې غټې ټکۍ همدا قومي ماهیت دی، چې په راتلونکي کې اکثره سیاسي او اقتصادي امتیازونه ورپورې تړلي دي. په هغو ولایتونو کې چې تراوسه په اصطلاح عمومي سرشمېرنه ترسره شوې، هغه د لاندې څو دلیلونو له مخې دقیقه نه ده.

- ۱- هر کلي ته د احصايې مامورين نه دي ورغلي.
- ۲- کوم کلي ته چې ورغلي هلته له ټولو خلکو څخه پوښتنه نه ده شوې.
- ۳- ځينو کليو ته بېخي نه دي ورغلي، په احتمالي ډول يې احصائيه اخيستي.
- ۴- د احصايې هغو مامورينو چې په عملي ډول يې احصائيه اخيستي، هغوی اکثر و خپل فورمونه په پنسل ډک کړي، دا چې د کابل په مرکزي دفتر کې هغه پانې په قلم په بل شکل ډکې شوي، سپينې شوي، عوض شوي او ځينې حساس مسایل لکه قوم او ژبه په کې بدل شوي او که پر خپل ځای پاتې دي په دې باب هېڅ پته نه لگي.
- ۵- هغو ولايتونو کې چې احصائيه بشپړه شوې، د نويو ورغليو مهاجرينو او داخلي بېځايه شويو سرشمېرنه به څنگه کېږي؟ که دوی د UNHCR ثبت شوي مهاجر په دې شمېرنه کې ورگډوي نو هغوی چې له UNHCR سره هېڅ ثبت نه دي، هغوی به څنگه کېږي؟
- ۶- ايا داسې کوم ارگان او تضمين شته چې که چېرې د احصايې مامورين د چا قومي او ژبني هويت بدل کړي، نو دا بدلون بېرته اصلاح شي او په ټوليز ډول د احصايې د مامورينو د درغليو مخه ونيول شي؟
- ۷- څرنگه چې د احصايې اکثره مامورين دري ژبي دي، نو دوی چې هرې سيمې په تېره بيا پښتنو سيمو ته ځي نو څرنگه چې دوی

په پښتو نه پوهېږي د سيمې له خلکو سره په دري خبرې کوي، هغوی چې ورسره په دري خبرې وکړي، نو دوی هغه ټوله سيمه په دري ژبو کې شمېري، د احصايې د مامورينو له خوا پر دې کې شوي فورمي باندې هېڅ کليوال نه پوهېږي، چې ده ته يې په شمېر، قوم او ژبه کې څه ليکلي دي.

۸- اکثر مامورين له کابله راځي، د ولايتونو او ولسواليو د احصايې مامورين په دې کار کې چندان ونډه نه لري، دوی له سيمې سره پوره بلد نه دي، هره هغه سيمه چې ددې مامورينو خوښه شي او د دوی لوکس گاډی هلته ورتللی شي، هلته ورځي او له نورو سيمو سره سروکار نه لري.

۹- اکثر ولايتونو کې لاپوره امن ټينگ نه دی، په دې ولايتونو کې داسې سيمې او ولسوالۍ هم شته چې د احصايې مامورين خو لاشه چې د دولت عادي مامورين هم نه شي ورتللاي، دا په داسې حال کې ده چې د احصايې مرکزي دفتر اعلان کړی، چې په دې ولايتونو کې احصايه بشپړه شوې ده، دا څنگه احصايه ده له هوا څخه اخیستل کېږي که څنگه؟ د همدغو تشويشونو د رفع کولو لپاره د دولت له لومړۍ درجې واکمنو سره دوه ځله تماسونه ټينگ شول او دا ټولې اندېښنې ورته بيان شوې، خو تراوسه لاپه دې اړه کومه پرېکړه نه ده شوې او دا لړۍ لا دوام لري. پوره باور دی هغه سرشمېرنه چې د درغلی له لارې ترسره شي په راتلونکي کې به د ټول هېواد په کچه سترې ستونزې او کرکېچونه رامنځته کړي، دلته به لومړی له غلطې احصايې څخه د څو احتمالي ستونزو

- یادونه وکړو او بیا به خو داسې ټکو ته د وړاندیز په ډول اشاره وکړو چې ددې ډول درغلیو مخه پرې نیول کېدی شي.
- ۱- له غلطې احصایې څخه به په هېواد کې یو لوی سیاسي کړکېچ رامنځته شي.
- ۲- اقتصادي پرمختیا او د پوهنې د ودې په برخه کې به هېواد کې د بېلابېلو سیمو او ولایتونو ترمنځ انډول له منځه لاړ شي.
- ۳- په عمومي انتخاباتو، ملي شورا (ولسي جرگه) او سیمه ییزو جرگو کې به سیاسي عدالت تامین نه شي، ځکه چې د ولسي جرگې د څوکیو شمېر به احتمالاً د نفوسو له مخې ترسره شي.
- ۴- د ټولنیز عدالت د تامین لاره به ډب شي.
- ۵- د بلې رښتینې سرشمېرنې ضرورت به راوټوکوي، پر دویم ځل سرشمېرنه به بیا په لسگونو ملیونو ډالره لگښت وشي، که دا کار هم وشي، نو په مجموعي ډول به پر سرشمېرنو د خلکو باور له منځه لاړ شي.
- ۶- غلطه سرشمېرنه به د سیاسي او فرهنګي کړیو ترمنځ سخت بحثونه راوپاروي او دا کار به د قومي دښمنیو سبب شي.
- ۷- پر غلطه سرشمېرنه به ډېر زیات مالي لگښت وشي او نتیجه به یې هم منفي وي، ددې غلطۍ د اصلاح لپاره دوه برابره فکري او مالي لگښت ته اړتیا ده.
- ۸- د غلطې سرشمېرنې له مخې هغه امتیاز چې ځینو ډلو او سیمو ته ورکول کېږي، د هغو بېرته اخیستل د دښمنۍ معادل کار دی.

۹- غلطه سرشمېرنه کېدی شي د هېواد په اداري جوړښت کې د بدلانه سبب شي، ځکه ځینې سیمې او قومونه به د غلطې سرشمېرنې له مخې د زیاتو اداري واحدونو د جوړېدو غوښتنه وکړي.

۱۰- په غلطه سرشمېرنه کې له قومي او مانيز پلوه له یو چا څخه سرغوڅېړي او پر بل باندې په مصنوعي ډول ایښودل کېږي، ناچل او مصنوعي سرونه د چلېدو وړ نه دي.

۱۱- په ټولیز ډول ناسمه سرشمېرنه په هېواد کې د لسگونو سیاسي، ټولنیزو او قومي ستونزو د ټوکېدو سبب کېدلای شي، چې د ټولو یادونه یې دلته ضرور نه گڼو.

د ناسمې سرشمېرنې د مخنیوي حل لاره:

۱- تر ټولو دمخه باید په اوسنیو شرایطو کې سرشمېرنه بېخي ودرول شي.

۲- کله چې د جمهوري ریاست لپاره انتخابات ترسره شي او یو منتخب حکومت رامنځته شي، نو کېدی شي په هېواد کې ورسره سوله او ثبات هم ټینګ شي.

۳- د احصایې د ریاست په تشکیلاتي جوړښت کې دې پوره او چورلټ بدلون راشي، د هر قوم او هرې سیمې متناسبه استازي دې په کې تامین شي، چې هېچا ته د درغلی چانس برابر نه شي.

۴- په ټولو ولایتونو او ولسوالیو کې دې د احصایې دفترونه فعال، پرسونل دې مسلکي او پوره تخنیکي امکانات دې ورکړل شي.

- ۵- د مهاجرو بېرته راستنېدو ته دې انتظار ووستل شي.
- ۶- سرشمېرنه دې د ملګرو ملتونو او اسلامي کنفرانس او همدارنګه د يو شمېر ملي ګوندونو د استازو تر څارنې لاندې ترسره شي.
- ۷- تر هغه پورې چې دا ټول شرايط برابر شوي نه وي، په افغانستان کې احصائيه اخيستل په لوی لاس د ګڼو ستونزو د راپيدا کولو په مانا ده او تر ګټې يې زيانونه څو ځله زيات دي دا سرشمېرنه نه، بلکې سر غوڅونه ده.

داروانې ټاکنې غره توب، تدبير او

خو اټکلونه

دا ليکنه ما د جمهوري رياست تر عمومي ټولټاکنو دمخه کړې وه او کوربت مجلې پر ۱۳۸۵ ل کال د جمهوري رياست ټولټاکنو دمخه چاپ کړه. هغه وړاندوينه چې په دې ليکنه کې شوې وه، د انتخاباتو د بهير تر پايته رسېدو وروسته پر واقعيت بدل شو.

خو په انتخاباتو او سياست کې خوش باوري په کار نه ده، په تېره بيا په انتخاباتو کې، ځکه د انتخاباتو نتيجه يو انجام شوی عمل دی، چې بيا نه راگرځي. اکثره وخت هغه څوک ټاکنې بايلي چې پر ځان ډېر غره وي. د تدبير پر ځای له تکبر او د هوش پر ځای له جوشه کار اخلي. هره رايه يې خپله گڼلې وي او خپل هر مخالف ته يې په نه سترگه کتلي وي. ټولې رايې يې د خپل ځان په گټه پوره محاسبه کړې وي او ضايعاتو ته يې هېڅ پام نه وي اړولای. پر هر چا يې باور کړی وي او د هر چا رايه يې خپله گڼلې وي. دا ډول خلک اکثره وخت په انتخاباتو کې ماتې خوري. وروسته بيا پر انتخاباتي کميسيون، پر خپلو نږدې ملگرو، مخالفانو او اړوندو ادارو نيوکې کوي او په انتخاباتو کې د لاسوهنې او درغلي تور پورې کوي، خو هونبیار سياستوال د وټونو دقيقه محاسبه کوي، ان د عرضې په

اندول د خپلې تقاضا کچه ټیټه بڼیې. په انتخاباتو کې معمولاً درې ډوله رایې موجودې وي:

الف- پخې رایې: پخې رایې، هغورایو ته وایي چې رایه اخیستونکي پرې سل په سلو کې باوري وي او رایه ورکونکو هم ورسره په شفاهي یا لیکلي بڼه ژمنه کړې وي او یا ده ته په دویم یا درېیم لاس د هغو د رایې د ورکړې ډاډ ور رسېدلی وي. دا رایې د رایې اخیستونکي له نظره پخې دي، خو ایا د ټاکنو د متخصص او کارکوونکي له نظره هم پخې دي که نه؟ نه هېڅکله پخې نه دي. د ټاکنو د عملي کارکوونکو له نظره هغه رایې چې د پردې تر شا په پټه اچول کېږي، هغه هېڅکله هم پخې نه دي. په دې رایو کې د پنځوسو رایو داسې احتمال دی چې بلې خوا یا خواوو ته به ځي ځکه هغه رایه ورکونکي چې له یوه رایه اخیستونکي سره د رایې ورکولو ژمنه کړې، له بل سره یې هم کړې، په تېره بیا په داسې حال کې چې د مالي گټو او واک د ورکړې د امتیاز خبره هم په کې مطرح وي، رایې ورکونکي هم سل په سلو کې پر دې باوري وي چې د ده استعمال شوې رایې هم نه افشاء کېږي او رایه اخیستونکي ته هم هېڅ پټه نه لگي، چې چا د چا په گټه خپله رایه کارولې ده. په همدغو پخو رایو کې بیا په سلو کې د لسو رایو د غلط او ناسم استعمال اټکل هم شته، خصوصاً په وروسته پاتې ټولنو کې چې خلک نه پوره لوستوال دي او نه هم د انتخاباتو له پروسې سره اشنا دي. خلک په اسانۍ نه پوهېږي چې څنګه خپله رایه خپل مطلوب شخص ته واچوي، د انتخاباتو له تخنیکي

امكاناتو، لکه وټ کارډ، د کاندید صندوق، وخت او عمل څخه په بڼه ډول گټه نه شي اخیستلای. یانې هغه کاندید چې سل په سلو کې یې خپلې رایې پخې گڼلي، په واقعیت کې د هغه رایې په سلو کې ۳۰-۴۰ دي.

ب- اټکلي یا احتمالي رایې: دا هغه رایې دي چې په ولس کې شته خو کاندید یې په شخصي ډول له چا څخه ژمنه نه ده ترلاسه کړې، احتمالي رایې معمولاً د کاندیدانو د شمېر په تناسب وېشل کېږي. مثلاً په یوه سیمه کې څلور تنه کاندیدان دي، د اټکل له مخې یو کاندید کېدی شي له څلورو رایو څخه یوه رایه ترلاسه کړي، د احتمالي رایو اټکل هم احتمالي دی. هر څوک چې ددې احتمالي رایو پر بنسټ د رایو محاسبه د خپل ځان په گټه کوي په حقیقت کې خپل ځان تېر باسي او کاندید له تدبیري امکاناتو لرې باسي.

ج- مبهمې رایې: ځینې رایې داسې هم وي چې نه یې شمېر معلوم وي او نه یې د چا په گټه د استعمال احتمال، دا ډول رایې کېدی شي، بې تاثیرې یا خنثی رایې وگڼل شي، خو نه سل په سلو کې بې اغېزې، خو د تاثیر څرنګوالي مشخصول یې گران کار دی. په انتخاباتو کې د دوو نورو رایو په انډول ډېر رول نه لري. په انتخاباتو کې هغه کاندیدان همېشه بریمن دي، چې د رایو دقیقه محاسبه او د خپل ځان په گټه د رایو ډېر تیت حد محاسبه کړي او د خوش باوري پر ځای د رایو د زیاتولو پر عملي لارو چارو غور کوي، داسې لارې چارې لټوي چې د احتمالي او مبهمو رایو د راخپلولو

سبب شي. اوس راځو دې ته چې په افغانستان کې د جمهوري رياست دا گڼ شمېر کانديدان څومره پخې، څومره احتمالي او څومره مبهمې رايې لري، د کانديدانو د نفوذ او وټونو ساحې کومې کومې دي او هلته د وټونو احتمالي شمېر څومره دی؟

په افغانستان کې د جمهوري رياست لپاره د دې دوه ويشتو کانديدانو په جمله کې يې اکثره کانديدان د شخصي عقدو، ځاني گټو، د ځان د مطرح کولو او په اينده کې د امتياز لپاره پر منتخب جمهور رئيس د فشار راوړلو او د ائتلافونو د جوړولو په نيت ولاړ دي. يوازې د گوتو په شمار کانديدان شته چې په ولس کې له بېلابېلو لارو څخه يو څه رايې راخپلولای شي. ځينې داسې کانديدان هم شته چې هغه ان د خپلې سيمې په کچه هم مطرح نه دي، پاتې خولاد ټول افغانستان په کچه. له کرزي صيب څخه پرته چې په احتمالي ډول کولای شي د افغانستان له بېلابېلو سيمو څخه رايې راټولې کړي، نور اکثره کانديدان يوازې د خپل ولايت او هغه قوم په دايره کې را ايسار دي، چې دوی ورپورې تړلي دي. د ډېرو کانديدانو شتوالی يو لړ بڼېگنې او بدگنې لري، چې دلته به ورته لږ شان اشاره وکړو:

۱- بڼېگنې: بڼېگنې يې دا دي چې په هېواد کې به د ولسواکۍ تمثيل وکړي. که څه هم په هېواد کې اوسنۍ ولسواکۍ د برچې تر څوکې او د B۵۲ الوتکو تر وزرونو لاندې راټوکېدلې، خو بيا هم خلک د پخوا په اندول دا يو غنيمت گڼي، اوسنۍ نړۍ د تصنع دنيا ده، هغوی هم که يو شی په حقيقي ډول نه وي، خو چې مقصد

په تصنعی او تمثیلی ډول وړاندې شي، خصوصاً زموږ په شان یوې اختناق خپلې ټولنه کې، دوی پرې اکتفا کوي. په هېواد کې به یو زیات شمېر سیاسي کدرونه د شهرت پورې، ته ورسېږي، پر ځان به باوري شي، ولس به د انتخاباتو له لارې د دېموکراسۍ تمرین وکړي، خلک به زړور او سروڼه به یې خلاص شي او تر ټولو مهمه دا چې دې مظلوم ولس ته به خپل قدر معلوم شي، د یو زیات شمېر هغو کاندیدانو جیبونه به هم تش شي او پانگه به یې پر ولس تقسیم شي، چې غواړي د پیسو په زور رایې ترلاسه کړي. سیاستوال خصوصاً کاندیدان به دې ته اړ شي، چې د رایې ترلاسه کولو لپاره د ولس د عادي فرد درناوی هم وکړي او ځینې به لادې ته هم اړ شي، چې د خپلو سیاسي مقاصدو د ترلاسه کولو لپاره ولس ته څه نا څه ټولنیز او ودانیز خدمتونه هم ترسره کړي. د ډېرو کاندیدانو تر منځ به ولس ته هم ددې چانس زمینه برابره شي، چې تر ټولو غوره شخص ته رایه ورکړي.

۲- بدگنې: د ډېرو کاندیدانو د شتوالي بدگنې دا دي، چې انتخابات له تخنیکي پلوه ستونزمنوي، د صندوقونو زیاتوالی او یا هم په واحد ووت کار کې د عکسونو زیاتوالی ددې سبب ګرځي، چې یو زیات شمېر خلک خپل ووت په دقیق ډول استعمال نه کړای شي. په ووت کارونه کې زیاته تېروتنه رامنځته کېږي. کله کله د کاندیدانو منفي رقابت خونړیو ټکرونو ته لاره برابروي او کله کله بیا کاندیدان د خپلو ځاني گټو لپاره یو د بل پر ضد داسې ائتلافونه جوړوي، چې ملي گټو ته زیان رسوي، کله کله داسې هم

وي چې له گټونکي سره د ائتلاف له لارې له هغه نه لوړ امتياز ترلاسه کوي، په داسې حال کې چې په نورمالو شرايطو کې دوی هېڅکله د دې پوست لپاره وړ اشخاص نه دي. يانې په وروستۍ نتيجه کې منتخب حکومت بيا يوبل ډول ائتلافي شکل غوره کوي او ائتلافي حکومتونه ډېر کاواکه وي او همېشه د مصلحت او سازش پر ستونو ولاړ وي.

اوس راځو په افغانستان کې د انتخاباتو احتمالي نتيجه چې ته: که څه هم مخکې تر مخکې د ټاکنو د نتايجو ارزونه څه اسان کار نه دی او نه څوک په مطلق ډول حکم کولای شي چې دا شخص يا ډله به حتماً بری ترلاسه کوي، خو په انتخاباتو کې همېشه د (احتمال) پر بنسټ ارزونه کېږي او له بېلابېلو قرينو څخه سپړي د نتيجه نسبي وړاندوينه کولای شي. د انتخاباتو نتيجه اساساً د سياسي اکثريت له مخې ټاکل کېږي. د سياسي اکثريت په ترلاسه کولو کې ډېر مسايل رول لري، لکه قومي، مذهبي اکثريت، هغو ته منسوب اشخاص او د کاندیدانو پراخه ستراتيژي، کدرونه، مالي امکانات، کورنۍ او بهرنۍ چاپېريال او نور. څوک يې مني که يې نه مني په افغانستان کې د اوسنيو انتخاباتو محور (قوميت) دی. تاسې وگورئ د جمهوري رياست هر کاندید دوو نورو قومونو ته منسوب اشخاص د مرستيال په توگه ټاکي، دا په دې مانا چې د هغه قوم رايې راخپلې کړي، نو که چېرې انتخابات د مسلک او سياسي پوهې پر بنسټ وای، نو بيا

دې ډول انتخاب ته اړتیا نه وه، اوس په دې کاندیدانو کې گورو چې د چا د نفوذ ساحه پراخه ده؟

لومړۍ - حامد کرزی: د عیني واقعیتونو او د حامد کرزی د دوه نیم کلن عملي واک او سیاست د تجربې له مخې دی یو افغانستان شموله شخص دی، که څه هم پښتانه له ده څخه گیلې مانې لري. د ده د واک پر وخت لږکیو ته ان تر خپل استحقاق زیات امتیاز ورکړل شو، هزاره او تاجک لږکیو ته گڼ شمېر دولتي مقامونه او د دوو نویو ولایتونو امتیاز څه ساده خبره نه ده. دی کولای شي د دې دوو قومونو او نورو لږکیو نسبي ملاتړ ترلاسه کړي، د ده د دوو مرستیالانو ټاکنه هم پر دې برخه کې بې اغېزې نه ده. خو د کرزی د ووتونو اصلي ساحه پښتون مېشته ولایتونه دي. پښتانه به له گیلو او مانو سره سره اکثره ځکه کرزی ته رایې ورکړي، چې په کاندیدانو کې د ده جوگه بل پښتون کاندید نه شته، که چېرې د انتخاباتو کمیسیون په عادلانه ډول د کوچیانو او په پاکستان کې د افغان مهاجرو لپاره د راجسټر پر ورسه تضمین کړي، نو د کرزی د بریالیتوب احتمال په باور بدلېدلای شي. لنډه دا چې کرزی د افغانستان له هر قوم څخه یوه لږمه فیصدي رایې او د اکثریت پښتنو اکثریت رایې هم خپلولای شي. لنډه دا چې که انتخابات له تخنیکي پلوه واقعاً عادلانه وي او په ټول افغانستان کې رایې اچوونکو ته یو شان او اسانه شرایط مساعد وي، نو د کرزی د گټلو احتمال زیات دی. خو که په پښتون مېشته ولایتونو کې د انتخاباتو لپاره ټول شرایط مساعد نه وي، د دې احتمال

شته چې کړزی د لومړي پړاو په انتخاباتو کې کامیاب نه شي او
ټاکنې دویم پړاو ته ولوېږي.

دویم- یونس قانوني: د حامد کړزي د مخالفو کانديدانو په
جمله کې یونس قانوني تر نورو غښتلی دی. قانوني ښه ژبور او د
سیاست په رموزونو پوه دی. دی د انتخاباتو لپاره پوره مالي
امکانات لري، د نظار شورا او جمعیت تنظیم یوه غوښنه برخه یې
ملاتړ کوي، له پوهنې وزارت څخه یې لامخکې تر مخکې یو
سیاسي وزارت جوړ کړی او د خپلې ایدیا پلوي یو زیات شمېر
اشخاص یې په حساسو پوستونو کې ځای پر ځای کړي، دی هیله
من دی چې دا کسان به په انتخاباتو کې د ده لاس قوي کړي. دغه
راز د کورنیو چارو وزارت په اړوندو ارگانونو کې هم د ده په لاس
مقرر شوي اشخاص لاپر خپل ځای دي. د تاجکانو په منځ کې په
اوس وخت کې دی تر هر چا زیات محبوب دی. دغه ټول امتیازونه
دی ددې جوگه کوي، چې د کړزي د مخالفو کانديدانو په منځ کې
قوي دریځ تر لاسه کړي، خو ایا دا ټول ددې لپاره کافي دي چې له
کړزي څخه میدان وگټي؟ په څرگند ډول ویلای شو چې نه.

ښاغلی قانوني د پورتنیو برلاسو تر څنګ یو زیات شمېر داسې
نیمګړتیاوې هم لري، چې هغه د ناکامۍ کندی ته راکاږي: قانوني
د جنګ د دورې محصول کدر دی چې نه ورسره د نړیوالې ټولنې
دیموکراتیکه خوا موافقه ده او نه ورسره د افغان ولس اکثریت؛
قانوني هغه شخص دی چې د کابل په تنظیمي جګړو کې یې د
جمعیت او نظار شورا د یو جګ پورې غړي په توګه فعاله ونډه

اخيستي او كه چېرې د كابل د وړانۍ حساب كتاب كېږي، نو قانوني هم له دغه قانوني حساب كتابه خلاصېدلای نه شي. د امريكايي پوځونو په مټ د طالبانو د سقوط پر مهال د جمعيت تنظيم د ملېشو له خوا د هېواد په شمال او نورو سيمو كې يوزيات شمېر افغانان ځورول شوي، بې عزته شوي او جبراً مهاجرت ته اړ شوي دي. د دا ډول منفي هڅو سلسله هم قانوني او د جمعيت نورو مشرانو پورې تړل كېږي. په پوهنې وزارت كې هم د ده سيمه ييز او ژبنی تعصب څرگند و. د بېلگې په توگه د (معارف) جريده كې په سلو كې دوه برخې پښتو هم نه وه، د ده په وخت كې شپاړس نيم مليونه ټوكه درسي كتابونه چاپ شول، چې له هغې جملې څخه يوازې څلور نيم مليونه ټوكه په پښتو او نور ټول په دري ژبه وو او بس. له دې ټولو خبرو پرته د ښاغلي قانوني د ووتونو ساحه په لومړي گام كې پنجشېر او نورې تاجك مېشته سيمې دي. د مسعودي جلال، عبدالحفيظ منصور، لطيف پدram او ځينو نورو كانديدانو د نفوذ ساحه هم تاجك مېشته سيمې دي، سره له دې چې اټكل كېږي د دوی اكثره به د قانوني په گټه تېر شي، خو كه كوم يو تېر نه شي، نو بيا د قانوني پر رايو منفي تاثير كولاى شي. دغه راز د احمدشاه مسعود د كورنۍ په استازيتوب احمدضياء مسعود كه له كرزي سره رښتيا هم ولاړ وي، نو په تاجك مېشتو سيمو كې د ښاغلي قانوني زياتې رايې اوبه كولى شي. په پښتون مېشته سيمو او د نورو لږكيو له سيمو څخه، د ياد وړ رايو په ترلاسه كولو كې د قانوني د بري اټكل كم دی.

خو دې ټولو بریاوو او نیمگرتیاوو سره سره قانوني تریبل هر کاندید زیات کرزي ته خطر دی، خصوصاً که انتخابات دویم پړاو ته ولوېږي او قانوني له دوستم او نورو لږه کیو سره ائتلاف وکړي، نو دا خوا نوره هم پیاوړې کېږي. د قانوني غټه اشتباه اوس داده چې د تاج محمد وردگ په شان یو شخص یې د خان مرستیال وټاکه، وردگ نه یوازې په پښتون مېشته سیمو کې محبوبیت نه لري، بلکې ټول ورسره مخالف دي، قانوني که د تاج محمد وردگ پر ځای کوم با اعتباره پښتون مرستیال ټاکلی وای، کولای یې شول یو زیات شمېر رایې راخپلې کړي، خو دې کې هم هېڅ شک نه شته چې هېڅ با اعتباره پښتون به قانوني سره دې معاملې ته حاضر نه شي.

درېیم- جنرال عبدالرشید دوستم: د جنرال عبدالرشید دوستم د نفوذ ساحه یوازې ازبک لږکي دي، په هغو کې هم ډېر مخالفان لري، د ترکمنانو زیاته برخه یې هم مخالفه ده. د انتخاباتو له لارې د جنرال دوستم واکمني یو مهال کار دی، خو دوستم کولای شي نورو ډلو او اشخاصو سره د یوه ائتلاف له لارې هغه ډله نسبتاً غښتلې کړي، امتیاز هم ترلاسه کړي او خپل ځان په دې ډول په سیاست کې دخپل کړي.

څلورم- همایون شاه آصفی: همایون شاه آصفی د ملت بابا اعلیحضرت محمد ظاهر شاه سره خپلوي لري، که بابا پر همایون شاه آصفی د تایید لاس راکش کړي، نو ددې احتمال شته چې په پښتون مېشته سیمو کې یو څه یا ډېر شمېر رایې راخپلې او

بناغلي کرزي ته سخت زیان ورسوي، خو داسې اټکل کېږي چې د ملت بابا به د پخوا په شان د هېچا ملاتړ هم ونه کړي، که داسې وشي نو همایون شاه آصفی به د هغه تر خپل تصور هم کښته رایې وگتي.

پینځم- سید اسحق گیلاني: دې کې هېڅ شک نه شته چې د گیلاني کورنۍ په زیاتو پښتون مېشته سیمو کې زیات محبوبیت او مریدان لري، خو دا محبوبیت تر ډېره کچه مذهبي دی نه سیاسي، خلک اوس تر ډېره حده دا تفکیک کولای شي چې مذهبي او سیاسي ارزښتونه سره بېل کړي. خو خپله سید اسحق گیلاني د خپل مذهبي اغېز ترڅنګ په افغانستان کې خپل سیاسي نفوذ هم لري، خو دا دواړه اغېزې به یې هغه وخت لازیاتې وای چې د گیلاني کورنۍ په سیاست کې په یوه خوله وای. پیرسید احمد گیلاني د کرزي د پلوی اعلان وکړ او دا کار د سید اسحق گیلاني د نفوذ ساحه ډېره راتنگوي نو په دې ډول سید اسحق گیلاني د ډېرو رایو په ترلاسه کولو کې ازاد لاس نه لري، خو که سید اسحق گیلاني هر څومره کمې رایې هم وگتي، د انتخاباتو په لومړي پړاو کې د دې ټول زیان حامد کرزي ته رسېږي.

د پورته یادو شویو غټو کاندیدانو ترڅنګ نور کاندیدان هم شته چې په افغانستان کې ډېر زیات نفوذ نه لري او د دې لیکنې د اوږدوالي له امله ورڅخه تېرېږو.

دا لیکنه په داسې وخت کې لیکل شوې، چې تراوسه لا ټول کاندیدان پر خپل دریغ ولاړ دي. د دې زیات اټکل دی چې د

کاندیدانو شمېر تر دې راکم شي، یو له بل سره ائتلاف وکړي. د واک پر وېش معامله وکړي. نا اټکله پېښې رامنځته شي. انتخابات ټال شي، د کانديدانو له جملې څخه څوک حذف شي او داسې نور ډېر اټکلونه چې هره ورځ يې امکان شته، خو تر دې دمه چې د کانديدانو کوم جوړښت دی او پر هېواد کومه سياسي فضا خوره ده او که دا فضا همداسې دوام ومومي، ددې ډېرزيات احتمال دی چې بناغلی حامد کرزی به د جمهوري رياست د ټاکنو گټونکی وي.

محمد گل خاموند

(د خوشال د دستار سپري)

دا ليکنه د هيلې مجلې د ۱۳۷۶ ل کال په ۴مه گڼه کې خپره شوې ده.

لوی خان خوشال بابا په خپل مشهور اثر «دستارنامه» کې د يو ايډيال شخصيت، ټولنيز مشر او سياستمدار لپاره «شل هنرونه او شل خصلتونه» ټاکلي دي. په دې شلو هنرونو او خصلتونو کې د ځان پېژندنې، پوهې، شعر، سوداگرۍ، د نسب د څېړنې، د انځورگرۍ، د اولادونو د روزنې، د ښکار، د ليک او نور هنرونه او د مشورې، چوپتيا، نارينتوب، توکل، د عدل او انصاف، د ملک انتظام، د همت او نور خصلتونه شامل دي. د خوشال په نظر حميده خصلتونه ډېر دي خو دا شل هنرونه او شل خصلتونه داسې دي لکه سترگې، چې د چا سواد وشي. نور هر کتاب په خپله لولي. د بابا په نظر که چېرې دا هنرونه په يوه شخص کې شته شي، نو (د دستار) د تر لولایق گڼل کېدی شي، که نه هسې خو:

چې دستار ترې هزار دي - د دستار سپري په شمار دي

خوشال بابا د خپل ژوند په اوږدو کې د همداسې يو شخص په لټه کې و، خو هغه وخت لکه چې څوک د بابا د ايډيال او بشپړ شخصيت په تله پوره برابر نه شول، يوازې خپله خوشال بابا و، چې د انساني شخصيت دا پورې يې وهلي وې.

وروسته بیا په پښتنو کې داسې شخصیتونه لکه میرویس نیکه (رح) او ستر احمد شاه بابا په پښتني ټاټوبي کې وټوکېدل چې نه یوازې د لوی خان د مشرتابه د اصولو په تله برابر وو، بلکې د پر هغه ارمانونه او هیلې چې د بابا په ژوند کې پوره نه شوې، هغه دوی پوره کړې.

په شلمه پېړۍ کې لوی څښتن تعالی پر پښتنو یو بل شخصیت چې د خوشال د ایډیالونو ممثل دی، ولور او، دا شخصیت محمد گل خان مومند دی، چې د خوشال د تورې او پښتونولۍ روح یې په اند، وینه او روح کې خپې وهلې. دی یو څو گامه نور هم وړاندې لاړ او د هغه ستم ستونی یې وروړه، چې پېړۍ پېړۍ یې زموږ ژبې ته زندگی وراچولې وه.

دی د خوشال غوندې هم تورزن و، هم یې پوهه لرله، هم شاعر و، هم ژبپوه و، هم ورته خپل اصل نسب معلوم و، هم د هېواد د نوي پښت پر ملي روزنه پوهېده، هم مېړنی و، هم یې د عدالت او انصاف تله په لاس کې وه، هم ډوډۍ مار و، هم یې پر خدای ﷻ توکل و او هم د ملک د انتظام پر چارو پوهېده، دی نه یوازې د ځان په روحیاتي پېژندنه پوهېده، بلکې د خپل هېواد او قوم د قومي هویت او ځانگړتیاو د ساتنې او پالنې لپاره یې بې درېغه هلې ځلې هم کولې. ده ژبه د قوم پېژندنې اساسي لامل باله، نو ځکه یې په دې برخه کې داسې ستر کارونه وکړل، چې پښتانه یې تر عمره هېرولای نه شي، ده د وخت نا پښتو ژبي پښتانه واکمنان دې ته اړ کړل، چې د هېواد د ملي او رسمي ژبې په توگه د پښتو حقوق ومنې، یو

خوځنده ادبي بهير يې جوړ کړې، چې د ژبې د پالنې او بډاينې لپاره يې اغېزمن کارونه وکړل، ان خبره يې تر دې را ورسوله چې پښتو ژبه له يو زر کلن ستم نه خلاصه او د نورو سياله شي. ده د خپل ژوند تر وروستي بريده له پښتنو سره خپله دا مينه وپالنه او د ډېر سپين ږير توب پر وخت او د ژوند په وروستيو کې يې هم، همدا ويل: "پښتو پښتو به وایم که وم که نه وم که نه وم نه وم". دی د همدې هیلې او مبارزې په بهير کې سپين ږيری شو، بابا شو، خو پښتو يې ځوانه کړه (ته شوې د پښتو غزله ځوان زه دې بابا کړم). دی بابا شو، خود پښتو بابا، ځکه يې نو اوس شعوري پښتانه د شلمې پېړۍ د «پښتو بابا» په نامه يادوي.

د يو ملي مشر لپاره د خوشال خان بابا د شلو خصلتونو په منح کې يو هم د ملک د انتظام خصلت دی، د شلمې پېړۍ پښتو بابا د ملک په چارو، انتظام او سمبالښت کې تر هر چا زيات دقيق و، ده له نن څخه تقريباً شپږ لسيزې وړاندې د هغو زرگونو نيالگيو تر څنگ چې اوسپنيز افغان واکمن (امير عبدالرحمن خان) او ځينو نورو مشرانو له خوا د هېواد په هغو سيمو کې چې د پرديو له خوا ورته په راتلونکي کې خطر ونه متوجه کېدی شول، نور زرگونه نيالگي کېنول او بيا يو وخت داسې هم راغی، چې شپېته کاله وروسته د بابا د لاس نيالگي ثمر او مېوې ته رسېدلي وو، لوی بنامار (شوروي اتحاد) له ډېرې پخوا، افغانستان ته سترگې نيولې وې، خو کله چې يې په ښکاره يرغل پيل کړ، نو ټول نيتونه يې رسوا شول، دوی لومړی د ټول افغانستان د نيولو خيال کړی و او د

هندوکش غرونه يې خپله دفاعي کړننه گڼله. په همدې وجه روسانو د لس کلنې جگړې په ترڅ کې د جگړې زيات اوروڼه د افغانستان په شمال-ختيځ، جنوب، لويديځ او جنوب غرب سيمو کې بل کړي وو او ورو ورو يې په شمال کې د پښتنو د تضعيف او کمونې لپاره کار کاوه، ددې لپاره يې افغان ضد او ملي ضد عناصر هم وروزل، کله چې روسان په افغانستان کې پر خپلې ماتې باوري شول، نو خپل رول او نيت يې د «اقلیتونو حقوقو!» تر شعار لاندې ځينو خاصو ډلو، ډلگيو او عناصرو ته وسپارل، هغوی هم د روسانو شعار او تبليغ او د هېواد د ټوټه کولو نيتونه څرگند کړل. خو ملي مفکرين او مشران پر دې پوهېږي چې خپل هېواد څنگه له لرې او نږدې خطرونو وژغوري.

اوسپنيز واکمن امير عبدالرحمن خان او نور پر دې پوهېدل چې د روسانو د نيتونو سترگې خپرنې دي، نو ځکه يې د يو اوسپنيز مورچل په توگه له افغان قومونو يو دېوال جوړ کړ او په اکثرو هغو پوله ييزو سيمو کې چې له بهرنيو هېوادونو څخه خطر راولاړېدلای شو، ځای پر ځای کړل، پښتو بابا محمد گل خان مومند د افغاني ټولني د لافغاني کولو لپاره د تېرو مشرانو هيلې لاسې وغورولې او افغان قومونه يې سره داسې واوښل او واوډل چې اوس يې هېڅوک جلا کولای نه شي. په اوسني سياسي، پوځي بهير کې يو مطرح شخص په يوه خصوصي غونډه کې وويل: «موږ د شمال له پښتنو څخه ډېر خوشاله يو، ځکه دوی د هېواد د تجزيې مخه ونیوله».

پښتو بابا نه يوازې د هېواد د جغرافيايي جوړښت په پام کې نيولو سره د قومي توازن د برابرولو په لار کې درنې کارنامې کړي، بلکې افغانان يې له ښاري ژوند او د سوداګرۍ له چارو سره هم ښه بلد کړي او کوم امکانات او فکر چې هغه وخت د ده په واک کې وو، هغو ته يې ورکړي. د هېواد د اولادونو د روغې پالنې او روزنې په نيت يې هغوی ته په خپله ژبه ښوونځي جوړ کړل او په سلګونو نور علمي او ملي کارونه.

خوشال بابا همدغسې يو شخصيت د دستار لايق بولي چې خپلو خلکو او خپل هېواد ته همداسې ستر خدمتونه او ستري کارنامې وکړي، اوس له دې فاني نړۍ څخه د محمد گل خان مومند د تگ ډېر کلونه کېږي، خو د هغه د کارنامو او لاس کېنولو نهالګيو مېوه او ثمر موږ، زموږ ژبې او زموږ هېواد ته رسېږي، نو لارمه ده چې دی د شلمې پېړۍ د پښتو بابا، ملي مفکر، غازي او د لوی خان خوشال بابا ايډيال شخصيت (د دستار سړی) وبولو.

د استاد رشاد سياسي شخصيت

دا ليکنه ما د مرحوم استاد اکاډميسن پوهاند عبدالشکور رشاد د مړينې د څلورمې نېټې په درناوي کړې وه او بيا د استاد په ياد د مقالو په يوه راټوله شوې ټولگه کې چاپ شوې ده.

کله چه موږ د پښتو ادبياتو تاريخي بهير او د افغاني ټولني د ودې او تکامل بېلابېل پړاوونه گورو، نو د ليکوالي او سياستوالي

او ليکوال او سياستوال ترمنځ يو عجيب توازن او تناسب او يو پر بل باندي مقابل اغېزمو ترسترگو کېږي. امير کروړ جهان پهلوان هم شاعر، ليکوال او سياستوال و، پيرروښان هم ليکوال او سياستوال و، ناز وانا او زرغونه انا هم ليکوالي او سياستوالي وې، خوشال او د هغه

ټوله کورنۍ ليکوال او سياستوال وو. د ميرويس نيکه کورنۍ هم د ليکوالي او سياستوالي دا اصل پاللی، بي بي زينبې د يوې پخې شاعرې او سياستوالي په توگه لاتر اوسه د تاريخ حافظه تانده ساتلې، احمد شاه بابا او د هغه کورنۍ هم د سياستوالي تر څنگ

د شاعری درنه پانگه لري، خپله احمد شاه بابا د دېوان خاوند و. لنډه داچې دا بهير له اميرکروړه يا هم ان تر هغه دمخه پيل شوی او دادی د پښتو معاصرو ادبياتو په پيل سره لاهم نه تمېږي؛ سراج الاخبار جريدې کې اکثره خپاره شوي مطالب په هغولیکوالو پورې اړه نيسي چې هم لیکوال وو او هم سياستوال، علامه محمود طرزي، عبدالهادي داوي، مولوي صالح محمد کندهاري او نور ټول، لیکوال او سياستوال وو. په امانی دوره کې عبدالرحمن لودين او نورو د سياستوالی او لیکوالی د دود و غځوه او تر سقاوي اړو دور وروسته، محمد گل خان مومند د خوشال د دستار د سپري په شان د لیکوالی او سياستوالی مزي لاسې وپيل او د سياست په مټ يې پښتو ژبې او ادب ته داسې ستنې ودرولې چې تر هغه وروسته پرې زموږ د ملي ژبې او ادب ډېرې رنگينې ماني و دانې شوې، دا علي حضرت محمد ظاهر شاه په پېر کې بيا هم د لیکوالی او سياستوالی مزي سره و نه شلیدل، د پښتو ادب پينځو ځلاندو ستورو دويښ زلميانو د ملي سياسي غورځنگ په جوړونه او پرمخبيونه کې اغېزمن رول ولوباوه او د ملي سياسي افکارو په پنځونه او خورونه کې يې کارنده ونډه واخيسته.

استاد عبدالشکور رشاد هم د پښتو ادبياتو د شپږم ستوري په توگه دويښ زلميانو په ملي سياسي غورځنگ کې د فعالې ونډې له امله همدا دود و پاله او دو لسواکې په لسيزه کې د ملي مترقي ديموکرات گوند د نشراتي ارگان (مساوات) جريدې د امتياز خاوند په توگه يې د عملي سياست او لیکوالی ترمنځ اړيکي وساتل.

د پښتو د معاصرو ادبیاتو د ټول پېر په گډون ، له امیر کروره رانیولې بیا تر ۱۳۵۲ تر ۱۳۵۷ کلونو پورې ټوله موده کې په عملي او نظري سیاست کې د لیکوالو گډون د ملي افکارو د خوړونې ، د ملي ویاړونو د انځورونې او ملت جوړونې سبب شوي او پر یوه مستقیم خط یې همدغه ملي ارمانونه پاللي او تعقیب کړي دي.

یاني دا مهال سیاسي ملي وفاداری په اسانۍ سره د اختناق او امتیاز پر وړاندې خپل لوری نه بدلاوه.

ځکه نو که چا دا مهال سیاسي لیکوالي هم کړې، اکثره یې په ولس کې منښت او گرانښت لري. تر ۱۳۵۷ ل کال وروسته چې په هېواد کې سیاسي بحران رامنځته شو، نو ورسره سم د سیاسي باور او سیاسي وفاداری د ادلون بدلون کړکېچ هم رامنځته شو. همدغه وخت سیاسي لیکوالی یا سیاستوالولیکوالو د اکثر و لیکنو تگلوری هم وخت پر وخت بدل شو.

همدا مهال د ولس پر ذهن د سیاسي لیکنو پر وړاندې د بې باوری، فضا خوره شوه. د وخت غوښتنې، د نظامونو د اختناق او امتیاز فشارونو هم اکثراً مطرح لیکوال دي ته اړ وېستل، چې د یو او بل لوري په گټه لیکنې وکړي او هم ځان په مستقیم ډول له عملي پلوه د هغوی په لیکه کې ودروي.

خو استاد عبدالشکور رشاد د وینې زلمیانو له پاڅه ملي سیاسي تحریک څخه هغه پخه سټه وه چې دا مهال لا پر خپل ځای او خپل دریځ ولاړه وه. استاد نه یوازې د افغانستان، بلکې د سیمې

په کچه داسې یوه درنه علمي او اکاډیمیکه څېره وه، چې هر نظام ته د تائید سرخوځونه او اشاره یې هغه نظام ته د مشروعیت د بنسټې مانا لرله. دا په داسې حال کې وه چې تر ۱۳۵۷ ل کال وروسته ټول نظامونه د مشروعیت له همداسې یو ستر چلینج سره مخامخ وو. خود هېڅ نظام واکمن پر دې بریالي نه شول چې د زور او زرو په مقابل کې د استاد له علمي او سیاسي وزن څخه د خپل نظام د مشروعیت لپاره گټه پورته کړي. هر نظام چې په کابل کې واکمن و، یو ځل یې ضرور مغرور مشرتابه د استاد د فقیر خانې وړ ټکولای او په خپل نظام یې کې استاد ته د لوړ منصب دور کړې بلنه ورکړې.

خو هغه هېڅکله د امتیاز دې ډول خوړلنیو ته د خپل احساس سر تیت نه کړ. ان تر دې چې یو وخت استاد په علمي او اکاډیمیکو ادارو کې د خپل پخواني ماموریت له دوام څخه هم ډډه وکړه او د کار دا ډول دوام یې هم د نظام مشروعیت او هغه ته د گټې رسونې په مانا انگېره. یوه غوره بیلگه یې هم په شپېتمو کلونو کې د وخت د حکومت له خوا د اکاډمیسین او کانديد اکاډمیسین علمي رتبو ورکړه وه، حکومت استاد لومړی علومو اکاډمی ته راوبوله، خو هغه دا بلنه ونه منله، بیا یې د دې علمي رتبې لپاره د خپلو سوانحو وړ لېږلو بلنه ورکړه، خواستاد بیا هم خپلې سوانح ورنه لېږلې، نو د وخت حکومت مجبور شو، چې دهغه سوانح دهغه ماموریت له اسنادو څخه تر لاسه کړي او دا علمي رتبه کورته ورو لېږي. د وخت حکومت د لور پینه د زړه له تله نه وه، د مجبوریت

له مخې وه، ځکه چې دا مهال د ټول هېواد په کچه تر استاد رشاد لوړه علمي سټه نه وه، نو که حکومت استاد ته دا علمي پورې نه وای ورکړې، نو تر هغه ټیټو کسانو ته د دا ډول علمي رتبوور کول په اتومات ډول خپل مشروعیت له لاسه ورکاوه.

د تنظيمي واکمنۍ پرمهال یو ځل بیا واکمنو د استاد احساس او ملي وزن دازموینې په تله کې واچوه، د امتیاز او اختناق له دواړو میتودونو څخه یې کار واخیست، خو استاد یې له خپل دریځه یوساتې متر هم ونه خوځوه، همدا مهال، چې کابل په وینو او د اور په لمبو کې لمبول کېده، د ملگرو ملتو او ځینو افغانانو له خوا به افغانستان ته د پخواني پاچا اعلیحضرت محمد ظاهر شاه د بېرته راتګ یونیم غږ پورته کېده، اکثر ولسوالو تنظیمونو په تېره بیا مغورو بنسټپالو تنظیمونو به په یوه خوله دهغه دراتګ مخالفت کاوه، همدا مهال استاد د همدې بنسټپالو تر ټولو سرتمبه مشر ته یو لیک ولېږه او په هغه کې یې لیکلي وو، چې له اعلیحضرت سره مخالفت نه ستا په گټه دی او نه د ملت. دا اعلیحضرت په رد کې باید تاسو له ډېر تعقل څخه کار واخلي، نه له احساساتي چلند څخه، استاد په دې لیک کې د دې تنظیمي مشر د مخالفت له امله اوږدو احتمالي ملي او قبیلې یې جنګونو ته هم په پرده کې اشاره کړې وه، خو هغه وخت هغه تنظیمي مشر استاد په قبیلې یې فکر او خولو کې ډوب و باله او ویي ویل چې ما فکر نه کاوه چې استاد رشاد به هم قومیت پالي. لس کاله وروسته بیا داسې وخت راغی، چې همدا بنسټپال د کابل هوایي ډگر ته دا اعلیحضرت هر کلي لپاره

ورغلل او بيا وروسته يې دهغه لپاره مجللي مېلمستياوې هم وکړې. خو استاد بيا په دې هرکلي او مېلمستياوو کې گډون ونه کړ. تر تنظيمي اختناق او اړو دوو وروسته ديوه بل اختناق لري پيل شوه، د طالبانو نظام پرکابل او د هېواد په زياتو سيمو واکمن شو، د هېواد دملايي او تحصيل کړي قشر ترمنځ يو غټ درز او تضاد رامنځته شو، هېڅ داسې څرک او څراغ نه ليدل کېده، چې له دې درز څخه هېواد ته دراپيدا کېدونکي خطر دمخنيوي لپاره هڅې وکړي او د طالبانو داغزن چاپيريال او چلند په مهارولو او کنترول کې مرستندوی او دهغوی د فشار دکمولو سبب شي. طالبانو دا مهال د هېواد ټول روشن فکره او تحصيل کړي پارکي دنابودي له گواښ سره مخامخ کړي و، استاد په ډېر دقت سره ددې خطر مخنيوي ته راوانگل او د افغانستان په علومو اکاډمي کې يې دپخواني ماموريت د بيا ژوندي کولو له لارې وغوښتل د طالبانو او روشن فکره قشر ترمنځ ديوه پله حيثيت غوره کړي، استاد ددې ملي خطر دکمولو لپاره ډېرې هلې ځلې وکړې، خو کله چې يې وليدل باران پر کابو باندې اثر نه کوي او طالبانو دخپل سپوره منطق له اسه نه کوزيږي، نو خپله لاره يې بېله کړه، طالبانوته د استاد ملي دريځ هغه وخت لښه پسې څرگند شو، چې په اطلاعاتو او کلتور وزارت کې، ديو جوړ شوي سيمينار په ترڅ کې، ديو اغزن طالب چارواکي له خوا دويښ زلميانو په غورځنگ کې دگډون له امله پر استاد دگناه پېټې بار شو، خو استاد دهغه بحث په ترڅ کې په ډېر افتخار او جرئت سره ورته وويل: "هو! زه ويښ

زلمی وم، وینس زلمی یم او وینس زلمی به یم" دې خبرې سره
دسیمینار طالب او ناطالب برخوال هک حیران شول او استاد له
سیمیناره دکور پر لوري رهي شو. اوس چې د طالبانو د وهم او
اختناق بناماروژل شوی، کېدی شي ځینو خلکو ته دایوه معمولي
خبره بنکاره شي، خو هغه چا چې دطالبانو په اغزنې واکمنی کې
شپې ورځې تېرې کړي، هغوی ته داستاد دا حرکت دسیاسي او
اخلاقي جرئت یوه شهکاره بېلگه ده.

کله چې دطالبانو مشر په هېواد کې دیو ستر فرهنگي جرم دسرته
رسونې (دبامیانو دتاریخي بتانو د ماتولو) فیصله وکړه، نو استاد
په همغو شپو ورځو کې دطالبانو مشر ملا محمد عمر ته یو لیک
ولېږه، په لیک کې په واضح ډول او په ټینګه غوښتنه شوې وه چې
ددې تاریخي اثارو ړنگونه افغانستان ته یو نه جبرانېدونکی زیان
دی او خپله طالبانو ته یې هم عواقب ښه نه دي. یو زورور واکمن ته
د قدرت داوچ پرمهال د دا ډول څرګند لیک لېږل، یوازې داستاد
رشاد غوندي دپخې ارادې خاوند کولای شي او بس.

کله چې طالبان د قدرت له نیلي راوغورځول شول او یو ځل بیا
یې زړو ازمايل شویو ځای ونيو، نو یو ځل بیا داستاد رشاد
جونګرې ته دکورنیو او بهرنیو واکمنو بهیر ورمات شو. تردې
وروسته دلنډ مهالې ادارې له مشر نه نیولې بیا تردویم او درېیم
لاس چارواکو ټولو له استاد څخه په دولت کې دګډون هیله وکړه،
خو استاد بیا هم دقناعت پرتخت ناست و، څوکی او مقامونه ورته
د بادبني کې بنکارېدل، همدا مهال دملګرو ملتونو ځانګړي

استازي لخددار براهيمي هم د استاد کورته، په حکومت او روانه سياسي پروسه کې، دهغه دگډون لپاره، هغه ته ځانگړې مراجعه وکړه، خو استاد دلخددار براهيمي بلنه ونه منله. دا د استاد د عملي سياسي شخصيت څو بېلگي وې، چې په لنډيز سره ورته اشاره شوه، په نظري سياست کې دهغه په بېلابېلو ليکنو خصوصاً په شعرونو کې دهغه د شخصيت انځور په ډېر ښه ډول ليدلای شو، که په عملي او نظري سياست کې د استاد د برخې اخيستني ټولې بېلگې موږ په دقت سره له نظره تېرې کړو، نو په څرگند ډول به راته جوتنه شي، چې استاد د خپلې ليکوالۍ يا فکري بلوغ له پيله بيا تر ابدې سفر پورې يو مستقيم ملي سياسي خط تعقيب کړی او هېڅکله هم اختناق او امتياز پر دې نه دی بريالی شوی، چې دی له خپل ملي، هوډ، دريځ او لازې واړوي، او يا يې هم په سياست کې پر منحنې او منکسري کرښې تگ ته مجبور کړي، د سياسي شخصيتونو په ارزونه کې د زمان او مکان حالات، داختناق او امتياز د فشار دوه غټ فکتورونه ډېر مهم دي، هر سياسي يا فرهنگي شخص چې دوخت له حالاتو سره پر وخت مبارزه کړې، داختناق او امتياز د فشار له دواړو حالاتو څخه بريمن راووځي، نو دا ډول شخصيتونه مثبت گڼل کېږي او د عامه منښت او گرانښت جوگه گرځي او ان دروحانيت مرتبې ته رسېږي. زما په نظر استاد رشاد له سياسي پلوه همداسې يو شخصيت و.

د بنځو حقوق شعار دی که

ضرورت؟

دا لیکنه د ناهید مجلې په لومړۍ کچه کې چې د ۱۳۸۱ ل کال له (زمرې-تلې) سره سمون خوري، چاپ شوې ده.

په افغانستان کې داسې یو دود چې شعارونه یو ډول وي او عملونه بل ډول، نیتونه صفا وي، خو تدبیرونه کمزوري او نیمگړي، وینا خوږه وي خو عمل تريخ، لباسونه سپین وي خو زړونه او فکرونه تور او تیاره، داسې ډېر کم خلک او کمې سیاسي ډلې لیدل شوي، چې شعار او وینا یې له عمل سره سمون خوري، له همدې کبله اوس شعارونو خپل ارزښت له لاسه ورکړی او خلکو ته ستړیا پېښوي، پر سیاسي ډلو هم د خلکو باور کمزوری شوی، د خاین او خدمتگار مفاهیم هم کله کله یو د بل پرځای کارېږي. د اعتماد او باور په دغسې یو بحراني حالت کې که څوک ډېر ښکلي او شفاف (رانه) شعارونه هم ورکړي او د عملي کولو لپاره یې هم د زړه له تله هڅه و هاند وکړي، نو بیا به هم د ډېرو خلکو باور ځکه راخپل نه کړای شي، چې تر دې دمخه د شعار او عمل د انطباق څېره رڼه نه ده تېره شوې. «د بنځو حقوق» اوس په افغانستان کې

همدغسې يوه موضوع ده. بنځې په افغانستان کې له کلونو څه چې له پېړيو راهيسې له خپلو اکثرو حقوقو څخه بې برخې وې او د طالبانو په واکمنۍ کې خو بيا د بنځو پر حقوقو داسې چاره راکاږل شوه، چې هېڅ ځانگړې بې خپل سر نه شو پورته کولای، ددغه کرکجن او تاوجن اختناق تر ختمېدو وروسته يو دم د بنځو د حقوقو مسئله دومره گرمه شوه، چې اوس د بنځو څه چې ان د جهادي ملايانو په خوله کې هم د بنځو د حقوقو مسئله اوږي را اوږي، روښنفکران او ديموکراتان خو لا پرځای پرېږده، هغوی خو وايي چې دا خوزموږ د مبارزې اساسي برخه ده، د طالبواکۍ تر ړنگېدو وروسته په هېواد کې يوه تر ټولو گرمه مسئله همدا د بنځو د حقوقو موضوع ده، اوس د بنځو د حقوقو د ترلاسه کولو او دفاع لپاره نه يوازې خپلواکې ټولني جوړې شوي، بلکې ځينې انجيوگانې هم په دې برخه کې د شعار او عمل تر بريده کار کوي او دولت هم د بنځو د چارو لپاره يو ځانگړی وزارت جوړ کړی دی.

دا طبيعي خبره ده چې شعارونه ډېر شي، عملونه کمېږي، اوس يو ځل بيا د ازمون وخت رارسېدلی دی، اوس به معلومېږي هغه ټولني، دولتي او نا دولتي موسسې چې د بنځو د حقوقو شعارونه پورته کوي عملاً يې د بنځو د ژوندانه د ښه والي لپاره څه کړي او څه کوي؟

ايا يو ځل بيا خو به تېره تجربه نه تکرارېږي، چې عملونه تر شعارونو قربان شي او يو ځل بيا د بې باورۍ فضا رامنځته شي.

دې کې هېڅ شک نه شته چې بنځه د ټولني نیم بدن دی، هر کله چې په ټولنيز، سياسي او عملي ډگر کې د بنځو فعال گډون محسوس نه وي، نو دا ددې مانا لري چې نیمه ټولنه فلج او له فعالیتته غورځېدلې ده.

بنځې له نارینه سره برابر حقوق لري او دواړه باید له خپلو ټولو حقوقو برخمن شي، که یو نارینه د ژوند، زده کړې او د بیان له ازادۍ څخه برخمن وي او د ټولني د یو متمدن انسان په توگه وده وکړي، نو هغه هېڅکله د بنځو د حقوقو مخالفت نه کوي، که څوک غواړي په افغاني ټولنه کې په اسانۍ سره بنځې له خپلو حقوقو برخمنې کړي، نو بنه لاره یې داده چې د نارینه او بنځو حقوقو ته د وخت او ځای له پلوه په موازي ډول کار وکړي، ځکه که یوه خوا هم له خپلو حقوقو بې برخې شي، پر بله خوا ناوړه اغېز کوي، اوس په ټوليز ډول د ټولو افغانانو او په تېره بیا د بنځو د حقوقو د ترلاسه کولو لپاره د پخوا په اندول ډېر بنه شرایط برابر شوي، له دې حالاتو څخه باید بنه عملي او مشره گټه پورته شي.

د بنځو د حقوقو ترلاسه کول په واقعیت کې د ټولني یو ستر ضرورت دی، دا اړتیا باید پوره شي او افغان مېرمنې له خپلو ټولو حقوقو څخه برخمنې شي، خو دې ټکي ته مو باید ژور پام وي، هسې نه چې بنځې په دې شعارونو کې بېخي ورکې شي، یو ځل بیا تېرې تجربې تکرار شي او بیا هم په ټولنه کې د بې باورۍ فضا رامنځته شي.

تهران په کابل کې

دا ليکنه د طالبانو تر ړنګېدو وروسته په افغانستان کې د ايران زيات واک وځواک په باب د اندېښنې په توګه ليکل شوې وه، په هوسۍ او ښکلا مجلو کې چاپ شوې هم ده او دادی دلته يې يوځل بيا قدرمنو لوستونکو ته وړاندې کوو:

هسې خو له پېړيو او په تېره بيا له لسګونو کلونو راهيسې پر افغانستان د ايران کلتوري تاثيرات موجود و، خو په کابل کې د اسلامي جمعيت او پر ځينو برخو د وحدت ګوند د نيمواکه واکمنيو په بهير کې دا تاثيرات لاپسي جوت او څرګند شول، د اسلامي جمعيت مشر خو په ايران کې افغانستان او ايران يو ژبي هېوادونه وګڼل او له ايران څخه يې د زيات فرهنگي او ژبني اغېز شيندني هيله وکړه، د وحدت ګوند بنسټ خو هسې هم په ايران کې ايښودل شوی، ريښې يې هم له هماغه ځايه څرېدلې او څرېدلې، ځکه خو يې تر هرچا زيات ځان د امام خميني د خط پيروان ګڼل او ايران پالنه يې خپله اصلي دنده شمېرله، د ايران فرهنگي، ژبني، مذهبي، اقتصادي او سياسي تاثيرات هغه وخت لاپسي زيات شول چې د طالبانو حکومت د امريکايي پوځونو په لاسو ړنګ او واک يو ځل بيا اسلامي جمعيت، ملي اسلامي جنبش او اسلامي وحدت ګوند، چې درېو وارو ته د ايران مرستو د نوش دارو حيثيت درلود،

لاسته ورغی. لکه څنگه چې د افغان-شوروي په جگړه کې د جگړې دروند زیان شوروي اتحاد او په خپله افغانستان وزغمه، خو امتیاز یې نورو هېوادونو په تېره بیا پاکستان واخیست. دغسې د طالبانو د سقوط بار د امریکا متحده ایالاتو او نورو هېوادونو اوچت کړ، خو گټه په کې تر هرچا زیاته ایران وکړه. د اسلامي جمعیت او وحدت گوندونو څواکونه چې کابل ته د طالبانو تر سقوط وروسته سم لاسي داخل شوي وو، د حکومت اکثره حساسي، فرهنگي، سیاسي، اقتصادي او تخنیکي څوکی یې اشغال کړې، آن د هېواد نږدې اکثره بهرني روابط او استازی هم د ایران پلوه ډلو تر کنټرول لاندې راغلل. د هېواد په غرب کې داسې ایران پلوه اشخاص یو ځل بیا واکمن شول، چې کلونه کلونه پرې ایران خپله پانگه لگولې وه، ایران په افغانستان کې د حکومت له دغه حالت نه د خپلو ملي او سیاسي گټو لپاره اعظمي گټه پورته کړه او په لسگونو ډوله قراردادونه یې له افغاني اړخ سره لاسلیک کړل، دا قراردادونه خصوصاً د فرهنگي «همکاری» قراردادونه داسې وو، چې د ایران په گټه او په مجموع کې د افغانستان په زیان تمامېدلای شول.

ایران تر دې حده د افغانستان په کورنیو او ملي چارو کې دخپل شو چې د اسلامي جمعیت طرحه شوی سرود چې په افغانستان کې اوس په وچ زور د «ملي سرود» په نامه غږېږي، په ایران کې کمپوز شوی او موزیکال شوی دی. په فارسي ژبه د افغانستان په ملي سرود کې د ایران خاصه لېوالتیا ده، کله چې حامد کرزي ته د

کورنیو چارو په وزارت کې د احمدشاه مسعود د لوی عکس تر چتر لاندې د قدرت د انتقال مراسم ترسره کېدل، نو د جمعیت سرود ته د احترام په خاطر ټول گډونوال پورته کړای شول، د ایران د بهرنیو چارو وزیر هم د دې غونډې یو واکمن مېلمه او یو ویناوال و، ده د خپلو خبرو په ترڅ کې د دې سرود ډېر توصیف وکړ او ویې ویل چې دی یې تر ډېر تاثیر لاندې راووست، کله چې حامد کرزي ته واک ولېږدول شو، نو داسې تصور کېده چې د ایران واک او اغېز به د حکومت په دننه کې ورو ورو راکم شي، نه یوازې داسې و نه شول، بلکې خبره نوره هم بدتره شوه، ایران د خپل اغېز مزي نور هم وغځول او داسې وخت هم راغی چې کرزي صیب د شېخ محمد آصف محسنی پر وړاندیز او غوښتنه د کابل حبیبیې لېسې ته مخامخ یوه ساحه د یو لوی فرهنگي او علمي مرکز جوړېدو لپاره د ایران په واک کې ورکړه.

عجیبه خبره دا ده چې دا ساحه د خوشال بابا د لېسې ملکیت و، یانې لیلیه وه چې کلونه کلونه ترې افغانانو گټه پورته کړې، پرته له دې چې د چا ملکیت او حقوقو ته پام وشي او یا هغه معوضه شي دا ملکیت د ایران پلوه ډلو په واک کې ورکړل شو، اوس ایران په دې سیمه کې د یو لوی کمپلیکس د جوړولو کار بشپړ کړی دی او په نږدې راتلونکي کې به د گټې اخیستنې لپاره تیار شي.

دا به په افغانستان کې د شیعه بیزم د پراختیا او د مذهب تر پردې لاندې د ایران د پراختیا غوښتنې یو اساسي مرکز وي، چې هر کال به په سلگونو تنه د مشخصې مذهبي زدکړې تر څنګ د ټاکلې

موخې په پام کې نیولو سره سیاسي زدکړي محصلین روزي، دا کار به په افغانستان کې نه یوازې قومي ستونزې راولاړې کړي، بلکې د مذهبونو ترمنځ به د ټکر یوه اساسي وسیله هم شي، د دې پر ځای چې د مذهبونو ترمنځ تفاهم او پوهاوی رامنځته شي او د اختلاف وړ ټکي په مذاکره او مناظره حل شي، اختلافات به نور هم ژور شي او بیا به ورو ورو فزیکي ټکر ته لاره اواره کړي، دا نه کنترولېدونکې احتمالي پېښې په داسې حالاتو کې رامنځته کېږي چې د افغانستان په نوي اساسي قانون کې د حنفي مذهب او جعفري مذهب دواړو د رسمیت خبره هم په ابهام کې تېره شوې ده. په افغانستان کې د حنفي مذهب ژورې او عصري زدکړې نه شته او که څه هم دي، نو هغه په کلیوالو نا رسمي مدرسو کې له دودیزو کلتوري او فتاوي مسایلو سره د امتزاج له مخې ترسره کېږي، چې د پاخه منطق ستنې نه لري. په هند، پاکستان او ځینې نورو اسلامي هېوادونو کې چې د احنافو مدرسې او پوهنتونونه دي، هغو ټولو ته د سني مذهب افغان طالبان لاس رسې نه شته، یوازې د پاکستان د احنافو په مدرسو کې افغان طالبان ته د زدکړې یو څه نا څه امکانات شته، چې هغه هم په منظم او سیستماتیک ډول نه دي او له کوم ځنډ او خنډ پرته یې څوک تر پایه پورې نه شي تعقیبولای. د افغانانو لپاره د پاکستان په دیني مدرسو کې یوه بله ستونزه هم شته او هغه دا چې هلته مذهبي زدکړي څه نا څه د داسې سیاسي اغېزو تر سیوري لاندې دي چې همېشه یې د افغانستان ملي گټې زیانمنې کړي دي. نو که هلته څوک مذهبي زدکړې ترسره

هم کړي، له سياسي پلوه د افغانستان د ملي گټو د زيان په بيه تمامېږي. بله خوا چا چې د ايران په ديني مدارسو کې زدکړې کړي، هغه د شيعه ييزم تر څنګ د ايران پالنې روحیه هم پالي. اوس چې د ايران سياسي لاسونه د هېواد تر زړه (کابل) پورې غځېدلي، نو په افغانستان کې د ايران پالنې او ايران خوښونې روحیه نوره هم پياوړې کېږي. د ايران د سياسي مذهبي اغېز تر څنګ د هغوی بله اساسي جبهه هماغه ژبنۍ او فرهنگي هغه ده، چې د اوسني حکومت په دننه کې د واکمنو فرهنگي او سياسي چارواکو په ملګرتيا پر مخ بيول کېږي، ځيني ازادې ملت ضد خپرونې چې له بهرنيو سرچينو څخه خړوېږي، هم په دې بهير کې د ايران پالنې روحیه تعقيبوي. د ايران په لمسه په خپله د دولتي او نا دولتي خپرونو له خوا د افغانستان پر دوديزې ملي ترمينالوژۍ (اصطلاحاتو) څرګند يرغل، خپله د افغانستان له اساسي قانون سره ډاګيز مخالفت دی. کله چې څوک د افغانستان دولتي تلويزيون، افغان تلويزيون، طلوع، آيينه تلويزيون او نور گوري، نو د گڼو ايراني اصطلاحاتو په کارولو سره فکر کوي، چې دا د ايران محلي تلويزيوني چينلونه دي. عجيبه ده داسې شپه هم راغلې چې له دې يادو څلورو تلويزيوني خپرونو څخه يو وخت څلور بېلا بېل ايراني فلمونه خپاره شوي، نو هلته له خلکو سره دا پوښتنه پيدا کېدله چې دا تلويزيونونه لکه چې ايرانيانو ټپکه کړي که څنګه؟ د افغانستان د اطلاعات او کلتور وزارت خو له خپل نامه څخه نيولې بيا تر خپلو امکاناتو پورې تر زياته بريده په خپل قدرت، د

ایران پالنې په چوپړ کې دی او د دې وزارت وزیر بناغلي سید مخدوم رهین خوان د افغانستان له ملي ترمینالوژۍ څخه هم منکر دی او ویل یې: «موږ اصلاً ملي ترمینالوژي نه لرو». ایران په داسې حال کې چې په افغانستان کې د کلتوري، مذهبي او سیاسي یرغلونو له لارې زیاتې بریاوې ترلاسه کړي، په اقتصادي برخه کې هم تر هر چا دمخه دی. افغانستان د ایراني شیانو، نفتو او نورو تولیداتو لپاره تر ټولو بڼه مارکیټ دی او په دې برخه کې نږدې دی چې له پاکستان او چین څخه د افغانستان اقتصادي بازار خپل کړي. ایران نه یوازې د پاکستان په انډول د نسبتاً بڼو شیانو د تولید له لارې د افغاني بازارونو د را خپلولو په حال کې دی، بلکې د حکومت په داخل کې د سیاسي نفوذ له لارې یې هم د دې زمینه ځان ته برابره کړې، چې د پراقتصادي قراردادونه د ځان په گټه را خپل کړي. هوټلونه جوړ کړي، هوایي شرکتونه پرانيزي او د لوړ پوړو ودانیو د جوړولو قراردادونه وکړي. ایران په مجموعي ډول په افغانستان کې د لویو اقتصادي تاسیساتو د جوړونې مخالف دی، چې له هغې جملې له ترکمنستان څخه د افغانستان له لارې پاکستان او بیا نورو هېوادونو ته د غازو او تېلو نللیکې غځول دي، ایران غواړي دا نللیکه د ایران له لارې تېره شي او اقتصادي گټه یې ایران ته پاتې شي، په همدې وجه په افغانستان کې د مشخصو سیاسي اتنیکي او پوځي ډلو ټپلو د تقویې له لارې د افغانستان سیاسي وضعه بې ثباته ساتي. لنډه دا چې اوس ایران د افغانستان په چارو کې په هر اړخیز ډول دخیل دی او که د خلاصون

یوه دقیقه لاره یې و نه لټول شي، نو د روسیې او پاکستان په شان به
د افغانستان د تباهی سبب شي. د افغانستان دولت ته په کار ده
مخکې تر دې چې خبره د بحران حد ته ورسېږي د ایران د مذهبي،
کلتوري، سیاسي او اقتصادي اغېز د کمولو لپاره یو دفاعي
سیستم او حل لاره ولټوي او بیا هغه عملي کړي.

د محمد اسماعيل يون لنډه پېژندنه

محمد اسماعيل

يون د حاجي

محمد خان زوی

پر ۱۳۴۲ ل

کال، د لغمان

ولایت د الینگار

ولسوالۍ

دنیا زیو په یوې

روښنفکرې

کورنۍ کې

زېږېدلې دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینگار ولسوالۍ د سلینگار په لومړني
ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په
خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۲۲ ل کال له نوموړې لېسې
څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۲۷ ل کال د کابل پوهنتون د
ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ ل
کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال
بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ ل کال په نوموړې

خانگه کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بريالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د (پوهندوی) علمي پورې ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د «کابل پوهنتون»، «هیلي»، او «شمشاد» مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې «معارف» مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنگه د یو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ ل کال، په جلال اباد کې بېرني لويې جرگې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرگې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرگې غړی، بیا د جرگې د غړو له خوا د بېرني لويې جرگې د لومړي منشي په توگه انتخاب شو. استاد یون په دې جرگه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد د ښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرگې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لويې جرگې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له

خوا ترسره شول. استاد يون د اساسي قانون د تصويب په لويه جرگه کې د نوموړې جرگې د دارالانشا د غړي په توگه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوي وه، استاد يون په ختيزو ولايتونو کې د افغانستان د جمهوري رياست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لويو جنګسالارانو او ځينو تنظيمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زيات فشار له امله له کاره گوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد يون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد يون ونه منله او خپلې استادۍ ته يې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته يې د ځينو ملګرو په زيات ټينګار او غوښتنه، د جمهوري رياست د ملي امنيت شورا په دفتر کې د فرهنگي چارو د رياست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لاتر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد يون پر ۱۳۸۵ ال کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرگې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توگه غوره شو او دا دنده يې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد يون د خپلواک ليکوال په توگه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنگي او ټولنيز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډيويي او ټلويزيوني مرکو کې يې د واقعيتونو او حقايقو د

څرگندبیاڼ له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم
ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر
داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه
ملي او گټورو نظریاتو ته هم غلط رنگ او تعبیر ورکوي، دا ډول
اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو تپلو غړي او
مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي گټو ته
خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد یم،
هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې
مثبت او منفي غبرگونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرگونونه
اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن
سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع گټې ترلاسه کړي او ځانونه یې
مطرح کړي دي.

مثبت غبرگونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو
مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو
شرایطو کې بیا هم خپل فرهنگي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام
ورکوي.

دا اوسنی فرهنگي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول گورئ،
دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېریو نیم کال راهیسې
پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته

اينبوسدل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنگي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد يون پر خپلو فرهنگي کارونو سربېره د گڼو فرهنگي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توگه هم خپل فرهنگي رول ادا کړي، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنگي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولني) او د پښتني فرهنگ د ودې پراختيا ټولني) د همکار په توگه د بېلابېلو ليکوالو په لسگونو اثار، ايډيټه او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلگونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستي ده، خپله يې هم په لسگونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يوزيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړي ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثر

الف- پنځونې:

کتاب نوم	خرنگوالي	چاپکال
• متکور	لومړۍ شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

- هیلې ګډه شعري ټولګه دویم ۱۳۸۷
- نیمګړي ارمانونه د حیران شعري ټولګه دویم ۱۳۸۷
- د لوونو فصل ګډه شعري ټولګه دویم ۱۳۸۷
- د نازو انا یاد د سیمینار د لیکنو ټولګه دویم ۱۳۸۷
- د استاد الفت ثري کلیات د استاد الفت ثرونه درېیم ۱۳۸۷
- سیندونه هم مري د اسحق تنګیال شعري منتخبات دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
- د پوهنوال روستار تره کې اثر دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنگي میراثونو ته یوه کتنه
- د نینسي دویرې اثر دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
- د پوهنوال روستار تره کی اثر دویم ۱۳۸۷

د - یونلیکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو یونلیک دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی د اروپا یونلیک لومړی ۱۳۸۷
- د پنتیاګون ترڅنډو د امریکا یونلیک لومړی ۱۳۸۷

ه- څپرې او شننې:

- د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری دویم ۱۳۸۷
- د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنگ ته اوبښتې زیانونه دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷

- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷
  - ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷
  - بېړنۍ لويه جرگه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
  - انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
  - هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
  - کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷
  - فرهنگي فقر لومړی ۱۳۸۷
  - مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
  - خوشال په خپل ايديال لومړی ۱۳۸۷
  - د کتابونو په وړېمو کې لومړی ۱۳۸۷
  - افغانستان په سياسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
  - پښتو ليکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
  - اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
  - که نړيوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷
- خدای (ج) دې استاد يون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم
تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنگي
کارو زيار کې ورته دنور زغم او اوسپلې هيله لرم.
په درناوي
وفالرحمن وفا
کابل- افغانستان

afgānestān

pə syāsi kagleč ke

(Afghanistan in the Maze of Politics)

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-27-3

9 789936 500273 >

د خپرونو لړ: (۲۸)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**